

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΚΑΤΑ ΤΡΙΜΗΝΙΑΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΤΟΜΟΣ Β' ΑΡ. 1 (ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΜΑΡΤΙΟΣ 1960)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΘΡΑΣ. Σ. ΒΑΝΣΙΑΟΥ . . .	'Υλισμός, πνευματοκρατία και φυσικά έπιστήμια (Μελέτη)
ΜΑΡΙΝΟΥ ΣΙΓΟΥΡΟΥ	'Η πρώτη έντυπωση (Ταξιδιωτικές έντυπώσεις)
ΕΜΜ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ	Τò ρόδο στην καλλιτεχνία (Μελέτη)
Κ. ΠΑΛΑΜΑ	Ρόδο μοσκοβόλημα (Ποίημα)
Θ. ΠΕΤΣΑΛΗ - ΔΙΟΜΝΗΗ	Ναύπλιο 1826 (Χρονικόν)
Δ. ΖΕΥΓΩΗΗ - ΓΑΕΖΟΥ	'Ιστορία ζωής (Ποίημα)
ΘΗΣ. ΣΤ. ΤΖΑΝΝΕΤΑΤΟΥ	'Ο Πλούταρχος ως άνθρωπος και ως συγγραφεύς (Μελέτη)
Γ. Θ. ΖΩΡΑ	Γεώργιος Δροσίνης ("Αρθρον)
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΡΟΣΙΝΗ	'Εκλογή από τò έργον του
Κ. Σ. ΧΑΣΑΠΗ	Τò λάθος της χρονολογίας (Μελέτη)
ΔΑΚ. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ	Παράγραφοι
Τ. ΔΟΣΑ	Στò πριόνι (Διήγημα)
Π. Α. ΠΑΡΗ	'Η έρώτηση, βιολογική και ψυχολογική έρμηνείας της (Μελέτη)
ΔΙΟΝ. ΜΙΝΩΤΟΥ	'Η πιστή Δάφνη (« δμιλία »)
Γ. ΠΑΠΑΓΙΩΑΝΝΟΥ	Μιά στιγμή χαράς (Ποίημα)
ΣΤ. ΣΠΕΡΑΝΤΖΑ	'Οσοιμάργος Φιλοθέη ("Αρθρον)
Ε. Π. ΦΟΤΙΑΔΟΥ	Είς Μιχαήλ Ζωσιμᾶν, Μιχαήλ Τσοίτσαν και Μιχαήλ Τσοίτσαν τόν νεώτερον Μνημόσυνος λόγος
ΙΟ. Κ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΥ	'Αλφάβητος κατασκευτική ("Αρθρον)
Π. ΠΑΝΑΓΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ - ΒΑΝΣΙΑΟΥ	'Η έλληνική ψυχή (Ποίημα)
ΙΩΝΟΣ ΜΥΣΤΡΑ	'Ο εταγγελισμός τού Εικοσιένα (Ποίημα)

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΚΑΤΑ ΤΡΙΜΗΝΙΑΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

Γραφεία: Πλατεία 'Αγ. Γεωργίου Καρότσι 6 — 'Αθήναι

ΔΙΕΥΘΥΝΟΥΣΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΘΡΑΣ. ΒΑΝΣΙΑΝΗΣ : Πρόεδρος Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός
ΓΕΡ. ΚΟΝΙΑΡΗΣ : Γεν. Γραμματέας Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός
Γ. Θ. ΖΩΡΑΣ : Πρόεδρος Φιλολογικού τμήματος Παρνασσού,
Υπεύθυνος περιοδικού
Φ. Κ. ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΑΝΗΣ : Γραμματέας συντάξεως

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΑΡΘΡΗ (συμπεριλαμβανομένων και τών ταχυδρομικών) :

'Εσωτερικού Δρχ. 80 'Εξωτερικού Δολ. 6

Διά Συλλόγους, Σχολεία και 'Επιχειρήσεις Δρχ. 120 Δι' 'Οργανισμούς Δρχ. 200

Τιμή έκαστου τεύχους Δρχ. 20

(Συνέχεια περιεχομένων)

ΧΡΟΝΙΚΑ

Γ. Θ. Ζ. . . . . Σημείωμα
Γ. ΚΟΝΙΑΡΗ - Ι. ΚΟΥΤΣΟΚΕΡΑ - Δ. ΓΙΑΚΟΥ - Τ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΥ . . . . . Κριτική Βιβλίων
ΣΠ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ . . . . . Εικαστικά τέχνη
Γ. ΣΚΛΑΒΟΥ . . . . . Μουσική
Γ. Θ. ΖΩΡΑ . . . . . Νικ. 'Εξαρχόπουλος (Νεκρολογία)
★ . . . . . 'Η κίνησις τοῦ Παρνασσού

Χειρόγραφα δημοσιευόμενα ἢ μὴ δὲν ἐπιστρέφονται.
Διευθύνσεις συμφάνως τῷ Νόμῳ 1092/1938 'Αρθρ. 6 § 1 :
'Υπευθύνου περιοδικού, Γ. Θ. ΖΩΡΑ : Πολυτεχνείου 5^α 'Αθήναι.
Προισταμένου τυπογραφείου, Ι. Δ. ΜΥΡΤΙΑΝ : Σεϊτζάνη 5 'Αθήναι.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΦΟΡΕΙΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ»

ΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ ΒΑΗΣΙΔΗΣ
ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ	ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΥΡΙΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
»	ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ
»	ΜΑΡΙΝΟΣ ΣΙΓΟΥΡΟΣ
ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ	ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ
ΕΙΔΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ	ΠΑΡΙΣ ΚΟΚΚΙΝΗΣ
»	ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΟΒΟΛΙΝΗΣ
ΤΑΜΙΑΣ	ΒΛΑΔΙΜΗΡΟΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ
ΚΟΣΜΗΤΩΡ	ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΦΟΡΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ	ΑΓΗΣΙΛΑΟΣ ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
» ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΟΣ	ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ
» ΣΧΟΛΩΝ	ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ	ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΖΩΡΑΣ
»	ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ
»	ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΥΡΜΟΥΔΗΣ
»	ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΙΚΟΣ

ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ ΣΧΟΛΩΝ

Κοσμήτωρ Γραμματεὺς : ΤΗΛΕΜΑΧΟΣ ΚΛΕΩΠΑΣ

Κοσμητορες : ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΛΕΞΑΚΗΣ, ΤΙΜΟΛΕΩΝ ΒΟΥΚΥΔΗΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΑ-
ΒΙΛΛΑΣ, ΘΑΛΗΣ ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, ΘΕΟΔΩΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΔΙΒΑΘΥΝΟΠΟΥΛΟΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΑΛΑ-
ΓΑΡΔΗΣ, ΜΙΧΑΗΛ ΜΙΧΑΛΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ,
ΑΝΔΡΕΑΣ ΝΟΤΑΡΑΣ, ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΑΠΑΣ, ΑΓΓΕΛΟΣ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ,
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΟΥΠΑΘΗΣ, ΘΕΟΚΑΝΤΟΣ ΦΙΝΤΙΚΑΝΗΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΧΩΡΑΦΑΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΟΥΣΑ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ ΒΑΗΣΙΔΗΣ	Πρόεδρος Παρνασσού
ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ	Γεν. Γραμματεὺς Παρνασσού
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΖΩΡΑΣ	Πρόεδρος Φιλολογικῆς Τμήματος Παρ- νασσού, Ὑπεύθυνος περιοδικού
ΦΑΙΔΩΝ ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΔΗΣ	Γραμματεὺς συντάξεως

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΕ ΕΥΛΛΟΓΟΕ ΠΑΡΝΑΞΕΟΕ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΚΑΤΑ ΤΡΙΜΗΝΙΑΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΤΟΜΟΣ Β΄

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΜΥΡΤΙΔΗ
1960

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΤΟΜΟΣ Β'

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 1960

ΑΡΙΘ. 1

ΘΡΑΣ. Σ. ΒΑΗΣΙΔΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου

Προέδρου τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός

ΥΛΙΣΜΟΣ, ΠΝΕΥΜΑΤΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ

Ἡ ἀνθρωπίνη νόησις στρέφεται ἀνέκαθεν περὶ ἓνα ἄξονα, τοῦ ὁποίου δύο πόλοι εἶναι ὁ ὕλισμός καὶ ἡ πνευματοκρατία. Εἶναι δηλαδή ὅλη ἡ δημιουργία, ὀλόκληρον τὸ ὄρατον καὶ ἀόρατον Σύμπαν, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον αὐτὸς οὗτος ὁ Ἄνθρωπος, αἱ πνευματικαὶ του ἐκδηλώσεις, ἡ Κοινωνία κλπ., ἀποτέλεσμα μιᾶς τυφλῆς λειτουργίας, μιᾶς φυσικοχημικῆς νομοτελείας, ἣ διέπει τὴν ὅλην δημιουργίαν καὶ ἄλλη τις ἀρχὴ πνευματικῆς φύσεως, μία ἔλλογος συνειδητὴ ὑπόστασις ὠθοῦσα αὐτὴν εἰς τὴν ἐπίτευξιν μιᾶς ἱεραρχίας σκοπῶν: Ἡ ἐκδοχὴ τῆς πρώτης ἀπόψεως χαρακτηρίζεται γενικῶς ὡς ὕλισμος, ἐνῶ ἡ ἐκδοχὴ τῆς δευτέρας χαρακτηρίζεται ὡς πνευματοκρατία.

Τόσον ὁ ὕλισμός, ὅσον καὶ ἡ πνευματοκρατία, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα τὸ ὠθοῦν εἰς τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Θεοῦ, ἔχουν τὰς ρίζας των εἰς τὸ βάθος τῆς ἀρχαιότητος, διότι τὸ συναίσθημα ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ διάνοια ἀφ' ἑτέρου ὥθησαν τὸν ἄνθρωπον ἄλλοτε μὲν νὰ λατρεύῃ τὰ totem ἢ τὰ ζῶα, ἄλλοτε ν' ἀναζητήσῃ τὴν ἀρχὴν τοῦ Παντός εἰς τὸ ὕδωρ, ἢ τὸ ἄπειρον καὶ ἄλλοτε ν' ἀναχθῇ εἰς τὴν ἐκδοχὴν τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ ἑνὸς πανσόφου καὶ παντοδυνάμου Θεοῦ ὡς δημιουργικοῦ αἰτίου τοῦ Σύμπαντος. Οἱ χρόνοι τῆς πνευματικῆς ἀνυψώσεως τοῦ Ἀνθρώπου ἔφεραν ἐξ ἄλλου ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἀνθησιν τῆς φιλοσοφικῆς ζητήσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἐξύψωσιν τῆς πειραματικῆς ἐρεῦνης διὰ τῶν φυσικῶν Ἐπιστημῶν. Αἱ τελευταῖαι αὗται εἰσῆλθον εἰς τοὺς νόμους, οἱ ὅποιοι διέπουν τὰ φυσικοχημικὰ φαινόμενα τοῦ ὕλικου κόσμου, οὕτω δὲ ἀνήγαγον εἰς περιοπὴν τὴν φυσικοχημικὴν νομοτέλειαν. Τοῦτο συνετέλεσε εἰς τὴν δημιουργίαν πεποιθήσεως ὅτι φυσικαὶ Ἐπιστῆμαι καὶ ὕλισμος εἶναι τι τὸ ταυτόσημον.

Ἡ ὡς ἄνω ὁμῶς ἐκδοχὴ εἶναι πλάνη. Αἱ φυσικαὶ Ἐπιστῆμαι μελετοῦν τὸν ὕλικόν κόσμον καὶ τὰς μεταβολὰς του (τὰ φαινόμενα), μὲ τὴν γνωστὴν εἰς ὅλους μέθοδον τῆς παρατηρήσεως καὶ τοῦ πειράματος. Ἄθροισμα ὁμῶς

φαινομένων δὲν ἀποτελεῖ Ἐπιστήμην. Ἀπαίτησις καὶ ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως εἶναι ἡ ταξινόμησις τῶν παρατηρήσεων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν πειραμάτων, ἡ ἀναζήτησις τοῦ αἰτίου τῶν φαινομένων καὶ ἡ ἔρμηνεα αὐτῶν. Διὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα αἱ φυσικαὶ Ἐπιστήμαι προβαίνουν εἰς ὑποθέσεις (ὑπόθεσις τοῦ αἰθέρος, ὑπόθεσις τῶν ἠλεκτρικῶν ἢ μαγνητικῶν ρευστῶν κλπ.) καὶ δημιουργοῦν θεωρίας. Καὶ τὰ δύο ὅμως αὐτὰ πρέπει νὰ συμφωνοῦν πρὸς τὰ φαινόμενα. Εὐθύς ὡς νέον τι φαινόμενον δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ μὲ τὰς κρατούσας θεωρίας καὶ ὑποθέσεις δημιουργεῖται νέα θεωρία (θεωρία π.χ. τοῦ φωτὸς τοῦ Νεύτωνος, θεωρία τῶν κυμάτων τοῦ ὑποθετικοῦ αἰθέρος, σημερινὴ θεωρία τῶν φωτονίων κ.ο.κ.). Αἱ φυσικαὶ λοιπὸν θεωρίαι δὲν εἶναι πραγματικότητες, ἀλλ' ἐπιτεύγματα τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως καὶ ὄργανα εἰς χεῖρας τοῦ ἐρευνητοῦ. Ἐργάζονται δ' αἱ φυσικαὶ Ἐπιστήμαι ἐπαγωγικῶς χωροῦσαι ἐκ τῶν ἐπὶ μέρος πρὸς τὰς ἀρχάς. Εἰς τοῦτο ὅμως ἀκριβῶς συνίσταται καὶ ἡ διαφορὰ τῶν ἀπὸ τὴν Φιλοσοφίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ φιλοσοφικὴ ζήτησις ἀφορμᾶται ἀπὸ μίαν (ἢ καὶ περισσοτέρας ἐνίοτε) ἀρχὰς καὶ βαίνει ἐξ αὐτῶν παραγωγικῶς καὶ ὀρθολογικῶς εἰς ἐρμηνείαν τῆς δημιουργίας, μὲ μόνον ὁδηγὸν τὴν λογικὴν ἀλληλουχίαν.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω προκύπτει ὅτι ὁ ὕλισμὸς δὲν προέρχεται ἀπὸ τὰς φυσικὰς Ἐπιστήμας, ἀλλ' ἀποτελεῖ φιλοσοφικὸν σύστημα, διότι θέτει ὡς ἀρχὴν ὅτι ὅλα τὰ φαινόμενα (ψυχικὰ, πνευματικὰ, κοινωνικὰ καὶ φυσικοχημικὰ) εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν φυσικοχημικῶν ἐνεργειῶν τῆς ὕλης, χωρὶς ὅμως νὰ δύναται (μέχρι τῆς στιγμῆς τοῦλάχιστον) νὰ ἐρμηνεύσῃ ὅλα ταῦτα πλήρως. Ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι ἔξω τῶν φυσικῶν Ἐπιστημῶν. Διὰ τοῦτο διεκηρύξαμεν πάντοτε διὰ τῆς διδασκαλίας μας, τῶν διαλέξεών μας, τῶν ἄρθρων μας καὶ τῶν συγγραμμάτων μας, ὅτι ὁ ὕλισμὸς εἶναι φιλοσοφικὸν σύστημα τὸ ὁποῖον ἐπεκτείνει τὴν παρατηρουμένην εἰς τὸν ὕλικὸν κόσμον φυσικοχημικὴν νομοτέλειαν καὶ εἰς τὰ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ φαινόμενα.

Ἀησιμονεῖ ὅμως ὁ ὕλιστὴς ὅτι τὴν ὕλιστικὴν του θεωρίαν τὴν ἐσχημάτισε διὰ τῆς νοητικῆς του δυνάμεως καὶ ἀφοῦ συνειδητῶς καὶ ἠθελημένως ἐμελέτησε. Καὶ δέχεται οὗτος μίαν ἀρχέγονον καθολικὴν ὕλην καὶ ἐνέργειαν, ἐκ τῆς ὁποίας τυφλῶς καὶ ἀλόγως παρήχθη καὶ λειτουργεῖ τὸ Σύμπαν καὶ τῆς ὁποίας ἀποτέλεσμα εἶναι καὶ ἡ ἰδικὴ του νόησις, ἡ ὁποία τόσον ἐκοπίασε νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ συστηματοποιήσῃ τὰς γνώσεις του, διὰ νὰ μηδενίσῃ αὐτὴν ταύτην τὴν νόησίν του, ἀφοῦ, ὡς δέχεται, εἶναι αὕτη ἀποτέλεσμα φυσιολογικῶν λειτουργιῶν τῶν κυττάρων τοῦ ἐγκεφάλου του, ἐνῶ οὐδὲ μία φυσιολογικὴ (δηλαδὴ φυσικοεπιστημονικὴ) ἀπόδειξις περὶ τούτου ὑπάρχει. Καὶ δέχεται ὕλην καὶ ἐνέργειαν πανταχοῦ παροῦσαν καὶ τὰ πάντα πληροῦσαν, δημιουργοῦν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μόνον ἔννοϊαν συνειδητῆς νοούσης ὑποστάσεως δὲν θέλει νὰ δεχθῇ. Ἀπορρίπτει δηλαδὴ διὰ τὸ Σύμπαν ὅ,τι δέχεται διὰ τὸν ἀνθρώπον καὶ τὰ ἔργα του, τοῦ πολιτι-

σμοῦ. Καὶ ἐνῶ κατ' ἐπέκτασιν ἀνάγεται ἐκ τῶν φαινομένων τῆς ὅλης εἰς τὴν γενικὴν ὑλιστικὴν ἀρχήν, δὲν θέλει κατ' ἐπέκτασιν ἐπίσης τῆς ἰδίας τοῦ ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς ὀντότητος ν' ἀναχθῆ εἰς τὴν ψυχικὴν ὀντότητα τῆς ὅλης δημιουργίας, τὸν Θεόν.

Ἄς ἐλπίσωμεν ὅμως, ὅτι αἱ νεώτεραι τάσεις εἰς τε τὴν Ἐπιστημονικὴν ἔρευναν καὶ τὴν Φιλοσοφίαν θὰ συντελέσουν εἰς τὴν ἄρσιν τῆς ἀντιθέσεως ταύτης.

ΜΑΡΙΝΟΥ ΣΙΓΟΥΡΟΥ

Η πρώτη εντύπωση

Καθώς τρέχει ο σιδηρόδρομος οι τοποθεσίες περνούν και χάνονται, κι' ο ταξιδιώτης νομίζει πώς μένει ακίνητος.

Σε κάθε νέο αντίκρουσμα κάτι γεννιέται στην ψυχή κ' η ανάμνηση σβύνει. Έτσι είναι και το ταξίδι της ζωής. Από ένα μέρος περνούμε σε άλλο, μέρα ή νύχτα, με καλό ή με κακό καιρό, και αδιάκοπα προχωρούμε στο τέλος. Αλλά ο ταξιδιώτης της ζωής δεν ξέρει πότε θα σταθῆ, κι' άξαφνα βλέπει ν' ανοίγη τοῦ άκρυνού σταθμοῦ ή ζοφερῆ θύρα.

Καθετί πού τελειώνει είναι πάντα σύντομο και θλιβερό.

Αισθήματα κ' εντυπώσεις αλλάζουν κάθε στιγμή. Ο ξένος, μέσα στον θόρυβο και στην κίνηση τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ, άγνωστος θυμάται τὴν πατρίδα του και τὴν συγκρίνει με τὸν τόπο πού φτάνει. Στὴν αντίθεση βρίσκει κάποια θλιβερῆ κ' εὐχάριστην ἀναλογία. Καταργεί τὴν ἀπόσταση και τὸν χρόνο, και χαίρεται γιατί θα βρῆ τις πολυπόθητες δημοφιλες και τις μαγικὲς ἡδονὲς πού φαντάσθηκε.

«Paris est toujours le même, tout pour le plaisir» ἔγραψε ο μέγας Ναπολέοντας διαν σὰν ἀσήμαντος ἀξιωματικός θα ρίχτηκε στις πρώτες διασκεδάσεις με τὴν ἴδια πολεμοχαραγὴν ὁρμή πού ἔδειξε ἀργότερα στις μάχες.

Πηγαίνουν στὸ Παρίσι, καθὼς στὴν ἀρχαία Κόρινθο, γιὰ νὰ ξεδιψάσουν ἀπὸ κάθε σαρκικὸ πόθο. Έτσι ἔφθασα ἕνα φθινοπωρινὸ πρωί. Ο ἥλιος πρόβαινε στὸν συγνεφοσκέπαστον οὐρανὸ, κ' ἐνῶ ἔτρεχε τὸ ἀμᾶξι πρὸς τὴ λατινικὴ Συνοικία θυμῆθηκα πὼς Φραγκίσκος ο πρώτος εἶπε: «Paris n'est pas une ville, c'est un monde».

Δὲν μοιάζω με τοὺς μεθοδικούς ἐκείνους ἀνθρώπους πού μόλις ξυπνήσουν τρίβουν τὰ μάτια τους γιὰ νὰ διώξουν τὴν πρωϊνὴ νάρκη και, χωρὶς νὰ χάσουν καιρό, κάνουν τὸ πρόγραμμα τῆς ἡμέρας. Αφίνω τὴ ζωὴ μου νὰ κυλᾷ στὴν τύχη πού εἶναι σοφώτερη ἀπὸ κάθε σύστημα και κάθε ὑπολογισμὸ.

Έτσι, χωρὶς ὁδηγὸ, μοῦ ἄρρασε νὰ κάμω τὴν ἀνακάλυψη τοῦ Παρισιοῦ σὲ ἄσκοπες περιπλανήσεις.

(1009)

---

* Ἀνέκδοτο ἀπόσπασμα ἀπὸ τις « Ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸ Παρίσι ». ("Ἰδ. και « Παρνασσός » Α', 1959, σ. 486 - 488).

ΕΜΜ. ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

Τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

Ὁμοτίμου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΤΟ ΡΟΔΟ ΣΤΗΝ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΑ

Τὰ ρόδα δὲν στόλισαν καὶ μύρωσαν μόνο τὴν ποίησι καὶ τὴν πρόζα, ἀλλὰ ἐτροφοδότησαν καὶ ἔδωκαν ἔμπνευσι καὶ στήν τέχνη. Στὴν καλλιτεχνίαν τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν χωρῶν δὲν βρίσκεται τὸ ρόδο, ὅταν ὄμως φανερώθηκε στὶς ἀνασκαφές τῆς Κρήτης ὁ πολιτισμὸς τοῦ 2.000 π.Χ. μαζὺ μὲ ἄλλα λουλούδια βρέθηκε καὶ ὁ βασιλιάς τους. Τὴν ἀρχαιότερη παράστασι τοῦ ρόδου ἀνακάλυψε ὁ ἐρευνητὴς τοῦ κρητικοῦ πολιτισμοῦ καθηγητὴς Evans στὶς ἀνασκαφές τοῦ 1903 καὶ πραγματικὰ τὸ ρόδο ἐκεῖ ξεχωρίζει μέσα σ' ὅλα τὰ φανταστικὰ καὶ πραγματικὰ λουλούδια.

Στὴν κλασσικὴ ἐποχὴ τῆς Ἑλλάδος ἀπ' τὰ λίγα ἔργα ποὺ σώθηκαν βλέπομε τὰ ρόδα στὴν διακόσμηση θαλάμων, στὴν ἀπεικόνισι ροδοστεφάνων ἀπάνω σὲ ἀγγεῖα καὶ σ' ἐκτυπώματα σὲ τάφους. Μικρὴ ἰδέα παίρνομε γι' αὐτὸ στὴ διακοσμητικὴ τέχνη τῶν πρώτων χρόνων τοῦ χριστιανισμοῦ στὴ ζωγραφικὴ τῶν κατακομβῶν. Ροδοστέφανος καὶ ροδόκλαδος καὶ γιρλάντες μὲ ροδόφυλλα βρίσκονται στοὺς τοίχους καὶ ὀρόφους τῶν ὑπογείων.

Στὴ χριστιανικὴ τέχνη συναντοῦμε στὸ σύμβολο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, στὸ ράμφος τοῦ περιστεριοῦ ἓνα τριαντάφυλλο. Στὸ μεσαίωνα βρῆκε μεγαλύτερη διάδοσι στὴ ζωγραφικὴ. Καὶ τότε καὶ ἀργότερα ἔδōξεσε πολλοὺς ζωγράφους ποὺ μιμήθηκαν τὰ χρώματά του καὶ φημιστηκαν ἀπ' τὶς εἰκόνες τους, σὰν τοὺς Van Huysum, Saint - Jean, Chaplin κλπ.

Ἐξαιρετικὸς ζωγράφος φυσιολάτρης εἶναι ὁ Jan Van Deyck ποὺ στὸ ἀριστούργημά του, στὸ βωμὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Γάνδης ζωγράφισε πιστὰ τὴν ἀνθισμένη πράσινη ζωὴ ποὺ προεξάρχουν τ' ἄγρια κόκκινα τριαντάφυλλα. Ὁ ἴδιος ζωγράφος ἐταξίδεψε στὴν Ἰσπανία καὶ Πορτογαλλία καὶ ὕστερα ζωγράφισε τὰ λουλούδια τους καὶ τὸ ἑκατόμυλλο ποὺ ἦταν ἄγνωστο στὶς βόρειες χῶρες. Εἰκόνες τῆς Παναγίας μέσα στὰ τριαντάφυλλα εἶναι τῶν Stephan Lohner καὶ Martin Schongauer. Τὸ προβηγκιανὸ εἶδος ποὺ νομίζεται πὼς ἦλθε ἀπ' τὴν Ἀνατολὴ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν σταυροφοριῶν καὶ ποὺ εἶναι ἡ σπουδαιότερη κηπευτικὴ μορφή τῶν βορεινῶν στὸ μεσαίωνα

έξωγραφήθηκε άπαράμιλλα άπό τόν Hugo Van Der Goes στο περίφημο έργο του « Τό προπατορικό άμάρτημα », στη Βιέννη.

Στή χώρα τών λουλουδιών, στην Ίταλία, ό Taddeo Gaddi στη Φλωρεντία ζωγραφίζει την « Άνάστασι » στη Santa Croce και γύρω στη Θεοτόκο άγγελιο γονατιστοί τοποθετούν άνθοδοχεια με λευκά και κόκκινα ρόδα. Ή άναπαράστασι μοναδικού ρόδου στις φυσικές του λεπτομέρειες και πλαστικότητα κατωρθώθηκε στην Ιταλική τέχνη βραδύτερα του Gaddi. Ο Felix Rosen στο βιβλίο του « Ή φύσις στην καλλιτεχνία » έγκωμιάζει ένα άπ' τούς μεγαλύτερους ρεαλιστάς του Quattrocento, τόν Paolo Uccello πού άναπαράστησε τό άνατολίτικο έκατόμφυλλο με φωτογραφική άκρίβεια και κατώρθωσε τη δύσκολη προοπτική άπεικόνησι τών πετάλων του. Ο Philippo Lippi στην είκόνα του « Ή Παναγία στο δάσος » του μουσείου του Βερολίνου, μαζί με τά άλλα λουλούδια άφίνει νά φαίνεται τό άσπρο τριαντάφυλλο. Σπουδαίος ζωγράφος λουλουδιών στην Ίταλία είναι ό Boticelli πού στολίζει τις είκόνες της Θεοτόκου με ώραια λευκά και κόκκινα έκατόμφυλλα. Ή κλασσική όμορφιά του ρόδου άναπτύχθηκε στα έργα του μεγάλου φλωρεντινού « Ή άνοιξι », « ή γέννησι της Άφροδίτης », άλλα περιβάλλεται με κάποιο μελαγχολικό τόνο πού προσδίδει στο λουλούδι κάτι άφύσικο, γιατί χρησιμεύει όχι σαν κομμάτι άπ' τη φύσι, άλλα σαν άλληγορικό στολίδι του παραμυθιοϋ. Σε κάποια τοιχογραφία της Πομπηίας είναι ζωγραφισμένη ή Άρχαδία ροδοστόλιστη.

Ή ζωγραφική του ρόδου έπεκτείνεται στις γερμανικές έκκλησίες. Ο Dürer στη « Ροδοστεφάνωτη γιορτή » του, πού βρίσκεται στην Πράγα, ζωγραφίζει τη Θεοτόκο, τόν Παντοκράτορα, τόν Ίησοϋ και τούς άγγέλους μέσα σε ροδοστεφανα.

Ο μεγάλος δάσκαλος της έποχής Barock, ό Rubens, είναι τρυφερός του ρόδου φίλος και πολλai είκόνες του με στεφάνια άπ' άνθη και καρπούς πλαισιώνουν την Παναγία και μαζί με τούς Fyt, Snyder και Serger παρουσίασαν πολλές είκόνες πού τά ρόδα ζωγραφίζονται με έξαιρετική λεπτότητα.

Στην Όλλανδία τη ζωγραφική τών ρόδων εισήγαγε ό Jan Davidz de Heem πού έζησε πολυ στην Άμβέρσα και γνώρισε τούς Φλαμανδούς τις λεπτομέρειες της δλλανδικής ζωγραφικής. Ή Όλλανδία, γη τών λουλουδιών, τόν 17ον αιώνα με είκόνες και τραγούδια άπαθανάτισε τόν βασιλιά τών λουλουδιών. Οι Όλλανδοί ζωγράφοι είναι οι πρώτοι πού έβάθυναν στις λεπτομέρειες και όμορφιές σχήματος και χρώματος τών λουλουδιών και έπέμειναν στις άνεπαίσθητες διαβαθμίσεις τών χρωμάτων πού δέν διακρίνονται στους μεγάλους στεφάνους τών διαφόρων ζωγράφων σαν του Rubens.

Ο Pierre Ranson είναι ό σπουδαιότερος σχεδιαστής της έποχής Rococo, όπου κανένas άλλος ρυθμός δέν στολίστηκε τόσο με τό ρόδο όσο αυτός. Ο περίφημος ζωγράφος τών άνθέων Φίλιππος - Otto Runge, πού αισθηματο-

ποίησε στὸ ρόδο τὰ χρώματα τοῦ λυκανθοῦς καὶ τοῦ λυκόφωτος, ἄφησε ἔργα ποὺ τὸν ἐδόξασαν. Ἄλλὰ καὶ ὁ ἀποκλειστικὸς τῶν ρόδων Γάλλος ζωγράφος Pierre Joseph Redoute ἀφιέρωσε πολλὰ χρόνια στὸ ἐξαιρετικὸ ἔργο ποὺ ἐδημιούργησε. Σ' αὐτὸ χαρακτηρίζονται μὲ λεπτομέρειες τύποι διαφόρων ρόδων ποὺ θαναμάστηκαν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο ἔργο.

Ὁ Cesbron σὲ κάποια εἰκόνα του ποῦβγαλε στὸ Παρίσι τοῦ 1884 παράστησε ἀπὸ ἓνα τάφο νὰ βγαίνουν τριαντάφυλλα ποὺ γεννήθηκαν ἀπ' τὴν τέφρα μας.

Οἱ ζωγράφοι Watteau, Lancret καὶ Fragonard στὰ πορταῖτα των μ' ἐξαιρετικὴ τέχνη πρόσθεσαν ρόδα γιὰ νὰ στολίσουν τὶς μαρμαρίσιες των.

Ἄλλὰ σὺν τοῦς ποιητὰς καὶ οἱ ζωγράφοι ὄλων τῶν τόπων μικροὶ καὶ μεγάλοι ἀγάπησαν τὸ ρόδο ποὺ ἐμύρωσε πάντοτε τὰ ἔργα των καὶ εἶναι τόσοι πολλοὶ ποὺ οὔτε τὰ ὀνόματα τῶν μεγάλων μπορεῖ κανεὶς νὰ περιλάβῃ στὸ σύντομο αὐτὸ σημείωμα.

Ἡ γλυπτικὴ πολλὰς φορὰς ἔδωσε στὰ ἔργα της τὸ χαριτωμένο σχῆμα τοῦ ρόδου. Σὲ κάποια σαρκοφάγο τῆς Villa Albani στὴ Ρώμη, παραστάνονται οἱ γάμοι τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος· στὰ δῶρα τῶν νεονύμφων χαρίζουν μιὰ ἀπέραντη γιολάνδα ἀπὸ ρόδα. Στὶς καθολικὲς Μητροπόλεις βλέπομε συχνὰ εἰκόνες τῆς Θεοτόκου πλαισιωμένες μὲ μεγαλοπρεπῆ τριαντάφυλλα σκαλισμένα στὸ μάρμαρο ἢ στὸ ξύλο. Τὸ συναντοῦμε στὰ ἔργα τοῦ Vat-Stossz στὸ St-Lorenz τῆς Νυρεμβέργης, ὅπου ἡ Παναγία μὲ τὸν Ἄγγελο τοῦ Εὐαγγελισμοῦ εἶναι πλαισιωμένοι μὲ ρόδα.

Ἐπίσης συναντοῦμε τὸ ρόδο σὲ πολλὰ οἰκόσημα καὶ νομίσματα· ὁ Λούθηρος μάλιστα εἶχε ρόδο στὴ σφραγίδα του.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ στὰ στολισμάτα της, στὰ διαζώματα τῶν ὀρόφων, στὰ κορινθιακὰ κιονόκρανα, στοὺς μεγάλους κυκλικοὺς ὑαλοπίνακας τῶν γοτθικῶν ἐκκλησιῶν σκαλιστὸ στὶς πόρτες των μεταχειρίζεται τὸ λουλούδι αὐτὸ γιὰ νὰ δείχνῃ πὼς ἡ ἐκκλησία εἶναι ἀφιερωμένη στὴ χριστιανικὴ ἀγάπη καὶ ἡ πόρτα της εἶναι κλεισμένη σὲ κάθε μῖσος.

Συναντοῦμε τὸ ρόδο στὴν ἀρχιτεκτονικὴ ροζέττα ποὺ τ' ὄνομά της προέρχεται ἀπ' τὸ λουλούδι, ἂν καὶ τὸ ποικίλημα τοῦτο τῆς ρομαντικῆς ἐποχῆς εἶναι τρίμερο ἢ τετράμερο ἂν συμβολίζει τὴν ἀγία τριάδα ἢ τοὺς 4 ἀποστόλους, ἐνῶ τὸ ρόδο εἶναι πεντάμερο. Στὴ γοτθικὴ τέχνη βρίσκουμε τὸ ρόδο ἀπεικονισμένον ἀκριβέστερα σὲ πόρτες καὶ λίθους ἐκκλησιῶν καὶ πύργων καὶ στὰ πολύχρωμα παράθυρά των. Τὸ ρόδο, σύμβολο τῆς ἀρχαίας τεκτονικῆς, διατηρήθηκε καὶ σύμβολο τῶν Ἐλευθέρων τεκτόνων.

Σ' ἓνα χωριὸ κοντὰ στὸ Ἀμβούργο κάποιος καλλιτέχνης ἔχασε τὴν ἀγαπημένη του. Στὸν τάφο της ἐπάνω δὲν ἄφησε νὰ γραφτῆ ὄνομα, παρὰ σκάλισε ἓνα τριαντάφυλλο καὶ ἔγραψε ἀπὸ κάτω: « Ἔτσι ἦταν ἐκείνη ».

Καὶ ἀλήθεια ἡ ἀπλὴ αὐτὴ φράσι δὲν δείχνει μόνο τὸν πόνο ἐκείνου ποῦμαινε, ἀλλὰ φανερώνει καὶ τὴν τέλεια ὁμορφιὰ ποὺ ἔφυγε γιὰ πάντα καὶ πολλές σελίδες δὲν θὰ μπορούσαν νὰ τὴν ζωγραφίσουν τελειότερα.

Μ' ἂν τὸ ρόδο ἐτροφοδότησε τὴν ποίησι, τὴ ζωγραφικὴ, τὴ γλυπτικὴ καὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ δὲν ἔμεινε ἀδιάφορο στὴ Μουσικὴ. Ὅλοι οἱ μουσικοὶ κάθε ἀξίας ἀφιέρωσαν τὶς ἐκλεκτότερες συνθέσεις των — καὶ εἶναι πολλές — στὸ λουλούδι αὐτό, προσπαθῶντας νὰ ψάλλουν ὅ,τι Θεὸς μόνο μπορεῖ νὰ τραγουδήσῃ.

ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

Ρόδου μοσκοβόλημα

*Ἐφέτος ἄγρια μ' ἔδειρεν ἡ βαρυχειμωνιά
ποὺ μ' ἔπιασε χωρὶς φωτιὰ καὶ μ' ἤρθε χωρὶς νιάτα
κι ὥρα τὴν ὥρα πρόσμενα νὰ σωριαστῶ βαριά
στὴ χιονισμένη σιγάτα.*

*Μὰ χιτὲς καθὼς μὲ θάρρεψε τὸ γέλιο τοῦ Μαρτιοῦ
καὶ τράβηξα νὰ ξαναβοῶ τ' ἀρχαῖα τὰ μονοπάτια,
στὸ πρῶτο μοσκοβόλημα ἑνὸς ρόδου μακρινοῦ
μοῦ δάκρυσαν τὰ μάτια.*

ΝΑΥΠΛΙΟ 1825
(Χρονικόν)

Ἔτσι πῆρε τέλος καὶ ὁ δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος ἀνάμεσα στοὺς δυστυχημένους Ἕλληνας, καὶ μόνο τὰ δεινά τους δὲν ἔλεγαν νὰ πάρουν τέλος, γιατί ἐκεῖνες ἀκριβῶς τὶς ἡμέρες ὡσὰν κεραυνὸς ἔπεσε κατακέφαλα ἡ πικρότατη εἶδηση, ὅτι ὁ Ἰμπραίμης ἀποβιβάστηκε στὴ Μεθώνη! Θεὲ καὶ Κύριε! Καὶ ἡ τόση δύναμη ποὺ χάθηκε ὡς τώρα ἄδικα ἀνάμεσα στοὺς ἀδελφούς;

Τὸ Ναύπλιο ξύπνησε ὕγρὸ καὶ καταχνιασμένο, ὡσὰν νὰ εἶχε κλάψει πολὺ. Ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα εἶχε ἀρχίσει νὰ πέφτη μιὰ βροχὴ τόσο ψιλή, ποὺ ἔλεγες ὅτι ἦταν σκόνη ἀπὸ βροχὴ, καὶ μούσκευε τὰ πάντα μὲ τὸ πείσμα τῆς ὄρες τώρα. Κι' οὐδὲ ποὺ ξημέρωσε καλά. Περρασμένο στὴ σίτα καὶ τὸ φῶς καὶ πιδὸ πολλὴ ἦταν ἡ μυρουδιά τῆς βροχῆς παρὰ τὸ φῶς καὶ πάρα πολλὴ ἡ μελαγχολία.

Σὲ μιὰ τέτοια ἄσκημη μέρα ἦρθε καὶ πλάκωσε ἡ κακιά ἡ εἶδηση γιὰ τὸν Ἰμπραίμ καὶ ἔπεσε σὰ λάσπη μέσα στὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων. Βαρειὲς γινήκαν μονομιᾶς οἱ ἀνάσες. Ἄχ! Δὲν ἔχουνε τελειωμὸ τὰ βάσανα τοῦ κόσμου!

Ὁ Κωλέττης ἦπτε ἀμίλητος τὸν καφέ του, ποὺ τοῦ σέρβιρε ἡ χήρα τοῦ Παλάσκα. Καθόταν ἡ γυναῖκα ἀντίκρυ του καὶ τὸν κοίταζε καὶ δὲν ἤξερε τί νὰ τοῦ πῆ. Ἐκεῖνος βαρυσυλλογισμένος.

— Τί ὄμορφα ποὺ εἶναι..., ἄρχισε ἄξαφνα νὰ μονολογᾷ ἡ χήρα καὶ κόπηκε.

Ἄλλὰ ὁ Κωλέττης ἄκουσε καὶ σήκωσε τὰ μάτια καὶ τὴν κοίταξε. Ἐκεῖνη ἀπόσωσε ἀμέσως:

— Θέλω νὰ πῶ, τί ὄμορφα ποὺ εἶναι, ὅταν ξυπνᾶς τὸ πρωὶ καὶ εἶσαι χαρούμενος καὶ τραγουδᾶς κανένα τραγούδι. Μᾶς ἐκακοσυνήθισες. Δὲ μ' ἀρέσει ποὺ σὲ βλέπω σήμερα στεναχωρημένο. Θὰ περάση κι αὐτό.

Τὰ ἀπλὰ λόγια τῆς τοῦ κάνανε καλό.

— Μπορεῖ νὰ ἀργήσω τὸ μεσημέρι, τῆς εἶπε καὶ σηκώθηκε.

Στάθηκε μπροστά τῆς καὶ τὴν περνοῦσε ἔτσι ἓνα καλὸ κεφάλι, ἀγκαλιὰ καὶ δὲν ἦτανε κοντὴ. Τῆς ἔπιασε τὸ σαγόνι καὶ τῆς σήκωσε τὸ κεφάλι. Ἔνα

δαχτυλίδι χρυσὸ μὲ μιὰ πέτρα στὸ βερυκοκὶ χρώμα τῆς πόνεσε τὸ μάγουλο.

— Μὲ πόνεσες, τοῦ εἶπε χαμογελῶντας.

— Ὁ Θεὸς μαζί σου, τῆς ἔκανε αὐτὸς καὶ βγῆκε μὲ μεγάλα βήματα.

Στὰ γραφεῖα τῆς Διοικήσεως — τῆς Ὑπερτάτης Διοικήσεως, καθὼς τὴν ἔλεγαν στὴν ἀρχὴ τοῦ Ἀγῶνος, τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως ὡς τὴν λένε τώρα μὲ περισσότερὴ μετριοφροσύνη — ὁ Κωλέττης βρῆκε τὸν κόσμον ταραγμένο, ἀνήσυχο. Οἱ λάσπες τοῦ δρόμου εἶχαν γεμίσει παντοῦ τὸ σανιδένιο πάτωμα, ὄχι μόνο στὸ ἰσόγειο κάτω, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνώγειο ἀπάνω καὶ τὴ σκάλα ὀλόκληρη. Πηγαινόρχονταν ἄνθρωποι πολλοί. Μιλοῦσαν ὅλοι μαζί. Μπρὸς τὸν Κωλέττη ἀνοίγανε δρόμο, χαιρετοῦσαν μὲ εὐλάβεια καὶ σώπαιναν.

Σ' ἓνα γραφεῖο καθόταν κιόλας ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ἔγραφε. (Ἦταν Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ἐκτελεστικοῦ). Πέρα πέρα καθόταν σ' ἓνα σκαμνὶ ὁ Γκίκας Μπότσης καὶ ὁ Σηλιωτάκης δίπλα του τοῦ μιλοῦσε χειρονομῶντας.

— Νὰ ἰδοῦμε, ἔλεγαν σὰν ἐπωδὸ ὅλοι, νὰ δοῦμε τώρα.

Σὲ λίγο ἦρθε καὶ ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης. Προσηκώθηκαν ὅλοι. Εἶχε ἓνα μακρὸ πρόσωπο, βαρὺ, καὶ ἔλεγεσ ὅτι σήμερα ἐξεπίτηδες τὸ ἤθελε ἔτσι σοβαρὸ, κατσουφιασμένο καὶ τὸ ἔκανε τόσο ἐπίσημο. Φαινόταν ὥστόσο ἀγαθὸς ἄνθρωπος, ἡμερος.

— Δὲν ἐπρόλαβε ὁ τόπος νὰ ἠσυχάσῃ ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ συνέλθῃ κάπως καὶ νά, νέος ἐχθρὸς, σοβαρότερος, σοβαρότατος, κύριοι, ἐμφανίζεται ἐμπροστὰ μας!

— Κινδυνεύει καὶ πάλι τὸ πᾶν! εἶπε κάποιος. Πρέπει νὰ διαθέσωμε τὸ πᾶν καὶ πάλι χάριν τῆς πατρίδος!

— Τί ἐννοεῖς: « τὸ πᾶν »; ρώτησε ὁ Κωλέττης μὲ κάποιαν δξύτητα. Ὁ ἄλλος δὲν ἦταν ἐτοιμασμένος νὰ ἀπαντήσῃ ἢ δὲν εἶχε σκοπὸ νὰ ξεσκεπάσῃ τὴ σκέψη του.

— Ὅλας τὰς δυνάμεις τοῦ τόπου, ἀποκρίθηκε ἀόριστα, αὐτὸ ἐννοῶ.

— Καὶ πλέον συγκεκριμένα; ἐπέμενε πάντοτε μὲ δξύτητα ὁ Κωλέττης. Μήπως ἐννοεῖς καὶ τοὺς χθесינוὺς ἀντάρτας;

Ὁ Μαυροκορδάτος σηκώθηκε.

— Πῶς εἶναι δυνατόν..., ἄρχισε.

Ἄλλὰ ὁ Κουντουριώτης τὸν ἀντίσκοψε.

— Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε, ἐντιμότατοι. Σήμερα ἀκριβῶς καὶ δὴ πρὸ ὀλίγων ὁ ἀδελφός μου Λάζαρος μὲ εἰδοποίησε ὅτι ὁ στόλος ἐτοιμάζεται νὰ ἐκπλεύσῃ πρὸς τὰ νότια παράλια τῆς Πελοποννήσου, διὰ νὰ παρεμποδίσῃ νέας ἀποβάσεις τῶν Αἰγυπτίων. Ταυτοχρόνως, ἐκστρατευτικὸν σῶμα θὰ πρέπῃ νὰ κινηθῇ ἀμέσως πρὸς Μεσσηνίαν, διὰ νὰ παρεμποδίσῃ τυχὸν προέλασιν τοῦ Ἱμπραῖμ.

— 'Αναλαμβάνω ἐγὼ τὴν ἐπιχείρησιν αὐτὴν! φώναξε ὁ Κωλέττης ὀρθίως καὶ πανύψηλος καὶ ἐπιβλητικός.

— Κύριε Κωλέττη, τὴν εὐθύνην τῆς ἐπιχειρήσεως εἶναι ὀρθὸν νὰ ἀναλάβω ἐγὼ αὐτοπροσώπως, ἀντεῖπε ὁ Κουντουριώτης, ἐφ' ὅσον φέρω καὶ τὴν εὐθύνην τῆς Προεδρίας τοῦ Ἐκτελεστικοῦ. Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ γνώμη τοῦ ἀδελφοῦ μου. Ζητῶ δὲ ἐπιμόνως καὶ εὐθαρσῶς τὴν γνώμην ὄλων σας.

Ἄλλοτε, ὁ Σηλιωτάκης καὶ ὁ Ὀρλάνδος πῆραν τὸ μέρος τοῦ Κουντουριώτη. Ὁ Μαυροκορδάτος ξανασηκώθηκε.

— Ζητῶ καὶ ἐγὼ τὴν τιμὴν νὰ πολεμήσω ἐναντίον τοῦ νέου ἐχθροῦ. Εἶμαι ἀποφασισμένος νὰ προστρέξω εἰς τὴν νέαν μάχην. Ζητῶ διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως, ἐγκρίνουσαν τὴν ἄμεσον μετάβασίν μου εἰς Μεσσηνίαν, διὰ νὰ πολεμήσω ὡς ἄπλους στρατιώτης.

— Εἶσθε πολὺ χρησιμώτερος ἐδῶ! εἶπε ὁ Κουντουριώτης ἤρεμα (καὶ πονηρά).

— Καὶ ἐὰν δὲν μοῦ ἐπιτραπῇ ἐπισήμως, ἐξακολούθησε ὁ Μαυροκορδάτος, εἶμαι διατεθειμένος νὰ παραιτηθῶ παντὸς ἀξιώματος καὶ νὰ ἀπέλθω ἐκεῖ ὅπου θεωρῶ ἐγὼ ὅτι με τάσσει ἡ πατρίς!

Κανεὶς δὲν ἐμίλησε. Ἦταν ὡστόσο ἡ σειρά τοῦ Κωλέττη νὰ πῆ τὴν γνώμην του. Ὁρθίως στὴ θέσιν του, ὁ Κωλέττης ἔμεινε σιωπηλός. Πολλὲς στιγμές. Ὑστερα ἄρχισε νὰ λέη με στόμφο:

— Κύριοι, φρονῶ ἀδιστάκτως, ὅτι ἡ μόνη πραγματικὴ καὶ σημαντικὴ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Ἑλλάδος εἶναι αὐτὴν τὴν στιγμὴν τὰ ρουμελιωτικὰ στρατεύματα!

— Στίφη! πέταξε κάποιος στίφα.

— Θέλετε νὰ εἰπῆτε « ἄτακτοι »; ῥώτησε ὁ Κωλέττης ἀπότομα καὶ τράβηξε τὸ μουστάκι του πρὸς τὰ κάτω, ἔτσι σὰν νὰ ἤθελε νὰ τὸ δαγκώσῃ. Ἐν τούτοις, κύριοι, τὰ στίφη αὐτὰ ἔφεραν τὴν τάξιν καὶ τὴν ἡρεμίαν εἰς τὸν τόπο. Χάρις εἰς τὰ στίφη αὐτὰ κατεστάλη ἡ ἀνταρσία καὶ χάρις εἰς τὰ στίφη αὐτά...

Ἄλλοτε εἶχε πάρει φόρα καὶ κανεὶς δὲν μποροῦσε νὰ τὸν σταματήσῃ.

— Ἐπικαλοῦμαι τὴν μαρτυρίαν παντὸς τιμίου καὶ εἰλικρινοῦς Ἑλληνοσ, ἐπὶ τοῦ ὅτι στρατηγοὶ ὡς οἱ Καραϊσκάκης, Γκούρας, Καρατάσος, Τζαβέλλας καὶ στρατιῶται ὡς οἱ Ρουμελιώται καὶ οἱ ἐξ αὐτῶν Σουλιῶται δὲν ἀπαντῶνται πουθενὰ τῆς γῆς καὶ ἀποτελοῦν τὴν ἀσπίδα τῆς πατρίδος καὶ τὴν τιμὴν τῆς πατρίδος καὶ τὴν δόξαν τῆς! Τὰ στρατεύματα αὐτὰ ἐγὼ τὰ...

Ἄξαφνα σηκώθηκε θόρυβος πολὺς, φωνές, χειρονομίες. Ἀναγκάστηκε νὰ σωπάσῃ ὁ Κωλέττης. Καὶ τότε ξεχώρισαν τούτα τὰ λόγια, εἰπωμένα βίαια, παθιασμένα, ἐχθρικά:

— Τὰ στρατεύματα αὐτὰ, κύριε Κωλέττη, ὠργίασαν εἰς βάρος τοῦ τό-

που, εἰς βάρος τῶν χωριῶν καὶ τῶν πόλεων, εἰς βάρος τῶν χωρικῶν καὶ τῶν πολιτῶν, εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος!

Ὁ Κωλέττης ὠρθώθηκε μονομιᾶς καὶ πέταξε σκληρῆ φωνή :

— Αἰσχος! εἶπε. Ἐντροπή! Τὰ στρατεύματα αὐτὰ ἤρθαν καλεσμένα ἀπὸ τὴν Διοίκησιν, διὰ νὰ σώσουν τὴν Διοίκησιν, τὴν νόμιμον Διοίκησιν τοῦ τόπου, ἐναντίον ἀνταρτῶν ποὺ ἐτόλμησαν νὰ σηκώσουν ὄπλα ἐναντίον αὐτῆς, δηλαδὴ ἐναντίον τῆς πατρίδος! Δηλαδὴ τὰ στρατεύματα αὐτὰ ἦλθαν διὰ νὰ σώσουν τὴν κινδυνεύουσαν πατρίδα! Καὶ τὴν ἔσωσαν, κύριοι! Ἐχθρὸς δὲν εἶναι μόνον ὁ ἄπιστος! Χειρότερος ἐχθρὸς εἶναι ὁ δμοφύλος, ὁ δμοπίστος, πού, μέσ' ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ γένους βγαλμένος, πασικίζει νὰ τὸ κτυπήσῃ ἐκ τῶν μέσα! Τὰ στρατεύματα αὐτὰ τὰ ἐκαλέσατε σεῖς, κύριοι, δταν ἡ ἀπόγνωσις σᾶς εἶχε κυριεύσει!

* Ἀγριεὶς κραυγὰς ξέσπασαν πάλι καὶ σκέπασαν τὴ φωνὴ τοῦ Κωλέττη.

— Ὁ κόσμος ζητεῖ νὰ ἀποσυρθοῦν οἱ Ρουμελιῶτες!

— Ποιδὲς κόσμος;

— Ὅσοι κατοικοῦν τὸ Μοριά! Ὅσοι τοὺς εἶδαν ἀπὸ κοντά! Ὅσοι εἶχαν τὴν τύχη...

* Ἀντὶ νὰ καταλαγιάσουν τὰ πάθη, νὰ ξεθυμάνουν μὲ τὶς φωνές, ἀγρίευσαν μὲ τὶς φωνές ὄλο καὶ παραπάνω, ἀκονίζονταν καὶ δξύνονταν ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή.

— Οἱ πρωτεργάτες τοῦ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ νὰ φύγουν! νὰ κρυφτοῦν! νὰ σωπάσουν! νὰ ἐξαφανιστοῦν!

— Ἀντὶ νὰ ὀργανώσετε στρατὸ τακτικὸ, μεταχειριστήκατε τοὺς ἀτάκτους, γίνατε ὄργανα τῶν ἀτάκτων, ἐξαρτήσατε τὴν τύχην σας καὶ τὴν τύχην τῆς πατρίδος ἀπὸ τὰ ἀσύντακτα, τὰ ἄγρια, τὰ ἀνυπότακτα στίφη τῶν ἀτάκτων...

— Ἐσπαταλήσατε τὰ χρήματα τοῦ δανείου διὰ νὰ ἐξοπλίσετε καὶ νὰ ἐκμισθώσετε τοὺς ἀτάκτους αὐτοὺς μὲ μισθοὺς δυσαναλόγους, μὲ ποσὰ τεράστια, μὲ ἔξοδα ἀδίκαιολόγητα, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, καὶ μόνον ἐκεῖ ὅπου δὲν ἔπρεπε ἐφάνητε φειδωλοί, καὶ δὲν ἐσκεφθήκατε νὰ κρατήσετε ἓνα μέρος τοῦλάχιστον τοῦ δανείου διὰ τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ πραγματικοῦ ἐχθροῦ, ὁ ὁποῖος τώρα ἔρχεται, μᾶς προσβάλλει καὶ μᾶς βρῖσκει δίχως στρατὸν τακτικόν, δίχως στόλον, δίχως χρήματα, δίχως καρδιά!

Ξέσπασε ὁ Κωλέττης.

— Ἀπὸ πότε κύριοι, τὴν εὐθύνην τοῦ κακοῦ φέρει ὁ ἀμυνόμενος κατὰ τῆς ἀνταρσίας καὶ ὄχι ὁ ἀντάρτης; Ἀπὸ πότε, κύριοι, τὴν εὐθύνην τῆς καταστροφῆς φέρει ὁ ἐμποδίζων καὶ καταπνίγων αὐτὴν καὶ ὄχι ὁ προκαλέσας τὴν καταστροφὴν, ὁ πρόξενος αὐτῆς; Ἀπὸ πότε, κύριοι...

* Ὅμως οὔτε μιὰ φωνὴ δὲν ἀκούστηκε ἀπὸ πουθενά, ἀπὸ κανέναν, νὰ πῆ ἓνα λόγο γιὰ τοὺς Ρουμελιῶτες, νὰ πῆ ἓνα εὐχαριστῶ στὸν Κωλέττη ποὺ

ξανάφερε την τάξη, μιὰ τάξη τέλος πάντων. *Ήταν όλοφάνερο ότι είχανε συμφωνήσει όλοι, ότι είχανε συμμαχήσει όλοι, για να τον έξουδετερώσουν, να τον παραμερίσουν, να τον μειώσουν, να μην πάρη άλλη δύναμη, πιό μεγάλη, πιό πολὺν άέρα και επιβληθῆ για τὰ καλά σὲ όλους.

*Ατάραχος ό Κωλέτιης άκούει τις φωνές, βλέπει τῆ συνωμοσία, δὲν προσέχει πιὰ σιὰ λόγια, συλλογίζεται : « *Όταν όλοι τὰ είχαν κάνει άπάνω τους, φωνάζανε — *Αμάν, τρέξε, φέρε τούς Ρουμελιώτες, ἐσύ μόνο μπορεῖς, ἐσένα μόνο θ' άκούσουν ! Και τώρα, άφου σκουπίστηκαν καλά - καλά, μου πετάνε κατάμουτρα τὰ λερά τους ! Παλιοτόμαρα ! »

Στὰ στερνά, ό Κουντουριώτης κατάφερε να μιλήση.

— Μιὰ εἶναι ἡ λύσις, εἶπε κάπως ἤρεμα, σταθερά. Να αναλάβω ὡς Πρόεδρος τοῦ *Εκτελεστικοῦ τὴν ἐστρατεία τῆς Μεσσηνίας, και διὰ να μη προσβληθῆ κανεῖς, διότι όλοι εἰργάσθησαν πατριωτικά και τίμια, να μείνη εἰς τὴν Πελοπόννησον ἕνα τιμημα Ρουμελιωτῶν — ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννη, λόγου χάριν — και να συνεχεστρατεύση με τὰ στρατεύματα τῶν Μοραῖτῶν κατὰ τοῦ *Ίμπραῖμ, οἱ δὲ ὑπόλοιποι Ρουμελιῶται να άποσυρθοῦν σιγὰ - σιγὰ εἰς τὴν Στερεάν, ὅπου φοβοῦμαι φόβον μεγάλον ότι οἱ άπιστοι ἐτοιμάζονται να εἰσβάλλον με μεγάλας δυνάμεις. Δίκαιον εἶναι, ἐντιμότατοι, τὸ μεγαλύτερον βάρος τῆς ἐστρατείας τῆς Μεσσηνίας να τὸ αναλάβουν οἱ Μοραῖται, άφου πρόκειται διὰ τὸν δικόν τους τόπον, διὰ τούς άγρούς των, διὰ τὰ σπίτια των, διὰ τις γυναῖκες των και διὰ τὰ παιδιά των !

— *Εγκρίνεται ! *Εγκρίνεται ! άκούστηκαν φωνές και κανεῖς δὲν ἔφερε πιὰ αντίρρηση.

Μόνο ό Μαυροκορδάτος σηκώθηκε, σήκωσε και τὸ χέρι, και άφου πήρε βαθειάν ανάσα εἶπε :

— *Εντιμότατοι κύριοι, ἔχω τὴν τιμὴν να ὑποβάλλω ταύτην τὴν στιγμήν τὴν παραίτησίν μου ἀπὸ τοῦ αξιώματος τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Διοικήσεως !

— *Όχι ! *Όχι ! *Απαράδεκτον ! *Απαράδεκτον !

— *Επιμένω, κύριοι, ἐπιμένω ! Εἶναι ἀδιάσειστος ἡ ἀπόφασίς μου !

*Ο Κωλέτιης κατάφερε να μιλήση.

— *Ο κάθε άνθρωπος, ἐντιμότατοι κύριοι, κάμνει ὅ,τι ἡμπορεῖ διὰ να τιμήση τὸ ὄνομά του, διὰ να ὑπηρετήση τὴν πατρίδα του, κάμνει ὅ,τι νομίζει ότι εἶναι ὀρθὸν και πρέπον. *Απὸ αὐτὴν τὴν ἀρχὴν πρέπει να κινήσωμεν και ὅχι ἀπὸ τὴν ἐσφαλμένην ἀρχὴν ότι ὁ κάθε άνθρωπος κυνηγᾷ συνεχῶς τὸ ατομικόν του συμφέρον, τὰς προσωπικὰς του ἀπολαύσεις. *Εκαμα ὅ,τι ἐθεώρησα καλύτερον διὰ τὴν πάσχουσαν πατρίδα, ὅ,τι μου ἦτο δυνατόν να κάμω και ἡ συνείδησίς μου εἶναι ἥσυχος. Οἱ μεταγενέστεροι θὰ κρίνουν τὰ σημερινὰ γεγονότα ἡρεμώτερον. *Επειδὴ, τὴν ὥραν αὐτὴν, τεράστιος κίνδυνος ἀπειλεῖ τὸ Γένος, καλῶ όλους να παραμερίσουν κάθε ἄλλην σκέψιν και

να ἀφοσιωθῶμεν ὅλοι μαζί εἰς προάσπισιν τῆς δυστυχοῦς Ἑλλάδος! Μετὰ χαρᾶς θὰ ἰδῶ τὸν ἐνδοξότατον κύριον Γεώργιον Κουντουριώτην ἐστρατεύοντα κατὰ τοῦ Ἱμπραῖμ, εὐχομαι δὲ ἀπὸ μέσης καρδίας νὰ τὸν χαιρετίσωμεν ἐπανερχόμενον νικητὴν!

Ἡ συνεδρίασις εἶχε ἀρχίσει πολλὰ πρῶτ', τῶρα κόντευε νὰ βραδυάσῃ. Ξαναμμένοι, διψασμένοι, νηστικοί, κἀθιδροὶ οἱ «ἐξοχώτατοι» κατέβηκαν ἀπὸ τῆ Διοίκηση. Κόσμος στεκόταν ἀπ' ἔξω. Δὲν κουνήθηκε κανεὶς, δὲ μίλησε κανεὶς. Τοὺς εἶδαν πὸν χώρισαν, σοβαροί, καὶ προχώρησαν στὰ διάφορα στενά, νὰ πᾶνε σπίτια τους. Ὑστερα σκόρπισε ὁ κόσμος, ἀνικανοποίητος, βαριεστημένος. Ἀπόμειναν δυὸ - τρεῖς, χωρὶς νὰ ξέρουν κι αὐτοὶ γιὰ ποῖο λόγο.

Ὁ Κωλέττης, ὅταν μῆκε σπίτι του, ἔβγαλε τὶς πιστόλες του, τὰ ποδήματά του, τὸ φέσι του τελευταῖο, καὶ κάθησε σὲ μιὰ πολυθρόνα βιεννέζικη πὸν τοῦ εἶχε χαρίσει ἓνας φίλος. Ἡ χήρα τοῦ Παλάσκα στεκόταν μπροστά του καὶ τὸν κοίταζε. Παρίμενε νὰ τῆς μιλήσῃ αὐτὸς πρῶτος, καθὼς πάντα.

— Εἶμαι μόνος, εἶπε αὐτὸς στὸ τέλος, σὰν νὰ μὴν τῆς τὸ ἔλεγε αὐτενῆς. Καὶ ξανάπε, ὡς νὰ γύρευε νὰ ἐπεξηγήσῃ τὰ λόγια του, ἀπόμεινα μόνος, τελείως μόνος.

Τότε ἐκείνη τοῦ κάνει :

— Γιατί τὸ λὲς αὐτό ;... Μόνοι εἴμαστε ὅλοι μας... Τί ἔχεις ;

Ὁ Κωλέττης εἶπε κοφτά :

— Πατήσανε οἱ ἀραπάδες τὸ Μοριά!

Ἐκείνη ἤρεμα :

— Πότε ;

— Ἐκανε ἀπόβαση ὁ Ἱμπραῖμης. Στὴ Μεθώνη, στὴν Πύλο, στὴν Κορώνη.

Ἐκείνη ἤρεμα :

— Ἐσεῖς θὰ τὰ καταφέρετε πάλι. Εἶμαι ἤσυχη. Ἀφοῦ εἶσαι ἐσύ.

Ὁ Κωλέττης ἀνάσανε βαθειά.

— Φέρε μου τὸ τσιμπούκι μου, τῆς λέει.

Καθόταν συλλογισμένος καὶ ἀμίλητος, ἀσάλευτος ὥρα πολλή, ὅσπου ἦρθαν νὰ τὸν βροῦν μερικοὶ φίλοι, ὁ Χρησιδῆς, ὁ Κριεζῆς, δυὸ - τρεῖς ἄλλοι.

— Συνωμοσία ἐναντίον σου ! ἔεσπασαν. Ριχθήκανε ὅλοι νὰ σὲ κατασπαράξουν ! Σοῦ βγάζουνε τὸ μάτι ! Κακοήθεια ! Ἀχαριστία ! Ἐμπάθεια ! Φθόνος ! Μικρότης ! Καὶ φόβος ! Σὲ φοβοῦνται, ἀγαπητέ ! Δόλια πατρίδα ! Τὴν ὥρα ὅπου σὲ ἔχει ἀνάγκη περισσότρο ἀπὸ κάθε ἄλλον ! Μόλις ἰδοῦνε κάποιον νὰ ξεχωρίζῃ, νὰ ἀνεβαίνῃ — ἔστω καὶ γιὰ τὸ καλὸ ὀλωνῶν — συμμαχοῦν ἐχθροὶ καὶ φίλοι, γιὰ νὰ κτυπήσουν τὸν ἀριστεύσαντα, τὸν διακριθέντα !

Ὁ Κωλέττης ρουφάει τὸ τσιμπούκι του. Ἔχει δαμάσει τώρα πὰ τὸν ἑαυτό του.

— Δὲν ἔχει σημασίαν, λέει, οὐδεμίαν σημασίαν. Εὐχομαι μόνον νὰ μὴν τὰ πληρώσῃ ἡ πατρίς. Διότι τότε, καὶ μόνον τότε, θὰ ἔχῃ σημασίαν, τραγικὴν δὲ σημασίαν.

Ἡ συζήτησις ἔξακολουθοῦσε. Ἦταν ὄλοι τοὺς ξαναμένοι.

— Οἱ δύο Κουντουριῶται ἐκίνησαν, ὡς φαίνεται, πάντα λίθον, διὰ νὰ παραμερισθῆς. Ἐφοβήθησαν τὴν δύναμή σου, ποὺ αὐξάνει ἀπὸ μέρα σὲ μέρα, ὅστερ' ἀπὸ τὴν ἐξουδετέρωσιν τοῦ Κολοκοτρώνη.

— Ὁ Κολοκοτρώνης ἠμάρτησε διπλᾶ, εἶπε ὁ Κωλέττης. Ὅχι δὲ τόσον, διότι ἐσήκωσε ἄρματα κατὰ τοῦ νομίμου Κράτους, ὅσο διότι ἔβαλε ἔτσι τὸν ἑαυτό του στὸ περιθώριον τοῦ ἀγῶνος, ἀγκαλὰ καὶ ὁ ἀγὼν δὲν εἶχε ἀκόμη τελέψει.

— Καὶ τί θὰ κάμῃς τώρα, ἐντιμότητε ;

Ὁ Κωλέττης σταύρωσε τὰ πόδια καὶ ἔσπασε μὲ προσοχὴ τὴς δίπλες τῆς φουστανέλας του. Ὅστερα εἶπε :

— Ἐνθυμοῦμαι ἓνα ἀγαλμάτιον, ἓνα ἀρχαῖον ἀγαλμάτιον ἑλληνικόν, ποὺ εἶδα εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅταν εὐρισκόμην ἐκεῖ ὡς σπουδαστής. Παρίστανε τὸν θεὸν τῆς σιγῆς, τὸν Ἄρποκράτην. Μὲ μεγάλους ὀφθαλμοὺς ὀρθάνοικτους, κρατεῖ τὸν δείκτην τοῦ χεριοῦ του ἔμπρὸς εἰς τὸ στόμα του καὶ ἔχει μίαν ἔκφρασιν ἐλαφροῦς εἰρωνίας. Αὐτὸν ἐνθυμοῦμαι τώρα, καὶ αὕτη εἶναι ἡ ἀπάντησίς μου.

Λέγοντας, σήκωσε τὸ χέρι του καὶ ὅταν ἀπόσπασε τὴ φράση, ἀκούμπησε τὸν δείκτη ἀπάνω στὰ κλειστά του χεῖλη.

ΔΙΑΛΕΧΤΗΣ ΖΕΥΓΩΛΗ - ΓΑΕΖΟΥ

Ἱστορία ζωῆς...

Δὲν τρέμει πιά ἡ ἀνάσα μου ἀπ' τὸν ἔρωτα
κι ἀπ' τῆ λαχτάρα ἢ σόρκα μου δὲν λειώνει.
Τί τρομερὸ τὰ πάθη τ' ἀνημέρωτα
ὁ χρόνος νὰ περνᾷ νὰ τὰ μερώνῃ !

Τῆς ἀγάπης τὰ λόγια διὰ τὰ ξέχασα
δὲν μοῦ τὰ ψιθυρίζουν πιά και δὲν τὰ λέω.
Κυλᾷ ἡ ζωὴ, κυλάει ἔτσι μονότονα,
κι ὁμως τὸ συλλογιέμαι και δὲν κλαίω.

Πῶς ἔτσι, Θεέ μου, ἐπλάστηκα νὰ δίνωμαι
πάντα σὲ κάθε τι καινούργιο ἀκέρια,
νὰ μοιάζω ὡς νὰ μὴν εἶχα ἀπὸ πρωτότερα
τὰ μάτια μου, τὸ στόμα μου, τὰ χέρια.

Ἄπ' τὸ παιχνίδι ξάφνου στὰ μαθήματα,
κι ὅστερα τῆς τρελλῆς χαρᾶς ἢ σκλάβια,
διπλᾷ δοσμένη στὸ ἄνθοςμα τῆς νιότης μου
στὸ κίνημα και στοῦ ἔρωτα τῆ λάβα.

Και πάλι μιὰν ἀγάπη γιὰ νέα μάθηση
νίκησε τ' ἄλλα και ἔμειναν τὰ δύο :
ἕνας μεγάλος ἔρωτας βαθῆς
και τὸ ἀνοιγμένο ἀντίκρυ μου βιβλίο.

Και τώρα, ὡς γέρνει ἡ νιότη μου στὸ σβήσιμο,
μόνο μὲ τὸ βιβλίο ἔχω ἀπομείνει.

Ἔχει στερέψει πιά τὸ θᾶμα τοῦ ἔρωτα,
ποὺ τῆς ζωῆς τὸ βαθὺ νόημα κλείνει.

(1934)

Ο ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ ΩΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΚΑΙ ΩΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ*

Τοῦ Πλουτάρχου τοῦ βιογράφου δὲν ὑπάρχει βιογραφία. Ὅπως παρε-
τήρησε ξένος ἐκδότης καὶ σχολιαστὴς τοῦ Πλουτάρχου, ὁ Babbitt, εἶναι
τοῦτο εἰρωνεία τῆς μοίρας¹. Ἴσως εἶναι τοῦτο καὶ ἀδικία, δύναται κανεῖς
νὰ προσδέσῃ. Τόσων συγκριτικῶς ἀσημοτήτων τὰς βιογραφίας μᾶς ἀφήκεν
ὁ κόσμος τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος καὶ δὲν μᾶς ἀφήκεν τὴν βιογραφίαν
τοῦ Πλουτάρχου. Καὶ ἐν τούτοις, ὁ Πλούταρχος δὲν εἶναι μετριότης, ὅσον
καὶ ἂν δὲν ἀνήκῃ εἰς τὴν κλασσικὴν ἐποχὴν, τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει ρωμα-
λέα καὶ πρωτότυπος δημιουργία. Ὁ Πλούταρχος εἶναι προσωπικότης ἀσυ-
νήθης, μορφὴ ἀπὸ τὰς πλέον εὐγενικὰς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἄνθρωπος καὶ
συγγραφεύς, ὁ ὁποῖος ἠγαπήθη πολὺ εἰς τὴν ἐποχὴν του ἀπὸ τὸν κοινὸν
ἄνθρωπον ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτούς. Τίποτε δὲ δὲν ἐστάθη ἱκανὸν εἰς
τόσους αἰῶνας νὰ καταστρέψῃ τὴν ἀγάπην αὐτήν, ἀφοῦ ἀκόμη καὶ εἰς τὰς
ἡμέρας μας ἡ παγκόσμιος λογοτεχνία ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ ὀλίγους συγγραφεῖς,
ἀκτινοβολοῦντας τόσον, ὅσον ὁ Πλούταρχος.

Α' - Ὁ Πλούταρχος ὡς ἄνθρωπος

Εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ προσδιορίσωμεν λεπτομερέστερον τὴν ἰδιοσυ-
στασίαν τῆς ἀκτινοβολίας ταύτης καὶ νὰ ἀξιολογήσωμεν αὐτὴν κατόπιν ἧς
πλησιάσωμεν ἐν πρώτοις, ὅσον δυνάμεθα, τὸν ἄνθρωπον Πλούταρχον. Λέ-
γομεν, ὅσον δυνάμεθα, ἐφ' ὅσον μᾶς λείπει σύνθεσις δι' αὐτὸν ἀπὸ τοὺς
ἀρχαίους χρόνους, ὁποῖα θὰ ἦτο μία ὁποιαδήποτε, καὶ ἀτελής ἔστω, βιογρα-
φία. Τὰ ὀλίγα, τὰ ὁποῖα γνωρίζομεν σχετικῶς, εἶναι ἄρθρον τοῦ Λεξικοῦ
τοῦ Σουΐδα, συντομώτατον, ἡλαττωμένης, ὡς γνωστόν, ἐμπιστοσύνης, καὶ

---

* Ἡ ἐνταῦθα δημοσιευομένη μελέτη ἀπετελέσθη ἐκ σειρᾶς ὁμιλιῶν τοῦ συγ-
γραφῆως ἀπὸ τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ Ἀθηνῶν, γενομένων πρὸ καιροῦ. Ταύτας
ἐπεξεργάσθη οὗτος καὶ προσέθηκεν εἰς αὐτὰς βραχεῖαις σημειώσεις.

1. Plutarch's Moralia μετὰ μεταφράσεως ἀγγλιστὶ ὑπὸ F. C. Babbitt, παρὰ
Loeb, τόμ. Α', Λονδίνον - Νέα Ἰόρκη, 1927, σ. IX.

σταχυολογήματα. Σταχυολογήματα ἀπὸ τὸν εὐρύτετον χώρον τοῦ ἔργου τοῦ συγγραφέως, εἰδήσεις σποράδην καὶ ἰσχυαί, ὑπηρετοῦσαι ἀπλῶς τὰ συνεχόμενα καὶ μὴ προδίδουσαι πρόθεσιν νὰ προβάλῃ εἰδικῶς τὸν ἑαυτὸν του ὁ συγγραφεὺς, ὁ ὁποῖος κάθε ἄλλο φαίνεται παρὰ περιαιτολόγος. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἐνθυμίζει Ἑλληνας συγγραφεῖς ἀπὸ τοὺς πλέον ἀντιπροσωπευτικούς τῶν χρόνων τῆς ἀκμῆς, ὅπως εἶναι ὁ Θουκυδίδης. Τοιοῦτοτρόπος ὁμοῦ δυνατόν νὰ ἔγινε καλυτέρα ἢ φήμη τοῦ συγγραφέως, ἀλλ' ἐξημιώθη ἢ γνῶσίς μας δι' αὐτόν.

Τίποτε δὲν μᾶς πληροφορεῖ ἀκριβῶς διὰ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου οὔτε καὶ τῆς γεννήσεως τοῦ συγγραφέως μας. Γνωρίζομεν ὁμοῦ ἀσφαλῶς τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς του. Εἶναι τὰ τέλη τοῦ Α' καὶ αἱ ἀρχαὶ τοῦ Β' αἰῶνος μ.Χ. Οἱ δύο οὗτοι εἶναι οἱ πρώτοι αἰῶνες τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ρωμαϊκὴ κατάκτησις εἶχεν δλοκληρωθῆ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ μακροῦ. Ὁ Ἑλληνισμὸς ὡς ἔκφρασις πολιτικῆς ἐνότητος καὶ αὐθυπαρξίας, ὅπως ἦτο εἰς τοὺς Κλασσικούς καὶ τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρόνους, εἶχεν ἀποθάνει. Ἐμενεν ὁμοῦ πάντοτε ζωντανὸς ὡς ἔκφρασις καὶ δύναμις πνευματικῆ. Ἡ γενέτειρα τοῦ Πλουτάρχου, ἡ Χαιρώνεια, ἤσκησεν ἀκατανίκητον εἰς αὐτὸν ἔλξιν. Εἰς τὴν πολίχνην αὐτὴν τῆς Βοιωτίας ἔζησε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς μακρᾶς ζωῆς του καὶ μάλιστα κατὰ τὴν περίοδον τῆς ὀρμότητος. Ἡ περιωπῆ, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε φθάσει, δὲν τὸν παρέσυρε νὰ ἐγκατασταθῇ αἴφνης εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου εἶχε κάμει τὰς ἀνωτέρας του σπουδὰς, εἰς τὴν μεγαλύτεραν πανεπιστημιακὴν πόλιν τοῦ καιροῦ του τόσον διὰ τοὺς Ἑλληνας ὅσον καὶ τοὺς Ρωμαίους. Τὸ πρῶγμα φαίνεται ἀληθῶς περιεργον καὶ ἰδοῦ πῶς μᾶς τὸ ἐξηγεῖ ὁ ἴδιος (Δημοσθ. Β'): «*ἡμεῖς δὲ μικρὰν μὲν οἰκοῦντες πόλιν καί, ἵνα μὴ μικροτέρα γένηται, φιλοχωροῦντες*». Καὶ τὴν ἀγάπην αὐτὴν ἔδειξεν ὁ συγγραφεὺς μας μὲ κάθε τρόπον. Ὑπηρέτησε τὴν πόλιν ὡς «*ἀρχων ἐπιώνυμος*» καὶ πιθανώτατα ὡς «*βοιωτάρχος*». Ἄλλ' ἐδέχθη, ὡς φαίνεται, νὰ ὑπηρετήσῃ αὐτὴν καὶ εἰς θέσιν ταπεινὴν καὶ περιφρονουμένην, τὴν θέσιν τοῦ «*τελεάρχου*», τοῦ ἐπόπτου τῶν οἰκοδομῶν. Ἐδείκνυεν οὕτως εἰς τοὺς συμπολίτας πρωτίστως ὅτι ὄχι μόνον τὸ «*ἀρχὴ ἄνδρα δείκνυσιν*», ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίθετον «*ἀνὴρ ἀρχὴν δείκνυσιν*»¹, ὅτι καὶ τὰ δύο αὐτὰ εἶναι ἀλήθῃ. Ὑπηρέτησε τὴν γενέτειραν καὶ μὲ τρόπους, οἱ ὁποῖοι φαίνονται εἰς ἡμᾶς ἀπροδόκητοι. Ἡ σχολή, τὴν ὁποίαν ἴδρυσεν εἰς αὐτὴν μὲ πολυαριθμούς μαθητάς, συρρέοντας ἀπὸ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, αἱ διαλέξεις, καὶ διὰ μεγάλους, τὰς ὁποίας ἔδιδεν εἰς αὐτὴν, εἶναι ἀπὸ τοὺς τρόπους τοὺς πλέον χαρακτηριστικούς. Προσήλωσις πρὸς τὴν ἀσήμαντον γενέτειραν τοῦ τέκνου της, ἥτις συγκινεῖ καὶ χωρὶς ἄλλο πρέπει νὰ λέγῃ τι καὶ

1. Περὶ τούτου πβ. K. Ziegler ἐν Pauly - Wissowa R.E., τόμ. ΚΑ', στ. 657, ἐν λ. Plutarchos von Chaironeia.

εις τους Ἑλληνας τῆς ἐποχῆς μας, ὅτε τὸ ἀσυγκράτητον ρεῦμα τῆς ἀστυφιλίας κινδυνεύει νὰ φέρῃ ἐρήμωσιν εἰς τὴν ὑπαιθρον καὶ ἀσφυξίαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν.

Εὐτυχῆς ὑπῆρξεν ἐπίσης ὁ Πλούταρχος καὶ μὲ τὴν οἰκογενειακὴν του ἐστίαν. Ἐδοκιμάσθη, ὅπως κάθε ἄλλῃ, καὶ ἡ ἰδική του οἰκογένεια ἀπὸ τὰ πλήγματα τῆς μοίρας, ἀλλ', ὡς ἔχομεν πολλοὺς λόγους νὰ πιστεύωμεν, δὲν ἔλειψέ ποτε ἀπὸ αὐτὴν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον φέρει τὴν μακαριστὴν γαλήνην εἰς τὸν οἶκον καὶ κάμνει τὸν ἄνθρωπον πραγματικῶς εὐτυχῆς νὰ γεύεται τὴν χαρὰν, ἀλλὰ καὶ νὰ βαστάξῃ τὴν θλίψιν, δὲν ἔλειψεν ἡ θαλπωρὴ. Θαλπωρὴν εἶφεν εἰς τὸν οἶκον, ὅπου ἐμεγάλωσεν, καὶ αὐτὴν μετέφερεν εἰς τὸν οἶκον, τὸν ὁποῖον ἐδημιούργησε μὲ τὸν γάμον του. Πενιχρότατοι εἶναι αἱ συγκεκριμέναι εἰδήσεις διὰ τὴν οἰκογένειάν του. Ἀκόμη καὶ τοῦ πατρὸς του τὸ ὄνομα δὲν γνωρίζομεν μὲ ἀσφάλειαν. Ὅπωςδὴποτε, ἐκτὸς τῆς θαλπωρῆς, δύο γενικὰ χαρακτηριστικά εἶναι βέβαια, ἡ εὐπορία καὶ ἡ σχετικὴ ἔστω πνευματικὴ καλλιέργεια. Τὸν Λαμπρίαν, τὸν πάππον του, χαρακτηρίζει που ὡς «λογιώτατος»¹ καὶ ἐν γένει παριστᾷ αὐτὸν ὡς γλυκὺν γέροντα, διηγούμενον εἰς τοὺς ἐγγόνους του θελητικὰ ἱστορήματα. Διὰ τοὺς ἀδελφούς του καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας ὁ συγγραφεὺς μας δὲν ἦτο ὁ Πλούταρχος, ἀλλ' ὁ «φιλόσοφος». Ἡ ροπή του πρὸς τὸν τομέα τοῦ πνεύματος ὑπῆρξε πρῶτος, ἰσχυρὰ δὲ εἰς τὴν ἐκδήλωσίν της. Ἡ ἐπιβολή, τὴν ὁποίαν ἐκέρδισεν ἀμέσως εἰς τὴν οἰκογένειάν του, εἶναι τὸ ἔμβρυον τῆς καθολικῆς ἐπιβολῆς, τὴν ὁποίαν θὰ εἶχε βραδύτερον εἰς τὸν κόσμον. Ἡ σύζυγός του Τιμοξένα, κατὰ τὴν βοιωτικὴν διάλεκτον, καὶ ὄχι Τιμόξενα ἢ Τιμοξένη, ὅπως ἐσφαλμένως νομίζουν πολλοί², ἐστάθη σύντροφος ὑποδειγματικὴ τῆς ζωῆς του. Καὶ οἱ δύο, γονεῖς στοργικοί, ἐγεύθησαν τὴν πικρίαν νὰ ἴδουν ἀπὸ τὰ πέντε τέκνα των τὰ τρία εἰς τὸν τάφον. Τῆς μόνης κόρης των μάλιστα ὁ θάνατος εἶχέ τι τὸ δραματικόν. Ἀπέθανε δύο μόλις ἑτῶν καὶ ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ πατρὸς. Τὸ πλῆγμα ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, δυσβάστακτον. Ὁ πατὴρ ἦτο ὁ ἀτυχέστερος, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ δειχθῇ ὁ γενναϊότερος. Κατέλιπε τὸν πόνον καὶ εὔρε τὴν δύναμιν νὰ γίνῃ παρηγορητής. Εἰς τὸν ἀδόκητον αὐτὸν θάνατον ὀφείλεται ἐν ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Πλουτάρχου: «*Παραμυθητικὸς πρὸς τὴν γυναῖκα*» (Ἡθ. 608 Α' κ.ξ.).

Ἡ ἀνατροπὴ καὶ ἡ πρώτη παιδεία του ἦτο εὐκόλον ἔργον καὶ πρέπει

1. Ἐς παρατεθῆ ὀλόκληρον τὸ σχετικὸν χωρίον (Συμπ. Α', 5, 1, Ἡθ. 622 Ε): «*ὁ δὲ Λαμπρίας ὁ ἡμέτερος πάππος ἐν τῷ πίνειν εὐφραινώτατος αὐτὸς αὐτοῦ καὶ λογιώτατος εἰώθει δὲ λέγειν διὰ τῷ λιβανωτῷ παραπλησίως ὑπὸ θερμότητος ἀναθυμᾶται*». Τὸ «*λογιώτατος*» ἐνταῦθα προδήλως λαμβάνεται γενικώτερον πως, ὡς παρατηρεῖ ὁ Κ. Ziegler (ἐνθ' ἀνατ., στ. 642) ἐπὶ τοῦ «*witziger Plauderer*».

2. Βλ. περὶ τούτου Ἐμμ. Πεζόπουλον ἐν Ἐπιστημολόγῳ, (ἀνατ.), τεύχ. 33-34, σ. 4-5.

να ἀπέδωσεν ἀρίστους καρπούς. Ἦθος ἀγαστόν, ἐπίδοσις εἰς τὴν μάθησιν, χορηγήματα τῆς φύσεως δαψιλῆ, ἀλλ' ἐν ἐμβρύῳ, οὕτως εἶπεν, εἰς τὸν συγγραφέα μας, θὰ ἀνεπτύχθησαν κατὰ τρόπον ἰδεατὸν ὑπὸ τὴν θέρμην τῆς στοργικῆς φροντίδος οἰκογενείας εὐπορούσης. Μόρφωσις ἢ συνήθης τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐλευθέρου πολίτου, ἢ μόρφωσις τοῦ μὲ τὰ μαθηματικὰ εἰς τὴν ρίζαν καὶ τὴν μουσικὴν εἰς τὴν κορυφὴν ἀλλὰ τὰ κλασσικὰ γράμματα εἰς τὸν κορμόν. Ἡ μόρφωσις τοῦ ἔλαβε τὴν προσδοκωμένην ἀρτίωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἤλθε δεκαπενταετῆς νεανίας ὁ Πλούταρχος καὶ ἔμεινε ἐπὶ ἔτη σπουδάζων ὅ,τι ἐζήτει ὁ συρμὸς καὶ τῆς ἰδικῆς του ἐποχῆς, ρητορικὴν, φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ φιλοσοφίαν. Ὅλα ταῦτα ἐμελέτα μὲ ἀγάπην, τὴν ἠθικὴν ὅμως μὲ πραγματικὸν ἐνθουσιασμόν. Εἰς τὰς Ἀθήνας εὔρεν αὐτὸν ἢ ἐπίσκεψις τοῦ Νέρωνος τῷ 66 μ.Χ. εἰς τὴν Ἑλλάδα. Διδάσκαλός του ὑπῆρξεν ὁ Ἀμμώνιος, διασημότης τῆς ἐποχῆς του. Τὴν σπουδαίαν εἶδησιν δίδει χωρὶς τίποτε τὸ ἐντυπωσιακὸν ὁ ἴδιος εἰς τὸν βίον τοῦ Θεμιστοκλέους. Εἰς τὸ ἔργον του αὐτὸ ὁμιλεῖ διὰ τὸν Θεμιστοκλέα τὸν Ἀθηναῖον, ἀπόγονον τοῦ παλαιοῦ Θεμιστοκλέους, ὅστις εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ συγγραφέως μας ἔκαρπούτο τιμητικὰς διακρίσεις εἰς τὴν Μαγνησίαν, αἱ ὁποῖαι εἶχον δοθῆ εἰς τὸν ἐνδοξον σαλαμινομάχον καὶ ἐδίδοντο κατὰ συνέχειαν ἐπὶ τόσους αἰῶνας εἰς τοὺς ἀπογόνους του. Ἀναφέρει λοιπὸν διὰ τὸν Θεμιστοκλέα αὐτόν, τὸν ἀπόγονον, (Θεμιστ. 32), ὅτι « *ἐγένετο ἡμέτερος συνήθης καὶ φίλος παρ' Ἀμμωνίῳ τῷ φιλοσόφῳ* ». Ὁ Ἀμμώνιος ἀνῆκεν εἰς τὴν Περιπατητικὴν σχολὴν, τὴν σχολὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ δὲν εἶχε κλειστοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς δι' ἄλλας θεωρίας, ὅπως τὴν θρησκευτικὴν ἰδεοκρατίαν τῆς Ἀκαδημείας, τῆς σχολῆς τοῦ Πλάτωνος. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀμμωνίου ἤλθεν εἰς ἐποχὴν, ὅπου ἡ ἀγωνία τῶν ἀναζητήσεων καὶ ταλαντεύσεων θὰ ἔβαινε βαθύτερον εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Πλουτάρχου καὶ αἱ φιλοσοφικαὶ ἰδέαι του θὰ ἐλάμβανον σταθερὸν προσανατολισμόν. Καὶ βεβαίως κάθε ἄλλο παρὰ ἀφῆκεν ἀδιάφορον τὸν στοχασμόν του. Ὁ Πλούταρχος εἰς τὴν φιλοσοφίαν ὑπῆρξεν ἐκλεκτικὸς μὲ σταθερὰν ὅμως προσήλωσιν εἰς τὰ διδάγματα τοῦ θείου Πλάτωνος. Τὸ συνήθως καλῶς ἔχον, τὸ μέτρον, φαίνεται ὅτι ἐχαρκτηρίζε τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν ὄλην, ἀκόμη καὶ τὴν ἀνωτάτην, ἐκπαίδευσιν τοῦ Πλουτάρχου. Καὶ αὐτὸ τὸ μέτρον ἀνιχνεύομεν σταθερῶς βραδύτερον εἰς τὸν ὄριμον Πλουτάρχον, τὸν θερμὸν ὁπαδὸν τῆς χρυσῆς μέσης ὁδοῦ.

Καὶ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ συγγραφέως μας ὁ μηχανισμὸς τῆς διοικήσεως τῆς αὐτοκρατορίας, τὸν ὁποῖον εἰσήγαγεν ὁ Αὔγουστος, ἐλειτούργει ἀκόμη καλῶς καὶ ὑπ' αὐτὸν ἀκόμη τὸν Νέρωνα. Ἡ πολιτικὴ ἀναταραχὴ τῆς Ρώμης ὀλίγον μόνον ἦτο αἰσθητὴ εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς ἀπεράντου αὐτοκρατορίας, αἱ ὁποῖαι ἔζων ἐν εἰρήνῃ. Ἐξ ἄλλου, πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν αἱ καλαὶ ὁδοί, τὰς ὁποίας εἶχον κατασκευάσει ὁδοποιοὶ ἐξαίρετοι,

ὅπως ἦσαν οἱ Ρωμαῖοι κυρίαρχοι, ἐπίσης δὲ τὸ ὅτι οἱ πειραταὶ καὶ οἱ λησταί, χάρις εἰς τοὺς Ρωμαίους ἐπίσης, δὲν ἦσαν πλέον μάλιστα. Δι' ὅλα αὐτὰ ταξίδιον τόσον κατὰ ξηρὰν ὅσον καὶ κατὰ θάλασσαν εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους εἶχε λογικὰς πιθανότητας μεγίστας νὰ εἶναι ἀνετον σχετικῶς καὶ ἀσφαλές. Πάντως, οἱ ὄροι διὰ ταξίδιον εἰς τὰς χώρας, τὰς βρεχομένας ἀπὸ τὴν Μεσόγειον, πρέπει νὰ εἶχον πολὺ βελτιωθῆ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Πλουτάρχου ἀπὸ ὅ,τι ἦσαν εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἐλληνικῆς ἀκμῆς. Ἀλλὰ καὶ τότε αὐτοὶ οἱ ὄροι δὲν ἦσαν ἀπαγορευτικοί. Αὐτὸ ἔδειξεν ὁ Ἡρόδοτος μὲ τὰς μακροτάτας περιηγήσεις του, ὁ Πλάτων μὲ τὰ πολλὰ του ἔκτος τῆς Ἑλλάδος ταξίδια καὶ ἄλλοι θεραπεύοντες τὰ γράμματα τῶν παλαιῶν ἐκείνων χρόνων.

Πηγὴν τέρφως καὶ μορφώσεως τόσον πλουσίαν ἀλλὰ καὶ μέσον ἄριστον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ποικιλωτάτων σκοπῶν, ὅπως εἶναι τὰ ταξίδια καὶ αἱ περιηγήσεις, δὲν ἀφῆκε φυσικὰ ἀνεκμετάλλευτον ὁ Πλούταρχος. Ἐταξίδευσεν πολὺ καὶ περιηγήθη ὄχι ὀλιγώτερον κατὰ τὴν νεότητά του. Ἐταξίδευσεν πολὺ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἑλλάδος. Πόλεις ὀνομασταὶ τῆς χώρας, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἤδη δημιουργήσει ἢ ἐδημιούργουν τότε ἱστορίαν, ἐδέχθησαν αὐτὸν εἰς μακροχρονίους μᾶλλον ἐπισκέψεις· Ἡ Σπάρτη, ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἡ Αἰδηψός, ἡ ὁποία ἦτο εὐνοουμένη καὶ τότε λουτρόπολις. Τὰς Ἀθήνας, τὴν μετὰ τὴν γενέτειραν ἠγαπημένην εἰς αὐτὸν πόλιν, τῆς ὁποίας ἔγινε καὶ ἐπίτιμος πολίτης, ἐπεσκέπτετο συχνότατα καὶ ἔδιδεν ἐκεῖ διαλέξεις. Τὰς Ἀθήνας καὶ τοὺς Δελφοὺς ἐπεσκέπτετο καὶ γέρον ἀκόμη ἕως τὸν θάνατόν του. Πολὺ ἐπίσης ἐταξίδευσεν ὁ Πλούταρχος καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἦλθεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἶδε τὰς Σάρδεϊς, ἦλθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἶδε τὴν Ἀλεξάνδρειαν, περιηγήθη τὴν Ἰταλίαν καὶ ἔμεινε εἰς τὴν Ρώμην ἴσως καὶ ἐπὶ ἔτη. Εἰς τὴν κοσμοκράτειραν τότε πόλιν ὄριμος πλέον εἰς μάθησιν, ἔδιδεν ἑλληνιστὶ διαλέξεις, ὅπως καὶ εἰς τὴν πατρίδα. Πολυπληθεῖς ἦσαν πάντοτε οἱ ἀκροαταὶ του καὶ φυσικὰ οἱ πλείστοι τοῦλάχιστον ἀπὸ αὐτοὺς ὄχι Ἑλληνας. Ὅ,τι ἐξαίρετον εἶχε νὰ δείξῃ ἢ κοινωνία τῆς κοσμοκρατείας πόλεως εἰς τὰ γράμματα καὶ τὴν πολιτικὴν ἤροχο νὰ ἀκούσῃ τὸν ἀνεπίσημον πρεσβευτὴν τῆς δούλης Ἑλλάδος καὶ ἐσαγηνεύετο ἀπὸ αὐτόν. Ὁ στοχασμός, ὁ ὁποῖος ἐξήροχο ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ Ὀρατίου ἀρκετὰς δεκαετηρίδας πρότερον ἐξέφραζε πάντοτε τί τὸ πραγματικόν ('Ἐπιστ. Β' 156 κ.ἑξ.): « *Graecia capta ferum victorem cepit, et artes | intulit agresti Latio* ».

Καθόλου δὲν ξενίζει ἡμᾶς τὸ γεγονός ὅτι ὁ Πλούταρχος ἔσχε πολλοὺς φίλους Ρωμαίους ἀπὸ τοὺς πλέον ἐξέχοντας. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν πραιτώρες καὶ ὑπατοὶ ἀκόμη, ὅπως ὁ Κ. Σόσσιος Σενεκίων. Πολλοὶ ἀπὸ τὰς ὑψηλὰς αὐτὰς γνωριμίας καὶ τὰς φιλίας διετηρήθησαν ἄθραυστοι διὰ βίου. Οὔτε πάλιν μᾶς φαίνονται ἀπίθανοι αἱ εἰδήσεις ὅτι ὁ Ἕλλην αὐτὸς τῆς Χαιρωνείας ὑψώθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου ἐπὶ Τραϊανοῦ καὶ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ αὐτοκράτορος διὰ τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ Ἀδριανοῦ, εἰς δύο

ὄψιστα ἀξιώματα ἐπὶ ἀξίων καὶ φειδωλῶν εἰς παροχὰς Ρωμαίων αὐτοκρατορῶν. Αἱ εἰδήσεις προέρχονται ἀπὸ πηγὰς ὄχι ἀπροσβλήτου ἀξιοπιστίας, ὅπως εἶναι ὁ Εὐσέβιος¹ καὶ ὁ Σουΐδας². Καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ μόνον, προκαλοῦν ἐνδοιασμούς. Ἄλλως, κατὰ τὴν γνώμην μας, τίποτε δὲν ἀποκλείει νὰ εἶναι αἱ εἰδήσεις ἀληθεῖς³. Εἰς τὸ Λεξικὸν μάλιστα τοῦ Σουΐδα ἡ σχετικὴ εἰδήσις συνοδεύεται ἀπὸ χαρακτηριστικὸν συμπλήρωμα: « μεταδοὺς δὲ αὐτῷ Τραϊανὸς τῆς τῶν ὑπάτων ἀξίας προσέταξε μηδένα τῶν κατὰ τὴν Ἰλλυρίδα ἀρχόντων παρῆξ τῆς αὐτοῦ γνώμης τι διαπράττεσθαι ». Ἐφ' ὅσον ἀληθεύει τὸ συμπλήρωμα τοῦτο τῆς εἰδήσεως, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ Πλούταρχος εἰς ζωτικῆς σημασίας ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, περιλαμβάνουσαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, θὰ ἤσκει μὲ τὴν ἀρνησικυρίαν του πραγματικὴν κηδεμονίαν ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν ὑποδούλων ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν Ρωμαίων, οἱ ὅποιοι ἐκυβέρνων ἐπὶ τόσα ἔτη τοὺς ὑποδούλους. Τόση δύναμις φαίνεται ἀπίθανον ὅτι ἐδόθη ἀπὸ Ρωμαίους εἰς ξένον φιλόσοφον εἰς χρόνους μάλιστα, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ γενικὴ παρακμὴ των δὲν εἶχεν ἀρχίσει. Ὅπως δὴποτε, καὶ τὸ συμπλήρωμα τοῦτο τῆς εἰδήσεως, ὅπως ἡ ὄλη δρασίς τοῦ Πλουτάρχου εἰς τὴν Ρώμην, αἱ φιλαι τοῦ ἐκεῖ καὶ τὰ ἀξιώματα ὁμιλοῦν πολὺ χαρακτηριστικῶς διὰ τὴν αἴγλην, μὲ τὴν ὁποίαν εἶχε περιβληθῆ ἡ προσωπικότης του εἰς τὴν παντοδύναμον πόλιν. Καὶ ἡ αἴγλη αὐτὴ δὲν ἔμεινε ποτὲ ἀχρησιμοποίητος. Ἡ γενέτειρα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάς ἠσθάνθησαν εὐεργετικὴν τὴν ἐπίδρασίν της. Ὁ φιλόσοφος τῆς Χαιρωνείας, ὅπως εἰς τόσας ἄλλας, ἐπέτυχε καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν γόνιμον συγκερασμὸν θεωρίας καὶ πράξεως.

Προϋπόθεσις ἀναγκαία, θὰ ὑπέθετε κανεῖς, δι' ἀναστροφὴν μὲ τοὺς Ρωμαίους τόσον στενήν, θὰ ἦτο λατινομάθεια ἐξαιρέτος τοῦ Πλουτάρχου. Ἐν τούτοις, οὐδέποτε οὗτος ἔμαθεν ἐπαρκῶς τὴν Λατινικὴν. Τοῦτο, παρὰ τὰ ἀντιθέτως λεγόμενα ἀπὸ μερικοὺς νεωτέρους ἐρευνητάς, προκύπτει καθαρὸν ἀπὸ τὴν ἰδίαν τοῦ Πλουτάρχου ὁμολογίαν (Δημοσθ. Β'), καθ' ἣν: « ἐν δὲ Ῥώμῃ καὶ ταῖς περὶ τὴν Ἰταλίαν διατριβαῖς οὐ σχολῆς οὐσης γυμνάζε-

1. Εὐσεβίου, Χρον., ἐτ. 119 μ.Χ., ἔκδ. Schoene, τόμ. II, σ. 164 = Γεωργίου Συγκέλλου, σ. 659.

2. Σουΐδας (Adler) ἐν λ. Πλούταρχος.

3. Ὅπως εἶναι ἐπόμενον, δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁμοφωνία μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν οὐδὲ καὶ τῶν νεωτάτων. Τοιοῦτοτρόπως, ὁ K. Ziegler (ἐν Pauly-Wissowa, R.E., τόμ. KA', στ. 657 κ.ἐξ. ἐν λ. Plutarchos von Chaironeia) ἀποκλίνει εἰς ἀποδοχὴν τῶν μαρτυρουμένων εἰς τὰς δύο ταύτας πηγὰς, ἀντιθέτως δὲ ὁ R. Flacelière (Plutarque Vies, τόμ. I, ἔκδ. R. Flacelière, É. Chambry καὶ M. Juncaux, παρὰ Budé, Παρίσιοι, 1957, σ. XVIII) εὕρισκε πολὺ δύσκολον νὰ δώσῃ πίστιν εἰς τὰ μαρτυρούμενα ταῦτα. Ἐκ τῶν κάπως παλαιότερων ἀξιόλογος εἶναι ἡ ἄποψις τοῦ E. Groag (Die Römischen Reichsbeamten von Achaia bis auf Diokletian, 1939), κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Πλούταρχος ἐγένετο « procurator » τῆς Ἀχαΐας.

σθαι περι τήν ῥωμαϊκὴν διάλεκτον ὑπὸ χρεῖων πολιτικῶν καὶ τῶν διὰ φιλοσοφίαν πλησιαζόντων, ὅπε ποτε καὶ πόρρω τῆς ἡλικίας ἤρξατο ῥωμαῖκοῖς γράμμασιν ἐντυγχάνειν», ἐπιφέρεται δὲ ὅτι ἡ πρὸς τοῦτο μελέτη καὶ ἀσκήσις δὲν ἦτο δι' αὐτὸν « εὐχερῆς ».

Οἱ προβαλλόμενοι λόγοι εἶναι ἀναμφισβητήτως σοβαροί, ἀλλ' ἴσως ὄχι καὶ οἱ μόνοι. Ἡ ἑλληνομάθεια, ἡ εὐρύτητα τότε μεταξὺ τῶν Ρωμαίων διαδομένη, πρέπει νὰ ἡλάττωνεν ἀντιστοίχως τὴν ἀνάγκην λατινομαθείας τοῦ Πλουτάρχου. Κάτι ἀνάλογον συμβαίνει καὶ σήμερον καθολικῆς μάλιστα ἀξίας. Οἱ Ἀγγλοσάξονες σπουδάζουν ὀλίγον ξένας γλώσσας ἀπλούστατα, διότι ὅπου δῆποτε τοῦ κόσμου ὁμιλεῖται ἡ ἰδική των. Βεβαίως ἡ ἀναλογία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προχωρήσῃ πολὺ. Ἡ Ἑλληνικὴ ἦτο τότε ἡ μητρικὴ γλῶσσα ὑποδούλων, ἐνῶ ἡ Ἀγγλικὴ σήμερον δὲν εἶναι. Ἀξιοσημειωτὸν μένει τὸ ὅτι ξένος ἐκέρδισε τοὺς ἐπηρεμένους καὶ μνηκτριζοντας κάθε ξενικὸν Ρωμαῖου, χωρὶς μάλιστα νὰ λάβῃ τὸν κόπον νὰ ὁμιλήσῃ εἰς τὴν γλῶσσάν των.

Ἡδυνήθη ἐν τούτοις εἰς τὴν Ρώμην ὁ Πλούταρχος κατὰ τὴν μακρὰν διαμονὴν του νὰ γνωρίσῃ ἐκ πρώτης χειρὸς τὸν λαόν, ὅστις ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀπέβη κυρίαρχος τοῦ κόσμου, ἰδιαιτέρως δὲ νὰ σπουδάσῃ τὴν κοινωνικὴν ὁργάνωσιν καὶ τὴν πολιτικὴν συγκρότησίν του. Θαυμασμὸς διὰ τὸν λαόν καὶ τοὺς θεσμούς του ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς γνωριμίας καὶ τῆς σπουδῆς αὐτῆς, θαυμασμὸς, ὁ ὅποιος, ὡς φαίνεται, διετηρήθη ἀμείωτος διὰ βίου. Ἐπίστευσεν ἤδη ὁ Πλούταρχος ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν ὁ ἀξιολογώτερος λαὸς τῆς γῆς, βεβαίως μετὰ τοὺς Ἑλληνας. Οἱ δύο αὐτοὶ λαοὶ μὲ τὴν ἰδιοσύστατον καὶ ἰδιόμορφον συμβολὴν των ἔδωσαν εἰς τὸν τότε κόσμον τὴν φυσιογνωμίαν του. Ὁ διφυῆς αὐτός, ὁ πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ ὁ πρὸς τοὺς Ρωμαῖους, θαυμασμὸς εὐρίσκει ἔκφρασιν, τὴν πλέον ἴσως χαρακτηριστικὴν, εἰς τὴν διπλὴν προσήλωσιν, τὴν προσήλωσιν πρὸς τὴν Ρώμην τὴν πολιτικὴν τότε, τὴν προσήλωσιν πρὸς τὰς Ἀθήνας τὴν πνευματικὴν πάντοτε πρωτεύουσαν τοῦ ἀρχαίου κόσμου.

Ἡ θέσις αὐτῆ τοῦ Πλουτάρχου ἐμελλε νὰ εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας διὰ τὸ συγγραφικόν του ἔργον ἀλλ' ἐνδεχομένως καὶ διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς προσωπικότητός του. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον εἰδικώτερον, ὁ συγκερασμὸς θεωρίας καὶ πράξεως, τὸν ὅποιον καὶ προηγουμένως εἶδομεν, ἡ σταθερότης ἢ ὄχι ἀπροσδόκητος διὰ Ρωμαῖον μᾶλλον ἢ δι' Ἑλληνα, σταθερότης εἰς τὰς φιλίαις καὶ τὰς ἰδέαις του, δὲν εἶναι ἀσχετος πρὸς ὅ,τι εἶδεν ὁ Πλούταρχος καὶ ἐμελέτησεν ἐπὶ τόσα ἔτη εἰς τὴν Ρώμην. Τὰ ἀνώτερα πνευματικὰ ἐφόδια, ἡ εὐρυτάτη μόρφωσις, τὸ ἐξαιρετὸν ἠθος εἶχον ἐξασφαλίσαι εἰς τὸν Πλούταρχον ἐπιβολὴν καὶ δημοτικότητα εἰς κλίμακα, ὡς λέγομεν ἡμεῖς σήμερον, παγκόσμιον. Ἐν τούτοις, ὁ Πλούταρχος ἐνωρὶς ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἀσήμαντον γενέτειράν του. Πρὸθεσίς του δὲν ἦτο νὰ κλείσῃ ζωὴν ἀκμαίαν ἀκόμη, ἡ ὁποία εἶχε δώσει πολλὰ καὶ ὑπισχνεῖτο ἀσυγκρίτως

περισσότερα. Δραῖσις πλουσία ἀνέμενε καὶ ἐκεῖ, ἡ σχολή, αἱ διαλέξεις, τὰ τοπικὰ ἀξιώματα ἀλλὰ καὶ δραῖσις ἄλλη. Ἡ πολίχνη ἐκεῖνη μὲ τὸ λιτόν της τοπίον καὶ τοὺς ἀνεπιτηδεύτους ἀνθρώπους, ὅλα ἀπλᾶ καὶ ἡγαπημένα, ἔφερε γλυκεῖαν γαλήνην, ἐδημιούργησε τὸ ψυχολογικὸν κλίμα εἰς τὸν Πλούταρχον, διὰ τὰ γράφη, ὡς καὶ διὰ τὰ ζήση βίον κατ' ἀρετήν. Καὶ τὸ πρῶτον ἐπόθει ἰσχυρῶς ἡ ψυχὴ του καὶ τὸ δεύτερον. Πολλοὶ δεκαετηρίδες ζωῆς ἐπέτρεψαν τὰ πραγματοποιήσῃ καὶ τὰ δύο.

Ἐποθεὶς βίον κατ' ἀρετήν ἔφερον αὐτὸν συχνὰ εἰς τοὺς γειτονικοὺς Δελφούς. Ἐγένετο ἱερεὺς διὰ βίου εἰς τὸ Μαντεῖον. Ἐβλεπε τοῦτο ὡς λειτουργημα, τὸ δὲ χρέος του πρὸς τὸν Θεὸν τοῦ φωτὸς οὐδέποτε οὔτε καὶ εἰς τὸ ἔσχατον γῆρας ἠσθάνετο ἐξωφλημένον. « Καὶ μὴν », λέγει ὁ ἴδιος (Εἰ προσβ. πολιτ. 17, Ἡθ. 792 F), « οἶσθά με τῷ Πυθίῳ λειτουργοῦντα¹ πολλὰς Πυθιάδας· ἀλλ' οὐκ ἂν εἶποις, ἱκανά σοι, ὦ Πλούταρχε, τέθνηται καὶ πεπόμπενται καὶ κεχόρευται, νῦν δ' ὄρα προεσβύτερον ὄντα τὸν στέφανον ἀποθέσθαι καὶ τὸ χρηστήριον ἀπολιπεῖν διὰ τὸ γῆρας ».

Ἐπὶ Πλούταρχος ἐδήτευσεν εἰς τὸ μαντεῖον τῶν Δελφῶν μέχρι τέλους. Ἐκεῖ δὲ ἀπέθανεν ἐν εἰρήνῃ.

Β' — Ὁ Πλούταρχος ὡς συγγραφεὺς

Ἐπὶ Πλούταρχος, ὅπως εἶπομεν, εἶναι περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο συγγραφεὺς, συγγραφεὺς δὲ πολυγραφώτατος. Ἐπισκόπησις τοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου, παράλληλος πρὸς τὴν γενομένην διὰ τὸν βίον καὶ τὴν δραῖσιν τοῦ συγγραφέως ἔρευναν, θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ ὀλοκληρώσωμεν, ὅσον τὰ στενὰ πλαίσια μᾶς ἐπιτρέπουσιν, τὴν εἰκόνα.

Ἐπὶ Πλούταρχος ὑπῆρξε φιλομαθέστατος. Πρέπει παραλλήλως νὰ δεχθῶμεν ὅτι μὲ τὴν εὐπορίαν του καὶ τὴν ὑψηλὴν του θέσιν εἰς τὸν Ἑλληνορωμαϊκὸν κόσμον εἶχε κάθε δυνατότητα νὰ καταρτίσῃ βιβλιοθήκην πλουτίζων αὐτὴν ἀδιακόπως καὶ τὴν δυνατότητα αὐτὴν ἐξεμεταλλεύθῃ πλήρως. Δὲν ἦτο ἀπλῶς, τοῦλάχιστον πάντοτε, ἡ ἡδονὴ τῆς μελέτης. Ἦτο προσπάθεια ἀγωνιώδης νὰ κορέσῃ κάθε ἄλλο συνήθως παρὰ ψιλὸν πόθον μελέτης. Εἰς τὰ μελετώμενα ἔργα τῶν ἄλλων, τὴν θησαυρισθεῖσαν πείραν τοῦ παρελθόντος, ὅπως ἔκριεν αὐτά, εὗρισκε προβλήματα τῆς ζωῆς καὶ μὲ τὴν σκέψιν τῶν ἄλλων, τὴν ὁποῖαν προσεπόριζεν εἰς αὐτὸν ἡ μελέτη, ὅπως καὶ μὲ τὴν ἰδικὴν του ἰσχυρὰν σκέψιν, ἐδοκίμασε νὰ ὀδηγηθῇ εἰς τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων αὐτῶν. Ἡ δοκιμασία αὐτὴ δὲν ἦγε πάντοτε κατ' εὐθείαν εἰς τὸν

---

1. Περὶ τῆς γενικωτέρας ἐνταῦθα σημασίας τοῦ ρ. *λειτουργῶ* βλ. Πλουτάρχου, Εἰ προσβυτέρῳ πολιτευτόν, ἐκδ. Ἰω. Δρ. Σταματάκου, ἐν Ἀθήναις, 1956, σ. 256 (ἐρμηνευτικὸν ἐπίμετρον).

σκοπόν. Ὅ,τι συνήθως ἐπετύγχανεν ὁ Πλούταρχος ἦτο ἀπλούστατα νὰ εὐρίσκειται πρὸ νέων ἐκάστοτε προβλημάτων. Τὸ ἀπείρως σύνθετον δημιουργημα, ὁ ἄνθρωπος, ἀνεύετο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του εἰς ἀπλουτέρας ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μορφάς. Τοιοῦτοτρόπως ἡ δοκιμασία αὐτὴ ἦτο πάντοτε γόνιμος. Ὡρίμαζεν ὁ κριτικὸς νοῦς τοῦ Πλουτάρχου, ἡ δὲ λογιότης του, βοηθοῦσης καὶ ἰσχυροτάτης μνήμης, ἐξετείνεται συνεχῶς εἰς νέα, παρθένα δι' αὐτόν, πεδία καὶ καθίστατο ἀπέραντος. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα, εἰς τὸ ὅποιον ἔφθασε μὲ τὴν πολύμοχθον αὐτὴν δοκιμασίαν, ἦτο τι τὸ σπάνιον. Ἦδύνατο πλέον νὰ προβάλλῃ πρόβλημα, οἰονδήποτε πρόβλημα, ἀπασχολοῦν τὸν ἄνθρωπον τῆς ἐποχῆς του, νὰ πλαισιώσῃ αὐτὸ μὲ ὅ,τι ἔδωκεν ἕως τότε ἡ λογιότης καὶ τῶν ὑστερούντων ἀκόμη λαῶν καὶ νὰ ἀξιολογήσῃ μὲ τὸ ἰσχυρὸν φῶς τῆς ἰδίας κριτικῆς διανοίας. Ὁ φιλομαθέστατος Πλούταρχος εἶχε γίνοι πολυμαθέστατος καὶ κριτικὸς.

Ἄνθρωπος, φιλάλληλος, ὅπως ὁ Πλούταρχος, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κρατῇ ἐγωπαθῶς τὸν θησαυρὸν αὐτὸν διὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ μόνον. Προβλήματα διὰ τὸν ἄνθρωπον προέβαλεν εἰς τὰ ἀδιάκοπα μαθήματά του καὶ εἰς τὰς συχνὰς διαλέξεις του. Ἄλλ' ἡ προβολὴ αὕτη, ἀγαθοποιὸς προδήλως, ἐνεῖχε τὸ θανάσιμον μειονέκτημα, τὸ ὅποιον χαρακτηρίζει ὅ,τι εἶναι ἐπίκαιρον μὲν ἀλλ' ἐφήμερον. Τὸ μειονέκτημα τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἐξουδετερώσῃ μόνον ἡ γραφίς. Ὁ Πλούταρχος λοιπὸν ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ γράψῃ. πολλὰ ἐπὶ ποικιλωτάτων καὶ διαφερόντων κατὰ κανόνα τὸν ἄνθρωπον θεμάτων. Ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην μὲ τὴν πηγαίαν ἀγάπην του πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἔσχε τὴν ἐπιθυμητὴν εὐχέρειαν μὲ τὴν ἀπέραντον λογιότητά του. Ὁ Πλούταρχος, ὁ φιλομαθέστατος, ὅστις ἔγινε πολυμαθέστατος καὶ κριτικὸς, ὑπῆρξε πολυγλωσσώτατος.

Εἰς τὸ Λεξικὸν τοῦ Σουΐδα γίνεται λόγος περὶ ἀλείρου τῶν ὑπ' αὐτοῦ συντασσομένων βιβλίων. Εἰς τὸ ἴδιον λεξικὸν (ἐν λ. *Λαμπρίας*) ἀναγινώσκομεν ὅτι « *Λαμπρίας, Πλουτάρχου τοῦ Χαιρωνέως υἱός, ἔγραψε πίνακα, ὃν ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἔγραψε* ». Ἡ εἶδησις δὲν εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἀκριβής, ὅπως ἔδειξεν ἡ νεωτέρα ἔρευνα. Δύναται μάλιστα νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ νεωτέρα ἔρευνα ἔσχεν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὴν εὐκαιρίαν δι' ἓν ἀπὸ τὰ εὐτυχεῖα πράγματι παρατηρήματά της. Ἐφ' ὅσον εἰς τὴν πραγματικότητα ὁ Λαμπρίας οὗτος ἦτο ὁ συντάκτης, ἔπρεπεν ὁ κατάλογος οὗτος νὰ εἶναι ἀκριβής καὶ πλήρης. Ἐν τούτοις, ὁ Στοβαῖος, συγγραφεὺς πιθανῶς τοῦ Ε' αἰῶνος μ.Χ., ἦτοι συγγραφεὺς τρεῖς καὶ πλέον αἰῶνας μεταγενέστερος τοῦ Πλουτάρχου, ἀναφέρει ἔργα τοῦ συγγραφέως ἡμῶν, μὴ ἀναγραφόμενα εἰς τὸν κατάλογον αὐτόν, ὁ δὲ πατριάρχης Φώτιος, κατὰ τὸ Β' ἡμισυ τοῦ Θ' αἰῶνος μ.Χ., ἀναφέρει σπουδαῖον ἔργον ὡς ἀδέσποτον, ἐνῶ εἰς τὸν κατάλογον φέρεται τοῦτο ὡς ἔργον τοῦ Πλουτάρχου. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἀλλὰ καὶ ἄλλους ὀλιγώτερον σπουδαίους, συντάκτης τοῦ καταλόγου αὐτοῦ δὲν εἶναι ὁ

Λαμπρίας ἀλλὰ πιθανώτατα λόγιος Βυζαντινός, ἀκμάσας μετὰ τὸν Φώτιον. Τὸ παρατήρημα τῆς νεωτέρας ἐρεῦνης διαφωτίζει καὶ σημεῖον, τὸ ὁποῖον εἶναι δι' ἡμᾶς τὸ μᾶλλον διαφέρον. Ὁ κατάλογος περιέχει ἀναγραφὴν διακοσίων εἴκοσι ἑπτὰ ἔργων τοῦ συγγραφέως μας. Καὶ ναὶ μὲν ὁ κατάλογος ἀναγράφει νόθα ὡς αὐθεντικά τοῦ Πλουτάρχου ἔργα, ἀλλὰ παραλείπει ἄλλα, ἅτινα κατ' ἄλλον τρόπον γνωρίζομεν ὡς γνήσια ἔργα τοῦ συγγραφέως μας. Ὅπωςδὴποτε, ἑκατὸν ἔργων αὐτοῦ εἶναι γνωστοὶ εἰς ἡμᾶς μόνον οἱ τίτλοι, τὰ δὲ ἔργα ἐχάθησαν. Ὅλιγοὶ ἀσφαλῶς συγγραφεῖς ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν τόσην γονιμότητα εἰς ἀριθμὸν ἀλλὰ καὶ εἰς ὄγκον ἔργων.

Ὅ,τι κατέχομεν ἀπὸ τὰ ἔργα του εἶναι εἰς λόγον πεζόν. Ἐν ποίημά του μὲ θέμα τὰ « ἄλογα » ζῶα γνωρίζομεν μόνον κατ' ὄνομα¹. Ὁ Πλουτάρχος εἶναι κατ' ἐξοχίην, ἂν μὴ καὶ ἀποκλειστικῶς, πεζογράφος. Εἰς τὴν πεζογραφίαν ἔφερεν αὐτὸν ἡ ἰδιοσυγκρασία του ἀλλὰ καὶ ὁ ὅλος βίος του. Τὰ Ἠθικά καὶ οἱ Βίοι εἶναι αἱ δύο μεγάλαι κατηγορίαι, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι δυνατὸν νὰ ἐνταχθοῦν καὶ κατὰ παράδοσιν ἐντάσσονται τὰ σφζόμενα ἔργα του. Αἱ δύο αὐταὶ κατηγορίαι ἔργων φαίνονται ὅτι εἶναι σχεδὸν ἴσαι κατ' ὄγκον. Αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν ἔχετε, ὅταν φυλλομετρήτε τὴν μεγάλην στερεότυπον ἔκδοσιν τῶν ἀπάντων τοῦ Πλουτάρχου παρὰ Didot, τῷ διασήμῳ Γάλλῳ ἐκδότῃ τῶν κλασσικῶν ἔργων. Εἶναι σχεδὸν ἴσαι κατ' ὄγκον αἱ δύο κατηγορίαι ἔργων καὶ κοινὸν εἶναι κατὰ βᾶθος εἰς πολλὰ σημεῖα τὸ περιεχόμενόν των. Τὸ πρῶγμα, ὅσον καὶ ἂν φαίνεται, δὲν πρέπει νὰ εἶναι προκειμένου περὶ τοῦ Πλουτάρχου ἀπροσδόκητον. Εἰς τοὺς Βίους, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν δὲν τοποθετεῖ τὸ διαφέρον του εἰς τὴν ξηρὰν ἀφήγησιν γεγονότων, ἀλλ' εἰς τὴν στάσιν τῶν προσωποποιήτων, τὰς ὁποίας βιογραφεῖ καὶ μᾶλλον συγκεκριμένως εἰς τὴν ἠθικῆς κυρίως φύσεως ἀντίδρασιν των ἔναντι τῶν καταστάσεων, εἰς τὰς ὁποίας περιεπλάκησαν. Ἀντιστοίχως εἰς τὰ Ἠθικά στηρίζει καὶ ἐξαίρει τὰς ἀπόψεις του μὲ ἀφηγήματα συγκεκριμένα διὰ τὴν δρᾶσιν προσώπων, συχνὰ τὰ ἴδια ἐκεῖνα ἀφηγήματα, ἅτινα συναντῶμεν εἰς τοὺς Βίους. Ὁ οἰκοδόμος ἐχρησιμοποίησε τὸ ἴδιον ὕλικόν εἰς διαφόρους ἀλλὰ τοῦ ἰδίου ρυθμοῦ οἰκοδομάς. Ἡ, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν συνήθη μεταφοράν, αἱ κλωσταί, αἵτινες ἔδωσαν τὸ « στημόνι » εἰς τὰ Ἠθικά, ἔγιναν τὸ « ὑφάδι » εἰς τοὺς Βίους.

α') Τὰ Ἠθικά τοῦ Πλουτάρχου

Ἄς ἀναλύσωμεν πρῶτον τὰ Ἠθικά τοῦ Πλουτάρχου. Ἡ προτίμησις αὐτῆ πρέπει νὰ εἶναι εὐλόγος, καθ' ὅσον τὰ Ἠθικά ἔχουν τὸ προβάδισμα

---

1. Μνεῖαν αὐτοῦ — « *Περὶ ζῴων ἀλόγων ποιητικὸς* » — εὐρίσκομεν εἰς τὸν « *Κατάλογον Λαμπρίου* », τὸν γνωστὸν πίνακα τῶν ἔργων τοῦ Πλουτάρχου, τὸν φερόμενον ὑπὸ τὸ ὄνομα, ὡς εἶπομεν, υἱοῦ του.

τουλάχιστον τῆς ἡλικίας. Τουλάχιστον κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος των ἐγράφησαν πρὶν ἀπὸ τοὺς Βίους. Εἶναι συλλογὴ ὀγδοήκοντα τριῶν δοκιμίων. Παραπλανητικὸς εἶναι ὁ τίτλος των. Εἰς τὴν πραγματικότητά τα δοκίμια αὐτὰ εἶναι σύμμεικτοι πραγματεῖαι, καθαρῶς δὲ ἠθικοῦ περιεχομένου εἶναι μόνον τὸ τέταρτον αὐτῶν. Κατὰ τὴν παράδοσιν εἶναι ὁ τίτλος των καὶ δὲν φαίνεται ἀνεξήγητος. Εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ σωζόμενα χειρόγραφα τὰ δοκίμια αὐτά, τὰ ἠθικοῦ περιεχομένου, φέρονται πρῶτα εἰς τὴν συλλογὴν καὶ ἐκρίνοντο, ὡς φαίνεται, ὡς τὰ σπουδαιότερα. Ἴσως μάλιστα ἀπόβλητος δὲν εἶναι ἡ γνώμη ὅτι τὰ δοκίμια αὐτὰ ἀπετέλουν προοίμιον συλλογῆς, εἰς τὴν ὁποίαν εὐλόγως ἐδόθη τὸ ὄνομα Ἠθικά, ἔπειτα δὲ προσετέθησαν τὰ ἄλλα δοκίμια, τὰ ὑπάρχοντα καὶ σήμερον εἰς τὴν συλλογὴν, χωρὶς ὅμως νὰ ἀλλάξῃ ὁ τίτλος ὁ ἀρχικὸς, ἂν καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται πλέον εἰς τὴν πραγματικότητά. Παράγων ζωτικὸς εἰς τὴν διατήρησιν ἢ τὴν ἐπικράτησιν ἔστω τοῦ τίτλου Ἠθικά πρέπει νὰ ἦτο τὸ ὅτι πνεῦμα ἠθικὸν διέπει ὅλα τὰ δοκίμια τῆς συλλογῆς ἀκόμη καὶ ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἔχουν εἰδικώτερον συγκεκριμένον θέμα, τελείως ἄσχετον πρὸς τὴν ἠθικὴν.

Εἰς τὰ Ἠθικά ὁ Πλούταρχος ὑπῆρξε δημιουργὸς εἰς ἀκτῖνα, τὴν ὁποίαν εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῶμεν. Ἐδημιούργησεν εἰς τὴν παγκόσμιον λογοτεχνίαν τὴν μικρὰν πραγματείαν, τὴν τόσον γνῶριμον μὲ τὸν ἀγγλοσαξονικὸν ὄρον *essay*. Ἐδημιούργησε τὸ φιλολογικὸν εἶδος, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιέργησαν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους τόσον ἐπιτυχῶς ὁ *Montaigne* καὶ ὁ *Harlit*, οἵτινες εἶναι εἰς αὐτὸ οἱ ἀπόγονοί του. Δύναται μάλιστα νὰ προστεθῇ ὅτι οἱ ἀπόγονοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ εὐρύνουν τὸ πεδῖον τοῦ φιλολογικῆ αὐτοῦ εἶδους πέρα τῶν ὁρίων, ἅτινα ἔθεσεν ὁ δημιουργὸς του. Καὶ ἂν ἔλειπαν ὅλα τὰ ἄλλα, μόνον τὸ ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν ἐδημιούργησε φιλολογικὸν εἶδος, θεραπεῦσαν πραγματικὴν ἀνάγκην τοῦ πεπολιτισμένου ἀνθρώπου, ὅπως καταδεικνύει τόσον μακροχρόνιος καὶ τόσον ἐξαίρετος πείρα, μόνον αὐτὸ εἶναι ἀρκετόν, διὰ νὰ λάβῃ ὁ Πλούταρχος θέσιν ὅλως τιμητικὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων ὅλων τῶν ἐποχῶν. Ἀλλὰ φυσικὰ αὐτὸ δὲν εἶναι ἡ μοναδικὴ πρὸς αὐτὸν ὀφειλὴ μας.

Εἰς τὰ Ἠθικά, τὰ δοκίμιά του εἰς τὴν διαλογικὴν συνήθως μορφήν, ὁ συγγραφεὺς μας πραγματεύεται τὰ πλέον, τὰ ἀπιθάνως, θὰ διετείνετο κανεῖς, διάφορα μεταξὺ των θέματα. Ἡ φιλοσοφία πρωτίστως καὶ ἰδιαιτέρως ἡ ἠθικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ μεταφυσικὴ, ἡ θρησκεία, αἱ πολιτικαὶ ἐπιστῆμαι, ἡ ἐθνολογία, ἡ φιλολογία μὲ τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς, ἡ ἱστορία, τὰ παιδαγωγικά, αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, τὰ μαθηματικά, ἡ ἀστρονομία, ἡ γεωγραφία, ἡ ζωολογία, ἡ ψυχολογία τῶν ζώων παρέχουν τὰ θέματα εἰς τὰ δοκίμια τοῦ Πλουτάρχου, κύκλος διαφερόντων πράγματι εὐρύτατος. Εἰς κύκλον τοιοῦτον σκέψις πάντοτε πρωτότυπος εἶναι βεβαίως πέρα τῶν ἱκανότητων τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας καὶ φυσικῶς εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰς προσδο-

κίας μας διὰ τὸν Πλούταρχον. Ἄλλὰ πάλιν θὰ ἦτο παραγνώριστις τῶν πραγμάτων, θὰ ἦτο ἀδικία νὰ νομίσωμεν ὅτι ἡ ἐργασία αὐτῆ τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ἐπιπολαία εἰς μερικά ἔστω μέρη καὶ πρόχειρος. Γνησία εἶναι ἡ σφραγὶς τῆς λογιότητος εἰς ὅλα τὰ γνήσια δοκίμια τοῦ Πλουτάρχου. Βεβαίως οὔτε οἱ ἀρχαῖοι οὔτε οἱ μεταγενέστεροι χρόνοι — αὐτοὶ μάλιστα πολὺ ὀλιγώτερον — ἐγνώρισαν τὴν ἐξειδίκευσιν, ὅπως αὐτὴν γνωρίζομεν εἰς τὰς ἡμέρας μας. Ἄλλὰ πάντως λογιότης, τόσον ἐκτεταμένη, ὅπως αὐτὴ τῶν Ἡθικῶν τοῦ Πλουτάρχου, δὲν φαίνεται νὰ ἔχη τι τὸ ὅμοιον οὔτε εἰς τὴν ἀρχαιότητα, καὶ μᾶς ἀφίνει πραγματικῶς ἐνεούς.

Ἀνάλυσις τοῦ συνόλου τῶν Ἡθικῶν εἶναι προδήλως ὅ,τι ὁ περιορισμένος χώρος δὲν ἐπιτρέπει νὰ φιλοδοξήσωμεν. Νὰ λάβωμεν ἰδέαν, ὅσον γίνεται περισσότερον συγκεκριμένην, μερικῶν τοῦλάχιστον ἀπὸ τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ ἔργα τῆς συλλογῆς καὶ νὰ ἀνιχνεύσωμεν συνάμα τὰς γενικώτερας γραμμὰς τῆς σκέψεως τοῦ συγγραφέως τῆς αὐτῆς πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἰδικὴ μας συγκεκριμένη φιλοδοξία.

Τῆς ἐφηρμοσμένης φιλοσοφίας, ἠθικῆς μὲ τὴν εὐρυτάτην ἔννοιαν τῆς λέξεως, προβλήματα εἶναι τὰ περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο κινῶντα τὸν συγγραφέα μας εἰς πρόθυμον καὶ προσεκτικὴν ἐξέτασιν. Βεβαίως καὶ θεωρητικὰ μᾶλλον προβλήματα δὲν τὸν ἀφίνουν ἀδιάφορον. Ἰδικόν του αἴφνης εἶναι τὸ δοκίμιον: « *Εἰ διδακτὸν ἢ ἀρετὴ* » (*Ἡθ. 439 A κ.ξξ.), πρόβλημα, τὸ ὁποῖον τόσον ἀπασχόλησεν διανοίας μεγίστης ὀλκῆς, ὅπως ἡ τοῦ Σωκράτους καὶ ἡ τοῦ Πλάτωνος. Ἰδικόν του εἶναι τὸ δοκίμιον τοῦτο καὶ δὲν εἶναι τὸ μόνον μὲ ἐκλαϊκωμένας ἰδέας θεωρητικὰς, εὐρισκόμενον εἰς τὸν Πλούταρχον. Ἄλλὰ συχνότερα εἶναι τὰ δοκίμιά του τὰ πρακτικώτερα. Δι' αὐτὸν ἡ φιλοσοφία δὲν κατασκηνοῖ εἰς τὰ κρυερὰ ὕψη τῆς θεωρίας, ἀλλὰ πορεύεται ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ὁ καθ' ἡμέραν σύντροφος τοῦ ἀνθρώπου, διὰ νὰ θερμάνῃ τὴν πορείαν του πρὸς τὸ εὖ ζῆν. « *Φιλοσοφία βίου κυβερνήτης* », μᾶς διδάσκει πού ὁ συγγραφεύς. Ὁ φιλόσοφος συμπορεύεται μὲ τὸν ἰατρόν τῆς ψυχῆς ὁ πρῶτος, τοῦ σώματος ὁ δεύτερος τὰ ἀρρωστήματα θεραπεύει. Ἰατρὸς τῆς ψυχῆς φιλοδοξεῖ νὰ εἶναι καὶ ὁ Πλούταρχος μὲ τὰ δοκίμιά του, κατὰ τρόπον μάλιστα ὅχι ἐξεζητημένον ἀλλὰ κινῶντα τὸ κοινὸν διαφέρον. « *Περὶ φθόνου καὶ μίσους* » (*Ἡθ. 536 E κ.ξξ.), « *Περὶ πολυπραγοσύνης* » (*Ἡθ. 515 B κ.ξξ.), « *Περὶ τοῦ ἐαυτὸν ἐπαινεῖν ἀνεπιφθόνως* » (*Ἡθ. 539 A κ.ξξ.), « *Περὶ δεισιδαιμονίας* » (*Ἡθ. 164 E κ.ξξ.) εἶναι πρακτικὰ δοκίμια, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ Πλούταρχος ἀναλύει ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ παρέχει φάρμακα: παραθάρρουνσιν εἰς τὸν ἀσθενῆ, εἰς τὸν ἐν καταθλίψει παρηγορίαν.

Ἐγκρατῆς ἐπίσης καὶ ἐνορατικὴ εἶναι ἡ θέσις του ἐναντι τῆς θρησκείας. Ὁ Πλούταρχος βαθύτατα θρησκευεται. Αὐτὸ δεικνύουν ἐργασίαι του, ὅπως « *Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ βραδέως τιμωρουμένων* » (*Ἡθ. 548 A κ.ξξ.),

δπου ἢ μὴ ἄμεσος τιμωρία τῶν ἀδικοπραγούντων ἀπὸ τὴν θεϊαν δικαιοσύνην στηρίζεται εἰς τὴν ἐκ τοῦ θείου πρόνοιαν νὰ δοθῆ εἰς αὐτοὺς καιρὸς πρὸς μετάνοιαν. Ὁ Πλούταρχος ἀποδοκιμάζει τὴν δεισιδαιμονίαν, ἔλκεται ἐν τούτοις ἀπὸ εἶδος μυστικισμοῦ. Εἰς τὸ δοκίμιόν του « *Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδέως τιμωρουμένων* » δίδει λαμπρῶς ἐπεξεργασμένην εἰκόνα τοῦ μετὰ θάνατον κόσμου κατὰ τὰ ὀρφικὰ δόγματα διὰ τὴν κάθαρσιν, τὴν ἀναβίωσιν, τὰς ἀμοιβὰς καὶ τιμωρίας εἰς τὴν ζωὴν τὴν μέλλουσαν, δόγματα, ἅτινα φέρουν εἰς τὸν νοῦν τὸν Πλάτωνα, ἀκόμη καὶ τὸν Dante. Ὅμως πρέπει νὰ προστεθῆ ὅτι ἡ ἀπέραντος ἀγαθωσύνη τοῦ συγγραφέως μας δὲν ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν τὴν ἀνοχὴν εἰς τὴν ἀποψιν ὅτι οἱ ἀδικοπραγούντες πάντως προσρίζονται διὰ βασανιστήρια εἰς τὸ διηνεκές. Ἀσμενίζει εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι καὶ ὁ Νέρων ἀκόμη θὰ ὑποστῆ καθαρμὸν ἐπὶ μακρὸν ἔστω ἄλλ' ὄχι ἀπεριόριστον χρόνον, κάποτε δὲ θὰ εἰσέλθῃ εἰς νέαν ζωὴν.

Συγγραφεὺς, ὡς ὁ Πλούταρχος, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ ἀσχοληθῆ εὐρύτατα καὶ μὲ τὴν πολιτικὴν, διὰ τὴν ὁποίαν ἀμέριστον εἶναι τὸ διαφέρον τοῦ Ἑλληνοσ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἕως τὰς ἡμέρας μας. Τὰ « *Πολιτικά παραγγέλματα* » (Ἡθ. 798 Α κ.ξ.), τὸ « *Εἰ προεβνιέρω πολιτευτέον* » (Ἡθ. 783 Α κ.ξ.), ἐργασίαι τῆς μεγάλης ὀριμότητος τοῦ συγγραφέως μας, εἶναι ἀπὸ τὰς χαρακτηριστικωτέρας διὰ τὸν πολιτικὸν του στοχασμὸν. Ἡ πεῖρα του ἔχει μεστωθῆ ἀπὸ τὰς ἰδίας παρατηρήσεις ἄλλ' ἐπίσης — αὐτὸ εἶναι τὸ συχνότερον — ἀπὸ τὸ πλουσιώτατον ὕλικόν, τὸ ὁποῖον παρέσχον οἱ Βίοι. Αἱ ἀπόψεις του, θησαύρισμα σοφροσύνης, καλύπτουν ὅλα τὰ προβλήματα, ἅτινα ἐνδέχεται νὰ ἀντιμετωπίσῃ ὁ πολιτικὸς ἀλλὰ καὶ ὁ κοινὸς πολίτης.

Ταπεινότερα ἄλλ' ὄχι ὀλιγότερον χρήσιμα εἶναι τὰ πράγματα, τὰ ἀπασχολοῦντα τὸν Πλούταρχον εἰς τὰ « *Υγιεινὰ παραγγέλματα* » (Ἡθ. 122 Β κ.ξ.), τὸ γάλα, ὁ οἶνος, τὸ ὕδωρ· τροφή καὶ ὄχι ἀπλοῦν ρόφημα εἶναι τὸ πρῶτον· τὸ εὐεργετικώτερον ἀπὸ τὰ φάρμακα ἀλλὰ καὶ τὸ πλέον εὐχάριστον ἀπὸ τὰ ποτὰ εἶναι τὸ δεύτερον· δύο ἢ τρία ποτήρια ἀπὸ τὸ τρίτον εἶναι ὅ,τι ἐπιβάλλεται καθ' ἡμέραν εἰς τὸν καθένα μας. Τὸ μέτρον βεβαίως εἰς τὴν τράπεζαν, ἄλλ' ἢ συνομιλία εἰς αὐτὴν εἶναι καλὴ τόσον, ὅσον εἶναι δευτέρον γεῦμα.

Τίνος εἶδους συνομιλίαν εἰς τὴν ἰδικὴν του τράπεζαν εἶχεν ὁ συγγραφεὺς μας τὸ μανθάνομεν ἀπὸ τὰ ἔννεα βιβλία τῶν Συμποσιακῶν του (Ἡθ. 612 Ε κ.ξ.). Τὰ προβλήματα αὐτὰ χαρακτηρίζονται (αὐτόθ.) ὡς « *παρούσης ἄμα τραπέζης καὶ κύλικος φιλολογηθέντα* », ὅτι ἦσαν τὸ ἀντικείμενον συζητήσεων μεταξὺ λογίων εἰς ὥραν, « *ποῦ ὑπῆρχε τραπέζι συνάμα καὶ ποτήρι* ». Ποικιλώτατα εἶναι τὰ θέματα, μερικὰ δὲ καὶ ἀπὸ τὰ πλέον ἀπροσδόκητα : (Συμπ. Β', 3, Ἡθ. 635 Ε κ.ξ.) « *Πότερον ἢ ὄρνις πρότερον ἢ τὸ φόν ἐγένετο* », (Συμπ. Δ', 1, Ἡθ. 660 D) « *Εἰ ἢ ποικίλη τροφή τῆς ἀπλῆς εὐπεπτοτέρα* », (Συμπ. Δ', 5, Ἡθ. 669 Ε κ.ξ.) « *Πότερον οἱ Ἰουδαῖοι σεβόμενοι τὴν*

ὅν ἢ δυσχεραίνοντες ἀπέχονται τῶν κρειῶν». Τὸ σοβαρὸν καὶ τὸ εὐτράπελον εἰς χαρίεσαν μεῖξιν. Ἀπαίτησις ἀπὸ τὰς σπουδαιότερας ὄχι ἢ πρωτότυπος λύσις προβλημάτων δυσλύτων ἀλλ' ἢ δημιουργία τῆς ἰατρᾶς ἐκείνης ἀτμοσφαιρας, τῆς τόσον ἐποικοδομητικῆς διὰ πραγματικὴν εὐτυχίαν.

Σοβαρώτερα εἶναι τὰ προβλήματα λατρείας κυρίως καὶ ἀρχαιολογίας τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρωμαίων, ἅτινα ἐπέσυραν τὴν προσοχὴν τοῦ συγγραφέως μας εἰς τὰ ἀντίστοιχα ἔργα του, τὰ « *Αἷτια ἑλληνικά* » (Ἡθ. 291 E κ.ξ.) καὶ τὰ « *Αἷτια ῥωμαϊκά* » (Ἡθ. 263 D κ.ξ.). Αἷτια ἑλληνικά καὶ ὄχι Προβλήματα ἑλληνικά, ὅπως ἀκούομεν συνήθως, εἶναι ὁ τίτλος τοῦ πρώτου ἔργου, ἀντίστοιχος δὲ ὁ τοῦ δευτέρου. Τοὺς γνωστοὺς αὐτοὺς τίτλους μᾶς διδάσκει ὁ ἴδιος ὁ Πλούταρχος εἰς σχετικὰς περικοπὰς ἄλλων ἔργων του¹. Πολλὰ εἶναι τὰ προβλήματα, πλήρη χάριτος λεπτολογήματα, τῶν δύο τούτων ἔργων. Ἴδου μερικά: (Αἷτ. ῥωμ. 6, Ἡθ. 265 B) « *Διὰ τί τοὺς συγγενεῖς τῷ στόματι φιλοῦσιν αἱ γυναῖκες*; », (Αὐτόθ. 86, Ἡθ. 284 F) « *Διὰ τί τοῦ Μαῖου μηνὸς οὐκ ἄγονται (sc. Ῥωμαῖοι) γυναῖκας*; » Τὸ σημερινὸν ἔθιμον ἦτο καὶ ρωμαϊκόν.

Ὅχι ὀλιγώτερον οἰονδήποτε ἄλλου διαφέροντα εἶναι τὰ ἔργα τοῦ συγγραφέως μας διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς οἰκογενείας καὶ εὐρύτερον τῆς κοινωνίας. Ἀναφερόμεθα εἰς ἓν μόνον ἔργον τῆς ομάδος αὐτῆς. Τὸ ἔργον αὐτό, τὸ « *Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς* » (Ἡθ. 1 A κ.ξ.), φέρεται ὡς πρῶτον εἰς τὴν ὄλην συλλογὴν τῶν Ἡθικῶν καὶ ἡμεῖς ἀναφερόμεθα εἰς αὐτὸ εἰς τὸ τέλος. Ἄλλ' ὁ ἔσχατος, λέγει καὶ τὸ ξένον λόγιον, δὲν εἶναι ὁ ἐλάχιστος. Καὶ εἶναι μὲν πιθανώτατον ὅτι τὸ ἔργον δὲν ἐγράφη διὰ χειρὸς τοῦ Πλουτάρχου, παραλλήλως ὅμως εἶναι βέβαιον ὅτι τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸ περιβάλλον του καὶ περιέχει ἀπόψεις συγκεκριμένας ἐπὶ τὸ αὐτό, τὰς ὁποίας εὐρίσκομεν κατεσπαρμένας εἰς ἄλλα γνήσια ἔργα τοῦ Πλουτάρχου². Ἐπομένως, τὸ ἔργον

1. Εἰς τὴν διεθνή φιλολογικὴν ἐπιστήμην τὰ δύο ταῦτα ἔργα φέρονται ἀντιστοίχως « *Questiones graecae, - romanae* ». Παρὰ Πλουτ., Ῥωμ. ΙΕ' (Lindskog, παρὰ Teubner) ἀναγινώσκειται: « *περὶ ὧν ἐπὶ πλέον ἐν τοῖς Αἰτίοις εἰρήκαμεν* ». Ὅπως δὲ παρατηρεῖται παρὰ H. J. Rose (The roman questions of Plutarch, a new translation with introductory essays and a running commentary, Ὁξφόρδη, 1924, σ. 49), « *Αἷτια* » ὠνόμαζε τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Πλούταρχος ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν ἀνάγκῃ θὰ διέστελλεν: « *Αἷτια ῥωμαϊκά, - ἑλληνικά, - βαρβαρικά* », οὕτω δ' ἐν Καμ. ΙΘ' (Lindskog, παρὰ Teubner): « *ταῦτα μὲν οὖν ἐν τῷ Περὶ αἰτίων Ῥωμαϊκῶν ἐπιμελέστερον εἴρηται*; » (Ziegler κ.άλλ. « *διήρηται* »). Πλείονα περὶ τούτων βλ. κ.άλλαχ. κ. ἐν Θ. Σ. Τζαννετάτου, Τὸ πρόβλημα τῶν Αἰτίων ῥωμαϊκῶν καὶ ὁ Ῥωμύλος τοῦ Πλουτάρχου, Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Παν. Ἀθ. 1953-1954, σ. 293, σημ. 1.

2. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ καθ. Ἰω. Δρ. Σταματάκος (Πλούταρχος ὁ Χαίρωνεύς, Ἀθήναι, 1937, σ. 73 κ.ξ.), ὁ Wyttenbach πρῶτος ἐν τῇ μνημειώδει ἐκδόσει τῶν Ἡθικῶν (τόμ. Γ', σ. 29-64) ἐκλόνησε τὴν γνησιότητα τοῦ ἔργου τούτου. Ὁ ἐξαιρετος οὗτος ξένος λόγιος ἐστήριξε τὴν ἀποψίν του εἰς ἐσωτερικοὺς τόσων

τοῦτο ἂν δὲν εἶναι ἀμέσως, εἶναι ὅπωςδήποτε ἐμμέσως γνήσιος Πλούταρχος. Τὸ Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς εἶναι τὸ μόνον σωζόμενον ἔργον διὰ τὴν παιδαγωγικὴν τῆς ἀρχαιότητος. Προφανῆς λοιπὸν ἡ ἱστορικὴ του ἀξία. Ἄλλὰ καὶ ἡ χρηστικὴ τοῦ ἔργου, ἡ καθ' ἑαυτὸ, ἀξία εἶναι ἐξαιρετος. Ἄρκει νὰ σημειώσωμεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀκμάζοντος ἀνθρωπισμοῦ τὸ ἔργον ἐχρησιμοποιήθη εὐρύτατα, οὔτε πολὺ οὔτε ὀλίγον, ὡς ἀναγνωστικὸν βιβλίον. Αἱ ἰδέαι, προσηρμοσμέναι εἰς τὴν γραμμὴν, τὴν ὁποίαν γενικῶς ἀκολουθεῖ ἐκλεκτικὸς κατὰ κανόνα ὁ ἐκλεκτὸς διανοούμενος τῆς Χαιρωναίας, εἶναι καθολικῆς διὰ τὸν ἀνθρωπὸν χρησιμότητος. Ἴδου τί ἀναγινώσκωμεν εἰς τὸ μικρὸν τοῦτο βιβλίον διὰ τὸν διδάσκαλον (7, Ἑθ. 4 Β): « διδασκάλους γὰρ ζητητέον τοῖς τέκνοις, οἳ καὶ τοῖς βίοις εἶσιν ἀδιάβλητοι καὶ τοῖς τρόποις ἀνεπίληπτοι καὶ ταῖς ἐμπειρίαις ἀριστοὶ· πηγὴ γὰρ καὶ ῥίζα καλοκαγαθίας τὸ νομίμου τυχεῖν παιδείας ».

Στοργὴ ἀπέραντος διὰ τὸν ἀνθρωπὸν κυβερνᾷ τὸν στοχασμὸν εἰς τὸ Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς ἔργον. Ἡ στοργὴ δὲ αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ προέρχεται κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὴν καρδίαν τοῦ Πλουτάρχου. Ἀπὸ τὴν καρδίαν ἐκείνην, ἣτις ἔχει ἀποθέματα στοργῆς ἀφθονα τόσον, ὥστε νὰ διαθέτῃ γενναιοφρόνως ἀπὸ αὐτά, ἀκόμη καὶ διὰ τὰ ζῶα. Στοργὴ διὰ τὰ ζῶα ἦτό τι τὸ ἀσύνηθες ὀλωσδιόλου εἰς τὰς ἡμέρας του. Ἐν τούτοις, τοιαύτη στοργὴ ἐγγίζει τὰ ὄρια θρησκείας διὰ τὸν Πλούταρχον. Ἡ στοργὴ αὕτη κάμνει σήμερον ὑπερηφάνους τοὺς Ἀγγλοσάξονας, οἵτινες πιστεύουν αὐτὴν ὡς μέρος ἀπὸ τὴν παραδόσιν των. Ὅσοι ἀπὸ αὐτοὺς μελετοῦν τὸν Πλούταρχον θὰ ἀναγνωρίζουν ὅτι καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ εἶναι ἀπλούστατα ἀκόλουθοί του.

β') Οἱ Βίοι τοῦ Πλουτάρχου

Ἡ πρωτοτυπία, ὅπως διεπιστώσαμεν αὐτὴν εἰς τὰ Ἑθικά, δὲν διαπιστοῦται ἐπίσης καὶ εἰς τοὺς Βίους. Τὸ δοκίμιον εἶναι, ὅπως ἔλέγωμεν, εὑρημα τοῦ συγγραφέως μας, ὃχι ὅμως καὶ ἡ βιογραφία. Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐλευθέρου ἀτόμου εἶναι, ὅπως γνωρίζομεν ὅλοι, καρπὸς τῆς ἑλληνικῆς ἰδιοφυΐας. Τὴν ἔκφρασιν τῆς εὐρίσκει ἡ ἀρχὴ αὐτὴ εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν σκέψιν τῶν πολιτῶν, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὰς μικρὰς πόλεις-κράτη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ ἀναζητοῦν ἐμπνεύσεις διὰ τὴν αὐτοκυβέρνησιν των εἰς τὴν

ὅσον καὶ ἐξωτερικοὺς λόγους. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο θέμα ἐμελέτησαν ἔκτοτε πολλοί, ὑποστηρίζαντες πολλὰ καὶ ποικίλα. Ὅ,τι δύναται νὰ λεχθῆ ἐν συμπεράσματι σήμερον εἶναι ὅτι τὰ ἐναντίον τῆς γνησιότητος τοῦ ἔργου ἐπιχειρήματα τοῦ Wyttenbach κατ' οὐσίαν δὲν ἠδέχθησαν, ἀλλ' οὔτε καὶ ἀνετράπησαν διὰ τῶν μελετῶν τούτων, θεμελιώδης δὲ ἐπὶ τοῦ προβλήματος ἐργασία, μετὰ πάροδον ἑνὸς καὶ ἡμίσεος σχεδὸν αἰῶνος, παραμένει πάντοτε ἡ τοῦ Wyttenbach καὶ ὅσοι ἐρευνηταὶ ἐξακολουθοῦν νὰ μὴ δέχωνται τὴν ἀποψιν του ὅτι τὸ Περὶ παιδῶν ἀγωγῆς εἶναι νόθον δὲν πιστεύουν ἀντιθέτως καὶ κατὰ τρόπον ἀπόλυτον ὅτι τοῦτο εἶναι γνήσιον ἔργον τοῦ Πλουτάρχου.

αὐτογνωσίαν καὶ τὴν αὐτοκριτικὴν. Τὸ φυσικὸν ὡς ἐκ τούτου διαφέρον διὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ αἰτόμου ἐτόνωσεν ἤδη κατὰ τὸν Ε' αἰῶνα π.Χ. ἡ κίνησις τῶν σοφιστῶν. Τότε, αἰῶνας πολλούς, πρὶν γεννηθῆ ὁ Πλούταρχος, ἤρχισε πραγματικῶς νὰ ἀναφαίνεται κλάδος νέος τῆς ἑλληνικῆς, τῆς παγκοσμίου δὲ κατόπιν λογοτεχνίας, ἡ βιογραφία.

Μόνον ἀφοῦ διῆλθεν ἀπὸ πολλοὺς σταθμοὺς ἡ τέχνη τῆς ἑλληνικῆς βιογραφίας προήχθη εἰς τὴν τελευταίαν μορφήν της μετὰ τὴν γραφίδα τοῦ Πλουτάρχου. Δεσμὸς συνεχεῖς τοῦ ἐκ Χαιρωνείας συγγραφέως μετὰ τοὺς προηγουμένους βιογράφους δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνιχνεύσωμεν. Ἐπιδράσεις βεβαίως ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἔλειψαν εἰς τὸν Πλούταρχον, ἐπιδράσεις περισσότερον ἢ ὀλιγότερον ἰσχυραί, ἀλλ' οὕτως ἢ ἄλλως κατὰ κανόνα γόνιμοι. Ἡ συμπλήρωσις καὶ ἡ συνθετικὴ ἐπεξεργασία τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων εἰς ἀποτελέσιν βιογραφικῆς μεθόδου μετὰ τὴν πάροδον τοῦ καιροῦ ὑπῆρξεν ἔργον ἴδιον, φέρον τὴν ἔντονον σφραγίδα τῆς ἀδραῆς φυσιογνωμίας τοῦ συγγραφέως μας. Πίστις αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ ὅτι πρωταρχικὸς παράγων, ὁ ὁποῖος ρυθμίζει ἀποφασιστικῶς τὰς τύχας τῶν ἀνθρώπων, μετὰ ἄλλας λέξεις δημιουργεῖ ἱστορίαν, εἶναι ἡ θέλησις καὶ τὰ πάθη αἰτόμων. Λαοί, οἵτινες πρωτηγωνίστησαν εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ἦσαν πρωτίστως δύο, οἱ Ἕλληνας καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, κατὰ τινα δὲ λόγον καὶ οἱ Πέρσαι. Εἰς τὴν σπουδῆν ἐπιφανῶν προσωπικοτήτων τῶν λαῶν αὐτῶν εἰς τὸν πολιτικὸν ἢ τὸν στρατιωτικὸν ἢ καὶ ἀμφοτέρους τοὺς τομεῖς αὐτοὺς ἀφιέρωσε μέγα μέρος τῆς ἐκκλητικῆς ζωτικότητός του. Ἡ παρακίνησις ἄλλων ἔδωσε τὴν ἀρχήν, τὴν συνέχειαν δὲ πρὸς τὴν ὀλοκλήρωσιν τὸ προκλήθην πλέον προσωπικὸν τοῦ διαφέρον. Αὐτὸ λέγει ὁ ἴδιος εἰς τὸ προοίμιον τοῦ βίου τοῦ Αἰμιλίου Παύλου: «*Ἐμοὶ τῆς τῶν βίων ἀψασθαι μὲν γραφῆς συνέβη δι' ἑτέρους, ἐπιμένειν δὲ καὶ φιλοχωρεῖν ἤδη καὶ δι' ἑμαυτόν*». Ἀντίστοιχοι πρὸς τὴν γενικὴν αὐτὴν ἀρχὴν ἦσαν αἱ ἀντιλήψεις του διὰ τὴν ἀξιολόγησιν τῶν ἡρώων του. Ἴδού τί μᾶς λέγει εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ βίου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου: «*Ὅτε γὰρ ἱστορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους, οὔτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἐνεσι δῆλωσις ἀρετῆς ἢ κακίας, ἀλλὰ πρῶτα βραχὺ πολλάκις καὶ δῆμα καὶ παιδιὰ τις ἔμφασιν ἤθους ἐποίησε μᾶλλον ἢ μάχαι μυριάονεσσι καὶ παρατάξεσι αἱ μέγισται καὶ πολιορκίαι πόλεων*».

Ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ ἀνέκδοτον καὶ ἡ φορὰ πρὸς τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων ἠθικολογίαν. Εἶναι τὰ δύο ταῦτα ἰδιότητες, ἡ παρουσία τῶν ὁποίων καθιστᾷ τὸν Πλούταρχον τὸν πλέον τερπνὸν ὄλων τῶν βιογράφων, ὅπως ἀκριβῶς ἡ ἀπουσία τῶν καθιστᾷ τὸν Θουκυδίδην τὸν πλέον ἀξιὸν ὄλων τῶν ἱστορικῶν¹.

1. Τὸ παρατήρημα εὐρίσκομεν παρ' ἐξαίρετων ἱστορικῶ τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας τῶν μεταγενεστέρων χρόνων, τῷ F. A. Wright, A history of later Greek literature, Ἄουνδίνον, 1932, σ. 215.

Φράσεις, τὰς ὁποίας μᾶς ἀπηθανάτισεν σύμφωνα με τὴν μέθοδόν του αὐτὴν ὁ συγγραφεὺς, εἶναι πολλαί, πραγματικῶς ἀξιωματικῶς ἀξιωματικῶς καὶ χαρακτηρι-
στικά. Θὰ συμφωνήσῃ, ὑποθέτω, ὁ ἀναγνώστης ὅτι δεικνύει ἀτυχῶς πολλὴν
φρόνησιν ἢ φράσις, ἢ ὁποία ἀποδίδεται εἰς τὸν πολὺν Κάτωνα τὸν πρεσβύ-
τερον (Κάτ. πρεσβ. Θ'): « μεταμεληθῆναι δὲ (sc. ἔλεγε) αὐτὸς ἐν παντὶ
τῷ βίῳ τρεῖς μεταμελείας· μίαν μὲν ἐπὶ τῷ γυναικί πιστεῦσαι λόγον ἀπόρ-
ρητον ». Διδακτικώτατον ἐξ ἄλλου τὸ παρατήρημά του (αὐτόθ.): « Τοὺς δὲ
φρονίμους ἔλεγε μᾶλλον ὑπὸ τῶν ἀφρόνων ἢ τοὺς ἀφρονας ὑπὸ τῶν φρονί-
μων ὠφελεῖσθαι ».

Εἰς τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς αὐτῆς τεχνικὴν του διὰ τὴν ἐπιλογὴν
καὶ διάρθρωσιν τοῦ ὑλικοῦ του ὁ συγγραφεὺς μας δὲν ἦτο βεβαίως ἀλύγι-
στος. Κατὰ κανόνα ἐν τούτοις ἐπιζητεῖ μὲ κάθε λόγον καὶ κάθε πράξιν, ἥτις
εὐρίσκει θέσιν εἰς τὴν βιογραφίαν ἡρώος, νὰ συγκροτήσῃ ὀργανικὸν ὅλον,
ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀνέως περισσότερον ἢ ὀλιγότερον προκύπτει ὁ χαρακτήρ καὶ
προβάλλεται ἢ εἰκὼν του πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀναγνώστου. Τοιοῦτοτρό-
πως ὁ Πλούταρχος διαγράφει τοὺς χαρακτήρας τῶν ἡρώων του, ἀποβλέπων
κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Περιπατητικῆς σχολῆς εἰς ἠθικοὺς καὶ φρονηματι-
στικοὺς σκοπούς. Ἡ ἐπιτυχία του εἰς αὐτὸ εἶναι ἐξαιρετος. Εἰς τὴν σειρὰν
Βίων βιογραφεῖ κατὰ ζεύγη ἓνα Ἑλληνα καὶ ἓνα Ῥωμαῖον, ἐπιτάσσει δὲ
σύγκρισιν τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν. Ἐχομεν εἴκοσι τρία τοιαῦτα ζεύγη, οἱ
δὲ ὑπόλοιποι σφζόμενοι τέσσαρες Βίοι εἶναι μεμονωμένοι, εἰς δὲ ἐξ αὐτῶν
εἶναι Πέρσου, ὁ τοῦ βασιλέως « Ἄρτοξέρξου — Ἄρτοξέρξου ὄχι Ἄρταξέρ-
ξου — τοῦ μνήμονος. Λέγομεν σφζόμενοι Βίοι, διότι δέκα τέσσαρες ἄλλοι,
γραφέντες ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου, Βίοι ἔχουν ἀπολεσθῆ. Σύνολον πρά-
γματι ἐπιβλητικὸν ἐξήκοντα τεσσάρων Βίων. Οἱ βιογραφούμενοι κατὰ ζεύγη
ἔχουν σπουδαίαν κατὰ κανόνα τοποθέτησιν κοινήν. Βιογραφεῖται ὁ Θη-
σεὺς ὁ ἰδρυτὴς τῶν Ἀθηνῶν παραλλήλως πρὸς τὸν Ῥωμύλον τὸν οἰκιστὴν
τῆς Ῥώμης, ὁ Ἀλέξανδρος παραλλήλως πρὸς τὸν Καίσαρα, ὁ Ἕλλην πρὸς
τὸν Ῥωμαῖον ἐνδοξότερον στρατηλάτην τῆς ἀρχαιότητος, ὁ Δημοσθένης πρὸς
τὸν Κικέρωνα, οἱ δύο ἐπιφανέστεροι ρήτορες, ὁ εἰς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὁ
ἄλλος τῆς Ῥώμης.

Ἡ τάσις τοῦ συγγραφέως μας νὰ δώσῃ ἔκφρασιν εἰς τὴν ἀρετὴν μὲ
συγκεκριμένα παραδείγματα ἀπὸ τὸν βίον τοῦ ἡρώος του ἐρμηνεύει τὸ ὅτι
ὅλοι οἱ Βίοι του οἱ πρωϊμώτερον γραφέντες ἀνήκουν εἰς ἡρώας ἀγαθοὺς,
ὅπως ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Καίσαρ. Μὲ τὸν καιρὸν εἶδεν ὁ Πλου-
ταρχος ὅτι χρησίμον ἠθικὸν μάθημα ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ συναχθῆ ἀπὸ
ἀστοχήματα μεγάλα μὲ σπουδαίαν δρᾶσιν ἀνδρῶν. Οἱ ἄνδρες οὗτοι εἶναι
κατὰ τὴν ἰδικὴν του ἔκφρασιν (Δημήτρ. Α') οἱ « κεχρημένοι ἀσκεπτότερον
αὐτοῖς καὶ γεγονότες ἐν ἐξουσίαις καὶ πράγμασι μεγάλοις ἐπιφανεῖς εἰς
κακίαν ». Τοιοῦτοι ἄνδρες αἴφνης ὑπῆρξαν κατὰ τὴν ἀποψιν τοῦ συγγρα-

φέως μας ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Μᾶρκος Ἀντώνιος. Καὶ τοιούτων ἀνδρῶν ἔγραψεν ἐπίσης τὰς βιογραφίας ὑπηρετῶν εἰς τὸν ἴδιον πάντοτε ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἀρνητικὸν εἰς τὴν περίπτωσιν σκοπὸν. Καὶ εἰς τὴν δευτέραν αὐτὴν περίπτωσιν ἡ ἐπιτυχία του εἶναι ἐξαιρετος ἐπίσης.

Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀσθενὲς εἰς τὸν Πλούταρχον, εἶναι τὸ πολιτικόν του αἰσθητήριον, ἀναφορικῶς τοῦλάχιστον μὲ τὰ πράγματα τῆς ἐποχῆς του. Αἴφνης, δὲν φαίνεται νὰ συλλαμβάνῃ τὸ μέτρον τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ. καὶ τῆς ἄλλης, τὴν ὁποίαν διεκκήρυξεν εἰς αὐτοὺς ὁ Φλαμίνιος ἡ πρώτη ἦτο πραγματικὴ, ἡ δευτέρα μόνον κατὰ πλάσμα ἐλευθερία. Ἡ δευτέρα ἐν τούτοις δὲν γίνεται ἀντικείμενον ἐπικρίσεών του.

Ἀπέραντον ἦτο καὶ εἰς τοὺς Βίους τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ὁ συγγραφεὺς των. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι κάμνει εἰς τοὺς Βίους μνεῖαν διακοσίων πενήκοντα συγγραφέων ὡς πηγῶν. Τὸ πρᾶγμα κάθε ἄλλο εἶναι παρὰ εὐκαταφρόνητον μάλιστα διὰ συγγραφέα τῆς ἰδικῆς του ἐποχῆς. Ἄς προστεθῇ ὅτι ὀγδοήκοντα ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς αὐτοὺς μᾶς εἶναι σήμερον γνωστοὶ μόνον κατ' ὄνομα. Τόση λογιότης ἐβροήθησε μεγάλως εἰς τὴν ἀρτίωσιν τῆς εἰκόνας τοῦ βιογραφουμένου, δὲν ἐζημίωσεν ὅμως τὸ λογοτεχνικὸν τάλαντον τοῦ συγγραφέως. Ἰδιότης του ἀπὸ τὰς πλέον ἐντυπωσιακὰς εἰς τοὺς Βίους εἶναι ἡ εὐφορία του εἰς τὴν εὐτυχῆ φράσιν. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι τὸ μόνον προσὸν τοῦ τάλαντου του. Ὅ,τι διακρίνει ἐπίσης τὸν Πλούταρχον εἶναι ἡ ἰκανότης ἐκφράσεως, δύναμις θαυμαστὴ δραματισμοῦ μιᾶς σκηνῆς καὶ αἰσθησις ἰσχυρὰ τοῦ δραματικοῦ στοιχείου. Ἐν παράδειγμα ἐκ τοῦ Βίου τοῦ Ἄγιδος (Κ') διασαφεῖ τὸ τελευταῖον τοῦτο. Ὁ Ἄμφαρης, ἔφορος εἰς τὴν Σπάρτην, μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ Ἄγιδος καὶ τῆς μάμης του, δίδει τὴν διαταγὴν νὰ ἐκτελεσθῇ ὁμοίως καὶ ἡ μήτηρ του Ἀγισιστράτα (Ziegler): « Ὡς δ' εἰσελθοῦσα (sc. ἡ Ἀγισιστράτα) τὸν θ' ἰδὼν ἐθεάσατο χαμαὶ κείμενον καὶ τὴν μητέρα νεκρὰν ἐκ τοῦ βρόχου κρεμαμένην, ἐκείνην μὲν αὐτὴ τοῖς ὑπηρεταῖς συγκαθεῖλε, καὶ παρεκτείνασα τῷ Ἄγιδι τὸ σῶμα περιέστειλε καὶ κατεκάλυψε· τῷ δ' ἰδὼν προσπεσοῦσα καὶ φιλήσασα τὸ πρόσωπον, « ἡ πολλὴ σε » εἶπεν « ὦ παῖ εὐλάβεια καὶ τὸ πρᾶον καὶ φιλόανθρωπον ἀπώλεσε μεθ' ἡμῶν ». Ὁ δ' Ἄμφαρης ἀπὸ τῆς θύρας δρῶν τὰ γινόμενα καὶ τὰς φωνὰς ἀκούων, ἐπεισῆλθε καὶ πρὸς τὴν Ἀγισιστράταν μετ' ὀργῆς εἶπεν « εἰ τοίνυν » ἔφη « ταῦτ' ἐδοκίμαζες τῷ νίῳ, ταῦτ' αὖ καὶ πείσῃ ». καὶ ἡ Ἀγισιστράτα πρὸς τὸν βρόχον ἀνισταμένη « μόνον » ἔφη « συνενέγκαι ταῦτα τῇ Σπάρτῃ ».

Γ' — 'Ο Πλούταρχος εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον:
ὁ λογοτέχνης, ὁ ἀνθρωπιστής, ὁ διανοούμενος

Σταθερά, ἀνευ ἀκροβασιῶν ἢ ἀλμάτων, πορεία βήματος πρὸς βῆμα ἀπὸ τὴν ἀφειθηρίαν πρὸς τὴν εὐτυχῆ δλοκλήρωσιν χαρακτηρίζει καὶ τὰ δύο μεγάλα ἔργα, καὶ τὰ Ἡθικὰ καὶ τοὺς Βίους, τοῦ συγγραφέως μας. Εἶναι τοῦτο γνήσιον χαρακτηριστικὸν τεχνίτου τοῦ λόγου. Παραλλήλως πρὸς τοῦτο, ὅταν βλέπωμεν ὅτι εἰς τὴν εὐθετον στιγμὴν ὁ λόγος ἀρτίζεται μὲ εὐτυχῆ μεταφορὰν ἢ κατάλληλον εἰκόνα ἢ πνευματώδη ἀφορισμὸν, τὸ δὲ ὅλον μεσιώνεται μὲ τὴν ὑγιᾶ κρίσιν τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου, τότε μᾶς γίνεται πλήρως συνειδητὸν διατι ὁ Πλούταρχος ὑπῆρξε τόσον δημοφιλῆς ἐπὶ τόσας ἑκατονταετηρίδας.

Μάταιος θὰ ἦτο ἀναμφιβόλως ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ Πλούταρχος δὲν ἔχει ἑλαττώματα ὡς συγγραφεύς. Ἐνίοτε εἶναι ἀνακριβής, ἀλλ' ὁμοίως εἶναι ὁ μέσος ἀνθρωπος. Συχνὰ σκοτιζεται μὲ ζητήματα, ἅτινα δὲν ἀξίζουσιν τὸν κόπον. Ἄλλ' αὐτὸ ἀκριβῶς κάμνει ὁ μέσος ἀνθρωπος. Ὁ στοχασμὸς του εἰς συγκεκριμένην ἀναζήτησιν φέρει ἐνίοτε εἰς ἐσφαλμένον ἢ μηδαμινὸν συμπέρασμα. Ἄλλ' ὅ,τι φθάνει ὁ μέσος ἀνθρωπος δὲν εἶναι καλύτερον, ἀν μάλιστα δὲν συμβῆ νὰ εἶναι χειρότερον. Μειονεκτήματα, ὅπως αὐτὰ καὶ ἄλλα ἀνάλογα τοῦ συγγραφέως μας, δὲν ἀφαιροῦν ἀλλ' ἀπεναντίας δίδουσιν ἔμφασιν εἰς τὸ ὅτι οὗτος κατέχει καλῶς τὴν ἱκανότητα νὰ σταθῆ εἰς τὸ κατάλληλον μόνον θέμα, νὰ τὸ παραστήσῃ δὲ κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ γίνῃ τοῦτο ἀντιληπτὸν ἀπὸ τὸν κοινὸν ἀνθρωπον καὶ νὰ κινήσῃ τὴν προσοχὴν του. Κατέχει ὁ συγγραφεύς μας τὴν τόσον ἀπλὴν ἀλλ' ὄχι καὶ τόσον εὐκόλον τέχνην νὰ διμιλῆ κατὰ τρόπον, ὅστις εἶναι εὐρύτερον ἀπὸ κάθε ἄλλον ἀνθρώπινος. Ὅπως παρατηρήθη, εἰς τὸ ἐρώτημα διατι ὁ Πλούταρχος ὑπῆρξε καὶ εἶναι ἀκόμη ὁ εὐρύτερον ἀναγινωσκόμενος καὶ ἰσχυρότερον ἐπιδρῶν συγγραφεύς κάθε λογοτεχνίας, ἢ πλέον ἀκριβῆς ἀπάντησις εὐρίσκειται ἐνδεχομένως εἰς τὸν στίχον τοῦ Τερεντίου (Haut. 77): « *homo sum ; humani nihil a me alienum puto* ».

Τὸ ἔργον του ἀποπνέει καλωσύνην ἀπέραντον, τὴν ἀπέραντον καλωσύνην τῆς ψυχῆς του. Ὁ ἀνθρωπος καὶ τὸ συγγραφικὸν του ἔργον εἰς ἀμοιβαίαν συμπλήρωσιν σπανίως τόσον ἀρμονικὴν, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Πλουτάρχου. Εἶναι ὁ ἀνθρωπος, ὅστις ἐπίστευσεν εἰς τὸν ἀνθρωπον καὶ εἰς τὴν πίστιν του αὐτὴν ἀνεζήτησε τὴν πραγματικὴν εὐδαιμονίαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Τὴν ἰδίαν αὐτὴν εὐδαιμονίαν ἀνεζήτησε καὶ διὰ τὸν συνάνθρωπον μὲ κάθε τρόπον, περισσότερον παντὸς ἄλλου μὲ τὴν προφορικὴν του διδασκαλίαν καὶ τὸ συγγραφικὸν του ἔργον. Ἡ ἀναζήτησις αὐτὴ δὲν ὑπῆρξεν ἄγονος οὔτε διὰ τὸν ἑαυτὸν του οὔτε διὰ τὸν πλησίον. Ὁ ἀνθρωπος, ὁ ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸ κλασσικὸν πνεῦμα καὶ μὴ ἀπαφνούμενος τὰς ἐπι-

ταγὰς τῆς ζωῆς, εὐρίσκει εἰς τὸν Πλούταρχον, τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν συγγραφέα, πραγματικῶς θιασώτην ἀπὸ τούτων πλέον πολυτίμους.

Πρὸς τὴν καθολικὴν ἀνθρωπιστικὴν αὐτὴν ἀντίληψιν παραπορεύεται ἡ ἀντίληψις τοῦ Πλουτάρχου διὰ τὸ θεῖον. Δι' αὐτὸν τὸ θεῖον εἶναι ἡ ἰδεατὴ τελειότης, πρὸς αὐτὸ δὲ ὀφείλει διὰ βίου νὰ κατατείνῃ ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀπὸ αὐτὸ νὰ ἀναζητῇ τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν λύτρωσιν. Ὁ ἀνθρωπισμὸς παραπορεύεται εἰς τὸν Πλούταρχον πρὸς τὸν Χριστιανισμόν. Λέξις ἐν τούτοις διὰ τὸν Χριστὸν καὶ τὸ κήρυγμά του δὲν ἀνευρίσκεται εἰς τὰ ἔργα τοῦ Πλουτάρχου. Τὸ πρᾶγμα εἶναι, ἂν μὴ ἀνεξήγητον, τοῦλάχιστον ἀπροσδόκητον. Ὡς κίνημα νέας θρησκείας ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε πλέον λάβει μεγάλην ἔκτασιν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Πλουτάρχου καὶ δὲν φαίνεται λογικὸν ὅτι ἦτο ἄγνωστος εἰς αὐτόν. *Ἐπειτα ὁ στοχασμὸς καὶ ἡ καρδιά τοῦ Πλουτάρχου εὐρίσκοντο τόσον πλησίον εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ. Τί ἄρα γε νὰ σημαίνῃ ἡ σιωπὴ αὐτῆ τοῦ συγγραφέως; Ταλάντευσιν μεταξὺ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας θρησκείας, ἀδυναμίαν νὰ ἐγκολπωθῇ τὸν Χριστιανισμόν ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀλλὰ καὶ νὰ πολεμήσῃ αὐτόν ὁ τόσον φιλόανθρωπος στοχαστής; ¹ Ὅτιδῆποτε καὶ ἂν συνέβη, γεγονὸς φαίνεται ὅτι δὲν ἐστάθη δυνατόν νὰ διασκελίσῃ τὴν ἀπόστασιν ἐνὸς βήματος, ἥτις ἐχώριζεν αὐτόν ἀπὸ τὴν νέαν θρησκείαν. Ὁ Πλούταρχος ἔμεινε καὶ ἀπέθανεν ἐθνικός. Ἐλείψεν ἀπὸ αὐτόν τὸ χρῆσμα τῆς νέας θρησκείας, ἀλλὰ δὲν ἔλειψεν ἡ ἀγιότης. Ὁ Πλούταρχος εἶναι, ἅς τὸ εἴπωμεν, ὁ ἅγιος, ὁ μὴ χριστιανὸς ἅγιος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας μας.

Ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν ὡς ἄνθρωπος τῆς σκέψεως ἐν γένει ἐφώτισε τὴν Ἑλλάδα τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, ἥτις εἶχεν ἐκπέσει εἰς πνευματικὸν σκοταδισμόν. Τὸ φῶς αὐτὸ δὲν ἔσβησε κατὰ τὸ τέλος τῆς ἑκατονταετηρίδος αὐτῆς. Δύναται μάλιστα νὰ λεχθῇ ὅτι ὁ Πλούταρχος ἀποτελεῖ φαινόμενον μᾶλλον συγγραφέως. Μολονότι δὲν εἶναι μέγας συγγραφεὺς ὑπὸ τὴν αὐστηρῶς φιλολογικὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, ἐν τούτοις αὐτὸς ἀναγινώσκεται περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον ἀρχαῖον Ἑλληνα πεζογράφον· μολονότι ἀπευθύνεται εἰς τὸν μέσον ἄνθρωπον, εἶναι ἐν τούτοις ὁ εὐνοούμενος συγγραφεὺς δι' ἀναριθμήτους διασήμεους ἄνδρας· ἄνδρας διασήμεους εἰς τὴν περιοχὴν τῆς δράσεως, ὡς ὁ Ναπολέων καὶ ὁ Φρειδερίκος ὁ Μέγας· ἄνδρας

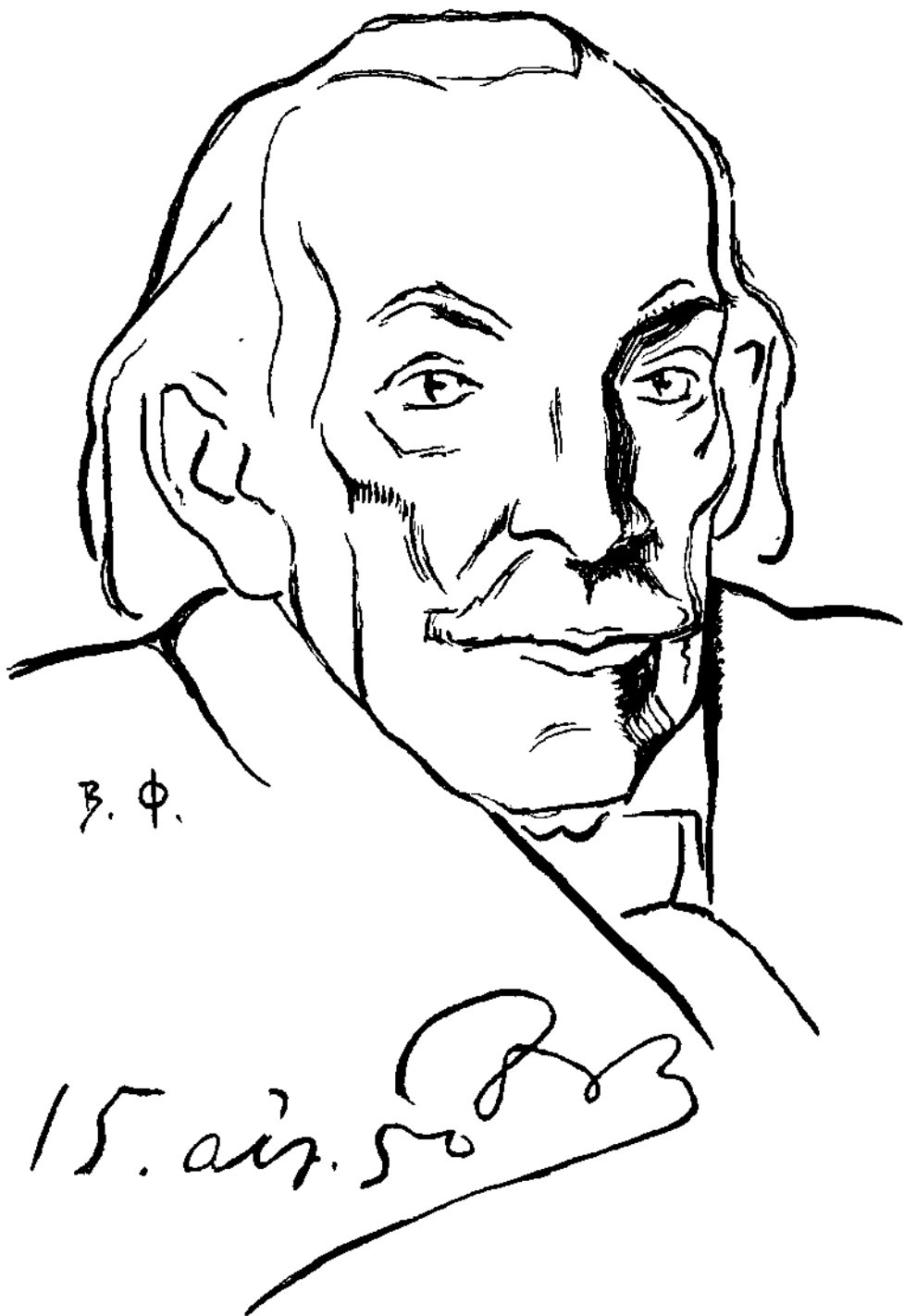
1. Ταῦτα πάντα ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι οὔτε λέξιν πράγματι ἔχει γράψῃ ὁ Πλούταρχος διὰ τὸν χριστιανισμόν. Διότι δὲν βλέπομεν πῶς ἀποκλείεται τὸ ἐνδεχόμενον νὰ εἶχε γράψῃ δι' αὐτόν καὶ τὰ γεγραμμένα νὰ εἶναι εἰς τὰ ἀπολωλότα ἔργα τοῦ ἐκ Χαιρωνείας συγγραφέως. Ἄν συνέβη τοῦτο, εὐλογον εἶναι νὰ δεχθῶμεν ὅτι ταῦτα θὰ ἦσαν δυσμενῆ διὰ τὴν νέαν θρησκείαν, ζηλωταὶ δὲ αὐτῆς ἐφρόντισαν διὰ τὴν καταστροφὴν των τοσοῦτο μᾶλλον, ὅσον ὁ συγγραφεὺς αὐτῶν ὡς ἄνθρωπος καὶ ὡς διανοούμενος ἴστατο πολὺ πλησίον εἰς τὸν Χριστιανισμόν καὶ θὰ ἦσκει ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν εἰς τοὺς ὀπαδοὺς του.

ἐπίσης διασήμους εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ πνεύματος, ὅπως ὁ Rousseau καὶ ὁ Schiller, ὁ Montaigne καὶ ὁ Emerson. Διὰ τὸν τελευταῖον μάλιστα ὁ Πλούταρχος δὲν ἀνήκει εἰς τοὺς συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι πρόκειται ποτὲ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἀνθρώπων νὰ γράσουν· ὁ Πλούταρχος λέγει πον, θὰ ἀνακαλύπτεται ἐκ νέου ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν εἰς τὸ διηγεκές, ἐφ' ὅσον ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν βιβλία.

Ὅχι ὀλιγώτερον ἰσχυρὰ ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις τοῦ Πλουτάρχου ὡς φιλοσόφου εἰδικώτερον, τόσον πλησίον εἰς τὸν κόσμον τοῦ Χριστοῦ. Καθόλου δὲν μᾶς ἐκπλήσσει τὸ γεγονὸς ὅτι πολλοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἠντήλησαν δαψιλῶς ἀπὸ τὰ ἔργα του, ἐπιφανέστερος δὲ αὐτῶν ὁ Μέγας Βασίλειος. Ὁ Πλούταρχος μαζὶ μὲ τὸν Πλάτωνα ἦσαν οἱ δύο Ἑλληνες συγγραφεῖς τῆς « θύραθεν παιδείας », οἵτινες ἠδύναντο λαμπρῶς νὰ ἔχουν θέσιν καὶ εἰς τὸν Χριστιανικὸν κόσμον. Ὁ Ἰωάννης ὁ Μαυρόπουλος, ὁ μητροπολίτης Εὐχαΐτων κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, ἔδειξε λαμπρῶς τοῦτο μὲ τοὺς ἐντόνως συγκινοῦντας στίχους τοῦ ἐπιγράμματος, τὸ ὁποῖον ἀφιέρωσεν εἰς αὐτοὺς (Ἰαμβλ. ΜΒ', 1156 Migne):

*« Εἶπερ τινὰς βούλοιο τῶν ἀλλοτριῶν
τῆς σῆς ἀπειλῆς ἐξελέσθαι, Χριστέ μου,
Πλάτωνα καὶ Πλούταρχον ἐξέλοίό μοι·
Ἄμφω γάρ εἰσι καὶ λόγον καὶ τὸν τρόπον
τοῖς σοῖς νόμοις ἔγγιστα προσπεφυκότες »*

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΡΟΣΙΝΗΣ

(Σχέδιον Β. ΦΑΛΗΡΕΑ)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ

Τὸν παρελθόντα Δεκέμβριον συνεπληρώθη ἑκατονταετία ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ ποιητοῦ τῆς « Ἀνθισμένης ἀμυγδαλιᾶς ». Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός, τοῦ ὁποίου ἐπὶ μακρὰ ἔτη διετέλεσε μέλος ἐπίλεκτον, ὠργάνωσε φιλολογικὸν μνημόσυνον¹, τὸ δὲ περιοδικὸν Παρνασσὸς ἐθεώρησε καθήκον ἐπιβεβλημένον νὰ ἀφιερῶσιν εἰς αὐτὸν τὰς κατωτέρως σελίδας, μὲ σύντομον ἀνθολόγησιν ἀπὸ τὸ πλούσιον ἔργον του.

Ὁ Γ. Δροσίνης, καταγόμενος ἐκ Μεσολογγίου, ἐγεννήθη εἰς Ἀθήνας τὴν 9 Δεκεμβρίου 1859 καὶ ἀπέθανεν εἰς Κηφισιὰν τὴν 2 Ἰανουαρίου 1951.

Ἀνήκει εἰς τὴν πλειάδα ἐκείνην τῶν ποιητῶν, οἱ ὅποιοι, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Παλαμᾶν, μᾶς ἐχάρισαν τὸ ἀγνὸν καὶ ἀπαλὸν ἄρωμα τῆς ἑλληνικῆς γῆς καὶ ἐζήτησαν νὰ ἀπελευθερώσουν τὴν ἑλληνικὴν μουσικὴν ἀπὸ τὰς ἀγόνους καὶ ἐσφαλμένας κατευθύνσεις τῶν παλαιότερων ρομαντικῶν.

Ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανισεῶς του εἰς τὸν Ραμπαγᾶν τὸ 1789 ὁ Δροσίνης συνέχισε μὲ τὸν αὐτὸν πάντοτε ἐνθουσιασμὸν τὸ πολυσχιδὲς συγγραφικὸν του ἔργον μέχρι βαθυτάτου γήρατος, πλουτήσας τὰ ἑλληνικὰ γράμματα μὲ τὰς ποιητικὰς συλλογὰς Ἰστοὶ Ἀράχνης, Σταλακτίται, Εἰδύλλια, Ἀμάραντα, Γαλήνη, Φωτερὰ σκοτάδια, Κλειστὰ βλέφαρα, Πύρινη ρομφαία, Ἀλκωνίδες, Θὰ βραδυάση, καὶ μὲ τὰ μυθιστορήματα καὶ τὰ διηγήματα Ἀγροτικαὶ ἐπιστολαί, Τρεῖς ἡμέραι ἐν Τήνῳ, Ἀμαρυλλίς, Τὸ βοτάνι τῆς ἀγάπης, Διηγήματα τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν πόλεων, Ὁ Μπαρμπαδημος, Ἐρση, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν σταθμοὺς τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας.

Χάρις εἰς τὴν πλουσίαν αὐτοῦ παραγωγὴν, ὁ Δροσίνης ἐτιμήθη διὰ

---

1. Κατὰ τὸ φιλολογικὸν μνημόσυνον τοῦ Δροσίνη, μετὰ βραχεῖαν εἰσήγησιν τοῦ προέδρου τοῦ Φιλολογικοῦ καὶ Ἀρχαιολογικοῦ Τμήματος τοῦ Παρνασσοῦ κ. Γ. Ζώρα, ὁμίλησεν ὁ γνωστὸς λογοτέχνης καὶ ἀντιπρόεδρος τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρείας Λογοτεχνῶν κ. Σπ. Παναγιωτόπουλος, μὲ θέμα « Τὰ ἑκατόχρονα τοῦ Δροσίνη ». Ἐν συνεχείᾳ ἀπήγγειλαν ποιήματα τοῦ Δροσίνη οἱ καλλιτέχναι τοῦ Ἐθνικοῦ Θεάτρου κ. Θάνος Κωτσόπουλος καὶ δεσποινὶς Ἐλένη Μενεδάκη καὶ ἡ καλλιτέχνις τῆς ἀπαγγελίας κυρία Βεατρίκη Μαγουλά.

τοῦ Ἀριστείου γραμμάτων καὶ τεχνῶν, ἀπὸ δὲ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν διωρίσθη τακτικὸν αὐτῆς μέλος.

Ὁ Δροσίης ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως εἰς τῶν γλυκυτέρων καὶ παθητικωτέρων ποιητῶν τοῦ νεοελληνικοῦ Παρνασσοῦ, τὸ δὲ ἔργον του θὰ συγκινή πάντοτε κάθε ἀγνήν ἑλληνικὴν ψυχὴν. Ἦρεμος εἰς τὴν ἔκφρασιν, σαφὴς εἰς τὴν σκέψιν, εἰλικρινὴς καὶ ἀπλοῦς εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν νοημάτων του, ἀρμονικὸς εἰς τοὺς ρυθμούς, θὰ παραμείνῃ ὁ ἀγαπητὸς εἰς τοὺς πολλοὺς τραγουδιστῆς, τοῦ ὁποῖου ἡ δημοτικότης ὑπερέβαλε κάθε προηγούμενον, διότι ἀσφαλῶς δὲν ὑπάρχει Ἕλληνας καὶ εἰς τὴν πλέον ἀπομακρυσμένην γωνίαν τῆς Χώρας μας, πὺν νὰ μὴ ἔχη ἀκούσει καὶ νὰ μὴ ἔχη τραγουδήσει τὴν « Ἀνθισμένη ἀμυγδαλιά ».

Εἰς τὰς κατωτέρω σελίδας συγκεντροῦνται χαρακτηριστικὰ τινὰ δείγματα ἀπὸ τὸ ποιητικὸν καὶ τὸ πεζογραφικὸν ἔργον τοῦ ποιητοῦ.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΡΟΣΙΝΗ
ΕΚΛΟΓΗ ΑΠΟ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ

Ἡ μυγδαλιὰ

*Ἐκοῦνησε τὴν ἀνθισμένη μυγδαλιὰ
μὲ τὰ χερᾶκια τῆς
κ' ἐγέμισε ἀπὸ τ' ἄνθη ἢ πλάτη, ἢ ἀγκαλιὰ
καὶ τὰ μαλλάκια τῆς.*

*Ἄχ! χιονισμένη σὺν τὴν εἶδα τὴν τρελλή
γλυκὰ τὴ φίλησα,
τῆς τίναξα τὰ ἄνθη ἀπ' τὴν κεφαλή
κ' ἔτσι τῆς μίλησα :*

— *Τρελλή, νὰ φέρῃς στὰ μαλλιὰ σου τὴ χιονιὰ
τί τόσο βιάζεσαι ;
Μόνη τῆς θεὸ νὰ ρθῆ ἢ βαρυνχειμωνιά,
δὲν τὸ στοχάζεσαι ;*

*Τοῦ κάκου τότε θὰ θυμᾶσαι τὰ παλιὰ
τὰ παιγνιδάκια σου,
κοντὴ γριούλα μὲ τὰ κάτασπρα μαλλιὰ
καὶ τὰ γυαλάκια σου !*

Ἡ ταμπουρᾶς

*Λάλει, καημένη ταμπουρᾶ, τραγούδια τῆς ἀγάπης.
Τραγούδα ὅλες τὶς ὁμορφες καὶ τὶς χαριτωμένες,
τραγούδα τὶς μελαχροινὲς καὶ τὶς μαυροματοῦσες,
πῶχουν τὰ μάτια τὰ γλυκὰ, τὰ φρούδια τὰ γραμμένα,
τραγούδα καὶ τὶς γαλανὲς καὶ τὶς ξανθομαλλοῦσες,
πῶχουν τὸν ἥλιο στὰ μαλλιὰ, τὴν ἄνοιξη στὰ χεῖλη.*

τραγούδα τις βεργόλιγγες και τις καμαρωμένες
πῶχον ἀρχόντισσας κορμι και ρήγισσας καμάρι,
τραγούδα και τις παχουλές και ἐκεῖνες τις κοντοῦλες
π' ἔλο φουντώνουν σὰ μηλιές τὰ μῆλα φορτωμένες.

Δάλεϊ, καημένε ταμπουρά, παινέματα και χάρες.
Τραγούδα ἄλες τις ὁμορφες και τις καλές τῆς χώρας.
Μὰ πρῶτ' ἀπ' ἄλες τῆ Λειώ, τῆς παπαδιᾶς τὴν κόρη,
πῶχει διπλές τις ὁμορφιές και ταιριαστές τις χάρες.
'Οπόχει ἀπ' τις μελαχροινές τὰ μάτια και τὰ φρύδια
κι ἀπ' τις ξανθοῦλες τὰ μαλλιά, τὰ χεῖλη και τὰ δροσᾶτα.
'Οπόχει ἀπ' τις βεργόλιγγες κορμι κυπαρισσέιο
κι ἀπ' τις κοντοῦλες τις μικρές τὸ πείσμα και τὸ νάζι.

Δάλεϊ, καημένε ταμπουρά, ὄσο νὰ ξημερώση.
Κι ἂν μοῦ τῆ φέρης τῆ Λειώ, τῆς παπαδιᾶς τὴν κόρη,
ἐγὼ σοῦ τάξω τάξιμο πὸν θὰ ζηλέψη ὁ κόσμος,
ἐγὼ τῆς κόβω τὰ μαλλιά και σοῦ τὰ βάνω τέλια,
νὰ ἔχης τὰ τέλια σου χρυσᾶ, χρυσῆ και τῆ φωνή σου.

Χῶμα ἑλληνικό

Τώρα πὸν θὰ φύγω και θὰ πάω στὰ ξένα,
και θὰ ζοῦμε μῆνες, χρόνους χωρισμένοι,
ἄφησε νὰ πάρω κάτι κι ἀπὸ σένα,
γαλανή πατρίδα, πολυαγαπημένη
ἄφησε μαζί μου φυλαχτὸ νὰ πάρω,
γιὰ τὴν κάθε λύπη, κάθε τι κακό,
φυλαχτὸ ἀπ' ἀρρώστια, φυλαχτὸ ἀπὸ Χάρο,
μόνο λίγο χῶμα, χῶμα ἑλληνικό.

Χῶμα δροσισμένο μὲ νυχτιᾶς ἀγέρι,
χῶμα βαφτισμένο μὲ βροχὴ τοῦ Μάη,
χῶμα μυρισμένο ἀπ' τὸ καλοκαίρι,
χῶμα εὐλογημένο, χῶμα πὸν γεννάει
μόνο μὲ τῆς Πούλιας τὴν οὐράνια χάρη,
μόνο μὲ τοῦ ἡλιου τὰ θερμὰ φιλιὰ,
τὸ μοσχᾶτο κλῆμα, τὸ ξανθὸ σιτάρι,
τῆ χλωρὴ τῆ δάφνη, τὴν πικρὴν ἐλιά.

Χῶμα τιμημένο, πῶχον ἀνασκάψει
γιὰ νὰ θεμελιώσουν ἓνα Παρθενῶνα,
χῶμα δοξασμένο, πῶχον ροδοβάψει
αἵματα σὶ τὸ Σούλι καὶ σὶ τὸ Μαγαθῶνα·
χῶμα πῶχει θάψει λείψαν* ἀγιασμένα
ἀπ' τὸ Μεσολόγγι καὶ ἀπὸ τὰ Ψαρά,
χῶμα ποὺ θὰ φέρῃ σὶ τὸν μικρὸν ἔμνα
θάρος, περηφάνεια, δόξα καὶ χαρά.

Θὲ νὰ σὲ κρεμάσω φυλαχτὸ σὶ τὴ στήθια,
καὶ ὅταν ἡ καρδιά μου φυλαχτὸ σὲ βάλῃ,
ἀπὸ σὲ θὰ παίρῃ δύναμη, βοήθεια,
μὴν τὴν ξεπλανέσουν ἄλλα, ξένα κάλλη.
Ἡ δική σου χάριθ θὰ μὲ δυναμώσῃ,
καὶ ὅπου καὶ ἂν γυρίσω καὶ ὅπου καὶ ἂν σταθῶ,
σὺ θὲ νὰ μοῦ δίνῃς μὴ λαχτάρα μόνῃ,
πότε σὴν Ἑλλάδα πίσω θὲ νὰ ρθῶ.

Κι ἂν τὸ ριζικὸ μου — ἔρημο καὶ μαῦρο —
μοῦ ἔγραψε νὰ φύγω καὶ νὰ μὴ γυρίσω,
τὸ στερνὸ συχώριο εἰς ἔσένα θὰ ἔβρω,
τὸ στερνὸ φίλῖ μου θὲ νὰ σοῦ χαρίσω.
Ἔτσι, καὶ ἂν σὲ ξένα χῶματα πεθάνω,
καὶ τὸ ξένο μνήμα θὰ ἔναι πὶὸ γλυκό,
σὰ θαφτῆς μαζί μου, σὴν καρδιά μου ἀπάνω,
χῶμα ἀγαπημένο, χῶμα ἑλληνικό.

Ἑσπερινὸς

Στὸ ρημαγμένο παρακλήσῃ
τῆς Ἀνοιξῆς τὸ θεῖο κοντύλι
εἰκόνες ἔχει ζωγραφίσει
μὲ τ' ἀγριολοῦλουδα τ' Ἀπρίλη.

Ὁ ἥλιος γέροντας σὴ δύση,
μπροστὰ τοῦ ἱεροῦ τὴν πύλη
μπαίνει δειλὰ νὰ προσκυνήσῃ
καὶ ἀνάφτει ὑπέρολαμπρο καντήλι.

Σκορπάει γλυκειά μοσκοβολιά
δάφνη στὸν τοῖχο ριζωμένη
— θυμίαμα πὸν καίει ἡ Πίστις —

καὶ μιὰ χελιδονοφωλιά
ψηλά στὸ νάρθηκα χτισμένη
ψάλλει τὸ Δόξα ἐν Ὑψίστοις.

Τί λοιπόν;

Τί λοιπόν; Τῆς ζωῆς μας τὸ σύνορο
θὰ τὸ δείχῃ ἓνα ὄρθο κυπαρίσσι;
Κι ἀπ' ὅτι εἶδαμε, ἀκούσαμε, ἀγγίξαμε
τάφου γῆ θὰ μᾶς ἔχῃ χωρίσει;

Ὅτι ἀγγίζομε, ἀκοῦμε καὶ βλέπομε,
τοῦτο μόνο Ζωή μας τὸ λέμε;
Κι αὐτὸ τρέμομε μήπως τὸ χάσωμε,
καὶ χαμένο στοὺς τάφους τὸ κλαῖμε;

Σ' ὅτι ἀγγίζομε, ἀκοῦμε καὶ βλέπομε,
τῆς ζωῆς μας ὁ κόσμος τελειώνει;
Τίποτε ἄλλο; Στεγνὸ μας ἀπόρριμμα
τὸ κορμί, πὸν σκορπιέται καὶ λιώνει;

Καὶ ἀνέγγιχτο, ἀνάκουστο, ἀθώρητο,
μήπως κάτω ἀπ' τοὺς τάφους ἀνθίζει,
κι ὅτι μέσα μας κρύβεται ἀγνώριστο
μήπως πέρα ἀπ' τὸ θάνατο ἀρχίζει;

Ἡ ψυχὴ ταξιδεύτρα μέσ' σι' Ἄπειρο,
σταλαμίδα νεροῦ μήπως μοιάζει,
πὸν ἀνεβαίνει στὰ νέφη ἀπ' τὰ πέλαγα,
κι ἀπ' τὰ νέφη στοὺς κάμπους σταλάζει;

Μήπως ὅτι θαρροῦμε βασίλεμα
γλυκοχάραμ' αὐγῆς εἶναι πέρα,
κι ἀντὶ τὰ ὄρθη μιὰ νύχτ' ἀξημέρωτη
ξημερώνει μιὰ ἀβράδιαστη μέρα;

Μήπως εἶν' ἡ ἀλήθεια σὶ τὸ θάνατο
κι ἡ ζωὴ μήπως κρύβῃ τὴν πλάνη;
"Ὅ,τι λέμε πῶς ζῆ μήπως πέθανε,
κ' εἶν' ἀθάνατο ὅτι ἔχει πεθάνει;

Τοῦ Γενάρη ἡλιοβασίλεμα

Τοῦ Γενάρη ἡλιοβασίλεμα
γαλανό, καθάριο λάμπει,
στολισμένο μὲ τὰ χρώματα
μιας μαγιάτικης αὐγῆς.

Πρώϊμη "Ανοιξη γιορτάζουνε
σ' ἄλλους κόσμους ἄλλοι κάμποι:
τ' οὐρανοῦ τὰ ρόδα ἀνθίστανε,
πρὶν ἀνθίσουνε τῆς γῆς.

Φθινόπωρο

Δάκτυλα ἀθώρητα μαδοῦν τῆς κασιανῆς τὰ φύλλα
καὶ στρώνουν μνήμα οπλαχνικὸ σὶ τὰ πεθαμένα μῆλα,
οἱ κυκλαμιὲς ροδόλευκες, χλομές, σμιχτὲς κι ἀνάρια,
μὲ τρόμο βλέπουν δίπλα τους θεριὰ τὰ μανιτάρια,
καὶ πλέκει ὁ ἀρκουδόβατος σ' ἄγριας ροδιᾶς κεφάλι
μαργαριτάρια τ' ἄνθη του καὶ, τοὺς καρποὺς κοράλι.

Θὰ σὲ πάω

Θὰ σὲ πάω ὅπου χαράχηκαν
τὰ παιδιάτικά μου ἀχνάρια:
Στοὺς ἀγρούς, σὶ τὰ βαλτολίβαδα,
σὶ τὰ σπαρτά, σὶ τὰ καρπερά.

Καὶ σὶ τὰ δάση τὰ βαθύσκοιωτα
καὶ σὶ τὰ λιόφνια τ' ἀνάρια,
σὶ τὲς βρυσούλες, σὶ τ' ἀκροθάλασσα,
σὶ τὰ τρεχούμενα νερά.

Θὰ περάσουμε, ὅπου πέρασα
μοναχὸς τὰ μονοπάτια:
Στὲς πλαγιές, σὶ τὰ κλεισορέματα
καὶ σὴν ἄκρη ἀπ' τοὺς γκρεμνοὺς.

Κι ὅπου πάντα λαχταρῶντας σε
σ' ἀναζήτησαν τὰ μάτια
καὶ μὲ πίστη καρτερῶντας σε
σὲ προφήτεψεν ὁ νοῦς.

Θὰ καθήσωμε ὅπου καθήσα
μέρες, νύχτες, αὐγές, βράδια :
Σ' ἕναν ὄχτο, σ' ἕνα χέρωμα,
σὲ μιὰ πέτρα σκαλιστή.

Κι ὅπου ἀκούγοντας τὸ βῆμα σου
μέσ' σιοῦ ὄνειρου τὰ σκοτιάδια
σ' ἐνοιωθᾶ—ὦ τοῦ ὄνειρου πλάνημα!—
στὸ πλευρό μου καθιστή.

Θὰ σοῦ πῶ τὰ λόγια πῶλεγα
μὲ τὸν ἥσκιο σου μιλῶντας
κ' ἔχοντας γιὰ μόνον ἀντίφωνον
τὸν ἀχρὸ κάποιας σπηλιᾶς.

Κ' ὅποτερα μὲ μιᾶς σωμαίνοντας
καὶ τὴν ὄψη σου θωρῶντας
θὰ προσμένω τὴν ἀπόκριση
τῆς δικῆς σου τῆς λαλιᾶς.

Τὸ ξωκκλήσι

Γίγαντας ὁ πλάτανος χιλιόχρονος
κ' ἡ κουφάλα του κρυφὸ ξωκκλήσι
καί, διωγμένοι οἱ χριστιανοί, τὴν πίστη τους
μέσ' σὶὸν κούφιο πλάτανο εἶχαν κλείσει.

Ἄπ' τὰ μάτια τοῦ διαβάτη ἀπόκρυβαν
σκίνοι καὶ λυγιές τὸ μονοπάτι
κ' εἶχε γιὰ σκεπὴ τὰ πλατανόφυλλα
καὶ τὴν πόρτα του ἔφραζαν οἱ βάτοι.

Ἔνας - ἕνας μὲ λαχτᾶρα πῆγαιναν
σύθαμπα τὸν ὄρθρο καὶ τὸ βράδυ
γιὰ νὰ θυμιατίσουν τὰ εἰκονίσματα
καὶ νὰ βάλουν στὸ καντήλι λάδι.

Τώρα, διὰν διαβαίνωμε ἀπ' τὸν πλάτανο,
τίποτ' ἄλλο πιά δὲν θ' ἀπομένῃ
παρὰ μόνον μιὰ κουφάλα ξέσκεπη,
σάπια, τρύπια καὶ σαρακωμένη.

Μ' ἀπ' τῆς πίστεως τ' ἀγιασμένο χάλασμα,
κάθε γλυκοχάραμα καὶ δεῖλι,
θὰ μυρίζῃ κάτι — σὰν θυμίαμα,
θὰ φωτίζῃ κάτι — σὰν καντήλι.

Νησιώτικη ιστορία

Πέντε ἀδερφές, ὅλες ἀνύπαντρες,
κ' ἡ μάννα καπετάνιου χήρα.
Δουλεῦτρες ἄξιες εἶν' οἱ τέσσερις,
τῆς πιὸ μικρῆς ἀλλάζει ἡ μοῖρα.

Δουλειά της μόνη ἔχει τὴν προίκα της·
ὄλη λιὸ κι ὄλη μετὰξί,
ραμμένη, κεντητή, τὴ φύλαξε,
μέσ' στήν κασέλλα της μὲ τάξη,

καὶ κλειδωμένη καὶ οκοινόδετη
καριερεῖ ἡ προίκα της τὴν ὥρα,
ποῦ μὲ τὴ νύφη τὴν καλότυχη
θὰ φύγη γι' ἄλλη, ξένη, χώρα.

*Ονειρο τὸ εἶδε ἢ τῆς τὸ διάβασε
Τσιγγάνα χαραχτὸ σὺν χέρι,
πὼς ἀπὸ κάπου θὰ ᾿ρθῃ κάποτε
κάποιος, ποῦ θὰ τὴν πάρῃ ταίρι;

Τὸ πίστεψε καὶ τὸν φαντάστηκε
πανώριο, πλούσιο παλληκάρι,
φτιασμένο μὲ καράβι ἢ μ' ἄλογο,
καρaboκὴρ ἢ καρβαλλάρη. —

Δυὸ τοῦ σπιτιοῦ της τὰ παράθυρα,
κ' ἐκείνη σὺν ἓνα στυλωμένη,
πότε ἀπ' τὰ στεριανὰ τὰ τριόστρατα,
πότε ἀπὸ τὸ πέλαο τὸν προσμένει.

Νύχτα, ἂν ἀκούσῃ ἀλόγου πέταλα,
τὸ ἄραγμα βάρκας σὺν ἀκρογιάλι,
μὲ βιὰ πετιέται ἀπ' τὸ κρεββάτι της
μὴ δὲν τὴν δῆ καὶ φύγη πάλι.

Βδομάδες, μῆνες, χρόνια πέρασαν
τὰ ρόδα μάδησαν τῆς νιότης,
μὰ μένει ἢ πίστη της ἀσάλευτη
σὺν ἀγνωστο ἀγαπητικὸ της.

Καὶ τώρα ἀκόμα θὰ τὴ βροσκομε
σ' ἓνα παράθυρο σκυμμένη,
πρὸς τ' ἀκρογιάλι ἢ πρὸς τὰ τριόστρατα
κοιτάζοντας, γὰ τὸν προσμένει.

Δίχως γερατιὰ

*Ἐβδομηῆντα χρόνια
δίχως γερατιὰ:
σιτὰ μαλλιά του χιόνια,
σὴν καρδιὰ φωτιὰ.

*Ὅταν δὲν φαρεῦῃ,
Κυριακὴ, γιορτὴ,
σὴν ταβέρνα ρεύει:
τάβλι καὶ χαρτί.

Μὲ τὸ κέρνα - κέρνα,
δὸς του καὶ ποτιὰ,
βγαίνει ἀπ' τὴν ταβέρνα
καὶ παραπατιὰ.

Σύθαμπα γυρίζει
ξένες γειτονιὲς
καὶ καλησπερίζει
μοναχὰ τὶς νιές.

Κόκκινο λουλούδι
στο δεξί του άφτί,
κι όλο ένα τραγούδι
τόν Ξενιτευτή:

« Έρχομαι για λίγο,
νιός ξενιτευτής,
κι αν δέν θές νά φύγω,
νά με παντρευτής.

» Έβγα βράδυ - βράδυ,
σιάσου στή γωνιά,
κι άμα ιδώ σημάδι
στέλνω προξενιά ».

Άργοπερπατάρης,
στέκει ποῦ καί ποῦ:
— « Ξέρα! — θά τρακάρης!
» Άραξε, παππού! »

Βρίσκει λίγη φτέρη
καί κοιμάται εκεί.
Τήν αδηγή ξεφτέρει
πάει στήν ψαροική.

Έβδομηντα χρόνια
δίχως γερατιά:
σιά μαλλιά του χιόνια,
στήν καρδιά φωτιά.

ΤΟ ΦΥΛΑΚΤΟΝ ΤΗΣ ΜΑΓΙΣΣΗΣ

Τό φῶς λαμπρᾶς πανσελήνου προσπίπτον διά τοῦ ἀραιοῦ φυλλώματος τῶν πλατάνων ἠγούρωνε τό κελαρύζων ὕδωρ καί ἀφύπνιζε τὰ παρὰ τὸν ρύακα καθεύδοντα πρόβατα, ἀπετύπωνε δ' ἐπὶ τοῦ λευκοῦ ἐνδύματος τοῦ ἐξηπλωμένου ποιμένος ὡς μαύρας κηλίδας τὰς σκιὰς τῶν ὑπερκειμένων φύλλων.

Ὁ Γιαννιὸς ἦτο τόσον βυθισμένος εἰς σκέψεις, ὥστε δέν ἤκουσε τό γνωριμον γοργὸν βῆμα τῆς Ἀθιγγανίδος, οὐτ' ἔστρεψε τὴν κεφαλὴν πρὸς τό μέρος ὅθεν ἤρχετο αὐτή. Ὁ Ἀχμεὶ ὀλιγώτερον ἀφηρημένος τοῦ κυρίου ἀνησύχησεν ἐπὶ στιγμῆν, ἠνώρθωσε τὰ ὦτα, ἀλλ' εὐθύς ἀναγνωρίσας τὴν τακτικὴν ἐπισκέπτιδα, ἣ ὁποία τούσάκις ἐφιλοδώρησεν αὐτόν, ἔσεισε τὴν οὐρὰν καί κατεκλίθη χασμηθεὶς σπιθαμιαίως.

Τό βῆμα τῆς νεάνιδος ἦτο βίαιον, τεταραγμένον' ἐπλησίασε καί ἐστάθη δύο βήματα ὀπισθεν τοῦ ποιμένος:

— Τί κάνεις τό χαζό; δέν μιλάς!...

Ὁ χωρικός ἀνεσπίρτησεν' ἡ ἐμφάνισις τῆς Ἀθιγγανίδος ἦτο ὄλως ἀπροσδόκητος, ὃ δὲ τόνος τῆς φωνῆς ἀσυνήθως ὀργίλος καί τραχύς.

— Δέν ἔλεγα πὼς θ' ἄρθης...

— Ὅλα τὰ ξέρω, ὅλα! διέκοψεν ἐκείνη ἀποτόμως καί οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῆς ἀπήστραψαν ὑπὸ τό προσπεσὸν σελιναῖον φῶς.

— Τί ξέρεις; ἠρώτησε δειλῶς ὁ ποιμῆν, μαντεύων περὶ τίνος ἐπρόκειτο.

— Ξέρω τί λογαριάζεις. Σὲ μιὰ βδομάδα θὰ μ' ἀπαρτήσης, θὰ πᾶς

στρατιώτης. Τῶξερεις αὐτὸ ἀπὸ καιροῦ, πρὶν μὲ κἀνης δυστυχισμένη καὶ ἔρημη
ὄπως μὲ κατάντησες τώρα. Τῶξερεις καὶ γι' αὐτὸ μ' ἔσυρες σ' τὰ δίχτυα μὲ
τὸ ἴδιο βοτάνι ποῦ εἶχα τὴ στραβομάρα νὰ σοῦ παραδώσω σ' τὰ χέρια σου
γιὰ κακὴ μου τύχη. Αἶ! εἶπες, μιὰ παλιογύφτισσα ἐκεῖ, γλεντάμε κάμποσες
μέρες, ὡς ποῦ νὰ φύγουμε ἀπ' τὸ χωριό. Κι' ἀπὲ ὕστερα, ἀπὸ δῶ πᾶν
κι' ἄλλοι' δυὸ χρόνια χωρισμός — περασμένα ξεχασμένα. Νὰ σοῦ πῶ πῶς τὸ
λὲν αὐτὸ ρωμαίικα; ἄτιμία τὸ λένε. Σὰν τᾶκουσα σήμερα σ' τὸ χωριὸ ὀχιά
μοῦ δάγκωσε τὴν καρδιά. Πρῶτο ποῦ μοῦρθε σ' τὸ νοῦ ἦταν νὰ πάρω ἔνα
μαχαῖρι νᾶρθω τὴν ὥρα ποῦ κοιμᾶσαι νὰ σοῦ καρφώσω τὴν ἀπιστη καρδιά.
Μὰ πάλι... ἔλα ποῦ σὲ πονεῖ ἡ ψυχὴ μου, ἔλα ποῦ σ' ἀγαπῶ...

Καὶ ἡ φωνὴ αὐτῆς κατῆλθε βαθμηδὸν ἀπὸ τοῦ τόνου τῆς ὀργῆς καὶ τῆς
ἀπειλῆς καὶ ἀπέληξεν εἰς τοὺς μαλακοὺς ἤχους ἰκεσίας.

Ὁ ποιμὴν ριγῶν ὄλος, ἄφωνος, εἶχεν ἀνεγερθῆ καὶ προσήλωνε τὸ βλέμμα
εἰς τὴν γῆν. Ἡ Ζεμφύρα προφέρουσα τοὺς τελευταίους λόγους ἐρρίφθη ὀλο-
φουρομένη ἔμπροσθέν του.

Ὁ Γιαννιδὸς δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ὀμιλήσῃ, δὲν εὔρισκε λόγους παρα-
μυθίας. Καὶ ἐκείνη ἐνηγκαλίσθη τὰ γόνατα αὐτοῦ καὶ ἀνέτεινε ἰκετικῶς τὴν
κεφαλὴν. Ἡ σελήνη ἐφώτιζε τὰς δακρυβρέκτους παρειάς της.

— Δὲ θὰ φύγῃς, δὲ θὰ μὲ παρατήσῃς ἔρημη καὶ μαύρη.

Καὶ ἐπειδὴ ὁ χωρικός ἐσιώπα :

— Πές μου ὄχι, πές μου! ἐπέμεινε αὐτὴ σείουσα τὸ σῶμα τοῦ φιλ-
τάτου.

— Μπορῶ νὰ μὴν πάω; εἶπε στενάξας ὁ ποιμὴν.

— Ἄν μ' ἀγαπᾷς, ἂν θέλῃς, μπορείς νὰ μὴν πᾶς, ἀπεκρίθη συνοφρω-
θεῖσα πόλιν.

— Τί νὰ κάνω; νὰ λιποταχτήσω; Καὶ τί θὰ κερδίσουμε μ' αὐτό; ἕναν
δυὸ μῆνες ὡς ποῦ νὰ μὲ συλλάβουν οἱ σταυρωτῆδες; χῶρια τὰ βάσανα ποῦ
θὰ τραβήξῃ τὸ σπῆτι μου ὄλο γιὰ νὰ μὲ μαρτυρήσουν, χῶρια τὴ μουντζούρα
ποῦ θὰ κολλήσω σ' τὰ μοῦτρα μου.

— Δὲν μ' ἀγαπᾷς καὶ τὰ λὲς αὐτά, ἂν ἦταν ἄλλιῶς εἶχες τρόπο νὰ μὴν
πᾶς ὀλότελα στρατιώτης.

— Δὲν μοῦ λὲς τί τρόπο;

— Νὰ περάσῃς πέρα σ' τὸ Τούρκικο.

— Γιὰ μίλα καλά! συλλογιέσαι τί μοῦ λὲς; Νὰ πάω σ' τὸ Τούρκικο,
νὰ φύγω γιὰ πάντα ἀπ' τὸν τόπο μου, ἀπ' τὸ σπῆτι μου... ντροπιασμένος,
ἄτιμος γιὰ πάντα...

— Καὶ σπῆτι καὶ τόπο βρίσκει κανεὶς σὰν ἀγαπᾷ. Δὲν θᾶσαι μονάχος
καὶ ἔρημος; μάννα σου, πατέρα σου, ἀδελφὴ σου, γιὰ ὅλα θᾶχῃς ἐμένα,
σκλάβα αἰῶνια. Ἄφέντης ἐσὺ κ' ἐγὼ δουλεύτρα σου.

Ὁ ποιμὴν εἰς ἄκρον συγκεκινημένος ἐσιώπα καὶ ἐθώπευε διὰ τῆς χειρὸς

τὴν λυτὴν καὶ ἄτακτον κόμην τῆς νεάνιδος. Ἐκείνη δ' ἐξηκολούθησε μετὰ μικρὰν διακοπὴν :

— Ξέρω τί μοῦ λὲς μέσα σου, μιὰ μαγαρισμένη, μι' ἀντίχριστη, μι' ἀβάφτιστη. Ἐχεις δίκιο, μεγάλο δίκιο... μὰ ἐγὼ γιὰ σένα παρατῶ πατέρα, γενιά, πίστη, ὅλα — βαφτίζουμαι καὶ γίνουμαι χριστιανή.

— Ἔλα νὰ καθήσουμ' ἐκεῖ σ' τὰ σκίνα καὶ νὰ μιλήσουμε γνωστικά, εἶπε μετὰ τρυφερότητος ὁ ἀγρότης.

Ἄφου δ' ἐκάθησαν ἐπὶ τῶν χλοερῶν κλάδων, ὁ Γιαννιὸς ἔσυρεν αὐτὴν πλησιέστερον καὶ κατέκλινεν ἐπὶ τῶν γονάτων του τὴν εὐμορφον κεφαλὴν τῆς νεάνιδος.

Ἦτο τόσον ὠραία τὴν ὥραν ἐκείνην ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, τὸ ὁποῖον προσέλιπτεν εἰς τὴν λυπημένην μορφήν καὶ κατοπτρίζετο ἐντὸς τῶν μεγάλων ὕγρων ὀφθαλμῶν!...

— Ἄκουσε, ἀγάπη μου! τί πόνο μοῦ κάνει πού θὰ χωρισθῶ ἀπὸ σένα ἕνας Θεὸς τὸ ξέρει. Ὅσες φορὲς μὲ εἶδες σεκλετισμένον, τί ἄλλο εἶχα σ' τὸ λογισμό μου παρ' αὐτό; Τίποτε δὲ σοῦ μολόγησα καὶ κάθε πού μ' ἀρώταγες εὕρισκα κἄτι ψέμα. Δὲν πῆγαινε τὸ στόμα μου νὰ τὴν πῆ τὴν ἀλήθεια, τὴν πικρὴ ἀλήθεια, πού θὰ στάλαζε σὲ φαρμάκι σ' τὴν καρδιά σου. Ἐλεγα μὲ τὸν νοῦ μου, γιατί τάχα νὰ βάλῃ κι αὐτὴ τ' ἀγκάθι πῶχω γὼ στὸ λογισμό; Ὅσο περνᾶν οἱ μέρες της χωρὶς ἔννοια κερδεμένη εἶναι, τῆς φτάνουν ὄσες θὰ περάσῃ ἀπὸ δῶ καὶ μπροστά... Νὰ γιατί δὲ σ' τῶπα τόσον καιρό. Ἔφταιξα :

Εἶπε ταῦτα μετὰ τόσης πιστικότητος καὶ ἀπέτεινε τὴν τελευταίαν ἐρώτησιν μετὰ τοιοῦτου τόνου ὑποταγῆς, ὥστε ἡ Ζεμφύρα ἀντὶ ἀπαντήσεως τὸν ἐφίλησεν.

— Καλά, εἶπε ἀνυπομόνως, μὰ τώρα τί θὰ γένη; Τί μπορεῖ νὰ γένη;

— Νὰ μὴν πάω στρατιώτης εἶναι πρᾶμα πού δὲν περνᾶ ἀπ' τὸ λογισμό μου.

Τὰ δάκρυα τῆς νεάνιδος ἤρχισαν νὰ κυλῶνται ἄφωνα ἐπὶ τῆς μορφῆς.

— Μὴν κλαῖς πάλι καὶ μοῦ παραζῆς τὴν καρδιά. Ὁ χωρισμὸς δὲν εἶναι θάνατος, μόνον τὰ βουναὶ δὲν σμίγουν. Θὰ πάω καὶ θὲ νᾶρθω μὲ τὸ καλό. Δυὸ χρόνια, τί εἶναι; Περνοῦν καὶ φεύγουν σὰν σύννεφα καὶ δὲν ματᾶρχονται πίσω.

— Δυὸ χρόνια! εἶπε μάτην προσπαθοῦσα νὰ κατασιεῖλῃ τοὺς λυγμούς! πού θὰ γυρίσης νὰ μὲ ματαῖδῆς ἐσὺ σὲ δυὸ χρόνια! Θὰ πᾶς ἐκεῖ σ' τις μεγάλες πολιτεῖες, θὰ ἰδῆς ἄλλον κόσμον, θὰ πάρῃ ὁ νοῦς σου ἀγέρα τὴν παλιοτσιγγάνα! θὰ πῆς μὲ σιχαμό.

— Νὰ μὲ θάψουν ζωντανὸ ἂν τὸν πῶ ποτὲ τέτοιο λόγον! Μπορεῖ νὰ γεννήθηκες Τσιγγάνα! αὐτὸ δὲν εἶναι φταιξιμὸ ἴδικό σου — μ' ἄς ἔρθῃ νὰ μετρηθῆ μὲ σένα κάθε χωριανὴ στὴν ὁμορφιά καὶ στὴν καρδιά. Ἐνα θὰ

λογαριάζω σὰν θάμαι στὸ ταχτικό· τότε θὰ περάσουν τὰ δυὸ χρόνια νᾶρθω νὰ ματασιμίζουμε πάλι. Μὲ τὴν ὑπομονή ὅλα γέγονται. Ὁ Θεὸς θὰ μᾶς φωτίσει τί θὰ κάνουμε τότες...

— Χρυσὰ εἶναι τὰ λόγια πού με λές, μὰ κοίτα νὰ μὴν τὰ ξαναμίση ὁ ἀγέρας.

Ἐσπόγγισε διὰ τῆς χειρίδος τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐγερωθεῖσα ἐστάθη πρὸ τοῦ ποιμένου. Ἐσταύρωσε τοὺς βραχίονας καὶ προσέβλεψεν ἐπιμόνως αὐτόν :

— Ὁ,τι κι ἂν γίνῃ ἓνα μὴν ἀλησιμονᾶς : τὸ θέλησες καὶ δέθηκες μαζί μου στὰ σίδερα τῆς ἀγάπης. Ὅταν σ' τῶδωκα στὸ ξήγησα παστρικά καὶ ξάστερα, στῶπα μὴν κάνης καμμιά κουτουράδα καὶ βροντήσης ἔπειτα τὸ κεφάλι σου καταγῆς. Ἄλλη γυναῖκα δὲν μπορείς νὰ ζυγώσης σ' αὐτὸ τὸν κόσμο, ὅσο εἶμαι ζωντανὴ ἐγώ. Ἄν ἀπλώσης τὰ χέρια σου θὰ ξεραθοῦν. Ἄν σμίξεις τὰ χεῖλια σου νὰ φιλήσης ἄλλο στόμα, τὰ χεῖλια σου θὰ γενοῦνε στάχτη! Κι ἂν βάλῃ με τὸ νοῦ της ἄλλη γυναῖκα νὰ σὲ πάρῃ ἀπὸ μένα, φίδι πού τὴν ἔφαγε!

Τοὺς λόγους τούτους ἀπήγγειλε βραδέως καὶ διὰ φωνῆς ἐνεχούσης προφητικόν τι κῦρος· καὶ περιέστρεψε τὴν κεφαλὴν καὶ ἀνεκίνει τοὺς βραχίονας, ὡς νὰ ἐτέλει μαγείας, ὡς νὰ ἐπεκαλεῖτο τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως εἰς βοήθειαν. Ὁ δὲ ποιμὴν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὑπερφυσικῶν ἐκείνων ἀπειλῶν, ἔκυπτε τὴν κεφαλὴν ριγῶν καὶ ἐσταυροκοπήθη κρυφίως· ὁ παλαιὸς αὐτοῦ φόβος πρὸς τὴν γόησσαν ἀνεγεννᾶτο.

— Κακὰ ἔμπλεξα μ' αὐτὴ τὴ διαβολογυναῖκα, ἐσυλλογίζετο, καλὰ ὄστερνά.

Ἡ Ἀθιγγανὶς ἐκάθισε πάλιν πλησίον τοῦ χωρικοῦ καὶ ἔκλινε πρὸς τὸν ὄμον αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν στενάξασα.

— Πότε θὰ φύγῃς; ἠρώτησε διὰ φωνῆς τρομώδους.

— Στὶς τριάντα, ἂν θέλῃ ὁ Θεός, περνάει τὸ πατόρι ἀπ' τοὺς Ὁρεοὺς. Θὰ φύγουμε παρέα κι ἄλλα παιδιὰ ἀπ' τὸ Κουρμπάτζι, ἀπ' τοῦ Γερακιοῦ, ἀπ' τὰ Ἑλληνικά. Στὴν πρώτη τοῦ Τρυγητῆ πρέπει νᾶμαστε στὴ Χαλκίδα.

— Πᾶ νὰ πῆ ἔξι μέρες ἔχουμε μονάχα, εἶπε κινούσα μελαγχολικῶς τὴν κεφαλὴν καὶ σφιγγούσα τὴν χεῖρα τοῦ νεανίου. Ποιὸς ξέρει ἂν θὰ ματαῖδωθοῦμε πλιά. Ταχινὸ θὰ πάω με τὸν ἀφέντη μου στ' Ἀσμίني γιὰ δουλειά... Μπορεῖ καὶ νὰ λείψω δυὸ μερόνυχτα. Ἄπ' ἔρχεται τῆς ἀγιᾶς Παρασκευῆς τὸ πανηγύρι· θάσαι στὸ χωριό. Κάποιος κρυφὸς λόγος μοῦ λέει στὴν καρδιά πὼς δὲ θὰ ματασιμίζουμε πλιά...

Ἐκρυψε τὴν μορφήν εἰς τὸ στήθος τοῦ ποιμένου καὶ ἤρχισε πάλιν νὰ κλαίῃ. Ὁ Γιαννιὸς ἐστενοχωρεῖτο τὰ γυναικεῖα δάκρυα ὑποφέρονται ὅταν δὲν διαρκοῦσιν ἐπὶ πολὺ, ἀλλ' ὅταν ἐπαναλαμβάνονται δις καὶ τρις καὶ

ρέουσιν ἀτελείωτα, καθίστανται πληκτικά ὡς αἱ βροχαὶ τοῦ φθινοπώρου.

Ὁ ποιμὴν ἐκ τῆς μικρᾶς αὐτοῦ πείρας εἶχε διδαχθῆ ὅτι, ἂν ἐδοκίμαζε νὰ τὴν παραμυθῆσῃ ἢ βροχὴ τῶν ὀφθαλμῶν θὰ καθίστατο ραγδαioτέρα ἔσίγησε λοιπὸν ἀναμένων τὴν ἀποκατάστασιν τῆς αἰθρίας. Ὅταν ἔπαισαν τέλος οἱ σπασμωδικοὶ λυγμοί :

— Δὲν θὲ νᾶρθῃς στὸ πανηγύρι μὲ τὸν ἀφέντη σου ; ἠρώτησεν ἑκείνος γιὰ σίγουρα θάρρη μὲ τὸ Γυφτόγιαννο.

Ὁ Γυφτόγιαννος οὗτος ἦτο ἀθίγγανος βαπτισθεὶς καὶ ἀποκατασταθεὶς εἰς τὸ χωρίον Κουρμπάτζι, ἔχων γυναῖκα χριστιανὴν καὶ τέκνα καὶ καλλιεργῶν ἀγρούς ὡς πάντες οἱ χωρικοί. Δὲν ἔλησμόνει ὅμως τὴν παλαιὰν τέχνην τοῦ μουσικοῦ καὶ εἰς τὰς πανηγύρεις μετέβαινε φέρων τὸ μέγα τύμπανον ἐπ' ὤμων καὶ τὸν δξύναυλον εἰς τὸν κόλπον.

— Θέλεις νᾶρθῃ ; εἶπε διὰ τρόπον ὄλωσ παιδικοῦ ἢ νεᾶνις.

— Τί ρώτημα εἶν' αὐτό ;

— Δὲ σκιάζεσαι ;

— Ἀπὸ τί ;

— Μὴ σὲ ματιάσω πάλι καὶ πέσης σ' χορό ! Καὶ ἐγέλα σπογγίζουσα μὲ τὴν κατακόκκινην ποδιὰν τὰ δακρύβροκτα βλέφαρα.

— Καθὼς μὲ κατάντησες ἐσὺ τώρα δὲν ἔχω πλιὰ νὰ φοβηθῶ χειρότερο ! Ἀπεκρίθη βεβιασμένως μειδιῶν ὁ βοσκός.

— Ἀπὸ μένα ποτὲ δὲν εἶχες φόβο, μ' ἀπ' τὸν ἄλλο κόσμον, ἀπ' τὰ κακὰ τὰ μάτια ποὺ σὲ ἰδοῦν μέσ' στίς μεγάλες πολιτείες ἀπ' αὐτὰ νὰ φοβᾶσαι.

— Ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔχω νὰ φοβηθῶ τίποτε. Ἐκεῖνο ποὺ μπορῶ νὰ πάθω εἶναι νὰ μὲ φάῃ κανένα βόλι, νὰ μ' εὔρη καμμιά μαχαιριά. Στρατιώτης θὲ νᾶμαι — πόλεμον δὲν θᾶχουμε, μὰ λέω σὲ κανένα καυγᾶ, σὲ τίποτε ἐκλογές...

— Θὲς νὰ σὲ κάνω γὰ νὰ μὴν ἔχῃς φόβο, οὔτε ἀπὸ μάτι, οὔτε ἀπὸ ἀρρώστια, οὔτε ἀπὸ βόλι, οὔτε ἀπὸ μαχαιριά ;

— Νὰ πᾶς νὰ μοῦ φέρῃς τᾶθάνατο νερό, αἶ ; Καὶ ἐκάγχασεν ὁ ποιμὴν.

— Μὴ γελάς, εἶπε σοβαρῶς ἡ Ἀθιγγανίς. Πάρ' αὐτὸ τὸ μαῦρον φυλαχτό ! Καὶ διανοίξασα τὸ περιστήθιον ἔδειξεν μικρὸν μαῦρον πανίον τριγώνων συνερραμμένον ὡς σακκίδιον καὶ ἀνηρητημένον ἀπὸ τοῦ τραχήλου διὰ πλεγμένων τριχῶν.

Ὁ δεισιδαίμων ποιμὴν ἐδίστασε ν' ἀπλώσῃ τὴν χεῖρα. Ἡ Ἀθιγγανίς ἐπέμεινε :

— Πάρ' το σοῦ λέω !

Καὶ ἀφῆρσεν αὐτὴ τὸ φυλακτὸν καὶ διὰ τῶν χειρῶν της ἀνήρητησεν ἀπὸ τοῦ τραχήλου τοῦ ποιμένου καὶ ἔκρυπεν αὐτὸ εἰς τὸ στήθος του. Ὁ ποιμὴν ἠσθάνθη τὸ ἐγκόλιον θερμὸν ἐκ τοῦ στήθους τῆς Ἀθιγγανίδος καὶ ἐφορκίασεν.

— Ἄκου νὰ ἰδῆς τί εἶναι τὸ φυλαχτό ποὺ σοῦδωσα καὶ τί ἀξίζει. Ἡ

μάννα μου ήταν μαστόρισσα σὲ τέτοια. Ἦξερε τέχνες καὶ τέχνες· μπορούσε μὲς· στὸ νερὸ νὰ σὲ κάνη νὰ ἰδῆς πράματα τοῦ ἄλλου κόσμου καὶ κατέβαζε τὸ φεγγάρι σπαρταριστὸ καὶ ματωμένο. Ἐκείνη τὸ μαστόρευε τὸ φυλαχτὸ σὰν ἤμουνε δυὸ χρονῶν καὶ μοῦ τὸ κρέμασε στὸ λαιμὸ νὰ μὲ φυλάη. Σὰν ἔγινα μεγαλύτερη κ' ἔνοιωθα ἀπ' τὸν κόσμο, πολλὲς βολὲς μοῦ ξήγησε γιὰ τὸ φυλαχτὸ· καὶ πρὶν νὰ ξεψυχήση στερονός της λόγος ἦταν σὲ μένα : « — Ἀπ' ὅλα τὰ κακὰ τοῦ κόσμου σὲ φυλάει τὸ φυλαχτὸ, μόνο ἀπὸ ἕνα δὲν μπορεῖ νὰ σὲ φυλάξῃ, ἀπ' τὸ Βοτάνι τῆς Ἀγάπης, ποὺ σοῦχω δομένο. Ἐκεῖνο εἶναι δυνατώτερο κι ἀπ' τὸ φυλαχτὸ ». Ἔτσι εἶπε ἡ μάννα μου κι ἀληθινὰ βγήκαν τὰ λόγια της.

— Καὶ τ' εἶναι μὲς· στὸ φυλαχτὸ ; ἠρώτησεν ὁ Γιαννιός, ἀπ' ἑνὸς μὲν φρίττων ἐκ τῆς διηγῆσεως τῆς Ἀθιγγανίδος, ἀλλ' ἀπ' ἑτέρου ὑπὸ περιεργείας κινούμενος, ὡς ὅλοι οἱ εὐπιστοι.

— Τί εἶναι μέσα ; Τῆς κουκουβάγιας τὰ ματοτσίνουρα, τῆς νυφίτσας τὸ δόντι, τῆς νυχτερίδας ἡ καρδιά, τοῦ σκαντζόχερα ἡ γλώσσα, τοῦ νυχτοκόρακα τὸ νύχι...

*Ἀστροπελέκι τοῦρανοῦ καὶ πίσσ' ἀπὸ τὸν Ἄδη
τὰ δυὸ μαζί τὸ γέννησαν σ' τῆς νύχτας τὸ σκοτάδι.*

Ἡ ἐξήγησις αὕτη περὶ τῶν συστατικῶν καὶ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς τοῦ φυλακτοῦ δὲν ἐνεθάρρυνε ποσῶς τὸν ποιμένα, τὸ δὲ ἐπιτευχθὲν ἤδη σκότος ὡς ἐκ τῆς δύσεως τῆς σελήνης ἐπέτεινε τοὺς φόβους αὐτοῦ. Ἐνόμιζεν ὅτι ἔβλεπεν ἐκεῖ εἰς τὴν ὄχθην τοῦ ρύακος σειρὰν φανταστικῶν πλάσματων καὶ δὲν ἐτόλμα νὰ ἐγγίσῃ πλέον τὴν παρακαθημένην κόρην τῆς φοβεραῆς μαγίσσης. Τὸ κατάρατον ἐγκόλπιον ἔκαιε τὰ στήθη του ὡς ἀναμμένος ἀνθραξ.

Ἡ Ἀθιγγανὶς ἐσηκώθη ἄφωνος, μυστηριώδης καὶ ἄνευ ἀποχαιρετισμοῦ ἔφυγε δρομαίως. Ὁ ποιμὴν ἔμεινεν ἀκίνητος ἐπὶ τινα λεπτά. Ἐπειτα ἔσυρεν ἀπὸ τοῦ τραχήλου τὸ φυλακτὸν, ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ παρέσυρε καὶ τὸν μικρὸν βαπτιστικὸν σταυρὸν του. Σφίγξας εἰς τὴν παλάμην τὸ ἱερὸν κειμήλιον ἀνεθάρρηνε.

— Οὐρανὸς καὶ Κόλαση, ἐσυλλογίσθη. Ἀπέρριψε τὸ μαῦρον φυλακτὸν καὶ ἤγγισε διὰ τῶν χειλέων τὸν ἐπάργυρον σταυρὸν.

Ἐνδῶσας δὲ εἰς αἰφνιδίαν σκέψιν :

— Ὅχι, εἶπε, δὲν πρέπει ν' ἀφήσω τοῦ διαβόλου τὰ καμώματα ἔτσι· μπορεῖ νὰ φέρουν κακὸ σὲ κανέναν. Φλόγα τὸ γέννησε, φλόγα νὰ τὸ φάη.

Καὶ μετὰ πυρετώδους ταχύτητος συνέλεξε ψηλαφητὴ φρύγανα ἐν ἀφθονίᾳ κείμενα ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ ρύακος καὶ φρυσῶν ἤναψε ταῦτα διὰ τῶν πυρεκβόλων. Ἠρπασεν ἔπειτα τὸ φυλακτὸν καὶ ἔρριπεν αὐτὸ εἰς τὸ πῦρ. Ἄλλ' εὐθὺς ἔπεσε κατὰ γῆς σχεδὸν τυφλωθεὶς· τὸ μαγικὸν ἐκεῖνο φιλοτέχνημα ἔξεπυρσοκρότησε καὶ ἡ μικρὰ πυρὰ ἐσκορπίσθη σβεσθεῖσα.

Προφανῶς πυρίτις ἢ ἄλλη τις ἐκρηκτικὴ ὕλη περιείχετο, ἀλλ' ὁ δεισι-
δαίμων ποιμὴν οὐτ' ἐζήτησε κἄν νὰ εὔρη τοιαύτην πιθανὴν ἐξήγησιν τοῦ
φαινομένου· ἦτο ἀπλούστατα διαβολικὸν κατασκευάσμα!

Παρήλθεν ὥρα πολλὴ πρὶν ἢ τολμήσῃ ν' ἀνεγείρῃ τὴν κεφαλὴν ὁ Γιαν-
νιός· ἀλλὰ καὶ ὅταν μετὰ δειλίας ἔστρεψε πέραξ τὸ θαμβωμένον βλέμμα,
ἔκρουσεν εὐθὺς πάλιν τὴν μορφὴν ἐντὸς τῶν βραχιόνων καὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ
συνεκρούοντο ἐκ τοῦ τρόμου. Διατί;

Δαίμονες μαῦροι καὶ λευκὰ φαντάσματα τὸν περιστοιχίζον.

Μόνον ὅταν ἐβεβαιώθῃ ὅτι τὸ ὄχρον λυκαυγὲς διεδέχθη τὴν μαύρην
νύκτα ἠγέρθη τρίβων τὰ βλέφαρα. Καὶ ἐπέισθη τότε ὅτι οἱ μαῦροι δαίμονες
οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ παγωνοφόροι τράγοι, καὶ τὰ λευκὰ φαντάσματα ἀθῶα
πρόβατα.

Ἄλλ' ἢ ἐκ τοῦ φυλακτοῦ ἐντύπωσις ἔμεινεν ἀνεξάλειπτος καὶ ὁ τόπος
αὐτὸς τοῦ συμβάντος τοιαύτην αἴσθησιν ἐπροξένει εἰς τὸν ποιμένα, ὥστε
ἔσπευσε ν' ἀπομακρυνθῆ ὀδηγῶν τὸ ποίμνιον πρὸς τὸ χωρίον.

ΚΩΝΣΤ. Σ. ΧΑΣΑΠΗ

Ἀστρονόμου τοῦ Ἀστρονομικοῦ Σταθμοῦ Πεντέλης

ΤΟ ΛΑΘΟΣ ΤΗΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΧΟΜΕΝ 1964 ΚΑΙ ΟΧΙ 1960

Ο ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΕΓΕΓΝΗΘΗ ΤΟ ΕΤΟΣ... 4 π.Χ.

Ὡς γνωστόν, λέγοντες 1960, ἐννοοῦμεν, ὅτι ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπέρασαν 1959 ἔτη καὶ ὅτι ἤδη θὰ διανύσωμεν τὸ 1960όν.

Ὅμως, τὸ ἔτος, ὃ μὴν καὶ ἡ ἡμέρα τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ δὲν εἶναι ἐπακριβῶς γνωστά.

Ὁ Εὐαγγ. Ματθαῖος (Β', 1-2) λέγει : « Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ Βασιλέως... ». Ὁ δὲ Λουκᾶς (Α', 5) ἐπαναλαμβάνει : « Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ Βασιλέως τῆς Ἰουδαίας... » ἡ σύλληψις τοῦ Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ ὑπὸ τῆς Ἐλισάβετ καὶ μετὰ ἐξάμηνον ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου (Λουκᾶς Α' 26). Ἐπομένως, τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ, τὸ πολὺ, πρέπει νὰ συμπίπτῃ πρὸς τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς ζωῆς τοῦ Ἡρώδου. Ὁ Ἡρώδης ὅμως ἀπέθανεν τὸ ἔτος 750 ἀπὸ Κτίσεως Ρώμης· δηλαδὴ τὸ 4 πρὸ Χριστοῦ. Συνεπῶς, ὅπως προκύπτει ἀπὸ αὐτὰς τὰς βασικὰς ἀλλὰ καὶ μοναδικὰς πληροφορίας τῶν Εὐαγγελιστῶν, κακῶς ἐτοποθετήθη εἰς τὸ ἔτος 754 ἀπὸ Κτίσεως Ρώμης ἡ γέννησις τοῦ Ἰησοῦ καὶ κακῶς συνεπῶς τὸ ἔτος αὐτὸ ἐλογίσθη ὡς τὸ πρῶτον ἔτος, δηλαδὴ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ. Τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῶν ἀνωτέρω τὴν παρέχει ἐπίσης ὁ Λουκᾶς (Κεφ. Γ', 1-33) ὅπου λέγει : « Ἐν ἔτει δὲ πεντεκαδεκάτῳ τῆς ἡγεμονίας Τιβερίου Καίσαρος, ἡγεμονεύοντος Ποντίου Πιλάτου τῆς Ἰουδαίας καὶ τετραρχούντος τῆς Γαλιλαίας Ἡρώδου, Φιλίππου δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τετραρχούντος τῆς Ἰουδαίας καὶ Τραχωνίτιδος Χώρας καὶ Λυσανίου τῆς Ἀβιληνῆς τετραρχούντος... », ἐβαπτίσθη ὁ Ἰησοῦς, « καὶ αὐτὸς ἦν... ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ». Ἐπομένως, ἐπειδὴ τὸ 15ον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου εἶναι τὸ 28ον μ.Χ. προκύπτει ὅτι ἡ γέννησις ἔλαβε χώραν τὸ 2 π.Χ.

Ἄν χωρεῖ λοιπὸν καμμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ γέννησις τοῦ Κυρίου ἔλαβε χώραν 2 ἔτη ἕως 4 πρὸ τῆς παραδεδομένης χρονολογίας.

Ἐξ ἄλλου, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς χρονολογίας κατὰ τὰς ὁποίας ἔγινεν ἀπογραφὴ τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν Ἰουδαίαν καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἀναζητή-

σωμεν τὴν πιθανώτεραν, πάλιν ὀδηγοῦμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὡς ἔτος γεννήσεως τό... 6 π.Χ. Διότι, ὁ μὲν Κυρήνιος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ Λουκάς, λέγων (Β, 2) « αὕτη ἡ ἀπογραφὴ ἐγένετο ἡγεμονεύοντος τῆς Συρίας Κυρηναίου », ἦτο διοικητὴς εἰς τὴν Συρίαν μεταξὺ 6 καὶ 12 μ.Χ. ἡ δὲ ἀπογραφὴ ἐπραγματοποιήθη ἀπὸ τὸν Ἰώσηπον, ὅπως μᾶς λέγει ὁ ἴδιος ὁ Ἰώσηπος (Πόλεμοι Β', 8), τὸ 6-7 μ.Χ. Συνεπῶς, ἀποκλείεται νὰ εἶναι αὕτη ἡ ἀπογραφὴ ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἔχει ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁ Λουκάς. * Ἄλλη ἀπογραφὴ ἐγένετο τὸ 8-7 π.Χ. ὅταν ἦτο διοικητὴς τῆς Συρίας ὁ Σατουρνίνος. * Ἐπειδὴ ὁμοίως, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ προηγούμενα, τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως κατὰ τὸν ἴδιον τὸν Λουκᾶν, εἶναι τὸ 2-4 π.Χ. ἢ καὶ πρὸ τοῦ 4 ἐφ' ὅσον δὲν ταυτίζωμεν τὸ ἔτος τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ μὲ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Ἡρώδου, ὀδηγοῦμεθα εἰς τὸ νὰ προτιμήσωμεν τὴν δευτέραν ἀπογραφὴν τοῦ 7 π.Χ. ἀντὶ ἐκείνης τοῦ 7 μ.Χ. * Ἄλλωστε εἴτε τὴν μίαν εἴτε τὴν ἄλλην δεχθῶμεν, δὲν εὐρίσκομεν ὡς ἔτος γεννήσεως τὸ παραδεδομένον. Τὸ πιθανώτερον εἶναι, ὅτι διὰ τὴν ἀπογραφὴν τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ Λουκάς δὲν ἔχομεν πληροφορίας καὶ ὅτι ὁπωσδήποτε δὲν εἶναι οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη ἀπὸ τὰς δύο περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος.

* *

* Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Εὐαγγελιστάς, ὁ Ἰώσηπος εἶναι ὁ ἀρχαιότερος συγγραφεὺς (93 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος εἰς τὸ ἔργον τοῦ « Ἀρχαιότητες τῶν Ἑβραίων » (XVIII, 3) ἀναφέρει διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ. * Ὅμως, ὄχι μόνον ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία, ἀλλ' οὔτε τὸ ἔτος, ἔστω, δὲν ἀναφέρεται πονθενά. Διὰ τὸν χρόνον τῆς σταυρώσεως ὁ Τάκιτος ἀναφέρει τὴν περίοδον τῆς ἡγεμονίας τοῦ Ποντίου Πιλάτου (26-36 μ.Χ.) ἐπὶ αὐτοκράτορος Τιβερίου, χωρὶς ἀκριβέστερον καθορισμόν.

Κατόπιν αὐτῶν, ἦτο εὐλόγον, νὰ τεθῆ τὸ ζήτημα τῆς ἀκριβείας τῆς χρονολογίας τῆς γεννήσεως, πολὺ δὲ ἐνωρὶς ἤρchiσε μία ζωηρὰ συζήτησις. * Ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (2ος αἰών), ἀναφέρει διαφόρους γνώμας καὶ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ γέννησις ἔλαβε χώραν εἰς τὰς 17 Νοεμβρίου τοῦ 751 ἀπὸ Κτίσεως Ρώμης, δηλ. τὸ 3 π.Χ. κατὰ τὴν κρατοῦσαν χρονολογίαν. * Ἐπεκράτησεν ὁμοίως τελικῶς καὶ ἐγένετο δεκτὸν γενικῶς ὅτι τὸ Σωτήριον ἔτος συμπίπτει μὲ τὸ 754 ἀπὸ Κτίσεως Ρώμης, τοῦτο δὲ τὸ ἔτος εἰς τὴν χριστιανικὴν χρονολογίαν ὠνομάσθη 1 μ.Χ.

Διὰ τὴν ἀκριβῆ ἡμερομηνίαν τῆς γεννήσεως διευτυπώθησαν ἐπίσης πολλαὶ γνώμαι. * Ἄλλοι τὴν ἐποποθέτησαν εἰς τὰς 19 Ἀπριλίου, ἄλλοι εἰς τὰς 20 Μαΐου τοῦ 754 ἀπὸ Κτίσεως Ρώμης. Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος ἐφορτᾶζέτο ἡ γέννησις τὴν 6ην Ἰανουαρίου. Μερικαὶ ὁμοίως ἐκκλησίαι τῆς Δύσεως, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, ἐθέσπισαν νὰ

εορτάζεται η γέννησις τὴν 25^{ην} Δεκεμβρίου. Τοῦτο δὲ ἔγινεν ὄχι διότι ὑπῆρχον περισσότεραι ἐνδείξεις ὅτι ἡ ἡμερομηνία αὐτὴ συμπίπτει μὲ τὴν γέννησιν, ἀλλὰ διότι ἠθέλησαν ν' ἀντικαταστήσουν μὲ τὴν εορτὴν τῶν Χριστουγέννων μίαν εἰδωλολατρικὴν εορτὴν καὶ συγκεκριμένως τὴν σπουδαιότεραν εορτὴν τοῦ Θεοῦ Μίθρα, ἡ ὁποία συνεδέετο μὲ τὴν ἡμερομηνίαν κατὰ τὴν ὁποίαν ἀρχίζει νὰ μεγαλώνῃ ἡ ἡμέρα. Αὐτὴ ἡ ἡμερομηνία εἶναι 23^η Δεκεμβρίου· εἶναι δηλαδὴ ἡ ἡμερομηνία τοῦ χειμερινοῦ ἡλιοστασίου. Ἐσφαλμένως ὅμως οἱ Μιθραῖσται ἐνόμιζον τὴν 25^{ην} Δεκεμβρίου, ὡς ἀρχὴν τῆς ἀξήσεως τῆς διαρκείας τῆς ἡμέρας καὶ τὴν ἐώρταζον. Αὐτὴν λοιπὸν τὴν μιθραϊκὴν εορτὴν οἱ χριστιανοὶ τῆς Ρώμης ἀντικατέστησαν μὲ τὰ Χριστοῦγεννα. Μάλιστα αἱ ἀνατολικαὶ ἐκκλησίαι διεμαρτυρήθησαν ἀρχικῶς καὶ κατηγορήσαν τοὺς δυτικούς ὡς εἰδωλολάτρας καὶ λάτρας τοῦ ἡλίου (Μίθρα) ἐπέμειναν δὲ νὰ εορτάζουσαν τὴν γέννησιν εἰς τὰς 6 Ἰανουαρίου. Ὅμως δὲν ἐπέρασαν παρὰ μόνον ὀλίγαι δεκαετηρίδες καὶ τελικῶς, καθιέρωσαν καὶ αὐταὶ ὡς εορτὴν τῶν Χριστοῦγέννων τὴν 25^{ην} Δεκεμβρίου. Δὲν ἀντιπροσωπεύει λοιπὸν ἡ 25^η Δεκεμβρίου τὴν ἡμερομηνίαν τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀφοῦ καθιερώθη ἡ 25^η Δεκεμβρίου ὡς ἡμέρα εορτασμοῦ τῆς γεννήσεως, ἦτο φυσικὸν ἡ ἰδίᾳ ἡμερομηνία νὰ ληφθῆ καὶ ὡς ἀρχὴ τοῦ ἔτους. Ἐπὶ βασιλείᾳ τῶν Φράγκων Καρόλου τοῦ Α' τοῦ μεγάλου (8^{ος} αἰῶν), γνωστοῦ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Καρολομάγνου, τόσον εἰς τὴν Γαλίαν ὅσον καὶ εἰς ὅλας τὰς χώρας ποὺ ὑπήγοντο εἰς τὴν ἐξουσίαν του, τὸ ἔτος ἤρχιζε τὰ Χριστοῦγεννα καὶ ἡ ἡμέρα αὐτὴ εἶχε διπλὴν εορταστικὴν σημασίαν, ὡς εορτὴ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς πρώτη ἡμέρα τοῦ ἔτους. Δι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον καὶ μέχρι σήμερον, εἰς ὅλους τοὺς δυτικούς λαοὺς καὶ πρὸ παντὸς τοὺς Ἄγγλους καὶ τοὺς Γερμανούς, ἡ εορτὴ τῶν Χριστοῦγέννων ἔχει ἐπισημότερον χαρακτῆρα ἀπὸ τὴν 1^{ην} Ἰανουαρίου. Ὁ καθορισμὸς τῆς 1^{ης} Ἰανουαρίου, ὡς πρώτης ἡμέρας τοῦ ἔτους ἔγινε βραδύτερον· εἰς τὴν Γαλίαν τὸ 1563 ἐπὶ Καρόλου τοῦ Θ', εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὸ 1752 κ.ο.κ.

* *

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν δὲν ὑπῆρχον στοιχεῖα διὰ τὴν χρονολογίαν τῆς γεννήσεως εἰς τὰς διαφόρους ἱστορικὰς πηγὰς, ὅπως ἦτο φυσικὸν, ἐσκέφθησαν οἱ ἐρευνηταὶ νὰ στρέψουσαν τὴν προσοχὴν των εἰς τὸν ἀστὲρα τῆς Βηθλεέμ, τὸν ἀστὲρα ποὺ ἐπεσήμανε τὴν γέννησιν.

Πολλοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἔχουν συνδέσει διάφορα ἱστορικὰ γεγονότα μὲ ἔκτακτα ἀστρονομικὰ φαινόμενα, ὅπως εἶναι ἡ παρουσία ἑνὸς λαμπροῦ κομήτου ἢ ἡ ἐμφάνισις ἑνὸς « νέου » ἀστέρος ἢ μία ὀλικὴ ἔκλειψις τοῦ Ἥλιου ἢ τῆς Σελήνης ἢ, τέλος, ἄλλα ὀλιγώτερον ἐντυπωσιακά. Συμβαίνει συχνὰ νὰ μὴ ἀναφέρεται εἰς τὰς διαφόρους ἱστορικὰς πηγὰς ἡ χρονολογία

κάποιου γεγονότος, ὅποτε ἐν ἀστρονομικὸν φαινόμενον, μὲ τὸ ὁποῖον ἔτυχε νὰ συνδεθῇ τὸ ἱστορικὸν συμβάν, χρησιμεύει βασικῶς διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ἀγνώστου χρονολογίας. Θὰ ἦτο μάλιστα εὐτύχημα ἂν ὄλοι αἱ ἀγνοστοὶ ἢ ἀμφίβολοι χρονολογίαι ἱστορικῶν γεγονότων συνεδέοντο μὲ ἀστρονομικὰ φαινόμενα, διότι ἡ Ἀστρονομία, εἰς τὰς περισσοτέρας περιπτώσεις, ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ καθορίσῃ τὸν χρόνον ποῦ συνέβη τὸ φαινόμενον αὐτὸ καὶ μάλιστα μὲ ἀπόλυτον ἀκρίβειαν, ἂν τύχη τὸ φαινόμενον νὰ εἶναι περιοδικόν.

Ἀναφέρω ἓνα χαρακτηριστικὸν παράδειγμα: Πρόκειται περὶ γεγονότος τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ, ποῦ ἀνάγεται εἰς τὰ βῆθη τῆς 5ης χιλιετηρίδος π.Χ. Οἱ Ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι παρετήρησαν, ἀγνοστον πότε, ὅτι ἡ πλήμμουρα τοῦ Νείλου ἤρχισε τὴν ἡμέραν τῆς « ἐώας ἐπιτολῆς » τοῦ ἀστέρος Σειρίου τὴν ἡμέραν δηλ. ποῦ ὁ Σείριος καὶ ὁ Ἥλιος ἀνέτειλαν τὴν ἰδίαν στιγμὴν. Ἀπὸ τότε ὁ ἀστήρ αὐτός, ποῦ εἶναι καὶ ὁ λαμπρότερος τοῦ οὐρανοῦ, ἔγινε καὶ ἡ κυριωτέρα θεότης των, ἡ Ἰσις ἢ Σῶθις.

Ἐξ ἄλλου, τὴν ἡμερομηνίαν ποῦ συνέβη αὐτὸ τὸ γεγονός, τὴν ὥρισαν ὡς ἀρχὴν μετρήσεως τῶν χρονολογιῶν των, ἀλλὰ καὶ ὡς πρώτην ἡμέραν τοῦ πρώτου μηνὸς τοῦ ἔτους των, τοῦ μηνὸς Θῶθ. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἔτος των εἶχε 365 ἡμέρας πλήρεις, ἐνῶ ἡ διάρκεια τοῦ τροπικοῦ ἔτους εἶναι 365 ἡμέραι καὶ 6 περίπου ὥραι, σιγὰ - σιγὰ ἡ πλήμμουρα τοῦ Νείλου, ποῦ εἶναι περιοδικὸν φαινόμενον, ἔπλευσε νὰ ἀρχίσῃ τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ ἔτους των, τὴν 1ῃν τοῦ μηνὸς Θῶθ, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἡ « ἐώα ἐπιτολή » τοῦ Σειρίου, κάθε 4 ἔτη, καθυστερεῖ καὶ μίαν ἡμέραν (6 ὥραι $\times$ 4 = 1 ἡμέρα). Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ περάσουν 1460 ἔτη διὰ νὰ συμπέσῃ ἐκ νέου ἡ ἐώα ἐπιτολή τοῦ Σειρίου μὲ τὴν 1ῃν τοῦ Θῶθ. Εἰς τὰς πυραμίδας ποῦ ἐκτίσθησαν πρὶν ἀπὸ τὸ 3000 π.Χ. ἀναφέρεται ἡ σύμπτωση τῆς ἐωθινης ἐπιτολῆς τοῦ Σειρίου μὲ τὴν 1ῃν τοῦ Θῶθ. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ συμπώσεις αὗται συνέβησαν τὰ ἔτη 1320, 2780, 4240 καὶ 5700 π.Χ. (κάθε 1460 ἔτη), συμπεραίνομεν χωρὶς δισταγμὸν ἀλλὰ καὶ μὲ ἀκρίβειαν, μέχρι προσεγγίσεως τὸ πολὺ 4 ἔτων, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἐθέσπισαν τὸ ἡμερολόγιόν των τουλάχιστον τὸ 4240 π.Χ. (ἂν μὴ καὶ τὸ 5700 π.Χ.) καὶ ὅτι συνεπῶς τὸ ἔτος αὐτὸ ἦτο ἡ ἀρχὴ τῆς χρονολογίας των, μία ἀρχή, ποῦ ἀνάγεται εἰς τὴν ἀπωτάτην ἀρχαιότητα... τοῦ πρώτου τετάρτου τῆς 5ης π.Χ. χιλιετηρίδος! Ἡ ἐώα ἐπιτολή τῆς 1ης τοῦ Θῶθ εἶναι ἡ 11ῃ Σεπτεμβρίου 4240 π.Χ. Αὕτη εἶναι συγχρόνως καὶ ἡ παλαιότερα γνωστὴ ἐπακριβῶς χρονολογία τῆς ἱστορίας.

* *

Ἐὰν λοιπὸν εὐρίσκατο ποῖος ἦτο ὁ ἀστήρ τῶν Μάγων καὶ καθωρίζετο πότε ἀκριβῶς ἐφάνη, τότε τὸ πρόβλημα ἐλύετο. Ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας τὸ

ὄλον ζήτημα περιήλθεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἀστρονομικῆς ἐρεῦνης.

Σχετικὰς πληροφορίας περὶ τοῦ ἀστέρος τῆς Βηθλεὲμ παρέχει μόνον ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος. Ἀναφέρει: «...μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱερουσόλυμα, λέγοντες ποῦ ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Εἶδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ» (Β', 1-3), ἐν συνεχείᾳ δὲ συμπληρώνει: «καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστήρ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ, προῆγεν αὐτούς, ἕως ἔλθων ἔστη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον» (Β', 9).

Ὁ ἀστήρ τῶν Μάγων ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι:

1) Ὁ ἕνας ἀπλανῆς. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ πλέον πιθανὴ ἐκδοχὴ εἶναι νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐνὸς «νόβα» ἢ «σουπερνόβα» ἀστέρος. Γενικῶς οἱ ἀστέρες αὐτοὶ φαίνονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἐντελῶς ἐκτάκτως καὶ συμβαίνει κάποτε νὰ ἔχουν λαμπρότητα τόσον πολὺ μεγάλην, ὥστε νὰ φαίνονται ἀκόμη καὶ τὴν ἡμέραν.

2) Ὁ ἕνας κομήτης. Εἶναι τόσον ἐντυπωσιακὴ ἡ ὄψις μερικῶν λαμπρῶν κομητῶν, ὁρατῶν διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ, κάποτε μάλιστα καὶ ἐν πλήρει ἡμέρᾳ, ὥστε ἡ παρουσία των πάντοτε ἐφελκύνει τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ὄλου τοῦ κόσμου, ὅχι δὲ σπανίως προῦκάλεσε καὶ κυριολεκτικὸν πανικὸν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα.

3) Ὁ ἕνας πλανήτης ἢ ἀκόμη δύο ἢ καὶ τρεῖς μαζί. Οἱ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ ὁρατοὶ πλανῆται εἶναι πέντε: Ἑρμῆς, Ἀφροδίτη, Ἄρης, Ζεὺς καὶ Κρόνος. Ὅλοι των εἶναι λαμπροὶ ἀστέρες συνήθως πρώτου μεγέθους. Κάποτε, καθὼς κινοῦνται ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ θόλου, συμβαίνει νὰ φαίνονται δύο ἢ καὶ τρεῖς πλανῆται μαζί, εἰς τὴν ἰδίαν περιοχὴν τοῦ οὐρανοῦ, μάλιστα δὲ εἶναι δυνατόν, σπανίως ὁμως, νὰ πλησιάσουν τόσον πολὺ δύο πλανῆται ὥστε νὰ προκαλοῦν ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν. Φυσικὰ, ἡ συμπλησίασις αὐτῆ, ἢ ὁποία εἰς τὴν ἀστρονομικὴν γλῶσσαν λέγεται «σύνοδος», δὲν εἶναι καὶ πραγματικὴ ἀπλῶς τὰ δύο σώματα εὐρίσκονται σκοπευτικῶς πρὸς τὴν ἰδίαν κατεύθυνσιν. Μία μεγάλη προσέγγισις καὶ μόνον δύο ἐκ τῶν πλανητῶν, π.χ. τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἄρεως, θὰ ἦτο ἀρκετὴ διὰ νὰ καταστήσῃ ὁρατὸν τὸ ζεῦγος καὶ ἐν πλήρει ἡμέρᾳ. Ἀρκεῖ ἡ γωνιώδης ἀπόστασις τῶν δύο πλανητῶν νὰ περιορίζετο εἰς ὀλίγα δευτερόλεπτα τόξου· τότε ἡ ἐντύπωσις πού θὰ παρείχετο θὰ ἦτο ἐντύπωσις ἐνὸς καὶ μόνου λαμπροῦ, λαμπροτάτου ἀστέρος. Τὸ φαινόμενον θὰ εἶναι πολὺ περισσύτερον ἐντυπωσιακὸν καὶ θὰ προεκάλει ὅλως ἰδιαιτέραν αἴσθησιν ἂν ἀντὶ τῶν δύο εἴχομεν μεγάλην προσέγγισιν (γωνιώδη φυσικὰ) τριῶν πλανητῶν.

Καμμία ἄλλη περίπτωσις ἀστρονομικοῦ φαινομένου, σχετιζομένου μετὰ τὸν ἀστέρα τῆς Βηθλεὲμ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ. Ἀποκλείεται δὲ ἐντελῶς νὰ ἐπρόκειτο περὶ ἐνὸς μετεώρου, περὶ μιᾶς λαμπρᾶς βολίδος, ἐντελῶς ἐκτάκτου φωτεινότητος, διότι τὰ φαινόμενα τῶν διαττόντων καὶ τῶν βολίδων διαρκοῦν πολὺ ὀλίγον, μόλις μερικὰ δευτερόλεπτα, ἐνῶ ἀπὸ τὴν εὐαγ-

γελικὴν διήγησιν προκύπτει ὅτι ὁ ἀστήρ ἐφαίνετο ἐπ' ἀρκετόν, ἀφοῦ ἀπετέλεσε τὸν ὄδηγόν τῶν Μάγων.

Θὰ ἐξετάσωμεν κάθε μίαν ἀπὸ τὰς τρεῖς περιπτώσεις, πού ἀνεφέραμεν, λεπτομερέστερον.

Ἡ πρώτη, τοῦ ἀστέρος « νόβα » (νέου) θὰ ἦτο ὁμολογουμένως ἡ πιθανωτέρα, διότι τὰ δύο χωρία τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ματθαίου, κατὰ τρόπον ἕμμεσον, μᾶς ὀδηγοῦν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἀστήρ ἐφάνη ἀρχικῶς « ἐν τῇ ἀνατολῇ », κατόπιν δὲ ἔσβησε σιγὰ - σιγὰ καθὼς οἱ Μάγοι προχωροῦσαν πρὸς τὴν Ἰουδαίαν, πράγμα πού, ἴσως, τοὺς ἠνάγκασε νὰ ζητοῦν πληροφορίας, ὅταν ἔφθασαν εἰς Ἱεροσόλυμα, « πού ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων ». Ὅταν ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς Ἀρχιερεῖς καὶ Γραμματεῖς, ὅτι αἱ προφητεῖαι ἀναφέρουν τὴν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, τότε ἐφάνη καὶ πάλιν ὁ ἀστήρ καὶ ὠδήγησε τοὺς μάγους· « ἐπορεύθησαν καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστήρ... προῆγεν αὐτούς ». Πραγματικῶς ἔχει συμβῆ, κατ' ἐπανάληψιν μάλιστα, ἀστέρες νέοι νὰ σβήσουν σιγὰ - σιγὰ τόσον, ὥστε νὰ παύσουν νὰ φαίνωνται, ἔπειτα δὲ νὰ ἀναλάμψουν ἀποτόμως καὶ νὰ ἐπανεμφανισθοῦν.

Πλὴν ὅμως, ὅτι ὁ ἀστήρ τῶν Μάγων ἐχάθη καὶ ἔπειτα ἐπανεμφανίσθη δὲν συνάγεται σαφῶς ἀπὸ τὰ χωρία πού ἀνεφέραμεν. Ἀλλά, ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ, ἡ ἀποψὶς περὶ « νέου » ἀστέρος προσκρούει βασικῶς εἰς ἐκεῖνα πού μᾶς πληροφορεῖ ὁ Εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος. Διότι, τὸ δεύτερον χωρίον (Β', 9) ἀναφέρει χαρακτηριστικῶς ὅτι ὁ ἀστήρ « προῆγεν αὐτοὺς ἕως ἔλθων ἔστη ἐπάνω οὐ ἦν τὸ παιδίον ». Λέγει δηλαδὴ ὅτι ὁ ἀστήρ ἐκινεῖτο εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ κάποιαν στιγμὴν ἐσταμάτησε. Οἱ ἀπλανεῖς ὅμως ἀστέρες, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται οἱ « νόβαι », δὲν μετατοπίζονται, δὲν πλανῶνται· δι' αὐτὸ δὲ καὶ τοὺς ἐδόθη τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα « ἀπλανεῖς ». Ἐπὶ πλέον, κατὰ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς ὑπάρχει ἕνα ἄλλο στοιχεῖον, τὸ συντριπτικώτερον: Ἐὰν ὁ ἀστήρ ἦτο ἕνας νόβα, πῶς συμβαίνει ἡ ἐμφάνισις του νὰ μὴ ἀναφέρεται πουθενὰ ἄλλοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου; Πῶς συνέβη νὰ μὴ τὸν παρατηρήσουν οἱ ἀστρονόμοι τῆς ἐποχῆς; Εἰς τὰ Σινικὰ χρονικά, ἀπὸ τοὺς Κινέζους ἀστρονόμους, ἔχουν καταχωρισθῆ ἐπιμελῶς αἱ ἐμφανίσεις νέων ἀστέρων ἀπὸ τοῦ ἔτους 2679 π.Χ. Μεταξὺ τῶν ἔτων 134 π.Χ., πού παρατηρήθη ἀπὸ τὸν Ἰππαρχον ἕνας νέος εἰς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Σκορπίου καὶ τοῦ 107 μ.Χ., πού εἴχομεν ἕνα ἀκόμη νέον εἰς τὸν ἀστερισμὸν τῶν Διδύμων, κανεὶς ἄλλος, εἰς τὸ ἐνδιάμεσον διάστημα, δὲν ἔχει σημειωθῆ. Δι' αὐτοὺς ἀκριβῶς τοὺς λόγους, ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ ἀστήρ τῆς Βηθλεὲμ ἦτο « νόβα », δὲν φαίνεται ἀληθοφανής.

Ἡ δευτέρα ὑπόθεσις περὶ κομήτου, εἶναι ἀκόμη ὀλιγώτερον πιθανή. Διότι, ναὶ μὲν ὑπάρχουν κομήται χωρὶς οὐράν, πού δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ἑνὸς συνήθους ἀστέρος, ὥστε νὰ δικαιολογῆται διατὶ δὲν γίνεται σαφῶς μνεῖα ὅτι ἐπρόκειτο περὶ « κομῆεντος ἀστέρος »· ναὶ μὲν ἀκόμη, οἱ κομήται

φαίνονται ἐκτάκτως καὶ ἐπὶ πλέον παρουσιάζουν κίνησιν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ θόλου, πλὴν ὅμως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ κατ' οὐδένα τρόπον, πῶς ὁ ἀστὴρ « ἔστη ἐπάνω οὐ ἦν τὸ παιδίον ». Ἡ « στάσις » τοῦ κομήτου εἶναι κάτι τὸ ἀκατανόητον. Νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς τὴν λέξιν « ἔστη » πρέπει νὰ δώσωμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ « ἔπαυσε νὰ φαίνεται » εἶναι κάτι τὸ πολὺ βεβιασμένον.

Ἐκτὸς ὅμως ὄλων αὐτῶν καὶ αἱ δύο ὑποθέσεις, τοῦ νέου ἀστέρος καὶ τοῦ κομήτου, ἐλέγχονται ὡς ἐσφαλμέναι ἀπὸ τὴν ὅλην τοποθέτησιν τοῦ ζητήματος, ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἑξῆς :

Τὸν ἀστέρα τῆς Βηθλεὲμ παρετήρησαν οἱ Μάγοι. Τί ἦσαν ὅμως αὐτοὶ οἱ Μάγοι ; Προήρχοντο « ἐξ ἀνατολῶν » κατὰ τὸν Εὐαγγελιστὴν, καὶ εἶδον τὸν ἀστέρα « ἐν τῇ ἀνατολῇ », εἰς τὰς ἀνατολικὰς δηλαδὴ χώρας, ὡς πρὸς τὴν Ἰουδαίαν. Ὅτι τὸ « ἐν τῇ ἀνατολῇ » δὲν σημαίνει τὸ ἀνατολικὸν σημεῖον τοῦ ὀρίζοντος προκύπτει τόσον ἀπὸ τὴν προηγουμένην ἔκφρασιν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ « Μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν », ὅσον καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὅλοι οἱ ἀστέρες ἀνεξαίρετως μίαν στιγμὴν τοῦ 24ώρου καὶ καθημερινῶς εὐρίσκονται εἰς τὴν ἀνατολήν ἀνατέλλουν. Ἐξ ἄλλου τὰς λέξεις « ἀνατολή » καὶ « ἀπὸ ἀνατολῶν », ὀφείλομεν νὰ μὴν τὰς θεωρήσωμεν κυριολεκτικὰς ὀφείλομεν δηλ. νὰ μὴ θεωρήσωμεν κάποιαν χώραν ἀκριβῶς πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰουδαίας. Ἐχουν γενικὴν ἔννοιαν, ὅπως ἀκριβῶς καὶ σήμερον οἱ ὄροι « Μέση Ἀνατολή » καὶ « Ἄνω Ἀνατολή ». Προήρχοντο λοιπὸν ἐκ τῆς Ἀσίας γενικῶς. Μάγοι ὅμως ὀνομάζοντο οἱ σοφοὶ καὶ οἱ ἱερεῖς τοῦ Βάαλ εἰς τὴν Βαβυλωνίαν. Τὸ ἱερὸν τοῦ Βάαλ ἦτο ναὸς ἀστεροσκοπεῖον. Ἐκεῖ οἱ σοφοὶ αὐτοὶ παρετήρουν τὰς κινήσεις τῶν ἀστέρων. Ἐκεῖ γενικώτερον εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, ἀπὸ ἀρχαιωτάτων χρόνων, οἱ Χαλδαῖοι καὶ οἱ Ἀσσύριοι ἀνέπτυξαν τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὴν ἐθεμελίωσαν ὡς ἐπιστήμην. Ἡ ἀστρονομία ἔχει πρώτην πατρίδα τὴν Μεσοποταμίαν καὶ δευτέραν τὴν Ἑλλάδα.

Ποῖον ἦτο τὸ ἔργον τῶν ἀστρονόμων μάγων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ; Ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ἓνα : νὰ παρακολουθοῦν τὰς κινήσεις τῶν ἀστέρων καὶ ὄχι ὄλων, ἀλλ' ἰδιαιτέρως καὶ ἀποκλειστικῶς τῶν πλανητῶν νὰ εὐρίσκουν τὰς μεταξὺ των γωνίας εἰς κάθε στιγμὴν καὶ νὰ τὰς συσχετίζου με τὰς θέσεις τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Σελήνης, πὺ ἐπίσης ἐθεωροῦντο ὡς πλανῆται. Τὸ εἰδικὸν αὐτὸ ἔργον δὲν εἶχεν ὡς βαθύτερον σκοπὸν τὴν ἐπιστημονικὴν, τὴν ἀστρονομικὴν ἔρευναν. Σκοπὸς ἦτο ἄλλος, ἐντελῶς διαφορετικὸς : Ἐκ τῶν θέσεων καὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν τῶν θέσεων τῶν πλανητῶν, προέλεγον τὴν τύχην τῶν ἀνθρώπων. Ὁ σκοπὸς δηλ. ἦτο καθαρῶς ἀστρολογικὸς καὶ ὄχι ἀστρονομικὸς. Κατέστρωναν ὄροσκόπια καὶ ἴδρυσαν ὀλόκληρον ἐπιστήμην ἀπόκρυφον, τὴν Ἀστρολογίαν καὶ τὴν Ἀστροσοφίαν, ἡ ὁποία ἔφθασε μέχρις ἡμῶν καὶ ζῆ ἀκόμη καὶ σήμερον. Ἡ κατάστρωσις τῶν ὄροσκοπίων πὺ γίνεται μέχρι τώρα ἔχει τὴν ἀρχὴν της εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας, αἱ δὲ

βάσεις της παρέμειναν αναλλοίωτοι. Όλη η αστρολογία, όπως γίνεται σήμερα, έγινε εντελώς η ίδια τότε, την εποχή του Χριστού και πολύ πριν ακόμη, επί δύο περίπου χιλιετηρίδας. Άλλ' οι αστρολόγοι ούτε τους « νέους » άστéρας, ούτε τους κομήτας έχρησιμοποιοῦν εἰς τὸ ἔργον των αὐτό. Ἐχρησιμοποιοῦν αποκλειστικῶς καὶ μόνον τοὺς πλανήτας καὶ ὄχι καθένα χωριστά, ἀλλὰ τὸ σύνολόν των· τὸ σύνολον τῶν « ἐπὶ πλανητῶν ». Ἐκ τῆς μεταξὺ των θέσεως καὶ μόνον ἐξ αὐτῆς προήγγελλον τὸ μέλλον τοῦ καθενὸς ἀνθρώπου. Οἱ αστρολόγοι ἐνδιέφεροντο διὰ τὰς κινήσεις τῶν ἀστέρων καὶ πρὸ παντός διὰ τὰς θέσεις τῶν πλανητῶν, διότι ἐκ τῶν θέσεων τούτων ἐπιστεύετο ὅτι ἐξηρτάτο τὸ μέλλον τῶν ἀτόμων καὶ ἡ τύχη τῶν λαῶν. Ἡ γέννησις τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν ἐπεσημαίνεται εἰς τὸν οὐρανὸν μὲ ἕκτακτα ἀστρονομικὰ φαινόμενα, φαινόμενα θέσεως καὶ γωνίας τῶν πλανητῶν ὡς πρὸς ἀλλήλους. Δι' αὐτοὺς τοὺς λόγους, ὑπελόγιζον ἐκ τῶν προτέρων τὸν χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ πλανῆται ἤρχοντο εἰς συζυγίας. Ἡ συζυγία, ἡ προσέγγισις δύο πλανητῶν, ἐφανέρωνε πάντοτε τὴν γέννησιν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, βασιλέων πρὸ παντός. Τοῦτο κάμνουν καὶ τώρα οἱ αστρολόγοι. Δι' ὑπολογισμῶν λοιπὸν εὗρισκον ἐκ τῶν προτέρων τὰς θέσεις τῶν πλανητῶν καὶ ἐγνώριζον πότε θὰ συμβῆῖ κάτι τὸ ἕκτακτον εἰς τὰς θέσεις αὐτάς, πότε αἱ γωνίαι εἶναι « εὐνοϊκαὶ » καὶ πότε ἐξαιρετικαὶ διὰ τὰ σημάδων τὴν γέννησιν ἕκτάκτων ἀνθρώπων, ἕκτάκτων προσωπικοτήτων.

Κατόπιν ὄλων αὐτῶν εἶναι προφανές ὅτι εἰς τὸν ἀστέρα τῆς Βηθλεὲμ δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀναζητήσωμεν κανενὸς ἄλλου εἴδους οὐράνια ἀντικείμενα παρὰ μόνον πλανήτην. Μάλιστα δὲ διὰ τὰ κυριολεκτήσωμεν, ὄχι πλανήτην, ἀλλὰ πλανήτας ἀπὸ κοινοῦ θεωρουμένους. Ἐπομένως, μόνον ἡ τρίτη ὑπόθεσις « περὶ συνόδου » πλανητῶν εἶναι βασικῶς ἐξεταστέα. Τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν ἔκαμε πρῶτος ὁ πατὴρ τῆς πλανητικῆς ἀστρονομίας, ὁ Κέπλερ, ὁ « νομοθέτης τοῦ πλανητικοῦ μας συστήματος », πρῶτος δὲ αὐτὸς ἔκαμε καὶ τοὺς ἀπαιτουμένους ἀστρολογικοὺς ὑπολογισμοὺς. Ἐς σημειωθῆ ἔδω, ὅπως ἰδιαιτέρως, ὅτι ὁ Κέπλερ δὲν ἦτο μόνον ἐπιφανής, ὁ ἐπιφανέστερος τῶν ἀστρονόμων, ἀλλὰ καὶ ἀστρολόγος ἐκ τῶν καλύτερων τῆς ἐποχῆς του. Ὅπως ὁ ἴδιος γράφει, κύριον βιοποριστικὸν ἐπάγγελμά του ἦτο τὸ ἀστρολογικόν· ἡ κατάστροφαις ὠροσκοπιῶν. Εἶχε λοιπὸν ὅλα τὰ ἐφόδια διὰ τὰ ἐξετάσει τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ὅμως, εἰς τὴν κατάστροφασίν του, ἦτο μαθηματικὸν καθαρῶς. Ὄφειλε νὰ εὔρη τὰς θέσεις τῶν πλανητῶν πρὸς ἀλλήλους, τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν κατεῖχεν ὁ καθένας εἰς τὸν οὐρανὸν εἰς τοὺς χρόνους γύρω ἀπὸ τὸ 754 ἀπὸ Κτίσεως Ρώμης.

Τὸ ἐξαγόμενον τῆς ἐρεῦνης του ἦτο καταπληκτικόν. Εὔρε ὅτι τὸ 747 ἀπὸ Κτίσεως Ρώμης οἱ πλανῆται Ζεὺς, Κρόνος καὶ Ἄρης ἤλθον εἰς σύνοδον εἰς τὸν ἀστερισμὸν τῶν Ἰχθύων. Ὅπως προκύπτει ἐκ τῆς ἐπανεξετάσεως τοῦ ὄλου ζητήματος καὶ τῆς ἀνακαταστρώσεως τοῦ ὠροσκοπικοῦ προ-

βλήματος, οἱ πλανῆται αὐτοὶ ἤρχισαν ὀδεύοντες πρὸς τὴν σύνοδόν των ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔτους 749 ἀπὸ Κτίσεως Ρώμης, δηλ. ἀπὸ τοῦ 5 π.Χ. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ ὅτι κατ' ἀρχὰς συνῶδευον οἱ δύο πλανῆται Ζεὺς καὶ Κρόνος καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 750 ἀπὸ Κτίσεως Ρώμης ἐπλησίασε τοὺς δύο αὐτοὺς πλανῆτας καὶ ὁ Ἄρης. Ἡ συμπλησίασις τῶν δύο πρώτων ἦτο τόσον πολὺ μεγάλη, ὥστε ἔδιδον τὴν ἐντύπωσιν διπλοῦ ἀστέρος, ἡ δὲ πρόθεσις τῶν λαμπροτήτων των ἐδημιούργησεν εἰς τὸν οὐρανὸν φωτεινὸν σύμπλεγμα μεγαλοπρεπειᾶς ἀφαντάστου, ὅταν ἔφθασε πλησίον των ὁ Ἄρης. Τόση συμπλησίασις εἰς σύνοδον τριῶν πλανητῶν εἶναι σπανιώτατον φαινόμενον καὶ ἐπιναλαμβάνεται κατ' ἀσυνήθως ἀραιὰ διαστήματα, χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων διὰ πολλῶν χιλιετηρίδων. Ἡ σύνοδος τῶν πλανητῶν ἀνὰ δύο συνέβη τρεῖς φορὰς κατὰ τὸ 749 ἀπὸ κτίσεως Ρώμης τοὺς μῆνας Μάϊον, Ὀκτώβριον καὶ Δεκέμβριον. Τὸ ἐπόμενον ἔτος κατὰ Μάϊον προσήγγισαν τοὺς δύο πλανῆτας Δία καὶ Κρόνον καὶ οἱ ἄλλοι τρεῖς Ἑρμῆς, Ἀφροδίτη καὶ Ἄρης, ἀλλ' εἰς ἀποστάσεις μεγαλυτέρας τῶν δύο πρώτων, τῶν « βασιλικῶν », τὸ δὲ σπουδαιότερον, διὰ μέσου αὐτῶν διήλθεν ὁ Ἥλιος (ἔκτος πλανήτης). Τὸ φαινόμενον αὐτὸ εἶναι ἐκ τῶν πλέον ἐκτάκτων ἀπὸ ἀστρολογικῆς ἀπόψεως.

Θὰ ἦτο ἐντελῶς ἀνεξήγητον καὶ παράλογον ἓνα φαινόμενον τόσης σημασίας νὰ ἔμενεν ἀπαρατήρητον ἀπὸ τοὺς ἀστρολόγους τῆς ἐποχῆς. Θὰ ἦτο περιέργων λοιπὸν ἂν δὲν τὸ ἐπεσήμαινον οἱ Μάγοι καὶ ἐὰν δὲν ἀνεξήτουν τὴν σημασίαν του. Ἡ δὲ σημασία του ἀστροσοφικῶς καὶ ἀστρολογικῶς ἦτο: ἐμφάνισις εἰς τὴν γῆν μεγίστης προσωπικότητος, καλουμένης νὰ παίξῃ τεραστίας καὶ ὑψίστης σημασίας ἔργον ἱστορικόν ἦτο ἡ γέννησις τοῦ Μεγάλου Βασιλέως, τὸν Ὅλοιον ἐθεώρησαν ὑποχρέωσιν νὰ σπεύσουν νὰ προσκυνήσουν πρώτοι· πρώτοι αὐτοί, πού μόνον ἦσαν εἰς θέσιν, ὡς ἐκ τοῦ ἐπαγγέλματός των, νὰ προγνωρίσουν τὴν « ἀστροσοφικὴν » ἀποστολὴν Του. Μάλιστα, θὰ ἦτο δυνατόν, εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ νὰ εἴπωμεν ὅτι, κατὰ ἓνα τρόπον, οἱ ἀστρολόγοι - Μάγοι, διαβεβαιοῦντες ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ Κοσμοϊστορικὴ Προσωπικότης, τὴν ὁποίαν ἐπεσήμανον οἱ τρεῖς πλανῆται μὲ τὴν σύνοδόν των, δὲν διεψεύσθησαν καθόλου καὶ εὐλογοφανῶς οἱ σημερινοὶ ἀστρολόγοι, μεταξὺ τῶσων ἄλλων ἐπιχειρημάτων διὰ τὰς δοξασίας των, προσθέτουν καὶ προτάσσουν τὸ ἐπιχείρημα τοῦ « Ἀστέρος τῆς Βηθλεέμ ».

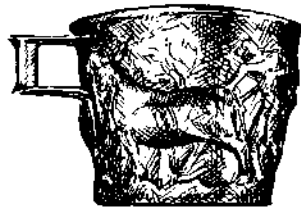
Τὴν πιστοποίησιν τῆς ταυτότητος τοῦ ἀστέρος τῶν Μάγων μὲ τὴν σύνοδον τῶν πλανητῶν Διὸς - Κρόνου - Ἄρεως παρέχει μία συρροὴ ἄλλων δεδομένων.

Πρῶτον ἐξηγεῖται θαυμάσια ὅλη ἡ εὐαγγελικὴ διήγησις. Διότι μόνον οἱ πλανῆται κινοῦνται εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐπομένως ἕνας ἐκ τῶν πλανητῶν ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς « ὀδηγός ». Ἄλλ' ἐπ' αὐτοῦ θὰ δώσωμεν πληρεστέραν ἐξήγησιν. Οἱ πλανῆται κινοῦνται ἐκ Δ. πρὸς Α., κατόπιν κάμνουν « στάσιν » ἐπὶ μικρὸν διάστημα καὶ ἐν συνεχείᾳ στρέφουν ὀπίσω καὶ γρά-

φουν ένα μικρότερον τόξον ἔξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς (ὅπως ἐκινουῦντο οἱ Μάγοι)· μετὰ κάμνουν πάλιν στάσιν καὶ τέλος διαγράφουν ἄλλο τόξον ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς. Ἐπομένως ἕνας ἐκ τῶν πλανητῶν, πού συνήλθον εἰς σύνοδον καὶ συγκεκριμένως ὁ Κρόνος (ὁ « Βασιλεύς »), ὅταν οἱ Μάγοι ἔφθασαν εἰς Βηθλεὲμ, « ἔστάθη ». Αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἔχει τὸ « ἔστη οὐ ἦν τὸ παιδίον », χωρίον τὸ ὁποῖον κατ' οὐδένα ἄλλον τρόπον ἐξηγεῖται.

Δεύτερον, ἐὰν ὁ Εὐαγγελιστὴς λέγῃ « ἀστήρ » καὶ ὄχι « ἀστέρες », ἀφοῦ ἐπρόκειτο περὶ συνόδου πλανητῶν, τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ ἐνάντιον ἐπιχείρημα. Καὶ σήμερον ἐκφραζόμεθα εἰς τὸν ἐνικόν, λέγοντες « ἀστερισμός », ὅπου ἐννοοῦμεν πλῆθος ὁλόκληρον ἀστέρων. Ἄλλ' ἐκτὸς αὐτοῦ, εἰς τὴν Εὐαγγελικὴν διήγησιν δὲν ὁμιλεῖ κάποιος ἀστρονόμος, ἕνας ἀπὸ τοὺς μάγους, ἀλλ' ὁ Ματθαῖος, πού οὔτε ἀστρονομικὰς γνώσεις ἠθέλησε νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τὴν διήγησιν, οὔτε ἡμεῖς ἠμποροῦμεν νὰ τὸν μεμφθῶμεν ἐπὶ ἐλλείψει πλήρους ἐνημερότητος εἰς τὴν ἀστρονομικὴν ὁρολογίαν. Ἀντιθέτως ἀναφέρει τὰ περὶ στάσεως καὶ ὁδεύσεως τοῦ ἀστέρος μὲ πληρότητα περισσοτέραν, ἴσως, τοῦ δέοντος.

Κατόπιν ὄλων τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι : 1) Ὁ ἀστήρ τῆς Βηθλεὲμ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὴν σύνοδον τῶν τριῶν πλανητῶν πού ἔλαβε χώραν τὸ 4 π.Χ. καὶ 2) ὅτι ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι σήμερον ἐπέρασαν, ὄχι 1959 ἀλλὰ 1963 ἔτη, τὸ δὲ ἔτος εἰς τὸ ὁποῖον εἰσῆλθομεν εἶναι τὸ 1964 μ.Χ.

ΠΑΡΑΓΡΑΦΟΙ

Ὁ οὐμανισμὸς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνα εἶναι ἓνα καταπληκτικὸ ἀνακάτωμα — «μαρὰ» — ἀπὸ φουσκωμένες ἀπομιμήσεις τόσο στὸ γραπτὸ λόγο ὅσον καὶ στὶς ἄλλες τέχνες. Ὅλα τείνουν πρὸς τὰ «ρωμαϊκά», λατινικὰ πρότυπα. Ἡ συμβατικὴ μεγαλοστομία διακοσμεῖ τὰ κενά. Ἔχουμε τὴ μαρτυρία, σήμερα, τῶν ρητορικῶν σχημάτων καὶ τῶν μελοδραματικῶν παραγεμισμάτων. Τὸ κριτικὸ πνεῦμα τοῦ περίφημου La Harpe ὡς καὶ ἡ δξύνουα τοῦ Voltaire (ποὺ ναυάγησε μεγαλόπρεια στὸ γαλήνιο ὠκεανὸ τῆς εὐφύτας του), πλέχτηκαν ἀνεπανόρθωτα στὶς «σχηματοποιήσεις», ποὺ κατατυράνησαν ἀργότερα τὸν φιλοσοφικὰ ἀνάπηρο δέκατον ἔνατον αἰῶνα.

Ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν εἴλκυσε τὴν ἰδιαίτερη συμπάθεια τοῦ «αὐτοκρατορίζοντος» Ναπολέοντα. Οὔτε κατάλαβε, αὐτός, οὔτε κι ἀγάπησε τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα. Ὅπως οἱ ἐγκυκλοπαιδικοὶ «σοφοί», πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση, εἶχε τὴ γνώμη πὼς ὁ Ἑλληνικὸς λόγος, ἡ Ἑλληνικὴ τέχνη, ἡ Ἑλληνικὴ δηλαδὴ πραγματικότητα, ἦσαν ἡ «ἀρχή», ἡ νηπιώδης κατάσταση, ποὺ ἔφερε — μὲ τὴν ἐνηλικίωση — τὸ λατινικὸ θαῦμα! Ἡ ἀνόητη μηχανικὴ δερμηνεία τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως δὲν βρῆκε ποτὲ πιὸ καταγέλαστη προβολή!

Τὸ μεγάλο μειονέκτημα στὰ ἱστορικὰ μυθιστορήματα, εἶναι πὼς ὁ συγγραφέας, παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες νὰ ἀποδώσῃ παρωχημένα περιστατικά, καὶ τὴν παλιὰ συνάμα ἐποχὴ, ποὺ θέλει ν' ἀναστήσῃ, γράφει μὲ τὴ σύγχρονή του νοοτροπία. Ἄν καταπιαστῇ ὁ σημερινὸς συγγραφέας μὲ τὰ ἀρχαῖα, καὶ ἤρωές του εἶναι ἄνθρωποι, ποὺ ὑπῆρξαν στὸν προχριστιανικὸν — αἴφνης — κόσμον, καὶ σὲ περίοδο ἔστω πολὺ γνωστὴ ἀπὸ τὶς γραφτὲς καὶ τὶς ἄλλες μαρτυρίες, ἀδύνατον θὰ τοῦ εἶναι νὰ ἀναπλάσῃ, μὲ τὰ μέσα ποὺ κατέχει, κάτι ποὺ νὰ μὴ... μοιάζῃ παρερμηνεία χιλίων καὶ μιᾶς παρερμηνειῶν. Ὅσο γιὰ τὰ βασικὰ ἀνθρώπινα συναισθήματα καὶ τὶς βασικὰ ἀνθρώπινες θέσεις, ἀντικρὺν στὰ ἴδια πάντοτε θέματα καὶ τὶς ἴδιες καταστάσεις — φόβος, λύπη, ἀγάπη, ἔρωτα, στοργή, χαρὰ, ἐνθουσιασμὸς, ὀργή —, ὡς καὶ μπρὸς στὶς ἀκατάλυτες ἠθικὰς ἀξίες, πιθανὸν ν' ἀνταποκριθῇ μὲ ἐπιτυχία, ἡ σημερινὴ νοοτροπία τοῦ συγγραφέα μας καὶ νὰ ἐπαρκέσῃ ἢ καὶ νὰ περισσέψῃ ὁ συναι-

σηματικός πλοῦτος του, ὥστόσο ὅλα αὐτὰ οὔτε κἄν θὰ προσεγγίζουν τὶς ἰδιομορφίες τῆς ἐποχῆς πού πασικίζουν ν' ἀπεικονίσουν. Κι ἐδῶ ἀκριβῶς βρῆσκαται τὸ πρόβλημα: ὁ μέγας, ὁ ἀκατόρθωτος ἄθλος... (Τὰ ἴδια καὶ χειρότερα εἶδαμε νὰ συμβαίνουν στὶς « διδασκαλίες » τῆς Ἑλληνικῆς τραγωδίας καὶ — ἀλί! - ἀλί! — τῶν κωμωδιῶν τοῦ Ἀριστοφάνη!).

Τὰ ἀφηρημένα καὶ τὰ ἀκαταστάλακτα τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, ὁ ἀσύδοτος βερμπαλισμὸς στὸ γραπτὸ λόγο (ἴδια τὸν ποιητικὸ) καὶ ἡ μουσικὴ πελαγοδρομία μαζί μὲ τὴν ἐξάρθρωση κάθε δυνατότητας ἐλλόγου ἐλέγχου θὰ ὀδηγήσουν κάποτε — δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία — σὲ κάποια ἐξαιρετὰ ἀποτελέσματα. Ἄλλὰ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, τοῦτα τὰ φαινόμενα, ἔτσι πού τὰ ἐκμεταλλεύονται στὶς γειτονιές μας, κατάντησαν συνένοχα τῆς sine nobilitate βανουσοῦτητας.

Μικρὴ ὑπόθεση δὲν εἶναι ἡ ἀλλαγὴ νοοτροπίας ἀπὸ ἐποχὴ σὲ ἐποχὴ, ἀπὸ χρόνον, ἀκόμη, σὲ χρόνον. Τὰ ἴδια, ἀπαράλλακτα, ἰσχύουν καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ « χώρου ». Μιὰ ὠρισμένη νοοτροπία, ἡ ἀντίληψη περὶ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἐνοιῶν, εἶναι συμβατικὴ ἀξία, πού δικαιοῦται ὁ καθένας νὰ χρησιμοποιήσῃ, ὅπου κι ὅπως τύχῃ. Ὅμως τὰ « συμβατικὰ » μοιάζουν πάντοτε κατασταλάγματα νοηρότητας. Σχήματα πού σέρονται χάνοντας ὀλοένα τὴ λαμπρότητα τῆς ἀρχικῆς τους συμβολῆς στὴν ἀνθρώπινη νόηση.

Ἄρκετοὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους ζωγράφους βασανίζονται δίχως ἐλπίδες διεξόδου. Οἱ « ἀφηρημένοι » δὲν θέλουν νὰ εἶναι... παραστατικοὶ γιατί ἡ τέχνη τούτη ξεπεράστηκε. Οἱ παραστατικοί, πού λαχταροῦν νὰ πιάσουν κάτι καὶ νὰ ποῦν ὅ,τι δικό τους, μὲ μέσα καὶ τρόπους ὅσο τὸ δυνατόν λιγώτερο χρησιμοποιημένους, τρομάζουν μπρὸς στὸν ἐφιάλητῆς « ἐποχῆς ». Δὲν διερωτῶνται, ἐν τούτοις ἂν τὸ λάθος εἶναι τῆς ἐποχῆς ἢ ὀπωσδήποτε δικό τους.

Ἐπάρχουν ὥστόσο κι ἐκεῖνοι, πού προσπαθοῦν νὰ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὶς γνωστὲς « μακέρες » (τὸ χειρότερο δηλαδὴ κατάντημα ἐνὸς πνευματικοῦ ἀνθρώπου) καὶ δὲν ἐνδίδουν στὸν πειρασμὸ τοῦ σημειωτοῦ βήματος τῶν σχηματοποιήσεων καὶ τῶν ἀντιγραφῶν.

Αὐτὰ — φυσικὰ — δὲν συμβαίνουν μονάχα στὸν τόπο τὸ δικό μας. Ἡ μόνη ἰδιορρυθμία μας εἶναι πὼς ἐδῶ βρῆκε ἀπόλυτη δικαίωση ἡ κατάργηση τῆς « μεϊζονος προσπαθείας ». (Ἄς κοπιᾶζουν γιὰ τὰ ὀλότελα ἀλλοιώτικα οἱ ἄλλοι...).

Εἶπα νὰ ξεκινήσω πάνω σ' ἓνα ξύλινο ἀλογατάκι στολισμένο μὲ μαβιὲς χάντρες. Ἄλλὰ καθὼς ἀλλπαζα νὰ βγῶ ἀπ' τὸ παράθυρο, εἶδα νὰ φεύγῃ στὸν οὐρανὸ — πέρα — ἓνα κόκκινο μπαλόκι, πού κουνουσε γελαστὰ — γιὰ ἀποχαιρετισμὸ — τὴν κρεμασμένη κλωστή του...

ΣΤΟ ΠΡΙΟΝΙ

Ούτε και σήμερα παράγγειλαν τίποτα. Ούτε πέρασε και κανένας να πληρώση. Κι ούτε ήρθαν ξύλα. Πώς νάρθουν άλλωστε; Ἡ « κορδέλλα » είχε μέρες να δουλέψη, ν' ἀκουστή στη γειτονιά, να τὴν ἀφουγκραστή ἢ ἴδια του ἢ καρδιά και ν' ἀλαφρώση ἀπ' τὴ σκόνη πὸν τὴ βάραινε.

Κάθε τόσο πέραγε και κάποιος ἀπ' τὸ μαγαζί, γέμιζε τὴν πόρτα με τὴν ἴδια ἀπορία :

— Δὲ θὰ κάμης κανένα κιβώτιο, κύρ Διαμαντή;

— Ὅχι. Δὲ θὰ κάμω.

— Ὑπομονή.

Ὁ ἄνθρωπος ἀδειαζε τὴν πόρτα και πίσω του σερνόταν τὸ παράπονο και ὁ καιμὸς τοῦ Διαμαντή. Ὑπομονή! Εἶχε ἀπὸ αὐτὴ πλημμυρίσει τὸ τραπέζι του, τὰ βιβλία με τοὺς λογαριασμούς, τὸ πάτωμα, τοὺς τοίχους, τὰ μαδέρια τοῦ ταβανιοῦ και ὄλο του τὸν ἑαυτό, μὰ με τὸν καιρὸ ἀποσωνόταν λίγη-λίγη και τώρα πιά ἀπόμεναν μονάχα οἱ τελευταῖοι μετρημένοι κόκκοι.

Πιὸ πέρα ἔστεικε ἡ μηχανή. Ἐνα τόσο δὰ πρᾶμα, στημένο στη μέση τῆς ἀποθήκης, περδικλωμένο ἀπὸ μέρες στὸ σάβανο τῆς ἀράχνης. Ὁ Διαμαντῆς τὴν κοίταζε και τὰ μάτια του βούρκωναν. Κεῖνη σώπαινε μέσ' στη θλίψη της, δὲν εἶχε οὔτε στιγμή τὴν ὄρεξη νὰ γυρίση και νὰ τὸν δῆ, νὰ τοῦ δόση ἔστω λίγο θάρρος. Γύρω ἔπεφτε τὸ ἴδιο πάντα σύθαμπο, και ἀνάμεσό του τὸ πριόνι τῆς « κορδέλλας » ἀπ' ἀστραφτερὸ και ἀκούραστο πὸν ἦταν τόσα χρόνια, εἶχε σταθῆ ἀσάλευτο στὴν ἴδια θέση και ὀλοένα σκούριαζε.

Τὰ πρωῖνά πέραγε ἀπὸ κεῖ και ὁ Σταμάτης. Ὁ Σταμάτης ἦταν τὸ τελευταῖο εργατοπαῖδο πούδιωξε ἀπὸ τὸ μαγαζί, ὅταν κατάλαβε πὸς ἡ δουλειὰ θὰ ἔξκοβε γιὰ καιρό. Μιὰ σταλιά ξανθὸ ἀνθρωπάκι, ξυπόλητο και πεινασμένο, ρώταγε κάθε μέρα με τὴν ἴδια ἀγωνία :

— Θᾶχη δουλειὰ σήμερα, ἀφεντικό;

— Ὅχι.

— Αὔριο;

— Ποιὸς ξέρει! Ξαναλέρνα...

Ὁ Σταμάτης καθόταν τότε στὸ πεζούλι τῆς πόρτας, μάζευε καιμιά γόπα

καὶ κάπνιζε γιὰ νὰ κόψη τὴν πείνα του. Ἄπ' τὴ γόπα δὲν πέρσενε μῆτε ψίχαλο. Ἐπειτα ξυμπαινὲ στοὺ μαγαζιὶ καὶ στεκόταν κοιτάζοντας τὴ μηχανή. Ἐκεῖνὰ, στὶς ρόδες καὶ στὰ γρανάζια, στοὺ λουριὶ καὶ στοὺ προῖονι μπερδεύονταν ἡ φαντασία του καὶ ἔκανε ἕνα παράξενο ἤχο πού νόμιζε, καὶ τὸ ἴδιο τὸ παιδί, πῶς ἢ « κορδέλλα » ξανάρχισε τάχατε νὰ δουλεύη... Πήδαγε τότε ἀπότομα, χτύπαγε τὰ χέρια του, φώναζε :

— Ἄφεντικό! Ἄφεντικό!

— Τ' εἶναι, μωρὲ Σταμάτη :

— Νά! Κοίτα, ἀφεντικό! Κοίτα, κύρ Διαμαντή μου, νὰ χαρῆς τὰ μάτια σου : δουλεύει ἡ « κορδέλλα » μας...

— Ἀωλάθηκες, ρὲ μαῦρε μου :

Κεῖνος πείσμωνε, μέσ' στὴ χίμαιρά του, καὶ ξαναφώναζε :

— Δὲν ἀκοῦς, ἀφεντικό, πῶς κἀνῆ; Ροδάνι πάει ἢ ἀτιμῆ σήμερα. Μὲ ξεκούφανε, π' ἀνάθεμά τη!

Ὁ Διαμαντῆς δὲν τὸ πίστευε, μὰ πήγαινε ὡς ἐκεῖ, στοὺ ψέμα, ὅσο μπορούσε πρὸ βιαστικά καὶ ἄς μὴν τὸν βόλευε τὸ πόδι του. Τὸ δεξί του πόδι τ' ἔχε χάσει στὸν πόλεμο τοῦ '40 ἀπὸ μιὰ ὀβίδα σ' ἕνα χαράκωμα τοῦ Πόγροδεις, καὶ ὅταν γύρισε στὸν τόπο του, ἡ Πατρίδα τοῦ ἔκαμε ἕνα ξύλινο καὶ τὸ κόλλησε μὲ σίδερα καὶ μὲ τέτια ἀπ' τὸ μισὸ μῆρὸ καὶ κάτω. Ξύλινο ἐπίσης ἦταν, ἀπ' τὴν ἴδια αἰτία, καὶ τὸ δεξί του χέρι. Περνῶντας ἡ ὀβίδα ἀπὸ τὸ χαράκωμα εἶχε βρεῖ ἀσήμαντο καὶ ἀνεπαίσθητο, φαίνεται, νὰ τοῦ κόψη μόνο τὸ πόδι καὶ τοῦ ἀρπαξε καὶ τὸ χέρι, ἀπ' τὸν ἀγκῶνα καὶ δῶθε.

Ἡ μηχανὴ ἀράχνιαζε βέβαια περισσότερο καὶ ἴσα πού δὲν ἔχασκε μέσ' στὸν κρυφὸ τῆς σπαραγμῶ. Σίμωνε τότε ὁ Διαμαντῆς, ἔβαζε τ' αὐτί του τάχατε ν' ἀφουγκραστῆ καὶ στοὺ τέλος, μέσ' στὴν καινούργια του ἀπελπισία, σήκωνε τὸ ξύλινο χέρι του καὶ τὸ φόρτωνε στοὺ παιδί, μαζί μὲ δυὸ γλυκόλογα :

— Νά, μασκαρᾶ, γιὰ νὰ μάθῃς!

Ὁ Σταμάτης ζοῦσε κάμποσο ἀκόμα τ' ὄνειρό του καὶ ἔφευγε. Στὴν ξώπορτα ἀκούμπαγε τὴν καρδιά του καὶ ξαναρώταγε :

— Αὔριο, ἀφεντικό;

— Σοῦ εἶπα : ξαναπέρνα...

— Ποῦ ξέρῃς τί γίνεται!

— Βέβαια, ποῦ νὰ ξέρω.

Κι ὅμως ἤξερε πῶς οὔτε αὔριο θ' ἔχε δουλειὰ οὔτε γιὰ πολὺν καιρὸ ἀκόμα. Δυὸ μῆνες τώρα δὲν τοῦκαμε κανένας καμμιά παραγγελία γιὰ κιβώτια, μὰ οὔτε εἶχε καὶ λεφτὰ νὰ φέρῃ ξύλα γιὰ νὰ τὰ κόψη καὶ νὰ τ' ἄχῃ ἔτοιμα σὲ πρώτη ζήτηση. Ἄλλοτε κείνη ἢ μικρὴ μηχανὴ δούλευε ὅλη μέρα καὶ ὅλη νύχτα σκορπίζοντας τὸ μονότονο, τσιριχτὸ τραγοῦδι τῆς, πού ξεπέρναγε τοὺς τοίχους τοῦ μαγαζιοῦ καὶ σεργιάνιζε στὴ γειτονιὰ σκανταλίζοντας ξυπνητοὺς καὶ κοιμισμένους. Στὴν ἀποθήκη πάλι, καὶ στοὺ δρόμο ἀκόμα,

στίβα τὰ ξύλα! Τὰ φέρνανε φορτηγά αυτοκίνητα ἀπὸ τὴν Τρίπολη, τὴ Βυτίνα κι ἀπ' τὴ Χαλκίδα πολλές φορὲς ρημώνοντας τὰ δάση μὲ τὰ ἔλατα ποὺ πνίγανε τὸν οὐρανό. Τὰ ἔλατα τὰ ξαπλώνανε οἱ ἐργάτες πάνω στὴ μηχανὴ ἀνάσκελα καὶ τὰ σκίζανε, στὰ σπλάχνα. Ὑστερα τὰ κόβανε σὲ φτηνὲς σανίδες ποὺ τὶς κάρφωναν μὲ προσοχὴ κι ἔκαναν ἑκατὸ καὶ παραπάνω κιβώτια κάθε μέρα.

Ὁξω ἀπ' τὸ μαγαζὶ ἄπλωνε μιὰ μεγάλη αὐλή. Ἐκεῖ λιάζονταν τὰ κιβώτια δυὸ-τρεῖς μέρες κι ἔπειτα πήγαιναν στὸ ἐμπόριο τῆς σταφίδας. Χιλιάδες ὀκάδες σταφίδα παίρναν τὰ κιβώτια καὶ τὴν ταξίδευαν μὲ τὰ τραίνα καὶ μὲ τὰ καράβια στὴν Εὐρώπη, στὴν Ἀμερικὴ καὶ στὴν Αὐστράλια. Πρῶτοῦ φύγουν τὰ κιβώτιά του, ὁ Διαμαντῆς τ' ἀποχαιρετοῦσε ἕνα-ἕνα χαϊδεύοντας τα μὲ τὸ ξύλινο χέρι του. Κι ὅταν ξεκινοῦσε κάθε φορτηγὸ γεμάτο ἀπὸ δαῦτα, ὅσο κι ἂν χαιρόταν γιὰ τὸ πρᾶμα ποὺ ἔφευγε, μαζεψόταν μυστικὰ στὸν ἑαυτό του καὶ δάκρυζε σὰ νὰ ἔχανε γιὰ πάντα κάποιο δικό του ἄνθρωπο...

Ἀργότερα ὥστόσο γίνανε μεγάλα ἐργοστάσια στὴν πόλη κι αὐτὸς τρόμαζε νὰ πλησιάσῃ τὶς δημοπρασίες ποὺ κάνανε οἱ σταφιδέμποροι κι ὁ ΑΣΟ. Φαμελιάρης ἔξ ἄλλου ἄνθρωπος, μὲ δυὸ ἀδερφὲς ποὺ τὶς πάντρεψε μὲ τὸ ἐφάπαξ τοῦ ἀνάπηρου, μὰ πιὸ πολὺ ἀπ' τὰ κιβώτια, συντηρῶντας καὶ τὴν οἰκογένεια τοῦ πεθαμένου του ἀδερφοῦ πῶς νὰ τὰ βγάλῃ πέρα; Χρεωνόταν κάθε μέρα, πλήρωνε ἐργατικά καὶ ζημιές, ὥσπου κλείστηκε μὲ γραμμάτια κι ὁ ἐφιάλτης τῆς χρεωκοπίας ἐρχόταν συχνὰ καὶ τοῦ χτυποῦσε τὴν πόρτα.

Ἔτσι, ἀπὸ μιὰ μέρα καὶ δῶθε σώπασε ἡ μηχανὴ καὶ τὸ πριόνι τῆς δὲν ξανατρόχισε τὰ δόντια του.

Ἀπὸ τότε ἔπεσε μιὰ φοβερὴ βαρυνθυμιὰ στὸ μαγαζὶ. Τὸν πρῶτο καιρὸ τὴ βάσταξε ὁ Διαμαντῆς, μὰ ἔπειτα ἄρχισε νὰ τὸν πειράζῃ στὰ νεῦρα καὶ στὴν ψυχὴ. Συχνὰ τρόμαζε νὰ μπῆ σὲ κείνο τὸν τόπο ποὺ ἄλλοτε εἶχε πῆξει ὁ ἰδρώτας του κι ἔγινε χρυσάφι. Ἄνοιγε μάλιστα δειλὰ - δειλὰ τὴν πόρτα καὶ τὸ ξύλινο πόδι του σερόνταν μὲ πόνο καὶ φρίκη χάμου στὸ πάτωμα. Ὡρα δλάκερη ἔκανε ὕστερα νὰ σηκώσῃ τὰ μάτια του καὶ νὰ δῆ τὴ μηχανή. Κι ἦταν ταχτικά στιγμὲς ποὺ νόμιζε ὅτι κείνο τὸ σιδερένιο πρᾶμα κρεμόταν ἔτσι μετέωρο, γυρισμένο λὲς τ' ἀνάποδα ἀπὸ μιὰ ἀγχόνη ποὺ τοῦ ἔστησε ἡ ζωὴ τὴν περασμένη νύχτα μπαίνοντας μ' ἀντικλεῖδι στὸ μαγαζὶ του...

Οἱ γειτόνοι τὰ ξέρανε ὅλα σχεδὸν μὲ τὸ νῆ καὶ μὲ τὸ σῆγμα καὶ τὸν συμμερίζονταν. Κεῖνος ἄνοιγε κι ἔκλεινε πάντα στίς ὥρες του τὸ μαγαζὶ, μὰ ὅλοι καταλάβαιναν πῶς αὐτὸ τόκανε γιὰ νὰ ξεγελάῃ καὶ τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό. Ἄκουγαν πάντως ἀπὸ μακριὰ σερνάμενο τὸ ξύλινο πόδι του κι ἔτοιμάζανε στὰ χεῖλη τους ἕνα χαμόγελο, γεμάτο κουράγιο ποὺ θὰ τοῦδιναν.

Ἐκεῖ πήγαινε ταχτικά ὁ καφετζῆς κι ἀκούμπαγε τὸν « γλυκὸ βραστό »

του με δυο ποτήρια νερό. 'Ο Διαμαντής έπινε τόν καφέ του κι αναποδογύριζε κάθε φορά τὸ φλυντζάνι. Παλιά κι ἀχώριστη συνήθεια. Τοῦ ἄρεσε νὰ ψάγῃ τὰ σημάδια ἀπ' τὸ κατακάθι τοῦ καφέ και νὰ τὰ ξηγάῃ προβλέποντας τάχατε τὰ μέλλοντα και τὰ μακρινά. Τὸν καιρὸ τῆς εὐτυχίας αὐτῆ ἡ δουλειὰ ἦταν μιὰ διασκέδαση πὸν παρασερνόταν και γελοῦσε κι ὁ καφετζῆς. *Ἐπειτα τὰ πράματα σοβάρεψαν, τὰ κατακάθια τοῦ καφέ γίνανε μαῦρα κι ἀπειλητικά κι' ὁ Διαμαντής κοίταζε μ' ἀποτροπιασμὸ τὸ φλυντζάνι.

'Ο καφετζῆς — τί νὰ κάνῃ ; — σκοτεινίαζε κι αὐτός :

— *Ἀσχημα μαντάτα, κύρ Διαμαντή ;

— Κακὰ κι ἄραχνα, πὸν νὰ πάρ' ὁ διάλογος τὸν καφέ σου !

— 'Ο καφές φταίει ;

— 'Ο καφές, ἡ ζωή... Κάποιος φταίει.

'Ο καφετζῆς προσποιόταν τὸν αἰσιόδοξο :

— Δὲ βαριέσαι, κύρ Διαμαντή ! Θαρροῦν κι οἱ καλὲς μέρες. Μὴν ἀπελπίζεσαι.

Τότε καθόταν και τοῦλεγε ὅλο του τὸν πόνο. Δὲν ἤθελε, ξέρετε, πολλὰ πράματα, ἀπὸ κείνα πὸν δὲν γίνονται. Νά : νὰ ξανακούσῃ μιὰ μέρα τῆ μηχανῆ νὰ δουλεύῃ πάλι, νὰ δῆ τὸ πριόνι τῆς νὰ σκίξῃ κατάκαρδα δυο - τρία κορμιά ξύλα, νὰ γεμίσῃ μὲ τὸ παλιό, τὸ ἴδιο κείνο τσιριχτὸ τραγούδι τὸ μαγαζι κι ὁ δρόμος, ἡ γειτονιά, ἡ ψυχὴ του ὀλάκερῃ λές... Νὰ δῆ, τέλος, νὰ πέφτῃ ψίχαλο - ψίχαλο τὸ πριονίδι χάμου στὸ πάτωμα, νὰ τὸ πάρῃ στὴ χούφτα του και ν' ἀνασάνῃ τῆ μυρουδιά του σὰ νάναι τάχατε φρεσκοκομμένο τριαντάφυλλο πὸν χώνεται σ' ὅλα του τὰ κύτταρα και τοὺς δίνει μιὰ καινούργια ζωή.

— Εἶναι πολλά, μωρέ ; Ρωτοῦσε τὸν καφετζῆ.

— Τόσα κι ἄλλα τόσα ἀξίζουσι σὲ σένα κύρ Διαμαντή. Καὶ θὰ γίνουσι, νὰ μοῦ τὸ θυμάσαι. Τί θὰ κάμῃ πιά ; Θὰ τὸ σπάσῃ τὸ πόδι του μιὰ μέρα !

— Μακάρι...

*Υστερα πὸν ἔμενε μονάχος και κοίταζε τῆ μηχανῆ πὸν τόσο σώπαινε, τὰ χέρια του ἀδειαζαν ἀπὸ τὶς ἐλπίδες. Καὶ μάλιστα κείνο τὸ ξύλινο πὸν κρεμιόταν ἀσυγκίνητο κάτου ἀπ' τὸν ἀγκῶνα και πὸν ὄσες φορές, χρόνια τώρα, προσπάθησε νὰ κλείσῃ τὰ δάχτυλά του σὲ χούφτα γιὰ νὰ μαζέψῃ ἔστω λίγο ἥλιο ποτὲ δὲν καταδέχτηκε νὰ τοῦ κάμῃ αὐτὸ τὸ μικρὸ χατήρι !

Τότε τοῦρχόταν νὰ βάλῃ μπροστὰ τῆ μηχανῆ ἔτσι σιὰ κουτουροῦ και χωρὶς δουλειά, νὰ δῆ ἂν ζοῦν τὰ δόντια τοῦ πριονιοῦ κι ἂν τὰ χεῖλη τῆς μποροῦν ν' ἀνοίξουσι γιὰ νὰ τραγουδήσουσι ὅπως ἄλλοτε. Καὶ πήγαινε συχνὰ ὡς ἐκεῖ, μὰ κάθε φορά σταματοῦσε κι ἀποτραβιόταν. 'Ἡ μηχανῆ θὰ δούλευε, μὰ τί θᾶλεγε ὁ κόσμος ὅταν θάρχοταν και δὲ θᾶβλεπε νὰ κόβῃ οὐτ' ἓνα ξύλο ;

Σὰν ἀποκοτιὰ νᾶταν, σὰν τρέλλα...

Δευτέρα πρωί πού ξαναπέρασε ὁ Σταμάτης, στάθηκε πάλι στήν πόρτα, κέρινος ἀπ' τήν πείνα κι ἀπελπισμένος. Εἶχε ἐπίσης δυὸ μάτια θολά, εἶχε καί μιὰ φωνή μισοσβηστή, μέσ' τὸ φθινόπωρο :

— Οὔτε καί σήμερα, ἀφεντικό :

— Τί !

— Λέω γιὰ δουλειά, κύρ Διαμαντή : οὔτε καί σήμερα :

Ὁ ἄλλος ἦταν παράξενα φωτεινὸς καί χαρούμενος. Εἶχε καί μιὰ γυαλάδα στοὺς βολβούς, κάτι τὸ ἀλλόκοτο σ' ὄλες τους τίς κινήσεις. Ἀπάνω στοῦ τραπέζι μὲ τὰ βιβλία καί τὰ χαρτιά τοῦ μαγαζιοῦ ἔλαμπε μιὰ πάστρα ποῦχε τόσον καιρὸ νὰ φανῇ !

Κοίταξε τὸ Σταμάτη καί χαμογέλασε. Θέλησε καί νὰ τὸν πειράξῃ :

— Τί λὲς καί σύ ! Οὔτε :

— Ξέρω κι ἐγώ, ἀφεντικό ! Ἐγὼ ξέρω ὅτι πεινάω. Νά, καί χτὲς δὲν ἔβαλα μπουκιά στοῦ στόμα μου.

Πῆρε βαθεῖα ἀνάσα ὁ Διαμαντής. Πέρασε κι ἀπὸ τὸ πρόσωπό του μιὰ ἀκόμα ἀγωνία, ἕνας γρίφος πού τοῦ ἔσκαψε τὰ μάγουλα καί θάφτηκε μέσα σὲ μιὰ χαρακιά. Ἐπειτα, ἠρέμησε ἀποφασιστικά. Αὐτοκυριαρχησε.

— Ἐχει, Σταμάτη... Εἶπε ἀπλά.

Τὸ παιδί ἔκαμε ἀχιβάδες τίς χοῦφτες του στ' αὐτιά του :

— Ἄκουσα καλά, ἀφεντικό : Γιὰ ξαναπέστο !

Κεῖνος ἐπανάλαβε, τὸ ἴδιο ἀπλά :

— Ἐχει, Σταμάτη...

— Δουλειά, δηλαδή ; Δουλειά :

— Δουλειά...

Ὁ Σταμάτης μπῆκε μέσ' στοῦ μαγαζιῦ κι ἄρχισε νὰ χορεύῃ, μὲ τὰ λιπόσαρκα κείνα πόδια πού φαίνονταν ἀπλυτά ἀπ' τὸ τρύπιο του παντελόνι, μὲ κείνη τὴ λίγη καί μαραμμένη καρδιά πού τοῦ πέρσενε ἀκόμα μέσ' στοῦ φθινόπωρο. Δίπλα, ὁ Διαμαντής παρακολουθοῦσε τὸ γλέντι του κι ἂν δὲ λυπόταν, εἶτε τὸ παιδί εἶτε τὸν ἑαυτό του, θὰ σηκωνόταν νὰ τοῦ πιάσῃ τὸ χορὸ σέροντάς τον ἔστω καί μὲ τὸ ξύλινο χέρι του.

— Φτάνει ! Τοῦ φώναξε κάποτε.

Ὁ Σταμάτης εἶχε καταϊδρώσει, μέσ' στήν ἀξαφνὴ χαρᾶ !

— Πότε ; Πότε θάρθω, ἀφεντικό :

— Κάνε μιὰ βόλτα καί γύρισε. Σὲ μιὰ ὥρα τὸ πολὺ. Κι ἂν ἔχω ἀρχίσει, πέρασε μέσα στὴ μηχανή. Θὰ τὴν ἀκούσης ἀπὸ μακριὰ καί θὰ καταλάβῃς.

— Θὰ τὴν ἀκούσω, λέει ; Ἀηδόνι εἶναι ἡ μπαγάσα καί κεληδαίει !

Ἀηδόνι ἦταν καί κελήθησε ἔπειτ' ἀπὸ λίγο, ἀλήθεια.

Ἀλαφιασμένος εἶχε σηκωθῆ τὸ πρωί ὁ Διαμαντής, ὕστερ' ἀπὸ μιὰ νύχτα φοβερῆς ξαγρύπνιας. Ἡ ἀναδουλειά κι οἱ στενοχώριες τὸν πείραξαν κάπως καί στοῦ νοῦ τὸν τελευταῖο καιρὸ. Ζοῦσε μ' ἐφιάλτες πού ἔβλεπε νὰ

τὸν παρακολουθοῦν καὶ τὴν ἡμέρα ἀκόμα. Καὶ κάπου· κάπου εἶχε καὶ μιὰ κρίση: ἔχανε ἀπότομα τὴν αἴσθησι τοῦ κόσμου καὶ γελοῦσε τρανταχτά, μέσ' στὴ δυστυχία του. Τότε, παρὰ ξένα, ὄλα δὴ μόρφαιναν γύρω του καὶ ἡ αὐτὴ πού ἦταν ὄξω στὸ μαγαζί, γέμιζε κάτου ἀπὸ ἕναν χρυσὸ ἥλιο, ἀπειρα κατακαίνουργα κιβώτια ἐτοιμα γιὰ σταφίδα.

Τὸ ἴδιο ἀλαφιασμένος ἦταν καὶ ὅταν ξεμάκρυνε ὁ Σταμάτης. Γύρισε, μόνος πιά, καὶ κοίταξε τὸ ἄδειο μαγαζί, τὰ βιβλία μὲ τοὺς λογαριασμοὺς πού εἶχαν σταματήσει σὲ μιὰ παλιὰ ἡμερομηνία, κοίταξε καὶ τὸ πάτωμα πού δὲν ἀπόμεινε οὔτε μιὰ σταγόνα πριονίδι γιὰ νὰ σκύψη νὰ τὸ μυριστῇ.

Ἔστερα τὰ μάτια του στηλώθηκαν στὴ μηχανή. Κρεμασμένη μέσ' στὸ χάος ὅπως ἦταν τόσον καιρὸ τώρα, τὸν περίμενε. Στὸ μούχρωμα πού ἀπλωναν γύρω οἱ κλεισμένες πόρτες, εἶδε καὶ τὰ δόντια τοῦ πριονιοῦ. Μὰ ὄχι ὅπως χτέες καὶ προχτές, ὅπως ἀπὸ τόσες μέρες. Τὰ δόντια ἀστραφτιαν λές, ἀκονισμένα χωρὶς κανέναν νὰ τὰ φροντίση, προκλητικὰ μέσ' στὴ γυαλάδα πού τὰ φώτιζε, ἀσημένια θαρρεῖς μασέλα...

Τότε μπήκε καὶ γύρισε τὸ κουμπὶ τῆς μηχανῆς. Ὁ διακόπτης τίναξε τὴ σκόνη του καὶ ἔδωσε, περίεργος καὶ αὐτός, ρεῦμα. Ἡ μηχανή δὲν ἀντιστάθηκε. Ξεροκατάπτε τὴν ἀπορία τῆς μυστικῆς καὶ ἄρχισε νὰ γυρίζη τὴ ρόδα τῆς, νὰ δίνη δουλειὰ στὰ δόντια τοῦ πριονιοῦ. Καὶ τὰ δόντια, πεινασμένα τόσους μῆνες, πιάνανε τὸν ἄερα καὶ τὸν ροκανίζαν, σὲ χίλια μικρὰ κομμάτια.

Ὁ Διαμαντῆς κάθησε καὶ ἀφουγκράστηκε τὸ ποθητὸ τραγοῦδι. Τὸ μονότονο καὶ τσιριχτό, τ' ἀδιάκοπο κείνο βουητὸ πού γλυστροῦσε ἀπ' τὰ φυλλοκάρδια τῆς μηχανῆς καὶ ἔμπαινε σὲ κάθε του ἴνα. Ἄκουγε, καὶ τὰ μάτια του γλάρωναν. Κάθε νότια ἔφτανε μὲ μιὰ πρωτόγνωρη γλυκάδα μέσα στὴν ψυχὴ του, τὴν πλημμύριζε καὶ τὴ μέθαγε. Καὶ ὀλόγυρά του στιγμῆ· μὲ τὴ στιγμὴ ἄρχισαν νὰ ξεφορτώνωνται ἀναρίθμητα κορμιὰ ξύλα, θεριακωμένα δέντρα κομμένα ἀπ' τὸ λαιμό, νὰ ξαπλώνωνται τ' ἀνάσκελα στὴ μηχανή, νὰ γίνωνται φτηνές σανίδες, νὰ καρφώνωνται σὲ κιβώτια, καὶ κείνα ἀπανωτὰ τῶνα στ' ἄλλο νὰ στιβάζωνται στὴν ἀποθήκη ἴσαμε τὸ ταβάνι, πνίγοντας τὸν τόπο καὶ τὴν ἀπελπισιά, τὴ ζωὴ καὶ τὴ σκέψη...

Ἡ μηχανὴ δούλευε ἀδιάκοπα, μὲ πάθος καὶ κέφι, ἀκούραστα.

Κεῖνη τὴν ὥρα ὁ Διαμαντῆς ἔβγαλε τὸ ξύλινο χέρι του καὶ τῶβαλε στὸ πριόνι. Τῶλυσε γρήγορα ἀπ' τὸν ἀγκῶνα, τὸ πῆρε μὲ τ' ἀριστερὸ καὶ τ' ἀπίθωσε στὴν « κορδέλλα ». Ἡ μηχανὴ δὲν ἤξερε πιά τί ἔκανε, δὲν εἶχε τὸν καιρὸ καὶ τὴ δύναμη νὰ σκεφτῇ καὶ νὰ σταματήσει.

Ὅστε βέβαια καὶ τὸ χέρι εἶπε τίποτα. Κουρασμένο τόσα χρόνια καθῶς κρεμόταν κάτου ἀπ' τὸ ζωντανὸ μπράτσο, ξάπλωσε μ' ἀνακούφιση ἀνάμεσα στὰ δόντια τοῦ πριονιοῦ καὶ κάθησε νὰ τὸ ροκανίσουν. Τὰ δόντια δὲν ἐμποδίστηκαν, δὲ δίσταξαν! Πέρασαν πολλὲς φορὲς ἀπὸ πάνω του, ἀπὸ μέσα του, ἀπ' τὴν ἴδια του τὴν καρδιά! Ὁραῖο, τρυφερό, καλοκαμωμένο ξύλο ἦταν,

καὶ τοὺς καλάρωσε. Στὸ τέλος φτάσανε στὴν παλάμη μὲ τὰ ψεύτικα δάχτυλα. Ἀνύποπτη καὶ κουρασμένη ἦταν κι αὐτή, πνιγμένη μέσ' στὸ πέτσινο καφετὶ γάντι, καὶ νόμισε πὼς ἦρθ' ἡ ὥρα ν' ἀνασάνῃ. Τὸ πριόνι πέρασε κι ἀπὸ κεῖ, ἄρπαξε τὴ χούφτα καὶ τὴν κομμάτισε, ἄρπαξε καὶ τὰ δάχτυλα ἕνα - ἕνα καὶ τὰ σύντριψε.

Χάμου στὸ πάτωμα σταγόνα - σταγόνα ἔπεφτε τὸ πριονίδι μιᾶς ζωῆς...

Σὲ λίγο ποὺ φάνηκε στὴν πόρτα ὁ Σταμάτης, γύρισε ὁ Διαμαντῆς τὸ κεφάλι καὶ τὸν πρόσταξε μὲ μιὰ ματιὰ νὰ βοηθήσῃ στὴ δουλειά. Τὸ παιδί, ξέπνοο ἀπ' τὴν πείνα καὶ τὸ δρόμο, δὲ κατάλαβε ἀμέσως τί γινόταν κι οὔτε πρόσεξε πὼς τὸ δεξιὸ μανίκι τ' ἀφεντικοῦ του ἀπ' τὸν ἀγκῶνα καὶ κάτω εἶχε μείνει ἄδειο. Στάθηκε λοιπὸν στὴ μηχανή κι ἔκανε ὅ,τι μπορούσε. Ἀπ' τὸ ξύλινο χέρι ἔμεναν ἀκόμα μερικὰ κομμάτια, τὰ μάζευε ἀπὸ κάτω καὶ τὰ ξαναβάζε στὴ μηχανή, ἄπωνα κι ἀσυναίσθητα κι αὐτός.

Ὅταν συνῆθετε κι ἔφερε τὴ ματιὰ του ὀλόγυρα, εἶδε πὼς ἡ ἀποθήκη ἦταν ὅπως τόσον καιρὸ ἄδεια, μὰ καὶ πιδ τρομαχτικὴ ἀπ' ἄλλοτε. Ἀπ' τὰ κορμιά τις πεῦκες, τὰ ἔλατα καὶ τις καρυδιές ποὺ περίμενε νᾶβρῃ ἐκεῖ μέσα, δὲ φαινόταν οὔτε μιὰ φλουδίτσα πές! Κι ἡ μηχανὴ δούλευε...

Ζύγωσε τὸ Διαμαντῆ καὶ τοῦ σφύριξε στ' αὐτί :

— Τὰ ξύλα, ἀφεντικό! Τὰ ξύλα ποὺ θὰ κόψουμε, ποῦ εἶναι ;

Ἀλαφιασμένος ἦταν πάλι κείνος. Ἰδρωμένος κι ἀναμαλλιάρης ἀπ' τὴν ἀγωνία καὶ τὴ φρίκη, εἶχε ἕνα πρόσωπο ἐπίφοβα φεγγερό. Οἱ ἐπιάλτες γέμιζαν ἐξακολουθητικὰ ἀπὸ ὧρα τώρα τὴν ἀποθήκη μὲ τὴ μηχανή, τρῶχιζαν τὸ πριόνι, κόβανε σανίδες, κάρφωναν κιβώτια. Καὶ γινόταν τόση χλαλὸή μέσα σὲ κείνο τὸν κόσμο ποὺ καμμιά ἀνθρώπινη φωνὴ δὲ μπορούσε ν' ἀκουστῆ.

Τὸ παιδί ξανασίριξε :

— Εἶπα, ἀφεντικό, γιὰ τὰ ξύλα. Μ' ἀκοῦς ; Ποῦ εἶναι τα γιὰ νὰ τὰ κόψουμε ;

Δυὸ μάτια ἀστραφτερὰ εἶδε τότε μέσ' στὸ σύθαμπο ὁ Σταμάτης. Δυὸ μάτια ἄγρια ποὺ τὸν σφήνωσαν στὴ θέση του καὶ τοῦ παράλυσαν τὴ γλῶσσα. Εἶδε κι ἕνα χέρι, ἀριστερὸ βέβαια, ποὺ τοῦ σφαλιάρισε τὰ μάγουλα. Κι ἄκουσε καὶ μιὰ φωνὴ ποὺ ἔμοιαζε σὰν ἀπόκοσμη :

— Σκασμὸς ἐσύ! Βόηθα τὴ μηχανή κι ἄστη νὰ κόβῃ. Νὰ κόβῃ... Νὰ κόβῃ... Νὰ κόβῃ...

Σάφαλο εἶχε ἀπογίνει ἀπ' τὴ νῆστια τὸ παιδί κι ὑπάκουσε. Τρῶμαξε ἄλλωστε. Ὅπως ἔβλεπε πρώτη φορὰ τὸ Διαμαντῆ μὲ κείνο τὸ παράξενο, τ' ἄλλοτινὸ πρόσωπο, ἔνωσε μιὰ κρυάδα θανατερῆ νὰ τοῦ περονιάζῃ τὴ σάρκα καὶ τὰ κόκκαλα. Στάθηκε λοιπὸν πίσω ἀπ' τὴ μηχανή καὶ ξακολούθησε τὴ δουλειά. Ποιὰ δουλειά; Μάζευε ἀπὸ χάμου τὰ κομμάτια ἀπ' τὸ ξύλινο χέρι, τὰ ἔβαζε στὴ μηχανή, ὅσο μικρὰ κι ἂν ἦταν καὶ ξαναπέρναγε τὸ πριόνι ἀπὸ πάνω τους ὥσπου θραψαλιάζονταν.

“Υστερ’ ἀπὸ λίγο τὸ ξύλινο χέρι εἶχε καταντήσει πιά ψιλή - ψιλή σκόνη, σὰν ἀπὸ στάχτη νεκροῦ.

Τότε ὁ Διαμαντῆς, παραλοῦσιμένος καθὼς ἦταν, ξεκόλλησε καὶ τὸ ξύλινο πόδι του καὶ τῶβαλε κι αὐτὸ στὴ μηχανή. Ἡ κίνηση ἦταν γλήγορη κι ἀποφασιστική, ἀστραπιαία. Τὸ πόδι βγήκε ἀπ’ τὸ μηρὶ χωρὶς ἀντίσταση, κουρασμένο ἴσως ἀπὸ τόσους δρόμους ποῦχε κάμει ὡς τώρα, καὶ ξάπλωσε πάνω στὴν « κορδέλλα ». Πόσο ἤσυχο κι ἀτάραχο ἦταν! *Ομορφο ξύλο κι αὐτό, περιποιημένο, μὲ ψεύτικη γάμπα, ψεύτικη πατοῦσα καὶ ψεύτικα δάχτυλα, φάνταζε ὡστόσο σὰ μιὰ σκληρὴ ἀλήθεια μέσ’ στὴ χίμαιρα τῆς ὥρας.

Τὸ παιδί γούρλωσε τὰ μάτια, ἀποσβολώθηκε. Ὁ Διαμαντῆς ζύγωσε κούτσα - κούτσα μὲ τ’ ἀριστερό, ἔσιαξε καλὰ τὸ πόδι του στὸ πριόνι κι ἄφησε τὰ δόντια του νὰ ξεκολουθήσουν τὴ δουλειά τους, ὅσο τραγικὴ καὶ νᾶταν. Τὴν ἴδια στιγμή κοίταξε καὶ τὸ Σταμάτη, μὲ τὴν ἴδια προσταχτικὴ ματιά. Κεῖνος ἔδειξε πάλι ὅλη του τὴν ἀγωνία :

— Θές τίποτα, ἀφεντικό ;

— Σοῦ εἶπα, βόηθα. Βόηθα τὴ μηχανή νὰ κόβη...

Τὸ παιδί κοίταξε τὸ ξύλινο πόδι καὶ τὸ λυπήθηκε. Τὰ χέρια του τρέμανε ἀπῶνα σύγκρουο. Κουράστηκε πολὺ νὰ συλλαβίσῃ :

— Κι αὐτό, ἀφεντικό ;

— Κι αὐτό, ρέ. Γιατί !

Ὁ Σταμάτης εἶχε καταντήσει πιά χωρὶς βούληση καὶ δύναμη. Μέσ’ στὸ βουητὸ τῆς μηχανῆς μέσ’ στὴ γλαπαταγὴ ποῦκανε ἡ φωνὴ τοῦ Διαμαντῆ, ζύγωσε πιδὸ πολὺ στὴν « κορδέλλα » καὶ μὲ τὰ δάχτυλά του σιγά - σιγά, εὐλαβικὰ καὶ πονεμένα, ἔσπρωξε τὸ πόδι ἄλλη μιὰ φορὰ, κι ἄλλη μιὰ φορὰ ὕστερα, στὰ δόντια τοῦ πριονιοῦ...

Σὲ λίγο πού φάνηκε στὴν πόρτα τῆς ἀποθήκης ὁ καφετζῆς, παραξε-νεύτηκε πού δούλευε ἀσταμάτητα ἡ μηχανή, μὰ δὲν κατάλαβε τίποτα. Ὁ Διαμαντῆς εἶχε χωθῆ στὸ σύθαμπο κι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος δὲν πρόσεξε πῶς τὸ δεξί του μανίκι καὶ τὸ δεξί του παντελόνι ἀπόμειναν ἀπὸ τὴ μέση καὶ κάτω ἄδεια πιά, μετέωρα στὴ ζωή. Μονάχα πού φώναξε, μὲ φανερὴ εὐχαρίστηση :

— Δουλειά, κὺρ Διαμαντῆ ;

— Ναί. Ναί. Φούρια δουλειά.

— Δόξα σοι ὁ Θεός !

— Χίλιες του δόξες...

Δίπλα, τὸ πριόνι συνέχιζε ἀδιάφορα τὴ δουλειά του καὶ τὸ ξύλινο πόδι γινόταν ὀλοένα καὶ περσότερα κομμάτια. Καὶ χάμω τὸ πάτωμα γέμιζε ψιλό - ψιλό πριονίδι π’ ἄφινε μιὰ περίεργη μυρουδιά, σὰν ἀπὸ κυπαρισσόμηλα κοιμητηριοῦ.

Η ΕΡΩΤΗΣΗ

ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ*

*« Εί καλῶς ἀπορήσομεν, εὐπορήσομεν »
Ἄριστοτέλης*

Στὴ καθημερινὴ ὁμιλία ἀκοῦμε συχνὰ πὼς κανεὶς ρωτῶντας « πᾶσι στὴν πόλῃ » φράση πού δείχνει πὼς μὲ τὴν ἐρώτηση φτάνεις στὸ τέρας, ὅσο μακρυνὸ κι ἂν εἶναι, λαβαίνεις μιὰ ἀπόκριση στὴν ἀπορία σου. Εἶναι ἕνας τρόπος ἐπαφῆς μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὴ ζωὴ. Μ' ἔμμετρο λόγο ὁ ποιητὴς Κ. Χατζόπουλος εἶχε διατυπώσει σὲ στίχο τοῦτο « δὲ σκοπιὰφταις σ' ἐρώτημα σ' ὅ,τι ρωτᾶς », θέλοντας νὰ δείξῃ πὼς τὸνα θέμα (πρόβλημα) σὲ φέρνει σ' ἐπαφὴ μὲ τ' ἄλλο, κι ὅλο ρωτῶντας προχωρεῖς, μὰ πάλι νὰ ἡ νέα ἀπορία σὲ βάζει μπρὸς σὲ νέο ἐρώτημα.

Εὐρύτατα καὶ σκόπιμα ἔχει χρησιμοποιήσει τὴν ἐρώτηση ἡ παιδαγωγικὴ. Ἄκριβδ κι ἀποτελεσματικὸ ὄπλο τοῦ δασκάλου. Μ' αὐτὸ κρατᾷ ἀγρυπνῆ τὴν προσοχὴ τοῦ παιδιοῦ, ἀκοίμητη τὴν κρίση του γιὰ νὰ τὸ διδάξῃ καὶ νὰ τὸ μάθῃ. Μὲ τοῦτο κεντρίζει τὴν αὐτενέργεια τοῦ παιδιοῦ, τὸ φέρνει σ' ἐπαφὴ μὲ τὰ θέματα - προβλήματα, πού ἡ μόρφωση κι ἡ παιδεία ἀπαιτοῦν. Καθένας μας ὅμως ἀντιλαμβάνεται ἄμεσα, πὼς ὅλα αὐτὰ « κεῖνται » ἔξω ἀπ' τὸ παιδικὸ διαφέρον, τ' ἀφίνουν ἀσυγκίνητο. Εἶναι τῶν ἀδυνάτων ἀδύνατο, μὲ καθαρὰ διανοητικὰ κίνητρα νὰ προβῇ τὸ παιδί σ' ἐνέργεια, ἐφ' ὅσο δὲν δονεῖται ἀπὸ κάποια συγκίνηση ἢ ἀπλούστερα : ἂν δὲν συνδέεται ἡ καθαρὴ πνευματικὴ λειτουργία μὲ τὸν δυναμισμό τῶν συναισθημάτων.

---

* ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ : R. Cousinet, Leçons de Pédagogie (Presses Universitaires, de France, Paris 1950). W. Malgou, De l'action à la pensée. (Libr. Félix Alcan, Paris 1935). H. Wallon, De l'acte à la pensée. (Éditeur Flammarion, Paris 1942). Paul Bernard, Comment on devient un éducateur. (F. Nathan, Paris 1920). Φ. Σκούρα, Ὁ ψυχο-διανοητικὸς αὐτοματισμός. (Θεσσαλονίκη 1935). H. Delacroix, Les Grandes Formes de la vie mentale. (Libr. Félix Alcan, Paris 1934). G. Highet, Ἡ τέχνη νὰ διδάσκη (μετάφραση Ε. Πανέτσου, Ἴκαρος, Ἀθήναι 1954). Fr. Queyrat, La Curiosité. (Libr. Félix Alcan, Paris 1920). M. A. Bloch, Philosophie de l'Éducation nouvelle. (Press. Univers. de France, Paris 1948).

Στὸ βάθος κάθε ἐνεργείας μας κρύβονται αὐτά, καὶ δίνουν τὸν πλούσιο δυναμισμό τους, κι ὠθοῦν πρὸς δράση.

Τὸ πρωταρχικὸ ὄμως πρόβλημά μας εἶναι τοῦτο: ἂν μποροῦν δηλαδὴ νὰ ἐπιβληθοῦν στὸ παιδί « σκοποὶ ἐκ τῶν ἔξω » κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε ν' ἀποτελέσουν τὸν παράγοντα, ποῦ θὰ « ἐμπλέξῃ » τὸ παιδί σὲ δυσκολίες καὶ προβλήματα, στοιχεῖα δηλαδὴ ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἐμφάνιση τῆς σκέψης.

Σὲ κάθε ἄνθρωπο, σὲ κάθε ἀνθρώπινη ὑπαρξὴ θὰ βρεθοῦν στὸ δρόμο τῆς ἐμπόδια, μὰ μονάχα τότε ἀποτελοῦν αὐτὰ γνήσια ἀνακοπὴ τῆς πρὸς τὰ « μπρὸς » πορείας μας, σὰν τὰ θέσῃ τὸ ἴδιο τὸ ἄτομο, ὅταν δηλαδὴ ἡ ζωτικὴ ἐνεργητικότητά μας συναντήσῃ τὴν « ἀνακοπὴ » κατὰ τὴν ὥρα τῆς προσπάθειάς τῆς πρὸς « πραγμάτωσιν ἑαυτῆς ».

Ὅταν ὄμως ἀφ' ἑαυτοῦ του τὸ παιδί δὲν μπαίνει σὲ προβληματισμούς, δὲν διαπορεῖ, τότε — θαρρεῖ — ὁ δάσκαλος πὼς μὲ τὴν ἐρώτησή του θὰ κἀνὴ συναγερμὸ ὄλων τῶν δυνάμεων καὶ ἱκανοτήτων τοῦ παιδιοῦ, ὥστε νὰ μπορῇ νὰ σταθῇ « αὐτενεργῶς » μπροστὰ στὰ προβλήματα.

Θαρρῶ πὼς ἐδῶ κρύβεται μιὰ φοβερὴ ἀντίφαση. Μ' ἐξωτερικὰ μέσα ἀγωνιζόμαστε, προσπαθοῦμε νὰ βάλουμε σὲ κίνηση τὴν « αὐτενεργεῖα » τοῦ παιδιοῦ, ἐνῶ γνήσιο ξύπνημά τῆς, εἶναι μόνο κείνο, ποῦ μ' αὐτόνομο τρόπο πηγάζει ἀπὸ μᾶς τοὺς ἴδιους ἐνεργὰ τοποθετημένους στὴ ζωῆ. Γι' αὐτὸ τὸ « διαπορεῖν » δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς τὸ διδάξουν, γιὰτὶ καθένας μας φέρνει μαζί του « ἐγγενῶς » ἓνα βαθμὸ ἀπορητικότητας. Τὴν ἀπορητικότητά τούτη μποροῦμε νὰ τὴν θεωρήσουμε κάτι παραπλήσιο μὲ τὸν « θαυμασμό » ποῦ γιὰ τοὺς ἀρχαίους προγόνους μας ἀποτελοῦσε τὴν « μητέρα κάθε ἐπιστήμης ».

Φυσικὰ ὅλα τὰ πνεύματα δὲν θαυμάζουν. Βρίσκουμε ἀδρανῆ (νωθρὰ) πνεύματα, κι ἄλλα ποῦ στέκουν γεμάτα περιέργεια, καὶ μ' ἐρευνητικὴ ἐγρηγοροσὴ κινοῦνται ἔσωθεν πρὸς « ἐμπειρίαν, ζήτησιν καὶ μάθησιν ». Τὸ παιδικὸ μυαλὸ στὴν γνήσια ὑφή του τέτοιο εἶναι. Τοῦ ἀγρυπνοῦ καὶ περιεργοῦ νοῦ του προϊόντα εἶναι οἱ ἐρωτήσεις του. Κρατῶντας ἀγρυπνῆ τὴν περιέργεια τούτη, διατηροῦμε ἓνα πνεῦμα πρόθυμο πρὸς ἔρευνα καὶ σκέψη, κι ἀδιάκοπα βαθύνοντας καὶ ἐξυψώνοντας τὴν περιέργεια τούτη τὴν ἀνεβάζουμε σ' ἔφεση ἐπιστημονικὴ. Ἄλλιῶς μποροῦσε νὰ ξεπέσῃ σὲ « φλυαρία τοῦ ἐρωτῶν », νὰ νεκρωθῇ καὶ νὰ ἀτονήσῃ. Ὅρθῶς λοιπὸν διατυπώθηκε ἀπὸ ξένο παιδαγωγὸ « πὼς ἔργο τοῦ διδάσκοντος κι ἀποστολή του εἶναι μᾶλλον νὰ τηρῇ ζῶντα τὸν θεῖον σπινθῆρα τοῦ θαυμασμοῦ καὶ νὰ ἀναρριπίζῃ τὴν φλόγα ἣτις ἤδη λάμπει ».

Μένει ὥστόσο κύριο ἔργο μας, ὄχι ἡ διατήρηση τοῦ « σπινθῆρος », ὅσο νὰ καταστήσουμε τὴν περιέργεια γόνιμη « ἔφεσιν πρὸς γνῶσιν ». Γιὰ τὴν ἐπίτευξή τοῦ σκοποῦ μας θὰ τηρήσουμε διπλὴ στάση μπρὸς σὲ κάθε φανέρωμα τῆς παιδικῆς περιέργειας: α) ἀρνητικὴ στάση, ὅταν πρόκειται γιὰ περιέργεια μάταιη (ρηχὴ), ποῦ στὸν ὥριμο παίρνει κάποτε τὴν μορφὴ:

να μάθουμε τὰ πάντα, « τί » γράφτηκε, « τί » λέχτηκε, μὰ στὸ βάθος τῆς κρύβεται μιὰ ἔντονη λαχτᾶρα γιὰ ὁμιλία. Τὴν ἴδια στάση θὰ πάροουμε καὶ σὲ κείνη τὴν νοσηρὴ ζήτηση ἀνουσίων ἀναγνωσμάτων ἢ θεαμάτων γιὰ νὰ κορεσθῆ καὶ νὰ ἱκανοποιηθῆ ἡ περιέργειά μας. Στὴ χειρότερη μορφή τῆς γίνεται κυνήγημα τοῦ ἀπόκριφου, τοῦ μυστικοῦ, τοῦ ἀπαγορευμένου· ὅταν ὁμως πρόκειται γιὰ φανέρωμα μιᾶς περιέργειας χρησίμης (ὠφέλιμης), πὸν ἄδολα, ἀνυστερόβουλα ὠθεῖ πρὸς γνώση τότε ἡ στάση μας γίνεται β) *θετική*, ἀποβλέπει στὴν ἐνίσχυση καὶ ἐξύψωση. Εἴτε, ἡ δευτέρη τούτη μορφή τῆς περιέργειας, ἐκφράζει τὴ θέληση νὰ γνωρίσῃ « τί » τὸ βλαβερὸ καὶ « τί » τὸ ὠφέλιμο στὴν (ὕλική καθημερινή) ζωὴ, εἴτε εἶναι μιὰ ζήτηση, πὸν ἱκανοποιεῖ καθαρὰ νοητικὲς ἀπαιτήσεις, χρέος μας εἶναι νὰ τὴν καλλιεργήσουμε. Τὸ νόημα τοῦ ὅρου καλλιέργεια, στὴν περίπτωσή μας, δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ τόνωση τῆς περιέργειας πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή, ὥστε νὰ καταστή μὲ τὸν καιρὸ ἀπορητικότητα, ἔφεση πρὸς τὸ εἰδέναι. Ἀφετηρία λοιπὸν γιὰ νὰ παρέμβουμε μᾶς δίνει τὸ ἴδιο τὸ άτομο, αὐτοαποκαλύπτοντας σὲ μᾶς τὴν ἐσωτερικὴ ἀπορητικότητά του. Κατὰ συνέπεια ἀφοῦ δὲν μπορούμε νὰ μεταδώσουμε τὴν ἀπορητικότητά μας στοὺς ἄλλους δυνάμεθα μόνον νὰ ἐκμεταλλευτοῦμε τὴν ὑπάρχουσα στὸ παιδί, ἐφ' ὅσο προβληθῆ μὲ ἐρώτηση.

Αὐτῆς φανερώματα εἶναι οἱ ἐπίμονες καὶ δεξυτάτες ἐρωτήσεις του πρὸς τοὺς μεγαλύτερους καὶ τοὺς δασκάλους του. Αὐτὴ κατὰ συνέπεια τὴν ἐνυπάρχουσα ἀπορητικότητά ἄς ἀκονίσουμε καὶ θὰ τροφοδοτηθῆ ἡ αὐτενέργειά μας, καὶ ἡ σκέψη θ' ἀνήσῃ καὶ χείμαρρος θ' ἀναβλύζων τὰ ἐρωτήματα.

Στὴν ὥρα τούτη ἄς σταθοῦμε πλαῖι στὸ παιδί. Ἀκολουθῶντας τὸν φυσικώτερο τῶν δρόμων. Ὁχι ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς σοφίας μας καὶ τὴν μεγάλη πείρα μας ν' ἀπευθύνουμε ἡμεῖς οἱ γνωρίζοντες ἐρωτήματα στὸν ἀδαῆ. Ἀντίθετα νὰ δεχώμαστε ἡμεῖς τὰ ἐρωτήματά του. Ὁ μὴ γνωρίζων, ὁ ἔχων « ἐνδειάν τινος » μπορεῖ νὰ ρωτᾷ ἀποτεινόμενος στὸν πολῦπειρο καὶ πολῦξερο. Τὸ παλιὸ ὁμως σχολεῖο (καὶ ὄχι σπάνια καὶ τὸ νέο) ἀνάστρεψαν τὸν ρόλο τοῦτο, γιὰτὶ πίστεψαν πὼς ὁ δάσκαλος πρέπει νὰ ρωτᾷ, ἐνῶ γνωρίζουμε ὅλοι πὼς δὲν διακατέχεται ὁ ἴδιος ἀπ' τὸ διαπορεῖν καὶ ἐρωτᾶν. Ἡ μελέτη τούτη, σύντομη καὶ περιωρισμένη, ἔχει τὴν φιλοδοξία νὰ ξαναθέσῃ τὸ πρόβλημα τῆς ἐρώτησης μὲ τὸν σκοπὸ νὰ κινήσῃ τὸ διαφέρον τὸ θεωρητικὸ καὶ τὸ πραχτικό, ἔτσι πὸν νὰ προκύψων ὠφέλειες γιὰ τὴν σχολικὴ πράξη.

Ἡ ἐποχὴ μας ὑλιστικὴ καὶ χρησιμοθηρικὴ κυνηγáει τὸ ἄμεσο καὶ χειροπιαστό, καὶ δὲν τῆς μένει καιρὸς γιὰ θεωρητικὲς διερευνήσεις. Ὅμως, ἂν μεταβλήθῃ ἡ ἀπέναντι στὸ παιδί στάση μας, ἂν τὰ προγράμματα τοῦ σχολειοῦ μας ἄλλαξαν, πρέπει νὰ ξέροουμε πὼς πίσω ἀπ' τὶς μεταβολὲς αὐτὲς κρύβεται πάντα μιὰ διαπίστωση, μιὰ ἔρευνα, ἓνα πόρισμα.

Εἶναι φανερὸ σ' ὅλους πὼς ἀπ' ὅλα τὰ ὄντα μόνον ὁ ἄνθρωπος ρωτᾷ.

Ρωτᾷ γιατί διαπορεῖ. Ὁ Θεὸς ὁμῶς « ἐν τῇ παντογνωσίᾳ του καὶ τῇ αὐταρκειᾷ του » δὲν νιώθει τὴν ἀνάγκη νὰ ρωτήσῃ.

Ποιά λοιπὸν ἡ αἰτία, καὶ μέσα σὲ ποιῆς συνθῆκες εὐρισκόμενο τ' ἀνθρώπινο ὄν ἐρωτᾷ :

Τὸ ἀπ' ἑαυτοῦ φανερό, τὸ αὐτονόητο δὲ γεννᾷ τὴν εὐκαιρία τοῦ ἐρωτᾶν. "Ἄλλο τόσο δὲν μπορούμε ν' ἀρνηθοῦμε, πὼς γιὰ ἓνα νωθρὸ μυαλὸ τὸ δυσεξήγητο, τὸ ἄξιο ἀπορίας θέμα, δὲν ὠθεῖ ἀναγκαστικὰ σ' ἐρώτηση.

Τόση δὲ συγγένεια ἔχει ἡ στάση ἐνὸς πρωτόγονου (ἄγριου) καὶ ἐνὸς ἡλίθιου τῆς ἐποχῆς μας μπρὸς στίς συμβαίνουσες μεταβολὲς γύρω τους ἢ μπρὸς σὲ νέα φαινόμενα, καταστάσεις ἢ πράγματα, ὥστε μπορούμε νὰ ταυτίσουμε τὴν συμπεριφορὰ των, πὸ εἶναι : μιὰ ἀπόλυτη ἀδιαφορία, λείπει στὴν στάση των τὸ στοιχεῖο « ἐκπληξίς ἢ θαυμασμός ». Τοῦτο μᾶς δίνει τὴν ἀφορμὴ νὰ ποῦμε πὼς τοὺς λείπει ἀπόλυτα ἡ περιέργεια καὶ ἡ ἀπορητικότητα. Ἐνισχύοντας τίς παραπάνω σκέψεις μου παραθέτω τίς πιὸ κάτω γνώμες τοῦ Burchell « quand un esprit ne peut éprouver de surprise, il est naturel qu'il ne puisse éprouver de curiosité intelligente ; et quand la faculté de la pensée est le plus faible, l'étonnement même peut se produire sans donner lieu à un examen »¹. "Ὁμοια κι ἓνας μικρόνους πρὸ οὐδενὸς ἐκπλήσσεται, ποτὲ δὲν ρωτᾷ, γιατί δὲν διαπορεῖ. "Ἄλλωστε πολὺ ἔνωρις στὸν Αἰμίλιό του ὁ Ρουσσώ σημείωνε « ἡ περιέργειά μας εἶναι πάντοτε σχετικὴ μὲ τὴν παιδευσή μας » κι ὁ συμπατριώτης του Compaugé πάνω στὸ ἴδιο θέμα διατύπωσε τοῦτο « ὅσο πιὸ πολλὰ ξέρω, τόσο πιὸ πολὺ θέλω νὰ μάθω » καὶ ἔτσι ρωτᾷ.

"Ὅλοι μας ἀπ' τὴν καθημερινὴ ζωὴ ἀντιλοῦμε ἄμεσες παρατηρήσεις, πὸ μᾶς διδάσκουν πὼς πλιότερο ἀπ' τὸν ὄριμο ρωτᾷ τὸ παιδί. Κι ἀνάμεσά τους τὰ νοημονέστερα δείχνουν ἔνωριότητα τὴν ἀπορητικότητά των.

Βέβαια δὲν εἶναι στιγμὴ πρέπουσα νὰ δοῦμε τὴν μορφή καὶ τὸν σκοπὸ τῶν παιδικῶν ἐρωτήσεων. Γενικὰ οἱ ἐρωτήσεις του, στὴν ἀρχή, στρέφονται στὴν οὐσία τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀντικειμένων. Ὑστερα, ἀφοῦ πληροφορηθῆ τί εἶναι καὶ πὼς ὀνομάζονται, θέλει νὰ γνωρίσῃ τὸν τρόπο δημιουργίας, τὸ πὼς γίνεται (φτειάχνεται) τ' ἀντικείμενο. Ὡσπου (σὰν ξεπεράσῃ μιὰ ὀρισμένη ἡλικία), νὰ διαφοροποιηθοῦν καὶ πάλι οἱ ἐρωτήσεις του· τότε στόχος των θάναί : ἡ σχέση καὶ συνάφεια τῶν πραγμάτων.

Χαρακτηριστικὸ τῶν ἐρωτήσεων τούτων εἶναι τὸ πὼς ἱκανοποιοῦνται εὐκόλα, ἀρκεῖ νὰ τοὺς παρασχεθοῦν λίγες, ἀπλὲς ἀπαντήσεις. Δὲν ζητᾷ στὴν ἡλικία τούτῃ τὸ παιδί νὰ μάθῃ τίς αἰτιώδεις σχέσεις ἢ τὸν ἀποχρῶντα λόγον φαινομένων, καταστάσεων καὶ ἐνεργειῶν².

1. Ἰδὲ F. Quey rat, La curiosité. (Libr. F. Alcan, Paris 1920) σελ. 70.

2. Ἰδὲ J. Piaget, Le langage et la pensée chez l'enfant, σελ. 155 κέξ.

Ποιός όμως — θα πη κανείς — ό τελικός σκοπός τών ερωτήσεων, τί « νόημα » κρύβουν ;

Σίγουρα κάτι εξυπηρετοῦν : διευκολύνουν τήν ζωή τοῦ παιδιοῦ μέ τούς συνανθρώπους του. Μ' αὐτές ἀποχτᾶ γνωριμιά μέ τά πράγματα καί τήν σκοπιμότητά των. Οἰκειοποιεῖται τή μητρική γλῶσσα. Διευκολύνει καί ἐξυπηρετεῖ τήν εἴσοδό του στό κοινωνικό περιβάλλον, μπορῶντας νά σταθῆ « αὐτοδύναμα » μέσα στήν συμβιωτική κοινότητα.

Ἐάν ἀναλογιστοῦμε λίγο ποιές δυσκολίες θ' ἀντιμετώπιζε τό παιδί ἄν δέν ρωτοῦσε, καί τότε θά αἰσθανθοῦμε τόν εὐεργετικό ἀπολογισμό τών ερωτήσεων. Ἐάν κατέστη δυνατή ἡ « ἔνταξη » τοῦ παιδιοῦ στό κοινωνικό περιβάλλον, τοῦτο ὀφείλεται στήν γνωριμιά τοῦ περιβάλλοντος, πού ἀποχτήθηκε μέ τήν ἐρώτηση, μέ τίς κρούσεις πού ἔκανε θέλοντας νά μάθῃ καί νά ἐνημερωθῆ.

Ὅπως όμως τό παιδί σέ κάθε ἐπαφή του μέ τήν ζωή βρίσκεται πρὸ ἀπορίας, πού τό ὠθεῖ στήν διατύπωση μιᾶς ἐρώτησης στά γνωστά καί φιλικά του πρόσωπα, ἔτσι βλέπουμε καί τόν ὄριμο νά φέρεται « ὀρμεμφύτως » πρὸς ἀντιμετώπιση τοῦ βίου καί τών ἀναγκῶν τῆς ζωῆς.

Κάθε ἀνθρώπινη ὑπαρξη ζητᾶ ἐπίμονα τήν διασφάλισή της, ζητᾶ τήν σιγουριά — τήν βεβαιότητα γιά τό αὔριο. Κι ἄξιος τών καταχτήσεων τούτων γίνεται μόνο κεῖνος πού προσπαθεῖ. Ἐάν όμως παρὰ τήν ἐπίμονη προσπάθεια δέν ἀποκτηθῆ ἡ βεβαιότητα καί ἡ ἀσφάλεια τοῦ ὄντος, τότε τό ὄν ἀναστατώνεται, νιώθει τό ἔδαφος νά κλονίζεται, αἰσθάνεται ἄμεση τήν ἀπειλή τοῦ ἐξαφανισμοῦ του. Μόνο κάτω ἀπ' τίς προϋποθέσεις αὐτές τό ἐγώ (ὡς ἐνιαία ὄλότης) στέκει ἀγρυπνο, ἐκτιμᾶ τόν κίνδυνο, ζυγίζει καί σταθμίζει κάθε δράση, δράση πού ἄν καλάπραχτῆ σώζει κι ἐξασφαλίζει, ἄν λανθασμένα κι ἄκαιρα ὀδηγεῖ στόν ὄλεθρο, τόν ἐξαφανισμό.

Ὁ ἀνθρωπος πού βρίσκεται σ' ἄμεση ἐπαφή μέ τήν ζωή, εἶναι ἀδιάκοπα ἀγρυπνος, χωρίς τήν δική μας ὑπόδειξη, χωρίς νύξεις, χωρίς προτροπές γιά αὐτενεργεῖα.

Στή στατική όμως ζωή τοῦ σχολειοῦ, ὅπου ὅλα εἶναι προγραμματισμένα, ποιές συνθῆκες ζωῆς, ἀληθινῆς ζωῆς, καί ποιᾶ « ἀέναη μεταβολή » μπορεῖ νά φέρῃ τό μαθητῆ μπροστά σ' αὐτενεργό δράση, νά τόν βάλῃ σέ συλλογή καί σκέψη ; Μέσα σέ συνθῆκες ὀμαλῆς ροῆς τών πάντων, ἐκεῖ μόνο ἡ ἀσφάλεια καί ἡ βεβαιότης φυτρώνουν. Ἐτσι ἐξηγεῖται γιὰ τό ἀπορητικό παιδί ἔχασε τήν δύναμη ν' ἀπορῆ.

Τίποτα γύρω του δέν θυμίζει « ζωή »· κι εἶχε ἀπόλυτα δίκιο ὁ J. Dewey ἀποκαλῶντας τό σχολειό « θερμοκήπιον » δηλαδή τόπο μέ εἰδικές, ψεύτικες συνθῆκες.

Χωρίς ἀμφιβολία ἡ ζωή μετεβλήθη μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου. Κι εἶναι πολλά, ἄμεσα καί ζωτικά τά προβλήματα πού θέτει στόν ἀγωνιστῆ τῆς

ζωής. *Όσο κι αν μās βοήθησε ὁ τεχνικός πολιτισμός στὴν ἐξοικονόμηση χρόνου, ὅσο κι αν μās γλύτωσε ἀπὸ πολλὰς « βάνανους » δουλιές, ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος (παρὰ τὰ ὄπλα του καὶ τὰ μέσα του) ἀντιμετωπίζει τραγικώτερο κι ὀξύτερο πρόβλημα ζωής. Γιὰ ν' ἀντεπεξέλθουμε στὴν τωρινὴ ζωὴ δὲν ἀρκεῖ πιά νὰ θέσουμε σὲ κίνηση τὴν λειτουργία τοῦ ἐνστίχτου. Τοῦτο μὲ τίς « πάγιες » ἀντιδράσεις του ἴσως νὰ ἐπαρκοῦσε ἄλλοτε. Τὴν πείνα καὶ τίς καιρικὰς μεταβολὰς εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει ὁ ἀπώτατος πρόγονός μας. Τὰ αὐτὰ φαινόμενα, στὸν αὐτὸν χρόνον ἐπιαναλαμβάνονταν. *Ὁ τροχὸς τῆς μεταβολῆς κυλοῦσε μὲ ρυθμὸ ἀργό. Τὸ ἐνστίχτο, σὰν βιοσυντηρητικὴ δύναμη, δροῦσε ἄμεσα καὶ σὲ συνθῆκες καθωρισμένες. *Ἀδυνατεῖ ὅμως ν' ἀντιδράσει σὲ κάθε « συνθήκη ». Μοιάζει μὲ μηχανισμό πὺν ἔχει ρυθμιστῆ ἔτσι ὥστε ν' ἀνταποκρίνεται σταθερά, πάντοτε ὁμοία, πρὸ σταθερῶν καὶ ὁμοίων συνθηκῶν. Γι' αὐτὸ ὁ « ἐνστιγματικῆς ἀντιδράσεως » ἄνθρωπος δὲν διαπορεῖ καὶ δὲν ἐρωτᾷ. *Ἐχει μηχανισμοὺς πὺν λειτουργοῦν αὐτοματικά. Μὲ λίγα λόγια ἡ ἐνέργεια τοῦ ἐνστίχτου εἶναι « μιὰ ἐνέργεια προδιαγεγραμμένη », ἄσχετα μὲ τὸ ἂν προέρχεται ἀπὸ μιὰ ὁρμὴ ἢ ἀπὸ ἐρεθισμό τῶν αἰσθήσεων. Σὲ κάθε ὅμως « προδιαγεγραμμένη ἐνέργεια » περιλαμβάνεται κατὶ τὸ μηχανικὸν καὶ τὸ τυποποιημένον. *Ἐτσι π.χ. ἂν εἶχαμε ἓνα μηχανῆμα (ἓνα ὄργανον) προωρισμένο ἀνάλογα μὲ τοὺς χτύπους μας ἐπάνω του νὰ μās παίξει τὸ πρῶτο, τὸ δεύτερο ἢ τὸ τρίτο τραγοῦδι, τότε μ' ἓνα χτύπο μας στὴν ἐπιφάνειά του, θάμπαινε ὁ πρῶτος σκοπός, μὲ δύο χτύπους ὁ δεύτερος, μὲ τρεῖς ὁ τρίτος. Ποτὲ ὅμως δὲν μπορούμε νὰ τὸ ἀναγκάσουμε νὰ παίξει ἓνα πέμπτο κομμάτι, ἔστω κι ἂν (ἀναλογικὰ σκεφτόμενοι) κάνουμε τοὺς πέντε χτύπους. Οἱ χτύποι μας δὲν βρίσκουν ἀνταπόκριση. Δὲν νιώθει τὴν γλῶσσα τῶν « πέντε χτύπων ».

*Υποστηρίχτηκε πῶς καὶ τὸ ἐνστίχτο ἔχει κάποια πλαστικότητα, μιὰ ἱκανότητα προσαρμογῆς πρὸς σὲ καινούργιες συνθῆκες. Τοῦτο θὰ σήμαινε τὴν « ἐξελικτικότητα » τοῦ ἐνστίχτου, ὅποτε θ' ἀπέβαινε καθαρὰ νοητικὴ δύναμη. Αὐτὴ δύναται νὰ ἐξευρίσκη πολλοὺς τρόπους δράσης, κι ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ διαπορῆ καὶ νὰ ἐπιλέγη τὸν πιὸ ἄριστον τρόπο δράσης σὲ κάθε περίπτωσι. Δίνει μιὰ παράτασι χρονικὴ στὸ σκέπτεσθαι δηλαδὴ στὴν ἀπορηματικότητά μας, ἐνῶ τὸ ἐνστίχτο μὲ τὴν ἄμεση ἀντίδρασή του « τεματίζει », κόβει τὴν δυνατότητα τοῦ διαπορεῖν καὶ ἐρωτᾶν. « *Ἡ διάνοιά μας, λέει ὁ Μπέρκσον, ὅπως τὴν διεμόρφωσε ἡ ἐξέλιξις τῆς ζωῆς, ἔχει οὐσιαστικὴν λειτουργίαν νὰ διαφωτίζη τὴν στάσιν μας, νὰ προπαρασκευάζη τὴν δράσιν μας, ἐπὶ πραγμάτων, νὰ προβλέπη διὰ μίαν δεδομένην κατάστασιν, τὰ εὐνοϊκὰ ἢ δυσάρεστα γεγονότα, τὰ ὁποῖα δύναται νὰ ἐπακολουθήσουν »¹.

1. *Idè H. Bergson, *Ἡ δημιουργὸς ἐξέλιξις. Μετάφρ. Κ. Θ. Παπαλεξάνδρου, σελ. 118.

Συνοψίζοντας τὰ σχετικά μὲ τὸ ἔνστιχτο, μποροῦμε νὰ διατυπώσουμε τὴν πιὸ κάτω σκέψη, πὼς τὰ ἔνστιχτα μᾶς ὠθοῦν σὲ ἐνέργειες μὲ τελολογικὸ χαρακτήρα, φαινομενικὰ ἀδύορκητο. Ἐκεῖ ὅμως πού λείπει ἡ αὐθορκησία, ὄλα εἶναι προκαθορισμένα, ὥστε κάθε παρέμβαση νᾶναι περιττή, ἀφοῦ ἀποκλείεται ἡ δυνατότητα νὰ μεταβάλομε καὶ νὰ καθορίσουμε ἔλλογα τὴ στάση μας, σχετικά μὲ τὴν ἐνέργεια πού θ' ἀκολουθήσει.

Δυνατότητα ἐπιλογῆς ἀνάμεσα σὲ πολλές πιθανὲς ἐνέργειες δίνει ἡ ἀνθρώπινη διάνοια· αὐτὴ ἀναζητεῖ κάθε φορὰ τὰ κατάλληλα μέσα καὶ τοὺς τρόπους γιὰ νὰ μᾶς βγάλῃ ἀπ' τὴν ἀνημπορία καὶ τὴν ἀπορία πού μᾶς διακατέχει. Τὸ « εἰ καλῶς ἀπορήσομεν » τοῦ Ἀριστοτέλη τότε μόνο ἄγει σὲ « εὐπορία » δηλαδὴ σὲ γόνιμη, ἀποτελεσματικὴ λύση, ἐφ' ὅσο μὲ τὴν διάνοιά μας κάνουμε ὄλες τις ἐφορκήσεις, πού τελικὰ ὀδηγοῦν στὴν εὐρεση.

Ἡ ἀπορία ὅμως δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀφετηρία πρὸς σκέψη, μιὰ παρακίνηση πρὸς τὸ συλλογισμό. Εἶναι σὰν ν' ἀναρωτιόμαστε πὼς ἀνακόπηκε ἡ πορεία τῆς ζωῆς, πὸ ἐμπόδιο ἀνάστειλε τὴν φορὰ τῆς ζωῆς :

Ἐ βαθὺς στοχαστῆς καὶ σεβαστός μου φίλος, κ. Κ. Γεωργούλης διατύπωσε τὴν πιὸ κάτω γνώμη· « ἡ ἀπορία ἀρχίζει ἀπ' τὴν στιγμή πού ἡ πρὸς τὰ ἐμπρὸς προχώρηση τῆς ζωῆς ἀντικόβεται¹. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ σταμάτημα τῆς πορείας μας, μοιάζει σὰν προσπάθεια τερατισμοῦ τῆς « θέλησης τοῦ ζῆν ». Ἡ παράταση τῆς δοκιμασίας αὐτῆς, πάει νὰ ἐξαφανίσῃ τὴν ὀρκὴ τοῦ ζῆν, φέρνει σ' ἄμεσο κίνδυνο τὸ εἶναι μας. Μᾶς κυριεύει μιὰ ἀγωνία. Ἡ ζωὴ νιώθουμε πὼς χτυπιέται στὴν ἴδια τῆς τῆ ρίζα. Μόνη πιά διέξοδος εἶναι ὁ τερατισμὸς τῆς ἀγωνίας, κι ἡ ἐξοδὸ μας στὸν χῶρο τοῦ λυτρωμοῦ.

Κι ὅμως ἐμεῖς, ὀδηγημένοι ἀπ' τὴν ζωϊκὴ ὀρκὴ, φθάσαμε δῶ πού νιώθουμε νὰ μᾶς ἀντικόβεται ὁ δρόμος. Γι αὐτὸ κανεὶς ἄλλος δὲν εὐθύνεται παρὰ μόνο ὁ ἑαυτός μας. Τῶρα νοῦς καὶ θέληση ἀπὸ κοινοῦ συνεργάζονται γιὰ νὰ βροῦν τερατισμὸ καὶ νὰ λύσουν τὴν « ἀπορία » γεφυρώνοντας τὸ « κενό ». Οἱ συνθῆκες, τὰ γεγονότα, τὰ φαινόμενα δὲν ὑποδηλοῦν τὸ « τί » στὴν παρούσα στιγμή εἶναι τὸ μόνο κι ἀπαραίτητο νὰ πρραχθῆ. Κι ἐφ' ὅσο σκεφτόμαστε κι ἐρευνοῦμε προσπαθώντας νὰ καθορίσουμε τὸ « τί » δέον νὰ πρραχθῆ, νιώθουμε μέσα μας πὼς παρατείνεται ὁ κίνδυνος τοῦ « ἐγώ ». Ἡ σκέψη πού μᾶς βασανίζει, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀπορία, ἔνα « ἐρώτημα ἐσωτερικὸ » πρὸς ἐμᾶς τοὺς ἴδιους. Εἶναι σὰν νὰ θέλομε νὰ ξεπεράσουμε τὴν δυσκολία ὄχι ἀποτεινόμενοι σ' ἄλλους ἢ ρωτώντας τρίτους.

Κρίνω σκόπιμο νὰ παραθέσω ἐδῶ μιὰ παρατήρηση τοῦ J. Dewey « τὸ σκέπτεσθαι — λέει — ἄρχεται ἀπὸ τοῦ δυναμένου νὰ ὀνομασθῆ κατάσταση διασταυρώσεως ὀδῶν, κατάσταση ἀμφιβολίας, κατάσταση παρουσιάζουσα

1. Ἰδὲ Κ. Γεωργούλης, Πλάτωνος Πολιτεία, σελ. Χ.

δίλημμα, προβάλλουσα ἐναλλαγὰς»¹. Σὲ τέτοιες λοιπὸν «διασταυρώσεις ὁδῶν» σὰν βρεθῆ τὸ παιδί, πρὶν πάρη τὸν πιθανὰ λανθασμένο δρόμο, δηλ. ἐκείνον ποὺ δὲν ὀδηγεῖ στὸν ἀπὸ πρὶν καθωρισμένο σκοπὸ μας, θὰ κἀνη προσπάθειες νὰ βρῆ πρόσθετες ἐνδείξεις, νέα δηλ. δεδομένα, ποὺ νὰ μᾶς ὑποβάλουν ἢ νὰ μᾶς πείσουν ὑπὲρ «μιας λύσεως». Τότε θ' ἀποκλεισθῆ ἢ μιὰ ὁδὸς καὶ θ' ἀκολουθηθῆ ἡ ἄλλη, ποὺ τὴν κατέστησαν πιθανὴν οἱ ἐνδείξεις.

Πολλὲς ὅμως φορὲς νοθερὰ ἢ ἀδύναμα μυαλὰ τερματίζουν πρόωρα τὴν ἀνήσυχη καὶ λυπηρὴ κατάσταση τοῦ σκέπτεσθαι, υἰοθετοῦν μιὰ τῶν λύσεων ἢ μὲ μιὰ ἐρώτησὴ των ἐπικαλοῦνται τὴν βοήθεια καὶ «ἀρωγὴ» τοῦ ἄλλου, τερματίζοντας μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὴν κατάσταση ἀμφιβολίας, ποὺ ὀδηγεῖ πρὸς πῶς συστηματικὸ ἔλεγχο τῶν συνθηκῶν καὶ πρὸς πῶς παρατεταμένη σκέψη κι ἔρευνα. Τὸ γερὸ ὅμως μυαλό, τὸ μυαλό ποὺ ἔμαθε ν' ἀντιμετωπίζη προβλήματα καὶ δυσκολίες, ἀντίθετα, δὲν παρατᾶ τὸν ἀγῶνα. Δὲν προσφεύγη στὸν τρίτο ρωτῶντας. Κι ὅταν ποτὲ προσφύγη θᾶχῃ ἐξαντλήσει ὅλες τὶς δυνατότητες γιὰ προσπάθεια.

Νιώθουν τὰ τέτοια παιδιὰ μιὰ λύπη κι ἀποκαρδίωση γιὰ τὴν ἀκαιρὴ ἢ πρόωρη ἐρώτηση τοῦ δασκάλου. Ἡ μόνη λοιπὸν περίπτωση ποὺ δικαιολογεῖ τὴν διατύπωση τῆς ἐρώτησης τοῦ δασκάλου, εἶναι σὰν πρόκειται νὰ ἐνισχύσουμε ἓνα ἀποθαρρημένο πᾶς παιδί, ἂν — φυσικὰ — ἡ ἐρώτησή μας τὸ ὑποβοηθήσῃ νὰ μπῆ σ' ἓνα δρόμο σωστῆς ἔρευνας, ποὺ θὰ τοῦ φέρῃ ἱκανοποίηση, αὐτολεποίθησι καὶ χαρὰ γιὰ τὸ ἐπίτευγμα. Εἶναι τὴν ὁσὴν τῶν δυνάμεών του μιὰ τέτοια ἐρώτηση. Γι' αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ παράγγελμα ἀνούσιο ἢ πρόταση τοῦ Η. Gaudig μάθετε «τὴν τέχνην τοῦ δεξιῶς ἐρωτᾶν».

Μετὰ ἀπ' τὴν γενικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος ἔρχομαι στὴν καθαρὴ παιδαγωγικὴ του πλευρά. Δεχτήκαμε πὼς ἂν δὲν γεννήσουμε στὸ παιδί τὴν ἀπορητικὴν τὴν γνήσια κι ὄχι τὴν «ἐτεροκαθοδήγητο» δὲν θὰ δοκιμάσουμε τὴ χαρὰ νὰ δοῦμε φυσικὰ κι ἀβίαστα ν' ἀναπηδήσουν οἱ ἐρωτήσεις του. Παρὰ ταῦτα καὶ παρὰ τὴν πολεμικὴν ποὺ ἀσκήθησε κι ἀσκεῖται σὲ βάρος τῆς ἐρώτησης, ὁ δάσκαλος θὰ καταφεύγῃ σ' αὐτὴν θέλοντας νὰ ξυπνήσῃ τὴν παιδικὴν προσοχὴν, τὸν παιδικὸν νοῦ, τὴν παιδικὴν αὐτενέργεια.

Α') *Ἱστορικῶς.* Ἀνατρέχοντας στὸ παρελθὸν διαπιστώνουμε πὼς ὁ Σωκράτης ἔκανε πρῶτος χρῆση συστηματικῆς τῆς ἐρώτησης. Κι εἶναι δὲ γνωστὸ πὼς ἓνα εἶδος τῶν ἐρωτήσεων ὠνομάστηκαν ἐρωτήσεις ἐφευρετικῆς - ἐρεῦνης ἢ Σωκρατικῆς. Γενικώτερα θὰ λέγαμε πὼς ἡ ἐρώτηση ἐγεννήθηκε στὴν χώρα τούτη, κι εἶναι προῖον τῆς ψυχοσύνθεσης καὶ τῆς νοοτροπίας ποὺ χαρακτηρίζουν τὸν λαὸ τούτου.

Ἡ ὀξεῖα ἀντίληψή του, ἡ ὑψηλὴ νοημοσύνη του τὸν τοποθέτησε «προ-

1. Ἰδὲ J. Dewey, Πὼς σκεπτόμεθα, μετάφρ. Γ. Σ. Κατσαμᾶ, σελ. 23 κέξ.

βληματικά» μὲν πρὸς σὺν τὸν κάθε τι. Ἔτσι ἀναζητήσε τις πρῶτες, ἀρχές, φιλοσόφῃ, ἐδημιούργησε ἐπιστήμη, κοινωνία, πολιτεία, δίκαιο, πολιτισμό. Ποτὲ δὲν ἀπόφυγε τὴν δυσκολία. Στάθηκε καταφατικά στὴν ζωὴ δὲν τὴν ἀρνήθηκε. Κι ἂν τὰ ἔργα του ἔχουν τὴν σφραγίδα τοῦ κλασσικοῦ, τοῦ πρωτότυπου, τοῦτο χρωσιέται στὴν ἀπορητικότητα του, στὴν ἀγρύπνια τὴν διανοητική, στὴν σκέψη του. Ἀνάμεσα σὲ τέτοιους ἀνθρώπους, μὲ τέτοιο χαρακτήρα ἔζησε ὁ Σωκράτης. Μὲ κάθε ἐρώτησή του κέντριζε τὸν συνομιλητή του, τοῦδινε τὴν εὐκαιρία νὰ ξανασκεφθῆ, νὰ προχωρήσῃ πρὸς πέρα συνεχίζοντας τὴν συλλογιστική του προσπάθεια. Ἔτσι τὸν ἔφερον σ' ἐπαφὴ « μὲ τις τραχείες ἐπιφάνειες καὶ τις κοφτερὲς γωνίες, πού ὀνομάζονται γεγονότα τῆς ζωῆς » ὅπως θᾶλεγε ὁ Highet. Τὸ ἔργο τοῦ Σωκράτη ἦταν μιὰ ἐξαιρετικὴ γυμναστικὴ τοῦ νοῦ, μιὰ λαμπρὴ ἀσκηση τῆς σκέψης κι ἔδινε βαθύτητα καὶ προέχταση στὴν ἀπορητικότητα. Δὲν μιλοῦσε ὁ ἴδιος, ἔκανε τὸν συνομιλητή του νὰ μιλᾷ. Τοῦ ἐγεννοῦσε τὴν πίστη στὶς δυνάμεις του, καὶ μὲ τὴν ἔρευνα τὸν ὀδηγοῦσε στὴν εὐρεση. Ἔτσι, γιὰ τὸν Σωκράτη, ἡ τέχνη τοῦ δασκάλου ἦταν: ν' ἀνασύρη πρὸς τὰ ἔξω ὅ,τι ὑπῆρχε μὲς' στὸ μυαλὸ τοῦ συνομιλητή του. Κάθε ἐρώτηση τοῦ Σωκράτη ἦταν μιὰ ἐπιφύλαξή του σχετικὰ μὲ τὴν ἀκρίβεια ἢ τὴν ὀρθότητα τῶν διατυπωθέντων, ὥστε μετὰ ἀπὸ κάθε ἐρώτησή του, πού ἦταν μιὰ ἀντίσταση, ἢ προσπάθεια συνεχίζόνταν ἀνεβασμένη ὅμως ψηλότερα.

Ὁ διαλεκτικὸς αὐτὸς τρόπος εἶναι φανερὸ πὼς δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὴν ῥηγὴ κι ἐπιπόλαιη διάθεση κουβεντολογιοῦ, πού χαρακτηρίζει τὴν σημερινὴ ἐποχή. Τὸ κουβεντολόι εἶναι σκόπιμη ἐπιδίωξη γιὰ διασπάθιση τοῦ χρόνου. Δὲν περικλείει καμιά προσπάθεια ἢ σκέψη. Ὁ συνομιλητὴς τοῦ Σωκράτη εἶχε συνείδηση τοῦ ὑψηλοῦ ἔργου του' τὸ ἀνελάμβανε μὲ εὐθύνη, μετεῖχε ἐκούσια, αὐτενεργοῦσε. Ὅταν τερματιζόνταν ἡ συζήτηση μὲ τὸν δάσκαλο, γινώριζε καθένας τί ἄκουσε, τί βρῆκε, ποιοῦ πράγματος ἔγινε κάτοχος. Πρὸ πάντων καταλάβαινε πὼς ἔτερματίστηκε μὲ προσπάθεια, ἕνας μὸχθος.

Β') Εἶδη ἐρωτήσεων. Μιὰ λεπτομερειακὴ κατάταξη τῶν ἐρωτήσεων θὰ μᾶς ἔφερον σὲ μᾶκρος. Μιὰ τέτοια ἐκθεση θᾶχε τὴν θέση της σὲ εἰδικὰ περιοδικά. Κι ἀπ' τὶς στῆλες τοῦτες, μιὰ σύντομη καὶ περιεκτικὴ ἐνημέρωση τοῦ ἀναγνώστη, δὲ θᾶταν περιττὴ. Κάθε ἐρώτηση λοιπὸν ἐκπληρώνει μιὰ σκοπιμότητα, καὶ θᾶναι α) *ἐξεταστικὴ* ἐφ' ὅσον δηλ. ἀποβλέπουμε στὴν ἐξακριβώση γνώσεων πού κατέχει ὁ μαθητής. Μετροῦμε τότε τὸν βαθμὸ κατοχῆς τῶν γνώσεων, κι ἀκόμα τὴν ἰκανότητα χειρισμοῦ τῆς γλώσσας καὶ τὸν τρόπο τῆς διατύπωσης τῶν σκέψεων ἢ κρίσεων. β) *διδασκικὴ*. Μὲ τὴν διδασκικὴ ἀποβλέπουμε σὲ νὰ προβοῦν οἱ ἴδιοι σὲ εὐρέσεις ἢ σ' ἀπόκτηση γνώσεων. Ἐδῶ ἡ αὐτενεργεία εἶναι πρὸς ἐντονη, κι ἡ ἐργασία τοῦ μαθητῆ πρὸς ὑπεύθυνη, παρὰ στὶς ἐξεταστικὰς ὁπου κατὰ κύριον λόγον ἐργάζεται ἡ μνήμη. γ)

διεγερτική. Πιο σημαντική απ' όλες είναι η τελευταία τούτη, που αποβλέπει στο να παρορμήσει τον μαθητή σε πνευματική ενέργεια. Επιδιώκει δηλ. να τοποθετήσει τον μαθητή με διάθεση απορητική έναντι των συμβαινόντων, και να τον ύψωση σε θεωρητική ένατένιση. Ώθει προς μίαν *επιστημονικήν προπαίδευσιν*. Τους καρπούς απ' την παρόρμηση και την προσπάθεια ανακοινώνει δια μίας όμιλίας του ο μαθητής. Ο κ. Κ. Γεωργούλης χωρίζει τις ερωτήσεις σε δύο μεγάλες κατηγορίες α) *πραγματικές*, β) *φαινομενικές*. Στις πρώτες, που έχουν ένα πραγματικό περιεχόμενο, ζητούμε να καθοριστή κάτι, ένα αντικείμενο, και για τον λόγο τούτο οι πραγματικές μπορούν ν' αποκληθούν: *καθοριστικές*. Όλα τ' άλλα είδη (διαζευτικές ή αποφαντικές - εξαρκτικές (εξαίρω), συναισθηματικές (ή ρητορικές), επαναληπτικές, εξεταστικές) τις αποκαλεί ψευδοερωτήσεις, και τούτο γιατί δεν πληρούν ένα και κύριο όρο: *δέν καλλιεργούν τὸ ἀπορητικὸ πνεῦμα*. Όπως όμως τονίσαμε πολλές φορές οι απορίες, πρέπει να υπάρχουν « φύσει » στο παιδί. Η ερώτηση δεν μπορεί να τις γεννήση. Εκτός τούτου, οι ερωτήσεις με την πάροδο του χρόνου « τυποποιούνται » οπότε κι ο μαθητής γνωρίζει και περιμένει την ερώτηση έχοντας έτοιμη την απάντηση. Έναντίον αὐτῶν ἤσκησε δξεία κριτική ο καθηγητής κ. Σπ. Καλλιάφας (η ερώτησις θεωρεῖται: ὡς πνευματοκτόνος). Πραγματικά πολλές ψευδοερωτήσεις δεν ὠθοῦν σε καμιά αὐτενέργεια τὸ πολὺ πολὺ ἐπάνω σε στρωμένο - καθωρισμένο ἀπὸ μᾶς δρόμο, βάζουμε τὴν σκέψη τοῦ παιδιοῦ νὰ κινηθῆ κατὰ τὴν πορείαν ποὺ χαράξαμε. Πρόκειται περὶ μηχανικῆς (ἐκτελεστικῆς) ἐργασίας, ποὺ ἄκοπα συνεχίζει τὸ παιδί, γνωρίζοντις ποὺ κᾶει καὶ πὼς θὰ κᾶει. Ὅμοια κινεῖται πάνω στίς σιδηροτροχιᾶς ἕνα βαγόνι σὰν κάθε τόσο μιὰ δύναμη ἐξωτερικὴ τὸ ὠθει πὺ πέρα. « Ἐν σπέρματι » ἡ ερώτησή μας περικλείει (πολλές φορές) τὴν ἀπάντηση. Τότε τὸ παιδί δέν αὐτενεργεῖ, δέν προβαίνει σε εὔρεση, κι οὔτε δοκιμάζει τὴν χαρὰ ποὺ δίνει « πᾶσα δημιουργικὴ ἐργασία ».

Γ') *Δεοντολογικὰ ἡ ερώτηση*. Κάθε ερώτημα που διατυπύεται απ' τον δάσκαλο, πρέπει ν' απευθύνεται συνολικά στην τάξη. Ἐτσι δλόκληρη ἡ τάξη ἀγρυπνεῖ. Ὅλοι εἶναι ἕτοιμοι νὰ δώσουν μιὰν ἀπάντηση, οπότε ὀνομαστί καλοῦμε ἕναν ν' ἀπαντήση. Σε μιὰ ἀπάντηση μισοεσφαλμένη, μπορούμε νὰ καταστήσουμε τὸν μαθητὴ προσεχτικὸ, ὥστε ὀνος ν' ἀνεύρη τὸ σωστό, τὸ λογικὸ κι ἀκριβὲς περιεχόμενο καὶ ν' ἀπαντήση. Ἄλλιῶς ζητοῦμε τὴν βοήθεια ἄλλων. Ἡ ἄξια τοῦ ὀνόματός της διδακτικὴ ερώτηση πρέπει νᾶναι: α') *Γλωσσικὰ ἄφορη*. β') *Λογικὰ ὀρθή*. γ') *Ὁρισμένη*. δ') *Σύντομη*. ε') *Εὔληπτη*. Ζητοῦμε λοιπὸν ἀπ' τὸν δάσκαλο α') ν' ἀκριβολογῆ, β') νὰ μὴν περιέχη ἡ ερώτησή του στοιχεῖα « ἄλογα », γ') νὰ μὴν ζητᾶ κάτι τὸ ἄοριστο κι ἄσαφές· νᾶχη στόχο του κάτι συγκεκριμένο, δ') νᾶναι ἡ ερώτησή του σύντομη, ὥστε νὰ μπορῆ νὰ συλληφθῆ ἁμέσως καὶ ε') ν' ἀνταποκρίνεται σὴν ἀντιληπτικὴ ἱκανότητα τῶν παιδιῶν, ποὺ θὰ δεχτοῦν τὸ ερώτημα.

Ἐκ τῆς στιγμῆς ὅμως πού διατυπώθη τοῦτο καί θέσει σέ δράση τήν παιδική ἐνεργητικότητα καί σκέψη, πρέπει νά δοθῆ στόν μαθητῆ χρονική ἀνεση, ἀνάλογη πρός τὸ ἐρώτημα καί τή σοβαρότητα τοῦ θέματος. Γιατί ὁ μαθητῆς προτοῦ ἀποκριθῆ, πρέπει νά προβῆ σέ διερευνήσεις «ἰδία εὐθύνη καί πρωτοβουλία». Ἡ γρήγορη καί πρόωρη κατά συνέπεια ἐπέμβασις μας μέ μιὰ νέα ἐρώτηση, καί τὸ ζῆλο τοῦ μαθητῆ θ' ἀνακόψῃ καί θά ἐπιφέρῃ ἄμεσο τερματισμὸ τῆς ἐσωτερικῆς του προσπάθειας, περιστέλλοντας τήν αὐθορμησία τοῦ παιδιοῦ. Τὸ νέο εῴτημά μας ἔμμεσα ἐξαναγκάζει τήν παιδική αὐθορμησία νά στραφῆ πρός κατευθύνσεις πού ἐμεῖς θέλουμε. Κι αὐτὸ μέ τὸν καιρὸ ὀδηγεῖ σέ ὑποταγὴ καί δουλική μίμηση, ὅποτε τὸ «σκέπτεσθαι ἐλευθέρως» χάνεται.

Η ΠΙΣΤΗ ΔΑΦΝΗ

Ἀσχοληθεῖς ἐπὶ τι διάστημα μὲ τὴν περισυλλογὴν λαογραφικοῦ ὕλικου ἀπὸ τὴν Ζακύνθου καὶ εἰδικῶς < Ὀμιλιῶν > — τοῦ Ζακυνθινοῦ αὐτοῦ λαϊκοῦ θεάτρου — διεπίστωσα ὅτι παραμένει ἄγνωστος ἰκανὸς ἀριθμὸς ἐκ τούτων. Μία ἐξ αὐτῶν εἶναι καὶ ἡ δημοσιευομένη ἐνταῦθα. Ἡ < ὀμιλία > αὕτη εἶναι ἐκ τῆς περιοχῆς πιθανῶς Μουζακίου ἔχει δὲ τὸν τίτλον < Ἡ πιστὴ Δάφνη >. Δὲν θὰ ἐλεκταθῶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος τῶν λαϊκῶν θεατρικῶν παραστάσεων τῆς Ζακύνθου, αἱ ὁποῖαι καθιερώθησαν μὲ τὸ ὄνομα < Ὀμιλίαι > ¹. Θὰ ἀρκεσθῶ μόνον νὰ εἶπω ὅτι τὸ ἔργον αὐτὸ ἔθιμον εὑρίσκεται εἰς πλήρη ἀκμὴν. Πρὸ τῶν καταστρεπτικῶν σεισμῶν τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1958 ὀμιλοὶ χωρικῶν ἐδίδον παραστάσεις εἰς τὸ μεγαλοπρεπὲς θέατρον τῆς νήσου. Αἱ παραστάσεις αὗται προηγουμένως εἶχον δοθῆ εἰς τὸ ὑπαίθρου καὶ εἶχον τύχει τῆς γενικῆς ἐπιδοκμασίας. Μετασεισμικῶς ἀπὸ ὅτι γνωρίζω τὸ ἔθιμον διατηρεῖται εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς περιφερείας τοῦ χωρίου Λιθακιά μέχρι καὶ τῆς τοῦ Ρόϊδου. Αἱ παραστάσεις αὗται δὲν περιορίζονται μόνον εἰς τὴν μικρὰν χρονικὴν περίοδον τῶν Ἀπόκρεων, ἀλλὰ παρουσιάζονται ὡς μία τῶν σημαντικωτέρων ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων εἰς οἰανδήποτε μεγάλην — συνήθως — πανηγυριν τῆς ὑπαίθρου. Δίδονται δὲ συνήθως ἀπὸ τοῦ κέντρου τοῦ χώρου τῶν πανηγύρεων. Τοῖς ρόλους τῶν γυναικῶν ἐξακολουθοῦν νὰ ὑποδύωνται ἄνδρες μεταμφιεσμένοι καταλλήλως. Οἱ ὀμιλοὶ, οἱ ὁποῖοι δίδουν τὰς λαϊκὰς αὐτὰς παραστάσεις δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῶν γνωστῶν ὀμιλιῶν τοῦ Κρίνου, τοῦ Μυρτίλου ἢ τῆς Χρυσανγῆς ἀλλὰ συνθέτουν καὶ οἱ ἴδιοι νέας. Οἱ χωρικοὶ τῆς Ζακύνθου, γνωστοὶ διὰ τὴν εὐκολίαν μὲ τὴν ὁποῖαν συνθέτουν ρίμες ἀρέσκονται κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς τῶν νὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὰς < ὀμιλίαις >. Συγκεντρωμένοι λοιπὸν οἱ ὀμιλοὶ εἰς τὰς ταβέρνας — συνήθως — συνθέτουν ἐν συνεργασίᾳ τὴν < ὀμιλίαν > τῆς ἀρεσκείας τῶν. Τὰς < ὀμιλίαις > αὐτὰς τὰς ἐμπνέονται ἢ ἀπὸ παλαιὰ συμβάντα ἢ ἀπὸ ἀναγνώσματα, τὰ ὁποῖα τοὺς ἐπροξένησαν ἐντύπωσιν. Ἀνεξαρτήτως τοῦ περιεχομένου τῆς < ὀμιλίας > διασκεύαζον τὸ τέλος αὐτῆς ὥστε νὰ εἶναι εὐχάριστον.

Ἡ ὑπόθεσις τῆς < Ὀμιλίας >, τὴν ὁποῖαν παρουσιάζω ἀνάγεται εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς πειρατείας καὶ τῶν σκληρῶν, τῶν αὐταρχικῶν ἀρχόντων πού ἐπέβαλλον τὴν γνώμην τῶν εἰς τὰς οἰκογενείας τῶν ἀδιαφοροῦντες διὰ τὰς πιθανὰς κακὰς ἐξελίξεις τῶν ἀστόχων ἀποφάσεών τῶν, ὡς καὶ διὰ τὴν διάφορον γνώμην τῶν οἰκείων τῶν.

1. Ἰδ. Μ α ρ. Μινώτου, Ὀμιλίαι, περ. < Ἰόνιος Ἀνθολογία Ἡ' (1934), σ. 139 - 140 [: Γενικά], 141 - 151 [: Ὁ Κρίνος], 152 - 160 [: Μυρτίλος καὶ Δάφνη], 162 - 172 [: Ἡ Χρυσανγῆ]. — Γλ. Π ρ ω τ ο π α π ᾶ - Μ π ο υ μ π ο υ λ ἰ δ ο υ, Τὸ θέατρον ἐν Ζακύνθῳ ἀπὸ τοῦ ΙΖ' μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος (ἐπὶ τῇ βάσει ἀνεκδότων κειμένων). Διατριβὴ ἐπὶ διδακτορίᾳ. Ἀθήναι 1958, σ. 19 - 34 [ἐνθα καὶ παλαιότερα βιβλιογραφία].

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

ΦΙΛΙΠΠΟΣ νέος ἄνδρας
ΔΑΦΝΗ σύζυγός του
ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ πατήρ του
ΡΗΓΙΟΣ ὑπηρέτης του
ΛΗΣΤΗΣ

ΣΚΗΝΗ ΠΡΩΤΗ

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Ποῖος ἀφ' τὸν ὕπνο μ' ἔβγαλε ; Ποῖο φάντασμα τὸν διώχνει ;
Σὰν ὑπνοβάτη ποία δεινὴ αἰτία ἐδῶ μὲ σπρώχνει ;
Καὶ πῶς στὸν ὕπνο μοναχὸ τὸ ταῖρι μου ἀφίνω ;
Κι ἄπονα ἀκόμη ἐλόγιασα μακρύτερα νὰ μείνω ;
Δὲν τ' ἀποφάσισα ἐγώ, γνώμη δὲν εἶν' δική μου
εἶν' ἀκαρδου γονιοῦ βουλή ποὺ εἶν' τόσο ἐχθρική μου.
Τὸν ἐκερδίσαν τὰ λεφτά, τὴ φύση εὐτός κερδίζει
καὶ τοῦ παιδιοῦ του ὁ θάνατος τὸ νοῦ του δὲν λογίζει.
— Εἶμαι — μοῦ λέει — πατέρας σου, τὸ χρῆμα κι ἡ τιμὴ μας
καιρὸ νὰ λείψης ἀπαιτοῦν μακριὰ ἀπὸ τὴ γῆ μας.
* Ἄλλοιῶς νὰ κάμω δὲν μπορῶ, στοῦ κύρη μου τὴ γνώμη
πρέπει νὰ κλίνω, κι ἂν μπορῆ, κι ἡ Δάφνη μου ἀκόμη.
Εἶναι ἡ Δάφνη μου καλή, μ' ἀθῶο παιδάκι ἴση
ὅλη ἡ ἐλπίδα τση σ' ἐμέ. Μακριὰ μου πῶς νὰ ζήση ;
Δὲν τὸ ὑποφέρει. * Ἀδύνατο εἰς τὴ ζωὴ νὰ μείνη
καὶ εἰς ἐμὲ νὰ τῆ τὸ εἰπῶ ποῖος τώρα θάρρος δίνει ;
* Ὡ διαμαντόστρωτε οὐρανὲ καὶ σὺ χρυσὸ φεγγάρι
καὶ σεῖς ἄστρα οὐράνια, δόστε καρδιὰ λιθάρι.
Σεῖς βρούσες δάκρυα πάψετε ἐγὼ γιὰ νὰ τολμήσω
στὸ ταῖρι μου τόσο σκληρῆ εἶδηση νὰ μηνύσω.
(Πλησιάζει τὴ Δάφνη ποὺ κοιμάται καὶ τῆς λέει).
Ξύπνησε τώρα, Δάφνη μου, ξύπνησε ! Τί παθαίνεις ;
Τί τόσο ἀργά, ὅπως ποτέ, στὸν ὕπνο τώρα μένεις ;

ΔΑΦΝΗ (ξυπνάει)

Τί βλέπω ; Γιατί ἀνήσυχος ; Γιατί εἶσαι ταραγμένος ;
Ποῦ ἦσουν ; Τί ἀκολούθησε ; Δείχνεις ἀγρυπνισμένους.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Ἀλήθεια λές. Ἀγρύπνησα τὴ νύχτα σχεδὸν ὅλη
καὶ πέρασα ὥρα πολλὴ κάτου στὸ περιβόλι.

ΔΑΦΝΗ

Καὶ ἡ αἰτία, λέγε μου, ὅπου σ' ἀγρύπνια τόση
σὲ ἔρριξε; Θάνατι πολὺ ἀσυνήθιστη αὐτὴ γιὰ νὰ σηκώση
ὕπνο ὅλης μιᾶς νυχτιᾶς τοῦ ἀνθρώπου κι ἀφ' τὴν κλίνη
νὰ τότε διώξη σὰ θεριὸ κι ὄξω νὰ πάη νὰ μείνῃ.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Ὁ Κύρης λέει στὴν ξενιτεὶά νὰ πάω γιὰ τὸ καλὸ μας
καὶ γι' ἄλλα πού εὐτὸς φρονεῖ καὶ γιὰ ὄφελος δικό μας.

ΔΑΦΝΗ

Σπαράζομαι, λιγοψυχῶ, βγαίνω ἀφ' τὸ λογικό μου
ἀνώτερη δὲ δύνουμαι νὰ γένω στὸ κακό μου.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Τόση δειλία; μὰ γιατί ἀπελπισία τόση;
Ὁ οὐρανὸς δὲν ἤμπορεῖ παρηγορία νὰ δώσῃ;
Ἦξευρε πὼς ὁ Κύρης μου ἴσως ν' ἀλλάξῃ γνώμη
σ' ἐμὲ μόνον τὸ μίλησε σ' ἄλλον κανέν' ἀκόμη.
Ἄσε λοιπόν, ὑπόμενε, καὶ πάλι τὸ μιλοῦμε
κι ἴσως καταλληλότερα τὸ δίκιο μας τοῦ ποῦμε,
καὶ πάλι ἀνθρώπος κι ἐγὼ δὲν εἶμαι σὰν κι ἐσένα;
Καρδιά θλιμμένη ἔχω κι ἐγὼ καὶ σπλάγνα φλογισμένα,
μὰ ὑπομένω, ἢ ἄπονο κι ἄπιστο μὲ πιστεύεις;

ΔΑΦΝΗ

Μ' εὐτὰ πού λές ποῖος ὁ σκοπός; τί θέλεις; τί γυρεύεις;
Βλέπω πὼς μὲ τὰ λόγια σου νὰ κρύψῃς θέλεις λίγο
γιὰ ὅ,τι πάσχεις καὶ πονεῖς πού μέσα σου ξανοίγω
κι εὐτὸ μὲ κάνει προσοχὴ στὰ λόγια νὰ μὴ δίνω
γι' αὐτὸ μὲ βλέπεις τώρα ὀρθῆ χωρὶς πνοὴ νὰ μείνω
τὸ λέει τ' ἀχνό σου πρόσωπο, οἱ τόσοι στεναγμοὶ σου
τ' ἀποκομμένα δάκρυα δὲ δείχνουν τὴν ψυχὴ σου;
Οὐλα εὐτοῦνα ξέρε το, ἡ λύπη δὲν τὰ φέρνει
φοβοῦμαι τὴ δειλία σου, εὐτὸ μὲ συνεπαίρνει.

ΔΑΦΝΗ

Φόβος γὰρ μὲ δὲν εἶν' κανεῖς. Ἐγὼ θὰ ταξιδέψω ;
Καὶ μ' ἀφορισμένα κύματα θάλασσα θὲ νὰ πλέψω ;
Καὶ ποῦ νὰ εἰπῶ τὰ ὄσα δεινὰ μοῦ βάνει ὁ λογισμὸς μου
ποῦ μιᾶς στιγμῆς ἀσφάλεια δὲν σοῦ χαρίζει, φῶς μου ;

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Ἐπόμενε καὶ μὴ τοὶ πλιὸ σκληροὺς λόγους γυρεύεις
καὶ μὴ θέλῃς πάντα μ' εὐτοὺς τῆ λύπη νὰ περσεύῃς.

ΔΑΦΝΗ

Τί νὰ ὑπομένω ; ὥστε νὰ ἰδῶ τὸ πλοῖο νὰ πατήσῃς
κάμε ἀπὸ δῶ σὺ θάνατε τότες νὰ μὲ βοηθήσῃς.
(Φεύγει ἡ Δάφνη).

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Πάψε σοῦ λέω ἂν μ' ἀγαπᾷς, διώξ' τὴν ἀπελπισία
ἄς τραβηχτοῦμε, ὁ Κύρης μου ! Πάψε τὴν ὁμιλία.
(Εἰσέρχεται στὴ σκηνὴ καὶ ὁ Ἀποστόλης).

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Κακὴ ὥρα ὅπου γεννήθηκα καὶ εἶδα τὸ φῶς τσῆ μέρους
ποῦ ἔζησα καὶ ἀναθρέφτηκα καὶ γίνηκα πατέρας.
Δὲν πέρασα λύπες, καημούς, γιὰ νὰ σὲ ἀπολάψω ;
Τὸ βίός μου δὲν ἐσκρόπισα χωρὶς στιγμὴ νὰ κλάψω ;
Κι ὄχι μοναχὰ ἐγὼ καὶ ἡ μάνα σου ἀκόμα
γιὰ σὲ δὲν ἐκατοίκησε τσῆ γῆς τὸ μαῦρο χῶμα ;
Κληρονομία δὲ μοῦφαγες καὶ πόσες δυσκολίες
καὶ κόπους δὲν ὑπόφερα καὶ τί ἀνησυχίες ;
Ἄσπερ οὐρανὸς σὲ ἔστειλε μάλιστα γιὰ τὰ μένα
ὅμως ξεχνᾶω τὰ βάσανα καὶ ἀγαπῶ ἐσένα.
Ἄλλ' ἦρθε ἡ ὥρα ποῦ καὶ ἐγὼ σκληρὸς Κύρης θὰ γίνω,
σ' ἀγάπη πλιὸ, σ' αἰσθήματα ἀκρόαση δὲ δίνω.
Οἱ μέρες ἐπλησίασαν καιρὸς πλέο δὲ μένει
καὶ τῆς γραφῆς ἡ ἐποχὴ εἶν' ἤδη περασμένη,
τοῦ ἐμπορίου τὰ πράματα εἶν' ὄλα ἐτοιμασμένα,
τοῦ ταξιδιοῦ λίγα ἔλειψαν καὶ γίνονται ὄλοένα.
Γιὰ ὅτι ἄλλο χρειάζεται ἡ Δάφνη ἄς φροντίξῃ
ἀφοῦ τσ' ἔγνωις τοῦ ταξιδιοῦ ἐκείνη τοὶ γνωρίζει.
Γνωιάσου καὶ σὺ γιὰ τίποτα. Ἐγὼ θὲ νὰ πηγαίνω.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Στάσου!

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Τί νέο πάλι; Μίλησε! ἀπὸ τὸ νοῦ μου βγαίνω!

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Νέο δὲ εἶν' οὔτε κακό, νὰ τὸ νομίσης πρέπει
πρᾶμα πού ὁ ἴδιος ἔκαμες κι οὐλὸς ὁ κόσμος βλέπει·
ξέρεις πὼς ἐπαντρεύτηκα ἀπ' τὴ δική σου γνώμη,
μου ἔδωκες τὴ Δάφνη ἐσύ, τί ἄλλο θὲς ἀκόμη;

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Ἀλήθεια λές! Καὶ ποῖα κακά, ποιες λύπες νὰ μετρήσω;
Ποῖα πάθη δὲν ὑπόμενα ὥστε πού νὰ σὲ πείσω;

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Τὴ Δάφνη ὅπου νύφη σου θέλησες ν' ἀποκτήσης,
τώρα ποθεῖς καὶ στέργεσαι γιὰ νὰ τὴν ἀφανίσης;

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Ἦ οὐρανέ, τί ἀχαριστιὰ κι ἀφανισμὸς εἶν' τοῦτος;
ἀφανισμὸς ἢ εὐτυχία; ἀφανισμὸς κι ὁ πλοῦτος;

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Ἐγὼ δὲν εἶμαι ἀχάριστος, σ' εὐχαριστῶ γιὰ ὅλα
ἐτοῦτο ὅμως δὲν κρέμεται ἀπὸ τὰ ἐμὲ καθ' ὅλα·
ἐγὼ σοῦ εἶμαι ὑπάκουος σ' ὅ,τι κακὸ κι ἄ μ' εὐρη,
μὰ ἡ Δάφνη ἐλπίζει εἰς ἐμὲ καὶ ἄλλωνε δὲν ξεύρει.
Ἐκεῖνη μόλις τᾶκουσε βγῆκε ἀπ' τὸ λοῖσμό τση,
ἀγνώριμη ἐγίνηκε, βλέπω τὸ θάνατό τση,
τ' ἀπερπισμένα λόγια τση, τὰ δάκρυα κι οἱ δαρμοὶ τση
βέβαια δείχνουν πὼς εὐτὸ θὰ σώση τὴ ζωὴ τση.
Ἀπὸ τὰ δύο διάλεξε γιὰ ποῖο δίκιο γνωρίζεις
ἢ τὰ παιδιὰ σου ἢ τ' ὄφελος, γιὰμὰ ἀποφασίζεις.

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Ἄλλη ἀπόφαση ἀπ' αὐτὴ νὰ κάμω ἐγὼ δὲν ἔχω
οὐδὲ σὲ λόγια γυναικῶν ποτέ μου δὲν προσέχω.
Μία τέτοια αἰτία θάνατο δὲν ἤμπορεῖ νὰ φέρη
οὐδὲ γιὰ λόγια ἀφίνω ἐγὼ δουλειὰ πού μὲ συμφέρει.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Κοίτα σ' ἐμᾶς πῶς ἔρχεται ἀπέροπιστη καὶ κλαίει,
ἄκου την, ἴγὼ ἀναχωρῶ, τὰ ὅσα ἐκείνη λέει.
(Φεύγει ὁ Φίλιππος καὶ εἰσέρχεται ἡ Δάφνη).

ΔΑΦΝΗ

Σ' εὐτὸν πατέρα κι ἀδερφὸ ἔβλεπα καὶ μητέρα
καὶ πῶς ἀπ' οὐλοῦς μὲ στερεῖς τώρα σὲ μιὰν ἡμέρα ;

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Παραλογᾶς ; Τί ἔπαθες ; Τί βλέπεις κι ὄλο κλαίεις ;
Γιατί ἀνέροπιστα κακὰ συνήθισες νὰ λέγῃς ;
Ὡς τώρα ἀπὸ τὸ Φίλιππο μέρα καλὴ οὐδὲ μία
ὁ δόλιος δὲν ἐπέρασα καὶ τώρα μὲ κακία
ποὺ εἶμαι στὰ γερατεῖα μου ἤσυχο δὲ μ' ἀφίνεις ;
Ποῖο κακὸ δὲν δύνεσαι σκληρῇ νὰ ὑπομείνης ;
Σκλάβο θὰ δῆς τὸν Φίλιππο νὰ πάρουν, ἢ ἔξορία
τοῦ δίνει ὁ πατέρας του κι ἔχεις τόση δειλία ;

ΔΑΦΝΗ

Τόσα κακὰ εἶν' ἀρκετὸς σὲ μὲ νὰ φέρῃ μόνος
ὁ χωρισμὸς τοῦ Φίλιππου κι εἶναι πολὺς ὁ πόνος
ὅπου ἡ καρδιά μου αἰσθάνεται. Κακὰ καὶ πιὸ μέγала
νὰ πᾶν' ἂν εἶν' κι ὑπάρχουνε σὲ σωθικὰ πιά ἄλλα.

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Δὲν εἶμ' ἐγὼ ὁ Κύρης του ; γιὰ κείνον δὲν φροντίζω ;
Εἰς τὸ κακὸ ἀστόχαστα κι ἄπονα τὸν γκρεμίζω ;

ΔΑΦΝΗ

Παιδί σου εἶναι βέβαια μὰ εἶναι καὶ σύζυγός μου
σ' αὐτὸν ἢ εὐτυχία μου κι ὅποιος τὸν διώχνει ἐχθρὸς μου.

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Ἀπέραντα τὰ λόγια σου βλέπω νὰ γένουν μέλλον
γιατ' οἱ γυναῖκες δὲν ἀκοῦν ἄλλο παρ' ὅ,τι θέλουν.
Πάψε, ὅτι ἀποφάσισα τώρα νὰ γένη πρέπει
κι ἂν εἶναι δίκιο ἢ ἄδικο ὁ οὐρανὸς τὸ βλέπει.

ΔΑΦΝΗ

Κανεῖς δὲ φταίει σ' ὅσα κακὰ ἐγὼ κι ἄ δοκιμάζω,
ἢ τύχη μου εἶν' ἡ ἀφορμὴ βοηθό, οὐρανέ, σὲ κράζω.

(Φεύγει ὁ Ἀποστόλης καὶ ἡ Δάφνη μένει μόνη).
Ἔτι κακὸν μαντῆτο εὐτό! Καιρέ, ἄ πόσα φέρνεις
καὶ πόση ταραχὴ γεννᾷς ὅση γαλήνη παίρνεις!
Ποῦ εἶναι ἡ οὐράνια ἐκεῖνη ἡ γαλήνη
πῶς τώρα μόνο στεναγμοὶ καὶ δάκρυα ἐγίνη;
Ποῖος τώρα δρόμος μοῦ ἔμεινε ὅπου νὰ μὴ μὲ βγάλη
σὲ ἄλλους πάλι στεναγμοὺς καὶ σ' ἄλλη σκληρὴ ζῆλη;
Τὸ εἶδα πού ὁ Κύρης ὁ σκληρὸς μὲ σκληροτέρω γνώμῃ
ἀγάπῃ ἐποδοπάτησε καὶ κάθε δίκιο ἀκόμη.
Ἐγὼ λοιπόν, ἂν ἀγαπῶ τὸ Φίλιππο νὰ κρύψω,
τὴ λύπη πρόπει καὶ πλαστή τὴν ἀλλαγὴ νὰ δεῖξω·
νὰ τοῦ εἰπῶ πὼς τοῦ Κυροῦ τὰ λόγια ἐθεραπεύσαν
σχεδὸν ὅλο τὸ φόβο μου καὶ ὅτι μὲ γαληνέψαν.
(Ὁ Φίλιππος εἰσέρχεται πάλιν).

ΔΑΦΝΗ

Μὲ τὸν πατέρα ἐμίλησες;

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Τὸν εἶδα μὲ ἴδια γνώμῃ,
μὲ δίκια ἀκόμη ἀνώτερα τὰ πρῶτα στερεώνει·
ὁ νοῦς μου ἐκαταπίεστηκε, ἀλλ' ἡ καρδιὰ σπαράζει,
χίλιων λογίων κατάστασες σὲ μιὰ στιγμή ἀλλάζει.

ΔΑΦΝΗ

Δὲν εἶναι τόσο τὸ κακὸ ὅσο τὸ λὲς μεγάλο,
ἢ τρυφερὴ ἀγάπη μου τὸ γύρισε σὲ ἄλλο.
Τώρα ποῖα γνώμῃ δίνω ἐγὼ σὲ τοῦτο ν' ἀγροικήσης
Ἐφχαριστιέσαι; Ἡ γνώμῃ μου εἶναι, ἀγάπη μου, ταχιά ν' ἀναχωρήσης.
Μ' εὐτὸ τὸν τρόπο βέβαια φρόνιμοι θὰ δειχτοῦμε,
καὶ τὸν πατέρα πού γιὰ μᾶς φροντίζει, εὐχαριστοῦμε.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Τὸ βλέπεις τώρα τὸ λοιπὸ; Ὁ νοῦς μου ἠσυχάζει
καὶ τὴν καρδιὰ μου πλιὸ ποτὲ ὁ φόβος δὲ σπαράζει.

ΔΑΦΝΗ

Ναί, γιατί ἀφοῦ ἐσκέφτηκα εἶδα τὴν εὐκολία
στὸ χωρισμό, καὶ ἄ δὲ γενῆ θὰ εἶναι πολλὴ ζημία.
Ναί, εἶναι σκληρὸς ὁ χωρισμὸς θὰ γεννηθῆ ὅμως ἄλλος
ἄ δὲν τὸν ὑπομείνουμε, πού θ' ἀναί πλιὸ μεγάλος.

Ὁ Κύρης σου ἐθύμωσε, ἐσκλήρυνε. Ποῖος ξεύρει
τί ἄλλο πλὴν χειρότερο μέλλεται νὰ μᾶς εὕρη ;
Ἔχεις ἐχθροὺς κι ἐγὼ πολλοὺς καὶ οἱ δικοὶ ἐχθροὶ του
φτονοῦν τὴν εὐτυχία μας, κεντᾶνε τὴν ὀργή του.
Σὲ χίλιους παραλογισμοὺς μποροῦν νὰ τότε ρίξουν
νὰ κάμῃ ὅτι πολλοὶ γονιοὶ πράζουν νὰ τὸν κινήσουν
καὶ πρέπει νὰ προφτάσουμε γλήγορα τὸν πατέρα
κανεὶς δὲν ξέρει τί γεννᾷ ἡ αὐριανὴ ἡμέρα.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Ἄς πᾶμε γιατί κι ὁ καιρὸς πλέο δὲν περιμένει,
ἀφοῦ μιὰ μέρα μοναχὴ ἀκόμα ἀπομένει.
Νά, ὅπου φτάνει ὦ τί θυμὸ τὸ πρόσωπό του δείχνει !
Ἄσε νὰ τοῦ μιλήσω ἐγὼ, ὁ φόβος δὲ μ' ἀφίνει.
(*Εἰσέρχεται ὁ Ἀποστόλης*).

ΔΑΦΝΗ

Συχώρεσε τὸ λάθος μας, Κύρη.

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Ἐσύ ἴσαι ποὺ μὲ κράξεις ;

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Ἡ Δάφνη κι ὁ γιὸς σου, Κύρη μου, συχώρεση φωνάζει.
Νεότη, φόβος τοῦ κακοῦ στὰ πράγματ' ἀγνωρία
μᾶς κάμανε νὰ διώξουμε καὶ δόξα κι εὐτυχία.
Νὰ δείξουμε ἀνυπακοὴ εἰς τὸν πατέρα τόση
ἐνῶ ζητάει γιὰ τὰ μᾶς καλὰ νὰ κατορθώσῃ.
Τώρα κι ἐγὼ κι ἡ Δάφνη μου εὐχάριστα ὑπακοῦμε.

ΔΑΦΝΗ

Κι εἰς ὅ,τι ἄλλο μᾶς ζητᾷς, συχώρεση ζητοῦμε.

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Γιατί δὲν μὲ πιστεύατε ἀμέσως μὲ τὴν πρώτη ;
Τώρα εἶδατε τὰ ὠφέλιμα ; Μάθετε ὅμως ὅτι
δὲ θέλω νὰ μακρολογῶ γιατί ἔφτασεν ἡ ὥρα
καὶ τὸ καράβι ἕτοιμο προοιμενε πλέο τώρα.

ΔΑΦΝΗ

Ἐγὼ πηγαίνω κι ἔπειτα στὴν ὥρα ἐδῶ γυρίζω.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Πήγαινε τώρα, ήσύχασε, κουράστηκες, νομίζω.
(*Ἡ Δάφνη φεύγει*).

- Ὁ ἄτυχος τῆ λύπη μου τὴν εἶχ' ἀλησμονήσει
ὥστε ν' ἀκούσω ἡ Δάφνη μου τί θέλει ἀποφασίσει.
Κι ὅτ' εἶδα τί ἀποφάσισε ἐκείνη καὶ ἡσυχάζει,
πάλι τὴν ἐθυμήθηκα. Ἐκεῖ ὁ νοῦς μὲ κράζει.
Δὲν ἤμπορῶ νὰ φαντασθῶ ν' ἄλλαξε ἀλήθεια γνώμη
ν' ἀδιαφορῇ στὸ χωρισμὸ καὶ νὰ μὴν κλαίῃ ἀκόμη ;
*Ὅχι πλαστὰ τὰ ἔκανε κι οὐλα πλαστὰ τὰ ὠμίλει,
ἄλλα μοῦ λέει τὸ πρόσωπο κι ἄλλα μοῦ λὲν τὰ χεῖλη.
Ποῖα πίστη, ποῖα ἀγάπηση, ποῖα φρόνηση κι ἀνδρεία
ποῦ ἔδειξε ! Μὰ ἔρχεται, ἄ; ἀλλαχτῆ ὀμιλία.
(*Ἀπευθύνεται στὴ Δάφνη ἢ ὁποῖα εἰσέρχεται*).
Πόσο μοῦ ἐφάνη ὀγλήγορα πὼς ἔφτασεν ἡ ὥρα !

ΔΑΦΝΗ

*Ὅσο θ' ἀργῇ κάθε στιγμή, ποῦ θὰ περνῶ ἐγὼ τώρα !

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

*Ἐγὼ θὰ βροῖσκω ἀφορμὲς πολλὰς νὰ ξαστοχῶ
τὸ χωρισμὸ μας τὸν πικρὸ, ἀπ' ὅθε κι ἂν περνῶ
ὅμως ἐσύ...

ΔΑΦΝΗ

Τὸ ἴδιο κι ἐγὼ φτάνει ποῦ νὰ λαβαίνω
συχνὰ χρυσᾶ σου γράμματα καὶ ἡσυχὴ θὲ νὰ μένω.
*Ἐχω τρεῖ δοῦλες ποῦ εἶν' καλές, ποτὲ δὲν μὲ λυποῦνε
καὶ τῆ ζωὴ τους δὲν ψηφοῦν γιὰ νὰ μ' εὐχαριστοῦνε.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Καὶ ὁ Κύρης μου :

ΔΑΦΝΗ

*Ὦ, εὐτὸς γιὰ μὲ θὰ εἶν' ἄκρα εὐφροσύνη
σ' εὐτὸν ἐσὲ θὲ νὰ θωρῶ, στὴ θέση σου θὰ μείνη.
(*Εἰσέρχεται ὁ ὑπηρέτης Ρήγιος*).

ΡΗΓΙΟΣ

*Ἀφέντη, σὲ προσμένουνε καὶ μ' ἔστειλαν μὲ βία
κι ὁ Κύρης σου παράγγειλε μὴ γένη ἀργοπορία.

ΦΙΑΙΠΠΟΣ

Δάφνη γλυκειά, ἀναχωρῶ κι ἀπὸ τὰ σὲ μακραίνω.
(Φεύγουν μὲ τὸ Ρήγιο)

ΔΑΦΝΗ

Ταιράκι μου εἰς τὸ καλό, πάντα θὰ σὲ προσμένω.
(Κλαίει μόνη της).

Τώρα σφιγμένα δάκρυα καὶ στεναγμοὶ θλιμμένοι
χυθῆτε, βγῆτε, κλείστε με σὲ σφαῖρα συγνεμένη.
Κεῖνος πού σᾶς ἐμπόδισε δὲν εἶν' ἐδῶ, θ' ἀργήση
κι ἐσᾶς μόνο γιὰ συντροφιὰ μ' ἄφησ' ὡς νὰ γυρίση.
Θάλασσα, γίνου γαληνή, τὰ κύματά σου κρύψε,
ὅσα θωροῦν στὸν οὐρανὸ καὶ σὺ στοὺς ναυτεὺς δείξε!
Κι ὦ οὐρανέ, καθ' ἄστρο σου λαμπρότερ' ἄς φωτίση
ὡς τὴ στεριά τὸ ταῖρι μου ἄβλαπτο νὰ πατήση.
(Φεύγει).

ΣΚΗΝΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

(Εἰσέρχεται ὁ Ρήγιος).

ΡΗΓΙΟΣ

Ἀλλοίμονο, πόση ἔρμια βλέπω καὶ πόση φρίκη
μὲ πλάκωσε ὅπου εἶμ' ἐδῶ, πού ἡ ἀφέντρα μου κατοίκει.
Φωνὴ καμμία δὲν ἀγροικῶ. Τὸ πάτημά μου ἀχάει
καθένα μένει ἀκούνητο στὸν τόπο πού βαστάει.
Τᾶχα νὰ ζῆ ἢ ἀπόθανε ἢ ἄμοιρη; ἢ πού κλεισμένη
μουαχὴ κλαίει καὶ δὲν γροικᾷ τί ἄλλο τὴν προσμένει;
Ποία μοῖρα σὲ κατάρρεξε μαύρη καὶ πάντα θέλει
ἓνα κακὸ χειρότερο ἄφ' τᾶλλο νὰ σοῦ στέρνη;
Κι ἐγὼ πού πάντα σοῦ ἔφερα μῆνυμα εὐτυχισμένο
πού τῶρπιζα πὼς σήμερα ἄτυχος θὰ σοῦ γένω;
Καὶ σύ, πατέρα ἄκαρδε, σκληρὸ καὶ ὑπερφύση,
σὲ τί κακὰ ἢ σκληρότης σου θέλει σὲ καταστήσει!
Σ' ἄλλα πλιὸ μεγαλύτερα κακὰ, γιὰτὶ πιστεῶ
σὰν πρῶτα ἄπιστος σὲ μέ, θὰ πῆς δὲν ἀληθεύω.
Καὶ πόσες ἄλλες ἀφορμές! Κάποια φωνὴ ἀγροικῶ.
Νὰ ἰδῶ, εἶν' ἢ δοῦλα ὅπ' ἔρχεται; Τὸ δάκρυ δὲ βαστάω.
(Εἰσέρχεται ἡ Δάφνη).

ΔΑΦΝΗ

*Ω φόβος, ἄνθρωπος ἐδῶ ; Τί βλέπω ; Εἶν' ὁ Ρήγιος.
Τί θὲ νὰ εἶπῃ ; Πλέο δὲ βαστῶ, ἴδρωσ μου τρέχει κούος.
Τί νὰ ρωτήσω ; — Πῶς ἐδῶ ;

ΡΗΓΙΟΣ

Κυρά μου, μὴ φοβᾶσαι !

ΔΑΦΝΗ

Γιὰ πές μου, ἐδῶ εἶν' ὁ ἀφέντης σου ἢ μοναχὸς πλανᾶσαι ;

ΡΗΓΙΟΣ

Μονάχος μου.

ΔΑΦΝΗ

Γιὰ μίλησέ μου γλήγορα γιατί παραλογίζω.

ΡΗΓΙΟΣ

*Ο ἀφέντης ζῆ.

ΔΑΦΝΗ

Τότες πῶς εἶσαι μοναχός ; *Εγὼ δὲν τὸ ἐλπίζω.

ΡΗΓΙΟΣ

*Ασφαλισμένος βρίσκειται καὶ γλήγορα ἐδῶ φτάνει.

ΔΑΦΝΗ

Μὴν ἔχῃς λόγια σκοτεινά ! Λέγε μου ποία τὸν κάνει
αἰτία ποῦ δὲν ἔρχεται καὶ σὺ βρίσκεσαι μόνος ;
Λέγε, δὲν ὑποφέρεται πλιὸ τῆς καρδιάς μου ὁ πόνος.

ΡΗΓΙΟΣ

*Υπομονή, μὴ βιάζεσαι, ὑπομονή, Κυρά μου !

ΔΑΦΝΗ

*Ὡς τώρα ὑπόμενα πολλά.

ΡΗΓΙΟΣ

Πολλὰ εἶν' καὶ τὰ δικά μου.
Τὸ μήνυμα λίγο βαρὺ, δὲν κινδυνεύει ὄμως.

ΔΑΦΝΗ

Καραβοτσάκισμα ἔτυχε ; Κίνδυνος καὶ τί τρόμος !

ΡΗΓΙΟΣ

*Όχι κυρά μου, ὄχι εὐτό, ἡ θάλασσα καμμία
κακία σὲ μᾶς δὲν ἔδειξε, δὲν ἔκαμε ζημία.
Καράβι ὅμως ταχύτερο κι ἀπ' ὅτι ἐγὼ τὸ λέω,
ἀκόμη γληγορώτερα, πού τὸ θυμᾶμαι κλαίω,
μᾶς πλάκωσε. Γιὰ κλέφτικο δὲ φάνηκε' κάτι λίγοι
φανῆκαν στὸ κατὰστροφωμα ἄνοπλοι' κι ὅτι ἀνοίγει
ἡ καταστρωματόπορτα...

ΔΑΦΝΗ

*Εγνώρισα καὶ φτάνει,
ληστῆδες σᾶς ἐπιάσανε.

ΡΗΓΙΟΣ

Ληστῆς, ὅμως τί κάνει ;
Εἶναι φιλόανθρωποι, γλυκοὶ καὶ γιὰ λεφτὰ ληστεύουν
κι ἀφοῦ τὰ λάβουν, ἀβλαπτους τσι σκλάβους πίσω στέρνουν.

ΔΑΦΝΗ

Ληστῆς εἶν' καὶ φιλόανθρωποι ; δυὸ πράγματα ἐναντία.

ΡΗΓΙΟΣ

Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει μάλιστα καμμί' ἀργοπορία.

ΔΑΦΝΗ

*Ό,τι θὰ πῆς, ἐλεύθερα πέστο, καιρὸς δὲν μένει
καὶ στὰ κακὰ πλέον ἐγὼ εἶμαι συνηθισμένη.

ΡΗΓΙΟΣ

*Άλλο δὲν ἔχω τί νὰ εἰπῶ καὶ τὰ λεφτὰ προσμένουν
κι ἔπειτα δῶ ἀπείραχτο ὡς πιθυμᾶς τὸν στέρνουν.
Τοῦτο ἀφ' τὸν Κύρη κρέμεται καὶ τὰ λεφτὰ νὰ δώση.

ΔΑΦΝΗ

*Ὡϊμένανε ἄλλα κακὰ ;

ΡΗΓΙΟΣ

Νὰ τὸν ἐλευθερώση.

ΔΑΦΝΗ

*Έλα, λοιπόν, ἄς φθάσουμε εὐθύς νὰ τὸν εὐροῦμε,

νά τοῦ τὸ εἰποῦμε φανερά καὶ μὴν ἀργοποροῦμε.
Μήτε στιγμή ἄς μὴ χάνουμε, δὲν εἶν' ληστὲς γιὰ φίλοι,
γιὰ νὰ τοὺς δώσης τὰ λεφτά, καθεὶς τους γλυκωμίλει.
(*Εἰσέρχεται ὁ Ἀποστόλης*).

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ (μονολογεῖ)

Πρᾶμα πολὺ παράξενο ὅπου σ' ἀντρόγεν' ἄλλο
εἰς τὴ ζωὴ μου δὲν εἶδα. Τόσο πολὺ μεγάλο
κακὸ ἦταν ἀπὸ τὴ στιγμή, ὅπου εἶπε πὼς θὰ φύγη,
πλέον τὸ στόμα μὲ χαρά, μὲ γέλιο δὲν ἀνοίγει.
Τώρα τὸ ἐγνώρισα, πλαστή (τὴ βλέπει) ἄς πάσω ἰδοὺ τὴ βλέπω
κι ἄλλος κατόπι ἀκολουθεῖ νὰ τὸν γνωρίσω στέκω·
πλέο ἐγὼ δὲν ἤμπορῶ. Ποῖος νάναί ; Ποῖος γνωρίζει
τί ἐστάθη ; Εἶν' ὁ Ρήγιος ; Καὶ πὼς ἐδῶ γυρίζει ;
(*Τὸν ρωτᾷ*).
Γιὰ πές μου τὸ τί ἔγινε ; Ἐδῶ μόνος σου στρέφεις :

ΡΗΓΙΟΣ

Ἐγὼ μόνος.

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Κι ὁ ἀφέντης σου ;

ΔΑΦΝΗ

Μόνος κι αὐτὸς καὶ τῆς καρδιάς μου ὁ πόνος
τώρα πλιὸ μεγαλύτερος.

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Γιὰ πές μου, τί ἐστάθη ;
Πὼς ἐδῶ σ' ἔστειλε ; Γιὰ πές, τί θέλει εὐτὸς νὰ μάθη.

ΔΑΦΝΗ

Νὰ μάθη δὲ θέλει ἀποδῶ. Καλὰ τὰ εἶχ' ὅλα ἀφήκει
μὰ τὴ σκλαβιά του νὰ μᾶς πῆ τὸν στέλνει καὶ τὴ φρίκη.
Καὶ ἀπὸ καρδιάς παρακαλεῖ νὰ θυμηθῆς τὰ πάθη
πὸν ὑπόφερες τόσον καιρὸ καὶ νὰ σκεφτῆς πὼς ἔχᾳθη.
Μάθε' ληστὲς τοὺς ἔπιασαν κι ὁ γιὸς σου εἶν' σκλαβωμένος
κι ὁ Ρήγιος γιὰ τὴν ξαγορὰ ἔρχετ' ἐδῶ σταρμένος.
Κι ἂν ἀγαπᾷς ὀγλήγορα κάμε ἐκεῖ νὰ φτάση
σήμερα ἕως αὔριο, μὴ τὴ ζωὴ του χάση.

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

Ληστὲς ἐδῶ νὰ εἶν' σιμὰ καὶ εἶδηση καμμία ;
Καράβια πᾶνε κι ἔρχονται, δὲν ἔχει ἀμφιβολία.
Δίβουλοι, πλάνοι, πονηροὶ εἶστε καὶ οἱ τρεῖς, φευγάτε !
Ὅ,τι πρὶν δὲν πιτύχате τώρα τὸ ἀποτολμᾶτε.
(*Φεύγουν ὁ Ρήγιος καὶ ἡ Δάφνη*).

(*Ἄποστόλης μόνος του*).

Ἔστω πὼς εἶν' ἀληθινό, πὼς οἱ ληστὲς πιασμένο
τὸν ἔχουν καὶ καλὰ - καλὰ τὸν ἔχουν φυλαγμένο.
Ὅστε νὰ πᾶν τὰ χρήματα θὰ τὸν κρατοῦν' καὶ μόλις
εἶδηση λάβω ἀληθινή, γιὰτὶ εὐθύς ἢ πόλις
σὲ δύο - τρεῖς μέρες εἶδηση θὲ νᾶχη, ἐκεῖ εὐθύς σῶνω,
μὲ χρήματα, μὲ ὅ,τι μπορῶ καὶ τὸν ἐλευθερώνω.
Ἔτσι νὰ τὸν ἐμπιστευτῶ ἐγώ ; Καὶ ποῖος τᾶχα μου ξεύρει
ἂν ἴσως κι ἔφυγε κρυφὰ κι ἐδῶ ἦρθε καὶ γυρεύει
μὲ τέτοιον τρόπο δόλιο εὐτὸς νὰ μ' ἀπατήση,
νὰ πάσῃ εὐτὸς τὰ ὄβολα κι ἄλλοῦ ν' ἀναχωρήσῃ ;
(*Φεύγει ὁ Ἄποστόλης καὶ εἰσέρχονται ἡ Δάφνη μὲ τὸ Ρήγιο*).

ΔΑΦΝΗ

Ἄκουσες τὸν πατέρα του ; Τέτοιαν ἀδιαφορία
τέτο' ἄρνηση ν' ἀκούσουμε τ' ὄρπιζες ; Δυστυχία !
Ποτέ μου δὲν θὰ πιστεῦα πὼς θᾶχε τέτοιο πάθος,
σκληρότη, ἀπανθρωπότητα, μαγία σὲ τέτοιο βάθος.
Ποτέ γονιὸς γιὰ τὸ παιδὶ δὲν τρόμησε νὰ ρίχνῃ
οὐδὲ ἓνα ἄγριο θεριὸ γιὰ τὸ παιδὶ δὲ δείχνει.

ΡΗΓΙΟΣ

Τί νὰ σοῦ πῶ ; Καὶ ποῖος νοῦς μπορεῖ νὰ τὸ χωρέσῃ ;
Κύρη σκληρὴ, ποῖον ἄλλο δρόμο ἀνοιχτὸ βοήθεια μᾶς ἀφίνεις ;
Ποῦ νᾶβροῦμε βοήθεια ἀφοῦ ἐσὺ δὲ δίνεις ;

ΔΑΦΝΗ

Ἐγώ ! Μὴν ἀπελπίζεσαι, ἐγὼ τὰ κυβερνάω
ἀπ' ἄλλοτε κανένανε βοήθεια δὲ ζητάω.
Τὰ πράματά μου εἶν' ἀρκετά' ὄλα εὐτὸς τὰ δίνω,
ὄλα' κανένα δὲν κρατῶ, μ' ὅ,τι φορῶ θὰ μείνω,
καὶ μ' ὄλα αὐτὰ τὴν ἔξαγορὰ ἐλπίζω νὰ πετύχῃ
κι ἔτσι χωρὶς βοήθεια τὸ Φίλιππο νὰ σμίξω.
Τρέξε νὰ φτάσῃς γλήγορα, φοβοῦμαι μὴν ἄργήσω,

ὥστε νὰ γίνουν ἔτοιμα ὅλα γιὰ νὰ κινήσω.
Πήγαιν' ἀντάμωσ' τοὶ ληστές, μίλησε, ὑπερασπίσου.
κατάφερε τ' ἀδύνατα, γιὰ κοίταξε, κουνήσου!

ΡΗΓΙΟΣ

Ἐγώ, κυρά μου, ἀναχωρῶ.

ΔΑΦΝΗ

Μήτε στιγμή μὴ χάσης
κι ὅσο πιὸ γρήγορα μπορείς, τοιμάζου ἐκεὶ νὰ φτάσης.
(Φεύγουνε καὶ οἱ δύο καὶ εἰσέρχεται ὁ Ἀποστόλης).

ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ (κλαίων)

Ὁ ἀπιστία, ὦ ἀπονία, σκληρότη, γιατί τόσο ;
Ποῦ εἶν' τὸ παιδί μου ; Ἡ νύφη μου ; Ποῖος τώρα νὰ μοῦ δώση
παρηγοριά ; Καὶ ἀνοιχτὸς τώρα γιὰ μὲ ποῖος δρόμος περιμένει ;
Ἄπιστα σ' ὄλους φέρθηκα, ὦ Δάφνη μου θλιμμένη !
Δάφνη πιστή, τί σοῦμελλε ! Τᾶχα νὰ ζῆς ; Ποῦ νᾶσαι ;
Πόσο σκληρὰ σοῦ φέρθηκα ! Τώρα ψυχὴ λυπᾶσαι ;
Γιατί καλή, πονετικιά δὲ θέλησες νὰ γίνης ;
Στοὶ δέησες, στὰ δάκρυα γιατί σκληρὴ νὰ μείνης ;
Πῶς ἔτσι ἀποκαρώθηκες ; Νὰ τώρα τί παθαίνω.
Δὲ τρέχω ; Τί χειρότερα κακὰ νὰ ἰδῶ προσμένω ;
Σκληρὴ ἐρμία ἐγὼ σ' ἔκαμα, σὲ θέλησα ὁ ἴδιος
δὲ σὲ βαστάω ὅμως πιλιό, τρέχω ὅθε ὑπάρχει ἥλιος,
νὰ τοὶ γυρέψω· κι ἂν ὑπάρχουνε, μὲ κείνους νὰ γυρίσω,
εἶδεμὴ ὅλα τὰ μισῶ, δὲ θέλω πιά νὰ ζήσω (φεύγει).

ΣΚΗΝΗ ΤΡΙΤΗ

(Φίλιπος καὶ Λησιτής).

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Σήμερα μείνε ἡσυχος, σοῦ τάζω θὰ γυρίση,
εἶπε, περσότερο ἀπὸ μία ἡμέρα δὲ θ' ἀργήση.
Ἄργοπορία ἀνέρπιστη· ὁ Κύρης ποῖος ἤξεύρει
ἂν εἰς τὴ χώρα βρῖσκεται· κι ἡ Δάφνη, ὥστε νὰ εὔρη
ἀπ' ἄλλους γιὰ νὰ δανειστῆ πολὺ τὴν ἐμποδίζει.
Ποῖος εὔκολα τὰ ὄβολα νὰ δώση ἀποφασίζει ;

ΛΗΣΤΗΣ

Πρόπει νὰ ξοθῆ σήμερα. Νομίζω ἄλλο ν' ἀργήσῃ
δὲν πρέπει καὶ παράργησε. Κακὸ θὲ νάκλονθῆσῃ.
(*Εἰσέρχεται ὁ Ρήγιος*).
Νά τονε πὺ ἐπλάκωσε!

ΦΙΑΙΠΠΟΣ

Βλέπεις πὺς ἔχει λόγο ;
(*Κατ' ἰδίαν*) Ἐπλάκωσε μὲ βία πολλή, ὦ πόσο ἔχω φόβο !

ΡΗΓΙΟΣ

Ἐδῶ ἔμαι. Μπορεῖ ν'ἀργήσῃ μὰ ὁ Κύρης δὲν ἔμπιστεύθῃ
σὲ μὲ· κι ὄλο ἔλεγε πὺς ὁ ἀφέντης μου ἐψεύσθῃ.

ΛΗΣΤΗΣ

Ἄσε τώρα τί ἐστάθῃκε, τὰ πρῶτα τελειώσαν
καὶ λέγε εὐθὺς ὅ,τι θὰ εἰπῆς, τί ἀπόκριση σοῦ ἐδώσαν.

ΦΙΑΙΠΠΟΣ

Πές μου λοιπὸν τί ἔκαμες ; Τὰ ὄβολα μετὰ σένα
τὰ φέρνεις ;

ΡΗΓΙΟΣ

Ἄχι, ὅμως σήμερα εἶναι κιῶλας φτασμένα,
ἢ τὸ πολὺ, ὡς αὔριο. Δὲν εἶν' ἀμφιβολία
ἢ Δάφνη ἐτοιμάστηκε. Τὰ φέρνει ἐδῶ ἢ ἰδία.

ΦΙΑΙΠΠΟΣ (*Ἐκπληκτος*)

Ἢ Δάφνη ;

ΛΗΣΤΗΣ

Ἄναβολὴ καὶ πάλι ;
Τὴν ὑπομένω καὶ αὐτὴ φτάνει νὰ μὴν εἶν' ἄλλη.

ΦΙΑΙΠΠΟΣ

Ἄλλῃ ; Μὰ καὶ γιὰ τούτην ἀπορῶ πὺς ἔτυχε νὰ γίνῃ ;
(*Στὸ Ρήγιο*).
Πές μου δὲν σ' ἐμπιστεύθῃκε ὁ Κύρης μου κι ἀφίνει
νὰ ταξιδέψῃ ἢ Δάφνη μου ; Αὐτὸς καλὰ γνωρίζει,
ἢ θάλασσα παντοτεινὰ τὸ πόσο τὴ φοβίζει.

ΡΗΓΙΟΣ

Καθὼς τὸ συλλογίζεσαι τὸ πρᾶμα ὄχι δὲν τρέχει
κρυφά του ἢ Δάφνη ἔφυγε καὶ εἶδηση δὲν ἔχει.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Κρυφά του ; Λέγε ξάστερα, ἐγὼ παραλογίζω
ἀρνήθηκε τὰ ὄβολα ; Ἄκούω καὶ δὲν ὀρπίζω !
Γιὰ πές μου, ἢ σκληρότη του δὲν ἔπαψε ἀκόμη ;
Ἄφου ἄκουσε ποῦ βρίσκουμαι στὴν ἴδια ἔμεινε γνώμη ;

ΡΗΓΙΟΣ

Σκληρότερος ἐγένηκε, δὲ θέλει νὰ πιστέψῃ
τίποτ' ἀπ' ὅσα τοῦπαμε κι ἀντὶς νὰ εἰρηνέψῃ
τῇ Δάφνη καὶ σὰν Κύρης σου νὰ τὴν παρηγορήσῃ
καὶ τοῦ παιδιοῦ του τὸ κακὸ σπλαχνία νὰ τὸν γιομίσῃ,
ἐθύμωσε, μᾶς ἔβρισε, ψεῦτες μᾶς νοματίζει,
μᾶς ἔδιωξε κι ἀπάνθρωπα πολὺ μᾶς φοβερίζει.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Κι ἢ πικραμένη Δάφνη μου σ' εὐτὰ τί τ' ἀποκριθῆ ;

ΡΗΓΙΟΣ

Τί νὰ τοῦ πῆ ; Ἐτόρμαε ; Εὐθὺς ἀπομακρύνθη.
Τρέχα μὴν ἀπελπίζεσαι — μοῦ λέει — κι ἐγὼ φροντίζω
ὅσα κι ἂν ἔχω τὰ πουλῶ γιατί ἀπ' αὐτὰ τί ὀρπίζω ;
Κι ὅσα συνάξω ὄβολα τὰ παίρνω κι εὐθὺς τρέχω
ἢ ἴδια εἰς τὸ Φίλιππο, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἔχω
καιρὸ νὰ κάμω ὅλα εὐθὺς κι ἴσως ἀργοπορήσω
πήγαινε πές, κοντὰ σὲ σὲ προφτάνω, δὲ θ' ἀργήσω.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Κύρης ποῦ ἔτσι μ' ἀγάπαε ἀπίστευτο ν' ἀλλάξῃ
νὰ εἶναι θεριὸ ἀρνήγαδο τὸ γιό του γιὰ νὰ βλάψῃ.
Ἄλλος θὰ τὸν ἀπάτησε, ἢ αἰτία εἶναι κρυμμένη
τὰ ἄλλα ὅμως θὰ διορθωθοῦν γιὰ κεῖνα καιρὸς μένει.

ΛΗΣΤΗΣ

Μὲ πλοῖο μεγάλο ἔρχεται ; Γιὰ πές μας.

ΡΗΓΙΟΣ

Δὲν τὸ ξέρω.

Δὲν εἶχα ὄρα καὶ καιρὸ νὰ πάω νὰ τὸ εὔρω.
Σὲ μία βαρκούλα φτωχικὴ ἐγὼ μόνος μου ἐμπῆκα
καὶ στὸ σιμοτινώτερο μέρος τοῦ τόπου ἐβγήκα.
Ἄπο τὴ βάρκα ἐπάτησα στὴ γῆς μ' ἓνα ποδάρι
καὶ τᾶλλο εὐθὺς ἀρχίνησε τὸ δρόμο ἐδῶ νὰ πάρη.

ΛΗΣΤΗΣ

Καλὰ πὺν ἔφτασες ἐδῶ μ' ἔτσι σφοδρὸν ἀγέρα!

ΡΗΓΙΟΣ

Κάλλιο εἶν' ἢ ἄγρια θάλασσα ἀπὸ σκληρὸ πατέρα.

ΛΗΣΤΗΣ

Ἄκουτε πῶς ἡ θάλασσα κυματωμένη ἀχάει!
(*Εἰσέρχεται ἡ Δάφνη μὲ ἓνα πουγγί*).

ΔΑΦΝΗ

Ἡ θάλασσ' ἂν κυμάτωσε τὴ Δάφνη δὲ νικαίει,
γιατὶ ἔχει ἀγάπη ἀνίκητη στὰ φλογερά τση στήθη
στὴ θάλασσα δὲ δείλιασε, νεκρὴ ἔταν κι ἀνεστήθη·
τώρα πὺν εἶδε τὸ Φίλιππο νὰ εἶναι ξανὰ κοντὰ τση
τῆ φαίνεται ὁ παράδεισος πῶς βρῖσκεται μπροστὰ τση.
(*Πεταίει τὰ λεπτὰ στὸν ληστή*).

Νά τὰ λεπτὰ πὺν ἐζήτησες, πάρτα κι ἀπομακρύνου
τὰ πλούτη δὲν εἶναι γιὰ μὲ καὶ πὺν ἀγαποῦν ἄς κρίνου.

Ἐγὼ ἂν ἔκαμα καλὰ κι ἔδωσα ὅλο τὸ βιό μου,
σῶνει γιὰ μὲ πὺν ἔσωσα τὸ γλυκοσύντροφό μου.
Οὔτε ἀφ' τοῦ Κύρη τὰ λεπτὰ ἔχουμε μεῖς τὴ χρεία,
ἀφοῦ σὰν τὴν ἀγάπη μας δὲν εἶν' ἄλλη καμμία!
(*Στὸ Φίλιππο*).

Θάλασσα μαύρη ἐπέρασα, χάρος ἐσίμωσέ με,
Φίλιπε, ταῖρι μου γλυκό, ἔλα κι ἀγκάλιασέ με.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ

ἀγνωρία = ἄγνοια· *ἀγροικῶ* = ἀκούω· *ἀκολουθεῖ* = συμβαίνει· *ἀπερσιστή* = ἀπελπισμένη· *ἀποκαρῶνομαι* = ἀποσβολώνομαι, ἐπαναπαύομαι· *ἀποκομμένα* = πνιχτά (προσπαθῶντας νὰ συγκρατήσῃ τὰ δάκρυα)· *ἀρνήγαθος* = ἀδάμαστος, ἀνήμερος· *ἀχάει* = μουγγρίζει, ἤχει δυνατά· *βουλή* = γνώμη, θέλησις, ἐπιθυμία· *δαρμῶς* = σπαργυμός· *ἐρμία* = ἐρημία· *ἐστάθη* = συνέβη· *κλίνω* = ὑποτάσσομαι· *λογιάζω* = σκέπτομαι· *λοῖσμῶς* = λογισμός· *ξαστοχάω* = ξεχνάω, λησμονῶ· *ὄβολα* = χρήματα· *ὀρπίζω* = ἐλπίζω· *περσεύω* = αὐξάνω· *πιλιδὴ ἢ πλιδ* = περισσότερον, πλέον· *σκορπίζω* = σκορπίζω, δαπανῶ· *συγγεμένος* = συννεφιασμένος· *σῶνω* = φθάνω· *ταχιά* = ταχέως· *τορμάω* = τολμῶ· *ὑπερφύσης* = ὁ ὑπεράνω τοῦ φυσικοῦ· *χρεία* = ἀνάγκη· *ὠιμένας* = ἀλλοίμονο· *ὥστε* = ὥσπου.

ΓΙΩΡΓΟΥ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

Μιά στιγμή χαρᾶς

*Μιά στιγμή χαρᾶς μέσα στήν καρδιά.
Γύρισε στό νοῦ μιά γλυκειά βραδιά
ποῦ πολὺ καιρὸ τώρα ἔχει σβῆσει
μιάς γλυκειᾶς μορφῆς ἢ ζεστή ματιά.
τούτη τὴν καρδιά ἤρθε νὰ φωτίσῃ.
Χύθηκε δειλὰ μέσα στὴ βραδιά
μιά ἀπαλὴ δροσιά! Θλιβερὴ χαρὰ
ὅταν ἡ καρδιά ἔχει πιά ραγίσει!*

ΟΣΙΟΜΑΡΤΥΣ ΦΙΛΟΘΗ

Στὰ 1589, μιὰ εὐγενικὴ ἀρχόντισσα τῶν Ἀθηνῶν μὲ ἀγγελικὸ σχῆμα, ἢ θεοφόρος Ἁγία Φιλοθέη, παρέδινε μαρτυρικὰ τὸ πνεῦμα της στὰ χέρια τοῦ Παντοδύναμου Θεοῦ, ἀφίροντας στὴ μνήμη τῶν ἀνθρώπων τὴ θρησκευτικὴ οὐσία τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου της.

Κόρη ἦταν τῆς Συρίγης καὶ τοῦ Ἀγγέλου Μπενιζέλου, ποὺ ὁ πλοῦτος ὁ ψυχικός των ἦταν ἀνώτερος ἀπὸ τὴν ὑλική, ποὺ τοὺς χάρισεν ὁ Θεός, εὐπραγία. Κόρη μονακριβὴ μὲ τ' ὄνομα Ρεβούλα, ἀπὸ τὴν ἀπαλή της ἡλικία ἔδειχνε, πὼς θὰ συνέχιζε τῆς μητέρας της τὴν ἀγαθοεργὸν καὶ φιλόθρονον ἀθλήση. Καὶ μεγάλωνε στὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ στὴ σιρότα τοῦ ἀγαθοῦ, πλουτίζοντας δλοένα τὴν καρδιά της μὲ τὸ φῶς τοῦ εὐαγγελίου, ὥσπου ἔφτασε κάποτε ὁ καιρὸς νὰ τῆς χαρίσουν σύντροφο τῆς ζωῆς.

Μὰ γνώμη σκληρὴ, σχεδὸν ἀπάνθρωπη, εἶχε ὁ σύντροφος αὐτός, καὶ τῆς Ρεβούλας τὴ ζωὴ γρήγορα τὴ γέμισε θλίψη καὶ δάκρυα. Ἀπ' ἀνάγκη θὰ ἐρχόταν ὁ χωρισμός, ἀν ὁ Θεὸς δὲν ἔστειλε σ' ἐκεῖνον τὸν θάνατο.

Πέρασαν δέκα χρόνια χηρείας. Οἱ γονεῖς τῆς Ρεβούλας εἰρηνικὰ ἄφησαν κι αὐτοὶ τὰ ἐγκόσμια, καὶ ἡ Ρεβούλα, μόνη πιά στὸν κόσμον, βάλθηκε νὰ ζήσει τὴν ταπεινὴν ζωὴ τῆς μοναχῆς μὲ προσευχάς, νηστεία καὶ ἀσκητισμό, μέλισσα ἀκούραστη τρυγώντας τὸ μέλι τῆς ἀρετῆς. Ὅραμα τότε τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα τῆς παράγγειλε νὰ οἰκοδομήσῃ μὲ τὴν παρουσία της μοναστηριακὸ συγκρότημα, μὲ νοσοκομεῖα καὶ ξενῶνες, τὸν Παρθενῶνα, ὅπου ἡ Ρεβούλα πρῶτη αὐτὴ περιβλήθηκε τὸ ἀγγελικὸ σχῆμα, παίρνοντας καὶ τὸ ὄνομα Φιλοθέη. Μαζί της ἤρθαν ἀφωσιωμένες καὶ ὅλες οἱ θεραπαινίδες τοῦ πατρικοῦ σπιτιοῦ, ποὺ εἶχαν ἀπ' αὐτὴ προκατηχηθῆ καὶ προετοιμασθῆ γιὰ τὴ νέα κατὰ Θεὸν πολιτεία, καθὼς καὶ ὅλες οἱ περίβλεπτες ἐκεῖνες παρθένες καὶ οἱ σκλάβες, ποὺ κάτω ἀπὸ τὸν τότε τουρκικὸ ζυγὸ ἐκινδύνευαν ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ νὰ πληρώσουν τὸν ταπεινὸ φόρον τῆς ἀλλαξοπιστίας.

* Ἄγγελος παρηγορίας, ποὺ χάριζε τὸ βάλαμο τῆς ψυχικῆς γαλήνης, ἢ μοναχὴ Φιλοθέη, ἀδιάκοπα ἀγρυπνῶ καὶ ἀκούραστη τρέχει τώρα νὰ βοηθήσῃ τοὺς φτωχοὺς καὶ ὀρφανούς, νὰ ἐπισκεφθῆ ἢ ἴδια τὰ νοσοκομεῖα της,

γιά να παραμυθήση τους άρρώστους με τὰ ευαγγελικά της λόγια. Οί δαπά-
νες όμως για τὴν άσκηση τῆς φιλανθρωπίας γίνονται πολλές καὶ τὸ μονα-
στήρι άρχίζει ν' άπειλῆται ἀπὸ οικονομική κατάρρευση. Οί μοναχὲς άνησυ-
χοῦν. Εὐτυχῶς, φιλανθρώπων άρχόντων πλουσιοπάροχες προσφορὲς ἐνισχύουν
τὸ θεάρεστο ἔργο καὶ κάνουν ὅλες τὶς ἀδελφὲς νὰ δοξάσουν τὸ Θεὸ καὶ νὰ
θαυμάσουν τῆς δόσιας Φιλοθέης τὴν ἀδίστακτὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πίστη πρὸς
τὴ θεία πρόνοια.

Στέφανος τιμῆς καὶ δόξης στὴν δσία Γυναίκα, πὸν ἐλεῶντας τοὺς φτω-
χοὺς καὶ πεινασμένους, ἐδάνειζεν ἔτσι τὸν Πάντοδύναμο Κύριο.

Πέρα ἀπὸ τὴν ἐνάρετὴ ζωὴ, στὴν ὁποίαν εἶχεν ἀφοσιωθῆ ἡ δσία Φιλο-
θέη, καὶ πέρα ἀπὸ τὸ ἔργο της τὸ φιλανθρωπικό, πὸν τῆς εἶχεν ἀνοίξει
καινούργιους δρόμους εὐτυχίας, ὠργάνωσε καὶ σχολεῖα γιὰ τὰ παιδιά τῶν
ἸΑθηναίων, γιὰ ν' ἀνοίξη τὰ μάτια τῆς ψυχῆς των, νὰ δοῦν καὶ νὰ γνωρί-
σουν τὴν ἀθάνατὴ δόξα τῶν κλεινῶν προγόνων τους. Γιατὶ μέσα της ἔκαιεν
ἀκοίμητὴ ἡ φωτιὰ τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ σαρταροῦσε ζωντανὴ ἡ ἐλπίδα
μιᾶς ἸΑναστάσεως καὶ μιᾶς ἸΑναγεννήσεως τοῦ πολὺπαθου ἸΑλληνικοῦ Γένους,
πὸν ἑκατὸ ὡς τότε χρόνια ἐστέναζε βαρῖα κάτω ἀπὸ τὸ βαρὺ πέλμα τοῦ
κατακτητῆ. ἸΑἤξερε, πὸς λευτεριὰ δὲν ἔρχεται, χωρὶς παιδεία, ἀφοῦ, ἡ ἔλλη-
νικὴ παιδεία γεννήθηκε ἀπὸ τὴ λευτεριὰ καὶ τὴ λευτεριὰ κλείνει μέσα της.
Εἶχε νιώσει, πὸς δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ δηλητηριάξη καὶ τὴν ἸΑλληνικὴ Φυλὴ ἡ
μοιρολατρεία, πὸν νάρκωνε τοὺς βαρβάρους αὐθέντες. Πίστευε, πὸς δὲν
θ' ἀργοῦσε νάρθῃ κάποτε, κάποια μέρα, πὸν ἔνα φεγγοβόλο ἀστὲρι θάφερνε
μὲ δόξα τῆς λευτεριᾶς τὸ ξημέρωμα... ἸΑνοιξη βέβαια θὰ ἦταν πάντα... Γα-
λάζιος θάαστραφτε πάνω ὁ οὐρανός... Θὰ πρασίνιζαν τὰ βουνὰ καὶ τὰ λου-
λούδια θὰ σκέπαζαν τοὺς αἱματοποτισμένους κάμπους... Τὰ χελιδόνια θὰ
σπάθιζαν γοργὰ τὸν ἀέρα... Κι ὅλα τὰ χεῖλη θὰ ψιθύριζαν τὴ μέρα ἐκείνη
« Εὐαγγελίζου, γῆ, χαρὰ μεγάλη ».

Εἶχε τὴ διαίσθηση κι ἡ φωνὴ τῆς καρδιᾶς της ἔλεγε, πὸς ἡ ψυχὴ τοῦ
Γένους άγρυπνοῦσε, πὸς ἡ ἰδέα λίγο-λίγο ὠρίμαζε καὶ πὸς δὲν μπορούσε
νὰ γίνῃ ἀλλιῶς. Κι αὐτὸ τῆς ἔχαλύβωνε κάθε δράση καὶ τῆς στερέωνε τὴ
γνώμη, ὅτι ἀπὸ χιλιάδες χρόνια κι ἐδῶ προνόμιο εἶναι τῆς ἸΑλληνικῆς Φυλῆς
νὰ ξέρωμε πότε πρέπει νὰ ζοῦμε καὶ πότε νὰ πεθαίνουμε.

ἸΑγνή ἸΑλληνίδα καὶ ἡ δσία Φιλοθέη, τὸ ἴδιο δὲν ἐλογάριαζε τὸ θάνατο,
ὅταν δημιουργοῦσε πνεῦμα ἀντιστάσεως στὴ βία τῶν τυράννων. Τέσσερες
γυναῖκες σκλάβες τῶν κατακτητῶν εἶχαν μιὰ μέρα δραπετεῦσαι ἀπὸ τοὺς
αὐθέντες τους κι ἔτρεξαν σ' αὐτὴ, ζητῶντας προστασία καὶ καταφύγιο. ἸΑ
Φιλοθέη τὶς δέχτηκε, τὶς νουθέτησε, τὶς στερέωσε στὴν πίστη τῶν πατέρων
μας καὶ πρόσμενε τὸν κατάλληλο καιρὸ νὰ τὶς φυγαδεύση μακριὰ ἀπὸ τὴν
ἸΑθήνα, στὶς ἰδιαιτέρους τους πατρίδες. Μὰ καταπροδόθηκε καὶ φυλακίσθηκε

κι ἐκινδύνεψε ἀκόμη νὰ θανατωθῆ. Μόλις πρόφθασαν μερικοὶ Χριστιανοὶ νὰ καταπραῦνουν τὸν κατακριτὴ τῆς καὶ νὰ τὴν σώσουν.

Ἐπεμβάσεις τολμηρὲς τῆς ὁσίας Γυναικὸς ἔκαμαν, ὥστε μιὰ νύχτα, γιορτὴ τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτη, ἀλλόθρησκοὶ νὰ εἰσορμήσουν στὸ μικρὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέα, ποὺ εἶναι στὰ Πατήσια, ν' ἀρπάξουν τὴν ὁσία, νὰ τὴν σύρουν ἔξω ἀπὸ τὸ ναό, ὅπου παρακολουθοῦσε τὴν ὀλονύκτιο ἀκολουθία, καὶ νὰ τὴ μαστιγώσουν θανάσιμα. Οἱ βαθεῖες ἐκεῖνες πληγὲς ἔφεραν τὸ μαρτυρικὸ τέλος τῆς Ἁγίας στὶς 19 τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1589.

Ὅσιομάρτυς τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀθηνῶν θεοφόρος Μητέρα καὶ προστάτις Φιλοθέη, ἡ διδασκαλία τοῦ Θεανθρώπου κατώρθωσε νὰ θεμελιώσῃ καὶ νὰ ἰδρῶσῃ στὴν καρδιά σου κράτος ἀπροσμάχητο. Γιατὶ εἶναι καὶ θὰ μείνῃ ἀσύγκριτη στὴν ὑπεροχὴ ἀπέναντι στὴν κάθε ἄλλη διδασκαλία. Τί θὰ μποροῦσε νὰ ἐξισωθῆ μὲ τὸ μεγαλεῖο καὶ τὴ λάμψη τῆς ψυχῆς σου; Ἀλύγιστη σήκωσες τὸ βαρὺ σταυρὸ σου, ἀκολουθώντας μ' ἐγκαρτέρηση τὰ θεῖα βήματα τοῦ Ναζωραίου στὸ δικό σου Γολγοθᾶ, γιὰ νὰ σώσῃς τὴν ὑπέριμνη ψυχὴ σου, τὴ φθαρτὴ θυσιάζοντας ζωὴ.

Δοξασμένο τὸ μαρτύριό σου, ἀφοῦ μέσα στὴν ἔντονη ἀτμόσφαιρα τῆς κατανοκτικῆς διάθεσης ἔδειξες ὡς ποιὸ σημεῖο μποροῦν μὲ θαυμαστὴ ἀρετὴ νὰ φτάσουν τοῦ ἀνθρώπου οἱ ἱκανότητες. Δοξασμένος ὁ θάνατός σου ὁ μαρτυρικὸς, μετὰ μιὰ ζωὴ ἐνάρετη, γεμάτη φῶς καὶ σεμνότητα καὶ ὑπομονὴ καὶ καλωσύνη καὶ μακροθυμία ἀνεξάντλητη. Θὰ μείνῃς αἰῶνια ἡ ἀμίμητη δαχτυλιδόπειτρα στὸ χέρι τοῦ Θεοῦ καὶ στὸ χρυσὸ του βιβλίῳ ἡ πολιτεία σου θὰ πιάσῃ κατεβατὸ ἠθικῆς τελειότητος ἀκατάλυτο.

Ἁγιασμένο τὸ χῶμα τῆς Ἀττικῆς γῆς, ποὺ δέχτηκε τὸ αἷμα σου. Ἁγιασμένο τὸ χῶμα, ποὺ δέχτηκε καὶ τὸ σεπτὸ σκηνώμα σου κι ἀπέδωκε τὸ θεῖο σου λείψανο, ἄγρυπνο φρουρὸ προστασίας τῆς ἱερῆς καὶ πανένδοξης αὐτῆς πόλης, ποὺ σ' ἐγέννησε.

Ἀκατανίκητη μορφὴ γοητείας, σὰν μιὰ δύναμη μαγνήτη θεῖου καὶ μυστικοῦ, θὰ στρέφῃ πάντα τῶν εὐσεβῶν τὴ σκέψη πρὸς τὴν Ὅσιομάρτυρα, ποὺ θυσιάστηκε γιὰ Κεῖνον, ποὺ θῦμα ἐξιλαστήριον ἔδωκε τὸν Ἐαυτό Του γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου. Καὶ μὲ τὴ μνήμη τῆς μαζί, σκιὰ λυγερὴ θὰ μιλῆ πάντα ἡ ἱστορία τῆς ζωῆς τῆς, ποὺ τὴν κυβερνοῦσε ἡ μητριαρχικὴ ἀγάπη καὶ ποὺ ζωντάνευε τὰ θεάρεστα ἔργα στὸ ἱοστέφανο Ἄστυ, φθάνοντας σ' ἐπιτεύγματα ἀπίθανης τελειότητος.

Λυσίκομες ἱτιῆς θὰ προσκλίνουν πάντα εὐλαβικὰ στὴν ἀνιστόρηση τοῦ μαρτυρίου τῆς ἀγνῆς Δέσποινας τῶν Ἀθηνῶν καὶ κεληδοῦσες νεροσυρμὲς τῆς Ἀττικῆς γῆς θὰ τραγουδοῦν καὶ θ' ἀντιφεγγίζουν τὸ κάλλος τῆς ψυχῆς

της. Θὰ τὸ ἀντιφεγγίζον, ὅπως τὸ ἀντιφέγγιζαν κι ὅταν ἐκείνη στοχαστικῆ κι ἁγία στὴ ζωὴ, κατέβαζε τὰ μάτια ἐπὶ τῶν λευκῶν κρίνων κι ὕστερα τὰ σήκωνε ἐπάνω στὰ μαρτύρια τῶν σταυρῶν γεμάτα ἀπὸ πόνο.

Τὴ φήμη της ποτὲ ἢ σιωπὴ τῶν αἰῶνων ποὺ θὰ διαβαίνουν δὲν θὰ τὴν σταματήση. Καὶ ὄνειροπαρμένος ὁ διαβάτης, θὰ τὴν ἀκούη μελωδικὰ καὶ ἴλαρά νὰ φτερουγίζη ἀδιάκοπα κάτω ἀπὸ τὴ γαλάζια ἀπεραντωσύνη τοῦ κατάφωτου ἀττικοῦ οὐρανοῦ, γιὰ νὰ τὸν ἐμψυχώνει καὶ νὰ τὸν παρηγορεῖ, ρίχνοντας μιὰ δέσμη ἀπὸ ἡλιακὲς ἀκτίνες στὴν καρδιά του.

ΕΙΣ ΜΙΧΑΗΛ ΖΩΣΙΜΑΝ
ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΣΙΤΣΑΝ ΚΑΙ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΣΙΤΣΑΝ
ΤΟΝ ΝΕΩΤΕΡΟΝ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ ΛΟΓΟΣ*

Ὁ Σύλλογος τῶν ἐν Ἀθήναις Φοιτητῶν ἐξ Ἰωαννίνων, τῆς ἐνδόξου πόλεως τῶν γραμμάτων, τῶν ἐθνικῶν ὄπλων καὶ τοῦ εὐεργοῦ πλοῦτου, εἶχε τὴν εὐγενῆ ἔμπνευσιν νὰ συγκαλέσῃ σήμερον πάντας ἡμᾶς εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον χῶρον τοῦ Μάνθου καὶ Γεωργίου Ριζάρη, τῶν ἀξιομακαρίστων Ριζαρχῶν, ὅπως τοὺς ὠνόμασεν ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, καί, σχηματίζοντες ἱερὰν θεωρίαν, νὰ τιμήσωμεν τὴν μνήμην δύο μεγάλων ἐθνικῶν εὐεργετῶν τῆς Ἡπειρωτικῆς πλειάδος, φερωνύμων τοῦ ἐτέρου τῶν Ταξιαρχῶν: τοῦ Μιχαῆλ Ζωσιμά, ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ὁποῖου συμπληροῦνται ἐφέτος ἑκατὸν πενήτηντα ἔτη, καὶ τοῦ Μιχαῆλ Τοσίτσα.

Τιμῶντες τοὺς μεγάλους τούτους ἐθνικοὺς εὐεργέτας, τιμῶντες ἐπ' ὀνόματι αὐτῶν τὴν ὅλην ἐθνικὴν εὐεργίαν, τιμῶμεν τὴν Ἑλλάδα. Τιμῶμεν τὰς πατριῶς ἑλληνικὰς ἀρετάς, τὰς ὁποίας ἐκεῖνοι, ἀπεφθοὶ φορεῖς τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς συνειδήσεως, ἤσκησαν ἔργω: Τὴν πίστιν εἰς τὴν ὅλην πατρίδα, τὴν Ἑλλάδα, τὴν πίστιν εἰς τὴν μητρίδα, τὴν μικρὰν γενέτειραν, τὴν πίστιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ὁρθοδοξίαν, ἐντὸς τῆς ὁποίας περιεσώθη τὸ μαρτυρικὸν Γένος τῶν Ἑλλήνων, τὴν πίστιν εἰς τὸν ἑλληνικὸν οἶκον, θεμέλιον τῆς ἐθνικῆς συμβιωτικῆς κοινότητος τῶν Ἑλλήνων.

Ἀλλὰ τιμῶντες τὴν μνήμην τῶν προκειμένων εὐεργετῶν, τιμῶμεν καὶ τὸν μέγαν Ἑλληνισμόν τῆς Διασποράς, ὁ ὁποῖος ὡς ἀρχαῖος ἑλληνικὸς ἀποικισμὸς καὶ ὡς μεσαιωνικὸς καὶ ἰδίᾳ νεώτερος ἑλληνικὸς παροικισμὸς ὑπῆρξεν ἡ δόξα τοῦ Ἔθνους, ἡ πρώτη καταβολή, ἡ ὁποία θὰ συγκεράσῃ εἰς τὸν

* Τὴν 8ην Νοεμβρίου 1959, ἑορτὴν τῶν Τριῶν Ταξιαρχῶν, ὁ Σύλλογος τῶν ἐν Ἀθήναις Φοιτητῶν ἐξ Ἰωαννίνων ἐτέλεσε μεγαλοπρεπὲς μνημόσυνον εἰς τὸν ναὸν τῆς Ριζαρείου Σχολῆς εἰς μνήμην τῶν ἀνωτέρω μεγάλων ἐθνικῶν εὐεργετῶν. Κατ' αὐτό, παρακληθεῖς, ἐξεφώνησε τὸν δημοσιευόμενον λόγον ὁ ὑποφαινόμενος, ἀπανθίσας ἐκ μακροῦ ἔργου του περὶ τῶν ἐθνικῶν εὐεργετῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποῖου ἐδίδαξε τὰ κατ' αὐτοὺς εἰς τὸ Λαϊκὸν Πανεπιστήμιον τῆς Ἑταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1953 - 1954, 1954 - 1955, 1955 - 1956.

Ἕλληνα, εἰς ἀρμονικὴν συζυγίαν, τὴν διπλὴν ὄψιν τοῦ χθονίου Ἑρμοῦ : τοῦ Λογίου καὶ τοῦ Κερδαίου, — καὶ θὰ ἐμπνεύσῃ τὴν πίστιν, ὅτι τὰ χρήματα κτῶνται ἀξίαν ὅταν ὑπηρετοῦν εἰς τὸ πνεῦμα, τοῦ ὁποῖου τὰ γενέθλια ἐσημάνθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τῆς πίστεως ταύτης δαδοῦχος θὰ γίνῃ ἡ Ζωσιμαία Ἀδελφότης, ὅπως ὠνόμασε τοὺς συνεργαζομένους ἀδελφοὺς ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς. Τέκνα τοῦ Παναγιώτου Ζωσιμαῖ, καταγομένου ἀπὸ τὰ Γραμμενοχώρια, καὶ τῆς Μαργαρίτας Τσουκαλᾶ ὁ Ἰωάννης — πρεσβύτερος πιθανῶς —, ὁ Ἀναστάσιος, ὁ Θεοδόσιος, ὁ Νικόλαος, ὁ Ζώης, ὁ Μιχαὴλ καὶ τρεῖς ἀδελφαί, ἡ Ἀλεξάνδρα, ἡ Ζωίτσα καὶ ἡ Ἀγγελική, θὰ ἴδουν τὸ φῶς εἰς τὰ Ἰωάννινα μετὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Θὰ ἀκολουθήσουν ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας εἰς τὴν Ρωσίαν τὸν ἔμπορον πατέρα των οἱ ἕξ ἀδελφοί. Ἀλλά, μεγαλοφυεῖς ἔμποροι, διαβλέποντες τοὺς νέους ὄρους τοῦ ἐθνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τῶν λαῶν, θὰ ἀποβλέψουν εἰς τὸ διεθνὲς ἐμπόριον, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἀναδειχθοῦν πένταθλοι πράγματι.

Ὅθεν οἱ μὲν θὰ παραμείνουν εἰς τὴν Νίζνην καὶ τὴν Μόσχαν, ὁ δὲ Θεοδόσιος, ὁ Νικόλαος καὶ ὁ Μιχαὴλ θὰ ἀπέλθουν εἰς τὸ Λιβόρνον, ὅπου θὰ λάμπῃ ὡς ἱπότης, ὡς πράγματι εὐπατρίδης ὁ Μιχαὴλ Ζωσιμαῖς. Μόλις δὲ παρουσιασθῇ ἡ ἀνάγκη ἀξιοπρεποῦς παραστάσεως, δι' ἰδίου ἀντιπροσώπου, τῆς ἀριστουστάτου Ἰονίου Πολιτείας παρὰ τῇ Ἑνετικῇ Δημοκρατίᾳ, πρόθυμος ὁ Μιχαὴλ πρὸς πᾶν τὸ ἐθνικῶς πρέπον, θὰ δεχθῇ τὴν τιμητικὴν ἀλλὰ καὶ ἀπομακρύνουσαν ἀπὸ τὸ κύριον ἔργον καὶ ἄκρως δαπανηρὰν ταύτην ὑπηρεσίαν, ἔξοδεύει ἀφειδῶς χάριν τῆς εὐπρεποῦς ἀντιπροσωπεύσεως αὐτὸς ὁ λίαν φειδωλός, ὅπως ἄλλως καὶ οἱ ἄλλοι Ζωσιμαῖδες, εἰς τὸν ἀτομικὸν του βίον, καὶ συνηγορεῖ μὲ τὸ ὑψηλὸν του κῦρος ὑπὲρ τῶν δικαίων ὄχι μόνον τῆς Ἰονίου Πολιτείας, τοῦ πρώτου τούτου ἑλληνικοῦ κράτους, εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ ὁποῖου πολλαπλῶς συνετέλεσαν οἱ Ἡπειρῶται, ἀλλὰ ὑπὲρ ὀλοκλήρου τοῦ Γένους, τοῦ ὁποῖου διεξετραγῶδει τὰς τύχας ὑπὸ ἀπαίσιον δυνάστην.

Τῶν Ζωσιμαῖδων ὅμως ἡ εὐεργία δὲν δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς ἓνα ἕκαστον τούτων. Ἀποτελεῖ ὀλότητα ἀληθινὰ ἀριστοτελικήν. Κατὰ τὸ βιβλικόν, « διήλθεν εὐεργετῶν » ὁ οἶκος τῶν Ζωσιμαῖδων. Ὁλος ὁ βίος τοῦ οἴκου ὁμοιάζει τὴν λαμπρὰν ἡμέραν τοῦ βιβλικοῦ δικαίου : « Ὀλην τὴν ἡμέραν ἔλεεῖ καὶ δανεῖζει ὁ δίκαιος ». Καὶ οὐδεὶς μέχρι σήμερον γνωρίζει τί ἀκριβῶς ἔδωκ ἡμεῖς εἴτε χάριν γενικωτέρων, εἴτε χάριν μερικωτέρων σκοπῶν τῶν Ζωσιμαῖδων ὁ οἶκος, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Κοραΐς ἐπεδαψίλευσεν ὄλως ἰδιαίτερος τὸν μέγιστον τῶν τίτλων, τὸν τίτλον τῆς Ἑλληνικῆς Φιλογενείας. Τὰ Ἰωάννινα, ἡ ὅλη Ἡπειρος, ἡ ὅλη Ἑλλάς, αἱ ἑλληνικαὶ κοινότητες τοῦ ἑξωτερικοῦ, ἡ Μόσχα, ἡ Νίζνη, ἡ Πετροῦπολις, τὸ Λιβόρνον, ἡ χῆρα καὶ τὸ ὄρφανόν, οἱ λόγιοι, οἱ ναοί, τὰ εὐαγῆ καταστήματα, οἱ πάντες, αἱ πᾶσαι, τὰ πάντα ἐγνώρισαν τὴν εὐεργετίδα χεῖρα τῶν Ζωσιμαῖδων, τοὺς ὁποῖους, πισταὶ Ἡγερίαι

εις τὴν ἀσκησιν τῆς εὐποιίας, ἐβοήθουν αἱ τρεῖς ἀδελφαὶ των. Χωρὶς τοὺς Ζωσιμάδες δὲν θὰ εἶχεν ἐκδηλωθῆ εἰς τοιαύτην ἔκτασιν τὸ φιλολογικὸν δαιμόνιον τοῦ Κοραῆ, τοῦ ἡγήτορος τούτου ἀναγεννητοῦ, οὔτε τὸ πολυσύνθετον τῆς διανοίας τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρεως, οὐδὲ τὸ πολύτιμον ἔργον τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ὄχι ὀλίγων λογίων, Ἑλλήνων καὶ ξένων, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα ἔφερον εἰς φῶς ἢ ἐλευθεριότης τῆς Ζωσιμαίας Ἀδελφότητος, τοῦ « κανχήματος τούτου τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους », ὅπως ἐκθαμβος ἐξ ἐνθουσιασμοῦ καὶ συγκινήσεως ἀπεκάλεσεν αὐτοὺς ἡ Μήτηρ Αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσίας Μαρία. Ὁλιγομαθεῖς οἱ Ζωσιμάδες, ἀλλὰ ζῶντες ὀρμεμφύτως τὴν πνευματικὴν παράδοσιν τοῦ Ἔθνους, ἐγνώριζον, ὅπως καὶ ὅλος ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὅτι ἡ διαρκὴς σωτηρία μας, ἡ δύναμίς μας, εἶναι τὰ « Γράμματα », τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα, ἡ ἑλληνικὴ ἀγωγή καὶ παιδεία. Καὶ ἔρχονται οἱ Ζωσιμάδες νὰ στηρίξουν τὰς ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων γινομένης καὶ ὑπὸ ξένων, ἔρχονται νὰ στηρίξουν τὰ σχολεῖα, νὰ στηρίξουν τοὺς διδασκάλους. Καὶ εἰς χρόνους ὅπου ἠγνοεῖτο καὶ αὐτὸς ὁ ὅρος καὶ ἡ ἔννοια τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, ἀναζητοῦν οἱ Ζωσιμάδες τοὺς γέροντας ἢ ἀσθενεῖς διδασκάλους καὶ τοὺς συνταξιοδοτοῦν. Καὶ ὅταν ἡ Ἐπανάστασις ἐκραγῆ καὶ κατόπιν ἐλευθερωθῆ ἡ μικρὰ γωνία καὶ ἕως ὅτου ἐκλείψῃ καὶ ὁ τελευταῖος Ζωσιμάς, θὰ ἔρχονται οἱ ἠγεμόνες αὐτοὶ τῆς ἐλευθεριότητος ἐπίκουροι εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος. Ὅθεν καὶ δικαίως ἐτάχθησαν εἰς τὴν κορυφὴν τῆς πυραμίδος τῶν μεγάλων ἐθνικῶν εὐεργετῶν. Ἐσκόρπιζον « οὐ τῇ χειρὶ, ἀλλ' ὄλω τῷ θυλάκῳ ».

Ἄλλ' ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὸν ἕτερον μέγαν ἐθνικὸν εὐεργέτην, τοῦ ὁποίου τὴν μνήμην σήμερον ἐπίσης τελοῦμεν, εἰς τὸν Μιχαὴλ Τοσίτσαν. Υἱὸς πρωτότοκος τοῦ ἐκ Μετσόβου Ἀναστασίου Τοσίτσα, κατασκευαστοῦ μηλωτῶν, ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου, τοῦ Νικολάου, τοῦ Κωνσταντίνου, ὄλων ἐπιδοθέντων εἰς τὸ ἐμπόριον, γεννᾶται ὁ Μιχαὴλ καὶ αὐτὸς εἰς τὸ Μέτσοβον τῷ 1787. Μόλις δέκα τεσσάρων ἐτῶν θὰ μεταβῆ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου κατ' ἀρχὰς μαθητεύει πλησίον φίλου καὶ συνεργάτου τοῦ πατρὸς του. Κατόπιν ἰδρύει ἰδικὴν του ἐργασίαν καὶ σὺν τῷ χρόνῳ συνιστᾷ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν νεωτέρων ἀδελφῶν του μεγάλα ἐμπορικὰ καταστήματα, εἰς τὴν Μάλταν — τὴν τότε, ἑλληνικώτερον, Μελίτην — εἰς τὸ Λιβόρνον, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ θὰ ἐγκατασταθῆ ὁ Μιχαὴλ ἀπὸ τοῦ 1820 καὶ θὰ συνεργασθῆ στενωτέρου μὲ τὸν ἐκεῖ ἤδη ἐγκατεστημένον ἀδελφόν του Θεόδωρον. Ἐπιδέξιός καὶ συννετός, ἐπιδίδεται καὶ εἰς ἄλλας ἐπιχειρήσεις καὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν γαιῶν, εἰς τὴν ὁποίαν μάλιστα προέτρεψε καὶ ἐνίσχυσε τοὺς ἀδελφοὺς Τοσίτσα ὁ ἠγεμονεύων τότε τῆς Αἰγύπτου Μωχάμετ Ἄλυ, ὁ ἐκ Καβάλας ἀλλὰ προελεύσεως ἀλβανικῆς περιώνυμος ἀντιβασιλεὺς καὶ τοπάρχης τῆς Αἰγύπτου. Καὶ εἶναι τόση ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιρροή τῶν ἀδελφῶν Τοσί-

τα καὶ μάλιστα τοῦ Μιχαήλ, ὥστε ἡ αἰγυπτιακὴ διοίκησις κατευθύνεται ὑπὲρ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ Ἑλλήνων. Διότι — ὅπως προσφωρῶς λέγει εἰς τὸν ἐπιτάφιον λόγον του ἐπὶ τῷ νεκρῷ τοῦ Μιχαήλ Τοσίτσα ὁ ποιητὴς Παναγιώτης Σοῦτσος — « δέδοται μόνον εἰς τοὺς Ἑλληνας, ἵνα καὶ δοῦλοι ὄντες διατελῶσι κύριοι τοῦ δεσπότητος αὐτῶν διὰ τῆς διανοίας ».

Πανίσχυρος λοιπὸν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὁ Μιχαήλ Τοσίτσα, γίνεται εἰς ἕκ τῶν πλουσιωτάτων Ἑλλήνων τῶν χρόνων ἐκείνων, εὐμενὴς πάντοτε πρὸς τοὺς ἐντοπίους, διὸ καὶ ἀγαπητὸς εἰς τὸ ἰθαγενὲς στοιχεῖον, κατὰ τὴν εὐφυῆ ἄλλωστε παράδοσιν πάντων τῶν μεγάλων Ἑλλήνων ὅσοι ἐθησαύρισαν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, γίνεται μέγας προσιάτης κατ' ἐξοχὴν τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων. Ἀντιλήπτω παντὸς δεομένου ὁμογενοῦς, ἐκπαιδεύει νεαροὺς Ἑλληνας εἰς τὴν Εὐρώπην, οἰκειώνει πολλοὺς Ἑλληνας πρὸς τὸν Ἀντιβασιλέα, εἰσάγει τοὺς Ἑλληνας εἰς τὸν αἰγυπτιακὸν πλοῦτον, γίνεται ἰδρυτὴς τῆς ἑλληνικῆς ἐμπορίας εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐπαναφέρει εἰς τὴν ζωὴν μικρὰν μοῖραν τῶν λαμπρῶν ἐκείνων χρόνων τῶν πρώτων ἐγκαταστάσεων τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Αἴγυπτον, τοὺς ὁποίους μὲ τὴν γοητείαν ἱστορεῖ ὁ Ἡρόδοτος. Ἀλλὰ ἀρκοῦσα θὰ ἦτο ἡ πρὸς τὸ ἔθνος εὐεργεσία τοῦ Μιχαήλ Τοσίτσα, καὶ ἂν μόνον περιωρίζετο εἰς τὴν χειραγώγησιν τοῦ ἀνεπιού του καὶ κατόπιν μεγάλου ἐπίσης ἐθνικοῦ εὐεργέτου Νικολάου Στουρνάρα, υἱοῦ τῆς ἀδελφῆς του Σταματικῆς, τῆς ὁποίας καὶ αὐτῆς δέον νὰ ἐπιτελεσθῇ σήμερον ἡ μνήμη.

Ἀλλὰ γίνεται ὁ Τοσίτσα καὶ γενικώτερον ὁ ὀργανωτὴς τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Αἰγύπτου, τὸν ὁποῖον θέλει συνηπισμένον, ἰσχυρὸν ἔναντι πάσης διώξεως τοῦ Μουσουλμανισμοῦ. Ὄθεν καὶ συγκροτεῖ τῷ 1847 τὴν ἑλληνικὴν κοινότητα τῆς Ἀλεξανδρείας, πρόδρομον τῆς συστηματικῆς ὀργανώσεως τοῦ Αἰγυπτιώτου Ἑλληνισμοῦ, ὅστις ναὶ μὲν εἶχε πάντοτε οἰκισμοὺς εἰς τὴν Αἴγυπτον, μεγαλυτέρους ἢ μικροτέρους, ἀλλὰ πρώτην φορὰν κτᾶται κέντρον, πέριξ τοῦ ὁποίου θὰ κραταιωθῇ καὶ θὰ οἰκοδομηθῇ μάλιστα ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἑξαισίου ἐκείνου ἀνθους τῆς ἐθνικῆς εὐεργίας Γεωργίου Ἀβέρωφ, τέκνον καὶ τούτου τοῦ Μετσόβου, τὸ ὁποῖον ἡ εὐποιία τῶν τέκνων του εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἀθανασίαν. Καὶ θὰ ἐξακολουθοῦν αἱ εὐεργεσίαι τοῦ Μιχαήλ Τοσίτσα πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Αἰγύπτου: Ἐνῶ εἰς τὴν γῆν αὐτήν, ὅπου ἡ Θεοτόκος ἐκάθισεν ὑπὸ τὴν συκὴν μὲ τὸν μικρὸν Ἰησοῦν καὶ ἤντησεν ὕδωρ ἀπὸ τοῦ φρέατος, δὲν ὑπῆρχεν οὐδὲν ἀξιόλογον ἴχνος τοῦ Ἀνατολικοῦ Χριστιανισμοῦ, τρεῖς μόνον μικραὶ ἐκκλησίαι — μία εἰς τὴν Μέμφιν, ἄλλη εἰς τὴν Θαμιάτιδα, τρίτη εἰς τινὰ γωνίαν τῆς Ἀλεξανδρείας — ἐκεῖ, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὁ Τοσίτσα γίνεται ὁ θεμελιωτὴς μεγίστου ναοῦ, τοῦ ἐπιβλητικωτέρου τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ καὶ τρία σχολεῖα θὰ ἰδρῶσιν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ἀλεξάνδρου — καὶ τούτων τὸ ἐν παρθεναγωγεῖον — ὅπου, κατὰ τὴν δημοκρατικὴν καὶ φιλελευθέρην ἑλληνικὴν παράδοσιν, θὰ φοιτοῦν τέκνα

Ἑλλήνων ὁμοῦ καὶ Αἰγυπτίων. Θὰ ἀνακαινίσῃ ὁ Μιχαὴλ τὸ νοσοκομεῖον τὸ κτισθὲν ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Θεοδώρου. Θὰ κατασκευάσῃ μεγαλοπρεπὲς νεκροταφεῖον. Καὶ προεξάρχων τῆς σχετικῆς κινήσεως τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀλεξανδρείας, θὰ ἐνισχύσῃ ἀπὸ τοῦ 1844 τὸν Πατριάρχην εἰς τὰς προνομίας αὐτοῦ.

Ἀφοῦ δὲ ὁ Τοσίτσας θέσῃ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐν πνεύματι ἑλληνοχριστιανικῶν τὰ θεμέλια τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, τῆς ἐλευθερίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐμπορίας, ἀσθενῆς πλέον καὶ γέρων ἀφίνει τὴν πλουτοφόρον γῆν καὶ ἔρχεται τῶ 1849 εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν πρωτεύουσαν τῆς μικρᾶς καὶ πτωχῆς ἐλευθέρως πατρίδος. Καὶ ἐνθυμούμενος ἀδιαλείπτως καὶ ἐνισχύων ἕξ Ἀθηνῶν τὸν Αἰγυπτιώτην Ἑλληνισμόν, ἐπιτελεῖ συγχρόνως καὶ τὸ ἐναντι τῆς Μητροπόλεως χρέος. Ἀφειδῆς, προσφέρει παντοῦ καὶ συντελεῖ εἰς τὴν ἠθικὴν, πνευματικὴν καὶ ὕλικὴν ὀργάνωσιν τῆς νεοπαγοῦς μικρᾶς κοινωνίας. Γίνεται ὁ κύριος συντελεστὴς τῆς νεαρᾶς τότε ἀτμοπλοίας, προσφέρει εἰς τοὺς πένητας τῶν Ἀθηνῶν καὶ εἰς ἄλλους εὐαγεῖς σκοπούς, δαπανᾷ διὰ τὴν ὁδοποιίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν περὶ, δωρεῖται σημαντικὰ ποσὰ εἰς τὸν Πανάγιον Τάφον, συντρέχει τὰ δύο τότε ὄρφανοτροφεῖα, τὸ Τυφλοκομεῖον, τὸ Δημοτικόν — τὸ καὶ μόνον τότε — Νοσοκομεῖον, παρέχει δαψιλῆ τὴν συνδρομὴν του εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καὶ εἰς τὴν Φιλεκπαιδευτικὴν Ἑταιρείαν, τὸ δημιούργημα τοῦτο ἐτέρου μεγάλου Ἡπειρώτου, τοῦ Ἀρσάκη, ζάπλουτος δὲ θὰ ἐκδηλωθῇ ἡ ἐλευθεριότης του πρὸς τὸ Πολυτεχνεῖον, τὸ σέμνωμα αὐτὸ τῆς Μετσοβίου εὐκλείας.

Ἀλλὰ δὲν θὰ λησμονήσῃ καὶ τὸ σχολεῖον καὶ ἄλλα ἰδρύματα τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς πόλεως ἀπὸ τῆς ὁποίας ὤρμήθη. Ὅπως δὲ συνέδραμε τὴν ὅλην πατρίδα, γνήσιος καθ' ὅλα τύπος μεγάλου ἐθνικοῦ εὐεργέτου δὲν θὰ λησμονήσῃ καὶ τὴν μητρίδα, τὸ Μέτσοβον, τοῦ ὁποίου τὰ σχολεῖα, τοὺς ναοὺς καὶ τοὺς ἐνδεεῖς γενναίως θὰ ἐνισχύσῃ. Καὶ ὅταν θὰ ἀποθάνῃ τὴν 4 Νοεμβρίου τοῦ 1856, θὰ συνοδεύσῃ τὸν φιλογενῆ νεκρὸν μέχρι τοῦ τάφου ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα καὶ θὰ ἀκολουθῇ ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης, φίλος ἀπὸ τριάκοντα ἔτων τοῦ Μιχαὴλ Τοσίτσα. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ τάφου ὁ Τοσίτσας θὰ σκορπίσῃ εἰς τὸ ἔθνος τὸ εὐλογημένον χρυσίον του. Καὶ ὑπὸ τὸν δεξιὸν χειρισμὸν τῆς Αὐτοῦ Ἐξοχότητος τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργοῦ Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ θὰ ἐλλάμψῃ εἰς τὸν τελευταῖον ἀπόγονον τοῦ Μιχαὴλ Τοσίτσα, τὸν ὁμώνυμον Βαρῶνον Μιχαὴλ Τοσίτσαν, προσφάτως ἀποθανόντα, θὰ ἐλλάμψῃ τὸ παλαιὸν πῦρ τοῦ οἴκου, τὸ πῦρ τῆς ἐθνικῆς εὐεργείας, καὶ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ νέου τούτου Μιχαὴλ Τοσίτσα θὰ ἔχωμεν τὸν τελευταῖον μέγαν ἐθνικὸν εὐεργέτην.

Ἐπισκοποῦντες νῦν εἰς γενικὴν θεώρησιν τὸ παράδοξον καὶ πολὺπλοκὸν ὅσον καὶ μεγαλοπρεπὲς γεγονός τοῦ λεγομένου Ἑλληνοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ εὐεργέτου, παρατηροῦμεν διττὸν πρῶτον φέγγος εἰς τὸ στερέωμα τῆς Ἑλληνικῆς

Ἐναγεγνήσεως μαζί με τὸν κληρικὸν καὶ τὸν διδάσκαλον ἀνεδείχθη καὶ ὁ ἀστερισμὸς τῶν ἐμπόρων. Καὶ ἦτο ὁ ἔμπορος οὗτος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐναγεγνήσεως ἢ πλεόν ἐπιτυχῆς, ἢ πλεόν ρωμαλέα, ἢ πλεόν θαυμαστῆ σύγκρασις τοῦ ἐμπόρου τῆς Μέσης Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τὸν ἰδιοτυπώτατον ἔμπορον τῆς Ἑλληνικῆς Φιλογενείας. Καὶ βεβαίως θὰ ἦτο ἄδικος καὶ ἀνιστόρητος ὁ μὴ ἐπισημαίνων τὴν καταβολὴν τοῦ ἰδιοτύπου τούτου ἐμπόρου τῆς Ἑλληνικῆς Φιλογενείας καὶ τῆς ἀκολουθούσης Ἑλληνικῆς Ἐναγεγνήσεως εἰς τοὺς Ἀθηναίους χορηγούς, εἰς τὸν μέγαν ἀποικισμὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος, εἰς τὸν Ἑλληνιστικὸν κόσμον καὶ μάλιστα τῶν ἐνδόξων πρωτευουσῶν, τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ἀντιοχείας, τῆς Περγάμου, εἰς τὴν περὶ πλούτου σοφῆν καὶ πάντοτε νέαν διδασκαλίαν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς συνεχιζούσης καὶ ἀνανεούσης ταύτην φιλοσοφίας τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, εἰς τὴν συναρπάζουσαν ὀργανωμένην εὐποιίαν τοῦ Βυζαντίου, τὴν ὁποίαν ἐκήρυξεν ὁ Diehl ὡς τὴν ὑπάτην μέχρι σήμερον κοινωνικὴν πρόνοιαν, εἰς τὴν ὀργανωμένην ἐπίσης κατὰ τὰ Βυζαντικὰ πρότυπα φιλανθρωπίαν τῶν Φαναριωτῶν, εἰς τὸ Ταμεῖον Αἰχμαλώτων καὶ τὸ Κιβώτιον τοῦ Ἐλέους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλ' ἐνῶ πάντα ταῦτα προσφέρουν θεμελιώδη καὶ βαρυσήμαντον συμβολὴν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ φαινομένου τοῦ ἐμπόρου τῆς Ἑλληνικῆς Ἐναγεγνήσεως, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀπέρρευσεν ὁ μέγας ἐθνικὸς εὐεργέτης, ὅμως ματαίως θὰ ἀπεπειρώμεθα μόνον δι' αὐτῶν νὰ ἐξηγήσωμεν γενετικῶς τὸ ἐξαισιῶδες ἐκεῖνο πλάσμα τοῦ νεωτέρου ἐθνικοῦ μας βίου χωρὶς τὸ ἰσχυρὸν καὶ νεογόνον ζύμμα, τὸ συντελεσθὲν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ δούλου Γένους.

Βεβαίως δὲ ἔτι ὀλιγώτερον θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐξηγηθῇ τὸ φαινόμενον τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ εὐεργέτου δι' ἀναδρομῆς εἰς οἰκονομικὰ αἷτια καὶ μόνον, τὰ ὁποῖα ἐν τοσοῦτῳ ἰσχυσαν καὶ εἰς ἄλλους ὑποδούλους λαοὺς καὶ ὅμως δὲν ἐξύφαναν τίποτε τὸ ἀνάλογον: Ὅ,τι ἐξύφαναν ἦτο ὁ κλασσικὸς τύπος ἐμπόρου, ὁ κατ' ἐξοχὴν τῆς πράξεως, ὁ ὑποτιμῶν τὸν λόγον, ὁ ἐν Καρῶς μοίρᾳ θέτων τὸ συναίσθημα. Ὅπως ἀντιθέτως: Ὁ ἔμπορος τῆς Ἑλληνικῆς Φιλογενείας εἶναι ὁ ὑπὲρ πάντας ἐκτιμητῆς τοῦ λόγου καὶ τῆς παιδείας, ὁ μέχρι τελευταίας ρανίδος αἰμοδότης αὐτῆς, ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος, ἐπειδὴ ἀκριβῶς τιμᾷ ἐξαιρέτως τὸν λόγον, ὑποφέρει ἀντιστοίχως ἀπὸ τὴν συναισθηματικὴν λιτότητα εἰς τὴν ὁποίαν τὸν ἀναγκάζει τὸ καθημερινόν του ἔργον. Διὸ καὶ ἀγωνίζεται νὰ πλουτήσῃ διὰ νὰ δώσῃ εἰς τὸν λόγον, εἰς τὸ συναίσθημα, εἰς τὸν κοινὸν πόθον, — νὰ δώσῃ σάρκα. Καί, κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεών του, νὰ πλαστουργήσῃ εἰς ἐλευθέραν τὴν δούλην πατρίδα, — καὶ ὅταν αὕτη ἐλευθερωθῇ, νὰ διευκολύνῃ τὸν ἀκάνθινον δρόμον τῆς.

Ὡς «ἐφαρμογὴ τοῦ πνεύματος εἰς τὴν φύσιν», ὁ πλοῦτος εἶναι πνευματικόν, ἠθικόν ἀγαθόν. Ἐδίδαξαν ἤδη τοῦτο ὁ Sismondi καὶ ὁ Ἐμερσον,

ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθησαν. Μίαν ὄμως καὶ δύο ἑκατονταετηρίδας πρὸ αὐτῶν ἢ Ἑλληνικὴ Φιλογένεια, συνεχίζουσα οἶονεὶ βιολογικῶς παλαιὰς ἑλληνικὰς διδασκαλίας, εἶχεν ἤδη ἀναγάγει τοῦτο εἰς δόγμα, εἶχε πραγματοποιήσει τοῦτο, εἶχε στρώσει ἀδιάσειστον τὸ θεμέλιον τῆς ἐλευθερίας. Βεβαίως ἡ Ἑλληνικὴ Φιλογένεια ἀνεπήδησεν ἀπὸ τὴν δουλείαν, ἀπὸ τὰς δοκιμασίας καὶ τὰς πικρίας, ἀπὸ τὰς κοινὰς τύχας, ἀπὸ τὰς κοινὰς μνήμας αἰῶνων. Ἄλλὰ διατι δὲν ἀνεπήδησεν ἀπὸ τὴν δουλείαν ἢ τὴν ἐλευθερίαν ἄλλων λαῶν; Ἄς ὑποτεθῆ ἑπὶ τέλους, ὅτι ἓνας Ζωσιμᾶς ἢ ἓνας Τοσίτσας ἢ ἓνας Ἀβέρωφ δυνατόν, ὡς φαινόμενον ἐκρηξιγενές, νὰ ἀναπηδήσῃ παντοῦ. Ἄλλὰ δὲν πρόκειται οὔτε περὶ ἑνός, οὔτε περὶ δύο. Εἶναι ὀλόκληρος ἄλυσις: Οἱ Ριζάραι, ὁ Καπλάνης, ὁ Ἀρσάκης, ὁ Βαρβάκης, ὁ Σταῦρος, ὁ Στουρνάρας, ὁ Μαρούτσας, ὁ Δομπόλης, ὁ Χατζηκώστας, ὁ Μπάγκας, ὁ Γοργόλης, οἱ Ζαππαῖοι, οἱ Βαλλιᾶνοι καὶ τόσοι καὶ τόσοι τῆς ἱερᾶς πομπῆς, ἢ ὅποια, Ἡπειρωτικὴ εἰς τὴν συντριπτικὴν πλειονότητά της, περιβάλλει τὴν Ἀωδώνην τῆς ἑλληνικῆς εὐποίας. Ἀπὸ ποῦ, πῶς θὰ ἐξεπήδων ὅλοι αὐτοί, ἂν δὲν τοὺς ἐκυοφόρει διαρκῶς μία ἀνεξάντλητος ἐθνικὴ μήτρα, ἂν ὀλόκληροι γενεαὶ δὲν συνετήρουν ὡς ἐστιάδες τὴν πυρὰν τῆς γενέσεώς των;

Τῶν ἐθνικῶν τούτων εὐεργετῶν, ὅσοι ἐλάμπρυναν τὸ Γένος, καὶ ἰδιαίτατα τῶν σήμερον τιμωμένων Μιχαὴλ Ζωσιμᾶ καὶ Μιχαὴλ Τοσίτσα καὶ Μιχαὴλ Τοσίτσα τοῦ νεωτέρου — αἰωνία ἢ μνήμη! Τὰ ὀνόματά των, ὀνόματα ὀλυμπιονικῶν εἰς τὴν Ἄλτιν τῆς ἐθνικῆς εὐεργίας, ἐγγάρακτα θὰ μένουν εἰς τὰς δέλτους τοῦ ἑλληνικοῦ βίου. Διότι, ὅπως ἔλεγεν ὁ Σωκρατικὸς εὐπατριδης, «ἐπειδὴν δ' ἔλθῃ τὸ πεπρωμένον τέλος οὐ μετὰ λήθης ἄτιμοι κεῖνται ἀλλὰ μετὰ μνήμης τὸν ἀεὶ χρόνον ὑμνούμενοι θάλλουσι».

ΑΛΦΑΒΗΤΟΣ ΚΑΤΑΝΥΚΤΙΚΟΣ¹

Κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν περίοδον συνεχίζεται ἡ παράδοσις θρησκευτικῶν στιχορρηγμάτων καὶ ἠθικοδιδασκτικῶν, εἰς δημῶδη γλῶσσαν. Τὸ φαινόμενον τῆς διασώσεως τῶν πολλῶν τοιούτων ἔργων ἐξηγεῖται α') ὡς συνέχεια τῆς βυζαντινῆς νοιοτροπίας, β') ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐπαφῆς μετὰ τῆς ἀναγεννηθείσης Δύσεως καὶ τοῦ χαμηλοῦ ἀπὸ ἀπόψεως μορφώσεως ἐπιπέδου τοῦ λαοῦ, γ') ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς τὰ μοναστήρια κατεβάλλετο ἰδιαιτέρα φροντίς διὰ τὴν διάσωσιν θρησκευτικοῦ περιεχομένου ἔργων, ἐνῶ πολλὰ ὑπενθυμίζοντα τὴν κοσμικὴν ζωὴν ἀπωλέσθησαν ἐξ ἀμελείας ἢ κατεστράφησαν.

Τὸν πρῶτον τοιοῦτον δημῶδη ἀλφάβητον ἐδημοσίευσεν ὁ G. Wagner² ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἀλφάβητος κατανυκτικὸς καὶ ψυχοφελὴς περὶ τοῦ ματαίου κόσμου τούτου ». Οὗτος σώζεται εἰς πέντε παραλλαγὰς καὶ ἀνεδημοσιεύθη ὑπὸ Γ. Ζώρα³. Ἐπίσης ὁ Φ. Μπουμπουλίδης ἐδημοσίευσεν τὸ πρῶτον δύο ἀλφαβήτους ἐκ τοῦ παρισινοῦ cod. 680 suppl. καὶ ἑτέρους δύο ἐκ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης cod. Athen 444 μετὰ σχετικῆς μελέτης⁴.

Οὐδεμία λογοτεχνικὴ ἀξία δεόν νὰ ἀναζητητῆται εἰς τὰ ποιήματα αὐτοῦ τοῦ εἴδους, διότι ἐξῆλθον ἀπὸ τὴν γραφίδα ἄλλων στιχοπλόκων. Ἀξιοσημείωτος ὅμως εἶναι ἡ φιλολογικὴ τῶν σημασία, διότι μᾶς παρέχουν εἰκόνα τῆς ἐξελιξέως τῆς δημοτικῆς μας γλώσσης καὶ τῆς καθ' ὅλου νοιοτροπίας τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐγράφησαν.

Τὸ χειρόγραφον τοῦ παρόντος ἀλφαβήτου εἶναι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἀλλὰ τὸ ποίημα εἶναι παλαιότερον. Ἡ γλῶσσα εἶναι δημοτικὴ, ἔχει ὅμως λέξεις καὶ φράσεις εἰλημμένας ἐκ τῆς κοινῆς τῶν Εὐαγγελίων γλώσσης. Οἱ στίχοι εἶναι 15σύλλαβοι ὁμοιοκαταληκτοῦντες κατὰ διστιχίαν. Τὸ στιχορρηγμα

1. Κώδιξ Μονῆς Λειμῶνος ἀρ. χφ. 219, 1 περιγραφεῖς ὑπὸ Ἀθ. Παπαδοπούλου - Κεραμέως ἐν Καταλόγῳ χφ. κωδίκων ΕΦΣΚ.

2. G. Wagner, Carmina Graeca Medii aevi, 1874, σελ. 242 - 247.

3. Γ. Ζώρα, Ἀλφάβητος κατανυκτικὸς καὶ ψυχοφελὴς περὶ τοῦ ματαίου κόσμου τούτου, Νέα Ἐστία, τόμ. ΝΗ' (1955), σελ. 1199 - 1203.

4. Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Δημῶδεις μεταβυζαντινοὶ ἀλφάβητοι, ΕΕΒΣ, τόμ. ΚΕ' (1955), σελ. 284 - 305.

παραδίδεται ἄτιτλον καὶ παρέμεινε μέχρι τοῦδε ἀδημοσίευτον. Ἡ ὁμοιοκαταληξία εἶναι πολλάκις ἀτελής καὶ μὴ θεραπευομένη. Τὰς ἀνορθογραφίας τοῦ κειμένου διωρθώσαμεν σιωπηρῶς. Τέλος σημειώονμεν ὅτι ἡ ἐκ τοῦ γράμματος ψ ἀρχομένη στροφή ἔλλειπει (ἐξ ἀβλειφίας πιθανόν τοῦ ἀντιγραφέως).

Σχετικῶς μὲ τὸ θέμα τῶν ἐπιδράσεων παρατηροῦμεν ὅτι εἰς τὰς ἀπὸ τῶν γραμμάτων Β, Δ, Ε, Η, Φ, ἀρχομένας στροφὰς ὁ κατωτέρω δημοσιευόμενος ἀλφάβητος συμπίπτει μὲ τὸν δεύτερον τοῦ παρισινοῦ κώδικος, δημοσιευθέντα ὑπὸ Φ. Μπουμπουλίδου, ἐνῶ κατὰ τὰς ἄλλας ἀκολουθεῖ ἄγνωστα εἰς ἡμᾶς πρότυπα ἢ καὶ τὴν ἰδίαν τοῦ στιχοῦργου ἔμπνευσιν. Πάντως γενικῶς εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ὑμνογραφία ὡς καὶ τὰ ἠθικοδιδασκτικῶν περιεχομένου ποιήματα τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς περιόδου ἤσκησαν κατὰ κανόνα εὐρεῖαν ἐπίδρασιν ἐπὶ πάντα τὰ μεταγενέστερα ἀνάλογα στιχοῦργήματα, ὡς τὸ κατωτέρω. Βασικὴ ἐπὶ τῶν κατασκευτικῶν ἀλφαβήτων μελέτη παραμένει πάντοτε ἡ τοῦ Anastasijewic « Die paränetischen alphabete », εἰς ἣν καὶ παραπέμπομεν διὰ τὰ κατ' ἰδίαν προβλήματα.

Τὸ κείμενον

Ἄνθρωπε τί ἔναι τὰ κοπιᾶς, τί ἔναι τὰ παραδέρνεις ;

Ἄ σ' ἔβρεχεν ὁ Κύριος δονκᾶτα δὲν χορταίνεις.

Βλέπεις πὼς ἀποθαίνομεν καὶ σ' ἄλλον κόσμον πᾶμε
πρὶν σὲ πλακῶσῃ ὁ θάνατος διὰ τὴν ψυχὴν σου κάμε.

5 Γενοῦ οἰκτιρῶν σὲ πτωχά· πεινοῦσι καὶ διψοῦσι,
καὶ ἐλεημοσύνην σὲ ζητοῦν· ξοπίσω σὲ ἀκλοθοῦσι.

Δῶσε πτωχοῦ ἱμάτιον, γυμνόνε καὶ ἔνδυσέ τον,
ἔφαρτον καὶ σὲ σπῖτι σου καὶ φαγοπότισέ τον.

10 Ἐλεος θέλει ὁ Κύριος κάλλιον παρὰ θυσίαν
καθὼς τὸ Εὐαγγέλιον βοᾷ σὲ ἐκκλησίαν.

Ζητοῦσι σε διὰ τὸν Θεόν, τὸν πλαστοῦργόν τοῦ κόσμου :

« Διὰ τὴν ψυχὴν σου, ἀφέντη μου, μία φωλίτσα δός μου ».

Ἦκουσες εἶντα κάμνασιν οἱ πρὶν ἀποθαμένοι ;

Πολλοὺς μισθοὺς διὰ τὴν ψυχὴν, καὶ εἶν' μακαρισμένοι.

15 Θεοῦ φόβον δὲν ἔχομεν καὶ σὲ ἐκκλησίαν δὲν πᾶμε.

Καὶ Εὐαγγέλιον ν' ἀκοῦς καὶ ἀντίδωρο νὰ φᾶμε.

Ἰδοῦ, λοιπόν· τὸν θάνατον δλοὶ τὸν χρεωστοῦμε
καὶ τὴν ἡμέρα οὐδὲν ποσῶς δὲν τὴν θωροῦμε.

Καθὼς τὸ σκεῦος τς' ἐκλογῆς βοᾷ σὲ πειστολὲς του,

3 πᾶμε : πᾶμεν cod. 4 κάμε : κάμνε cod. 14 post ψυχὴν : « καὶ ἐκκλησίαις ἐκτίξαις delevit 18 ἡμέρα : ἡμέραν cod. 19 τσ' : τῆς cod. πειστολὲς : ἐπιστολὲς cod.

- 20 ὁ Παῦλος ὁ ἀπόστολος καὶ στίς παραγγελιές του.
Λέγει νὰ ἔξαγοράζωμεν καιρὸν ἴσον νὰ ζοῦμε
καὶ ὁ θάνατος διὰν ἔλθῃ ποσῶς δὲν τὸν θωροῦμε.
Μὰ πάλιν παραγγέλλει μας διὰ τὴν φιλαργυρίαν,
τὸν φθόνον καὶ τὴν ἀρπαγὴν καὶ τὴν πλεονεξίαν.
- 25 Νά! θέλομεν ἐκεῖ ὀμπρὸς ὄλοι διὰ νὰ κριθοῦμε,
στὸ φοβερὸ κριτήριον γυμνοὶ νὰ ξεταχθοῦμε.
Ξέχωρα θέλω νὰ κριθοῦν αὐτοὶ ὁποῦ ζουρίζουν,
Θεοῦ φόβον δὲν ἔχουσι, οὐδὲ ψυχὴν γυρεύουν.
- 30 Ὅταν ὁ Κύριος ἔλθῃ κρίναι τὴν οἰκουμένην,
τότε τοὺς λέγει: « Ἄμετε στὸ πῦρ, κατηραμένοι ».
Πῶς δὲν λογιάζεις, ἄνθρωπε, οὐδὲ στὸ νοῦ σου βάνεις,
τὸν θάνατον; Δὲν μεριμνᾷς πῶς θέλεις ν' ἀποθάνης;
Ρηγάδες παίρνει ὁ θάνατος, στὴν Πόλιν βασιλιάδες,
μεγάλους γὰρ δεινὰλιδες καὶ μητροπολιτάδες.
- 35 Σήμερον εἴμαστε ἐδῶ σὰν τὰ πορλιὰ στὸ δάσος,
διὰν ξαγρέψῃ τα τινὰς καὶ φωλιές τους χάσουν.
Τὸν τάφον ἄνοιξε καὶ ἰδὲ ἂν εἶναι καὶ γνωρίσης
πτωχοὺς καὶ πλοῦσιους ἄρχοντας, ἂν εἶν' καὶ ξεχωρίσης.
- 40 Ὅγλην καταγενόμεθα καὶ τῶν σκολήκων βρωῖμα,
τὴν γῆν ὁπου πλαστήκαμε θὲ ν' ἄχουμε ὡς στρωῖμα.
Φόβος εἶναι νὰ ἰδῇ τινὰς κανέν' ἀποθαμένον
ἀβύσσωμον, ἀνέγνωρον καὶ ξεκοκαλισμένον.
Χώρια χωρίζει ἡ ταφὴ ἀπὸ τὸ δόλιον σῶμα,
διὰν ψυχὴ ὄθεν νὰ βγῇ καὶ νὰ τὸν φᾶ τὸ χῶμα.
- 45 Ὡ Παναγία δέσποινα, τοῦ κόσμου ὀδηγήτρια,
καὶ πλανωμένων ὀδηγέ, τοῦ κόσμου σωτηρία.

25 ὀμπρὸς : ὀπρὸς cod. 27 ζουρίζουν = τοκίζουν χρήματα 33 post θάνατος
addidit πρὶν 36 τὲς φωλιές : ταῖς φωλές cod. 40 τὴν γῆν : καὶ τὴν γῆν cod.

Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ - ΒΑΗΣΙΔΟΥ

Ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ

Εἶμαι ἡ ψυχὴ ποὺ νίκησα τότε στὸν Μαραθῶνα,
στῆς Σαλαμῖνος τὰ νερά, στῶν Πλαταιῶν τὸ χῶμα
καὶ σκόρπισα τὸν βάρβαρο, ποὺ ἀμέτροτο ἀσκέρι
ἔφερε πίσω κ' ἔφερε στὰ Ἑλληνικά μας μέρη
σκοτάδι τρίσβαθο σ' αὐτὴν τοῦ ἡλίου τὴν Πατρίδα.
Εἶμαι ἡ ψυχὴ ποὺ σκόρπισα στοὺς σκλάβους τὴν ἐλπίδα,
ποὺ ἀνέδειξ' ἕνα Περικλῆ καὶ ἕνα Παρθενῶνα,
ποὺ ἐφώτισα ὅλη τὴ γῆ τοῦ σκότους τὸν αἰῶνα,
ποὺ ἀνέδειξα τὸν Ὅμηρο μὲ τὴν ἐποποιΐα,
Ἄριστοτέλους, Πλάτωνος γὰρ τὴν φιλοσοφία.
Ἐγὼ ἄστραφα καὶ βρόντησα μὲ ὄπλα τιμημένα
κι ἀράδιασα τὰ τρόπαια εἰς τὸ εἰκοσιένα:
Μὲ τοῦ Κανάρη τὸ δανλό, τοῦ Διάκου τὴ θυσία
κι ὄλων ποὺ ἀγωνίσθηκαν γιὰ τὴν ἐλευθερία,
Μισοῦλη, Μάρκον Μπότσαρη, τῶν Κολοκοτρωναίων,
τοῦ Παπαφλέσσα καὶ λοιπῶν ὡς καὶ τῶν Τζαβελαίων,
τῶν Σουλιωτισσῶν π' ἀθάνατες μένουσιν στὴν ἱστορία
κι ἐγράφησαν μὲ ζωηρὰ γράμματα στὰ βιβλία,
τῆς Μπουμπουλίνας τῆς Μαντοῦς καὶ ἄλλων ἡρωίδων,
ὅπου τιμοῦν τὸ ὄνομα ὄλων τῶν Ἑλληνίδων.
Στοῦ τελευταίου βασιλιᾶ τῆς πόλης Κωνσταντίνου
τὰ στήθη ἐβασίλευα καὶ στ' ὄνομα Ἐκείνου
ἄλλος γεννήθη βασιλιᾶς καὶ στὴ Θεσσαλονικὴ
Κιλκίς, Γιάννενα, Τσουμαγιά... ὠδήγησε τὴ Νίκη
καὶ τιμημένη κι ἐνδοξη ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ
ἔγραψε νέα τρόπαια στὰ μέρη ἐπάνω ἐκεῖ.
Καὶ νιρόπιασε καὶ σκόρπισε τοὺς Τούρκους καὶ Βουλγάρους
κι ἔδειξε πὼς ὁ Ἕλληνας δὲν πέφτει στοὺς βαρβάρους.
Εἶμαι ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ, εἶμ' ἡ ψυχὴ ἡ αἰώνια,
ποὺ ξύπνησα καὶ πάλι ἐγὼ σ' αὐτὰ τὰ νέα χρόνια
κι ὠδήγησα τοὺς μαχητὰς στίς κορυφές τῆς Πίνδου,
στῆς Ἀλβανίας τὰ βουνὰ καὶ στὸν στρατὸν ἐκείνου
ποὺ ἀνάξια ἐπρόσμενε νὰ μῆ μέσα εἰς τὴν Ἑλλάδα
ἔδειξα ἄσβεστην ψηλὰ ἐγὼ τὴν ἀρχαία δᾶδα.
Στὴν Κορυτσᾶ, Ἀργυρόκαστρο, Κλεισοῦρα, Τεπελένι,
φεύγει ὁ γελοῖος Ἴταλός, φεύγει μακρὰ καὶ τρέμει.

Καὶ ὅταν μᾶς οἰχθῆκ' ἄσπλαχνα κι ἄλλ' αὐτοκρατορία
καὶ πάλ' ἐγὼ ἀγωνίσθηκα γιὰ τὴν ἐλευθερία.
Κι ἔπασαν ὅλοι μέχρι ἐνὸς στοῦ Ροῦπελ ἐκεῖ πάνου
κι ἔτσι ἐπάτησε τὴ γῆ τὸ πόδι τοῦ τυράννου.
Καὶ μ' ὄλο πού τὸν τσάκισαν, δμως καὶ τότε πάλι,
εὐλαβικά στὴ δόξα μου ἔκλινε τὸ κεφάλι.
Καὶ σκλάβω ἀγωνίσθηκα μὲ ἀρχηγόν μου μέγα
τὸν ξακονιστό μας βασιλιᾶ, ἀπὸ μακρυνὰ κεῖ πέρα,
συνέχισα τὰ τρόπαια, ὄσπου καὶ πάλι τώρα
ἐγύρισε τῆς λευτεριάς ἡ ποθητὴ ἡ ὄρα.
Καὶ θάρσθη πάλι ὁ καιρὸς στὴ δόξα τὴν ἀρχαία
νὰ ὑπωθῆ τρισένδοξη ἡ Ἑλληνικὴ σημαία.
Πάλι ἡ Ἑλληνικὴ ψυχὴ φωτόλουσι πλειάδα
θὰ λάμπη στὸν ὀρίζοντα γιὰ μιὰ μεγάλ' Ἑλλάδα.

ΙΩΝΟΣ ΜΥΣΤΡΑ *

Ὁ εὐαγγελισμὸς τοῦ Εἰκοσιένα

Ἀπ' τὴ Λαύρα, ἀγιασμένη
Τῆς Ἑλλάδος Λευτεριά,
Πρόβαλε τριγυρισμένη
Ἀπ' τὰ φτωχικὰ κερτιά.

Ἀυτὰ ἄναψαν τὴ δᾶδα
Γιὰ τὸν Ἱερὸν Ἀγῶνα.
Καὶ ἡ λάμπη ἀπ' τὴν λαμπάδα
Φώτισεν ἕναν αἰῶνα.

Τ' Ἀρχαγγέλου ἕνα νεῦμα
Τὰ δεσμὰ τῶν σκλάβων σπάζει.
Καὶ τῆς Λευτεριάς τὸ πνεῦμα
Τὴν Ἑλλάδα ἀγκαλιάζει.

Ἀπ' τοῦ Γαβριὴλ τὸ στόμα
Τοῦ Θεοῦ ἦλθεν ἡ χάρι.
Τῆς Πατρίδος τ' ἅγιο χῶμα
Γιὰ νὰ ἰδῆ πάλι βλαστάρι.

Τῆς Ἑλλάδος — βλογημένης
Βαγγελίστρας — οἱ « Ὑιοί »,
Τοὺς σταυροὺς τῆς Εἰμαρμένης
Ἀγιάζουνε κι αὐτοί.

Γιὰ τὴ Μάννα τοὺς πεθαίνουν
Μ' ὄνειρο τὴ Λευτεριά.
Ἄγγελοι τοὺς περιμένουν...
Εἶν' Ἀνάστασις, χαρά.

Μὲ ἀγγέλων ψαλμωδία
Γιόμισαν τοὺς οὐρανοὺς.
Κι ἡ γλυκεῖα Ἑλευθερία
Προσκυνάει τοὺς σταυροὺς...

Καὶ τὸ μάθημα μαθαίνουν
Ὅλ' οἱ « σκλάβοι μὲ καρδιά ».
Καὶ οἱ ἄγγελοι προσμένουν...
Ποιὸς θὰ μείνη στὴ σκλαβιά ; !

* Ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Ἰων Μυστρᾶς κρύπτεται ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Ἰω. Κούμαρης.

Χ ρ ο ν ι κ ᾶ

ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ

Διὰ τοῦ παρόντος τεύχους ὁ «*Παρνασσός*» εἰσέρχεται εἰς τὸ δεύτερον ἔτος τῆς δευτέρας περιόδου. Συμφώνως πρὸς παλαιότεραν παράδοσιν, δὴ συνεχισθῆ ἡ δημοσίευσίς ποικίλης ὕλης, λογοτεχνικῆς, καλλιτεχνικῆς, φιλολογικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς. Ἐπιθυμία δὲ τῆς Διευθύνσεως τοῦ περιοδικοῦ εἶναι, ὅπως ὁ κύκλος τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ διευρυνθῆ πάντοτε περισσότερο μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ Παρνασοῦ, πρὸς τὰ ὁποῖα καὶ κατ' ἐξοχὴν ἀπευθύνεται.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς μετακομιδῆς τῶν ὁσίων τοῦ Κάλβου ἐκ Λονδίνου, εἰς τὸ προσεχὲς τεῦχος θὰ ἀφιερωθοῦν σελίδες τινὲς εἰς τὸ ἔργον του.

Ἐπίσης, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς συμπληρώσεως ἑκατονταετίας ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ ρωμαντισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐν τῶν προσεχῶν τευχῶν τοῦ περιοδικοῦ θὰ ἀφιερωθῆ εἰς τὸ γεγονός.

Ὁ κ. Ντ. Κοδόμος, ἀναφερόμενος εἰς κρίσιν περὶ τοῦ ἔργου του «*Γεώργιος Τερτσέτης. Ἀνέκδοτα κείμενα. Ἐκδ. Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, Ἀθήναι 1959*» (βλ. *Παρνασσός*, 1959, σελ. 545-546), ἀπέστειλε πρὸς τὴν Διεύθυνσιν τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστολὴν ἐν ἣ παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἄλλειψις βιβλιογραφίας περὶ τοῦ Τερτσέτη ὀφείλεται εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς ἐκδόσεως, ὅτι πάντα τὰ περιληφθέντα κείμενα ἐξεδόθησαν τὸ πρῶτον παρ' αὐτοῦ καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ Βαλέτα καί, τέλος, ὅτι ἡ ἀποδοσμένη εἰς τὸν Τερτσέτην μετάφρασις τοῦ Ἐπιταφίου τοῦ Περικλέους εἶναι τοῦ Βηλαρά.

Γ. Θ. Ζ.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

ΣΤΑΥΡΟΥ Α. ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Ὁ Παῦλος αὐτοβιογραφούμενος. Ἀθῆναι 1958.

Περιέχει εἰς λογοτεχνικὸν ὕψος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν, διήγησιν - βιογραφίαν τοῦ Παύλου καὶ τοῦ περὶ αὐτὸν κόσμου ὡς καὶ τῶν τεσσάρων ἀποστολικῶν περιοδειῶν τοῦ μεγάλου ἀποστόλου τῶν Ἑθνῶν. Ὁ σ. ὠρμήθη ἀπὸ τὸ ἐπικίνδυνον παρόν, τὸ ὁποῖον ζῶμεν, διὰ τὴν γράψην τὴν βιογραφίαν τοῦ μελωδοῦ τῆς ἀγάπης (ἐπίλογος). Ὁρθῶς τονίζει, ὅτι δίπλα εἰς τὸ δένδρον τῆς γνώσεως, τὸ ὁποῖον ὑποβοηθεῖ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀνάγκης ἀποφυγῆς ἐκ μέρους τῶν ἀντιπάλων κόσμων τοῦ ὀλέθρου, πρέπει νὰ καλλιεργηθῆ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τὸ δένδρον τῆς ἀγάπης. Ἡ ἔνωσις τῶν δύο κόσμων, ἡ ἀγάπησις τῶν δύο πνευματικῶν ἡμισφαιρίων τῆς ὑψηλοῦ δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἁπλῶς πολιτικο - οικονομικῶν καὶ κοινωνικῶν συνδυασμῶν τῶν δύο ἀντιθέτων Συστημάτων, ἀλλὰ καὶ πρὸ πάντων καρπὸς τοῦ πνεύματος, καὶ μάλιστα τοῦ Παγκοσμίου Χριστιανικοῦ πνεύματος. Τὸ πνεῦμα αὐτὸ κατέχει τὸ μέγα μυστικὸν καὶ τὴ θεία δύναμιν νὰ καταργήσῃ κάποτε τοὺς μεσοτόιχους ποὺ χωρίζουν σήμερον τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ νὰ ἐνώσῃ τὸ Μυστήριον τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τὸν Λόγον τῆς Δύσεως. Τὸ βιβλίον ἀποτελεῖ θαυμάσιον ἔργον καὶ δύναται νὰ ξεκουράσῃ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀναγνώστου τῆς πολυταράχου ἐποχῆς μας.

Γ. Ι. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΚΟΚΚΙΝΟΥ, « Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ». Ἐκδ. « Μέ-
λισσα 1959.

Ἡ Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία τοῦ 1959 σημειώνει στὸ ἐνεργητικὸ της δύο ἐπι-
πλέον τόμους τῆς « Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως » τοῦ Διονυσίου Κοκκίνου, τὸν 9^ο καὶ
10^ο, οἱ ὁποῖοι προστίθενται στὸν ἕως τώρα συγγραφικὸ ἄθλο τοῦ Ἑλληνοσπουδασ-
μαϊκοῦ, ποῦ εἶναι προῖον ἐργασίας πολλῶν δεκαετηρίδων.

Ἡ πρώτη ἔκδοσις τοῦ ἔργου χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ 1931 καὶ ἡ δευτέρα — ποῦ
διεκώπη τὸ 1940 — ἀπὸ τὸ 1939. Ἡ τρίτη ἔκδοσις ἄρχισε ἀπὸ τὸ 1956 μὲ προοπτικὴ
νὰ ολοκληρωθῆ τὸ 1960, ὅποτε μὲ τὴν ἔκδοσις δύο ἀκόμη τόμων, κλείνει ἡ πολύτιμη
αὐτὴ σειρά τῶν ἐκδόσεων τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου « Μέλισσα », ποῦ τιμᾷ καὶ τὸν ἐκδότη.

Μὲ τοὺς δέκα αὐτοὺς τόμους, ἀπαραίτητο ἀπόκτημα γιὰ κάθε βιβλιοθήκη,
ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν πιὸ μικρὴ, δικαιώνεται ἡ ὀρθὴ παρατήρησις τοῦ ἱστορικοῦ, ποῦ
ἀποτυπώνεται στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ πρώτου τόμου: « Ὁ χρόνος προάγει διὰ τῆς συνε-
χιζομένης ἐρευνῆς τὴν ἱστορικὴν ἐργασίαν. Ἡ περίοδος δὲ ἐκείνη, ἡ ἀπὸ τοῦ 1821
μέχρι τοῦ 1833, κατὰ τὴν ὁμοίαν ἐξελίχθη ὁ μέγας καὶ σωτήριος διὰ τὸ ἔθνος
Ἄγων τῆς ἀνεξαρτησίας, δὲν παύει νὰ ἀσκή γοητείαν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ
καθιστᾷ προσφιλές καὶ ἀδιάλειπτον τὸ ἔργον τῆς ἀναδιφήσεως καὶ ἐπὶ τῶν ἀπομει-
νάντων μέχρι τοῦδε εἰς τὴν ἀφάνειαν γραπτῶν μνημείων ». Σημαντικὰ περιστατικά,
ὡς τώρα ἄγνωστα, ἔρχονται γιὰ πρώτη φορὰ στὸ φῶς, χάρις, βέβαια, στὸν διαδρα-
μόντα χρόνο, ἀλλὰ καὶ χάρις στὴν ἀναδιφήσις, στὸ μόχθο, στὴν πείρα, στὴν συνθε-
τικὴ ἐργασία, καὶ στὴν καθολικότητα τῶν γνώσεων τοῦ συγγραφέως. Ἀλλὰ καὶ τὸ
μεγάλον ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ γύρω ἀπὸ τὸ μνημειώδες αὐτὸ ἔργο, ποῦ διαδηλώνει
« τὴν ὑπερηφάνειαν καὶ τὴν δίψαν τῆς γνώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ διὰ τὰς ἐνδό-
ξους δέλους τοῦ γενεσιουργοῦ παρελθόντος του » καταμαρτυρεῖ συνάμα ὅτι χώρα
ἀπὸ τὴν γοητεία, ποῦ ἀσκεῖ στὸν Ἑλληνα τὸ 1821, ἀσκεῖται στὸν ἀναγνώστη μεγάλῃ
γοητεία καὶ ἀπὸ τὴν γραφίδα τοῦ ἱστορικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν χυμώδη πέννα τοῦ
Ἑλληνοσπουδασμαϊκοῦ.

Εἶναι εὐτύχημα γιὰ τοὺς νεοέλληνας ὅτι τὸ μεγαλύτερον καὶ ὀραϊότερον περιστα-
τικὸν τῆς φυλῆς τους ἀνιστορεῖται ἀπὸ ἕναν ἱστορικὸν ποῦ ἀφιέρωσε τὴν ζωὴν του
γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν συγγραφὴν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἔντεχνου λόγου.
Καὶ μὲ τὴν διπλὴν αὐτὴν ιδιότητά μᾶς προσφέρονται χωρὰ καὶ ὀλοζώντανα τὰ πρό-
σωπα καὶ τὰ πράγματα, ποῦ διεδραμάτισαν καὶ ἐσύνθεσαν τὴν ἔθνικὴν μᾶς ἐποποιίαν
μὲ τὰ καρδιοχεύτλια καὶ τίς λαχτάρας τους· μὲ τοὺς ὑψηλοὺς, ἀλλὰ καὶ χαμηλοὺς
τόνους· μὲ τὴν ἀποθέωσιν τῶν ἠθικῶν ἀξιών, ποῦ ἐσυγκλόνησαν τὴν ἀνθρωπότητα·
καὶ μὲ τοῦ διχασμοῦ τὴν φθορὰ καὶ τὴν ἀποκαρδίωσιν.

Ἐπιστρατεύει ἐπὶ πλέον ὁ συγγραφεὺς γιὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ποιοῦ τῶν ἐπικῶν
ἐκείνων χρόνων καὶ τὴν ιδιότητά του ὡς ἀνθρώπου τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν γιὰ νὰ
μᾶς δώσῃ ἀνάγλυφον τὴν εἰκόνα τῆς ἔθνικῆς ἐποποιίας. Γιατὶ τὰ καρδιοχεύτλια καὶ
οἱ προσδοκίαι, ποῦ ἀποτελοῦν τὴν ψυχὴν τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἐφορμήσεων ἀναμε-
ταδίδουν τὰ ῥίγη τῶν παλμῶν τους, ὅταν μὲ τὸ νιστέρι τοῦ ἱστορικοῦ συμπορεύεται
καὶ ἡ θαλπνὴ τοῦ ὄραίου λόγου καὶ ἡ ζεστασιά τοῦ χρώματος. Ἡ Γαλλικὴ Ἐπα-
νάστασις — ποῦ δὲν φτάνει σὲ ὕψος καὶ σὲ ὁμορφίαν τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν —
εὐτύχησε νὰ βρῆ τὸν πραγματικὸν ἱστορικὸν της, τὸν Μισελέ, ποῦ χάρις στὸν ἔντεχνο
λόγον ἔδωκε ἔκτασιν καὶ γοητείαν στὴν Ἐπανάστασιν, τὴν ὁποία ἕνας ἄλλος ἱστορικὸς

της, ὁ φιλόσοφος Ταΐν, τὴν ἀποκάλεσε θρησκεία τοῦ κροκοδείλου. Ἡ ἀπείρωσ ὠραιότερη ἐθνική μας ἱστορία ἐστάθηκε τριπλά καλότερη στὸ πρόσωπο τοῦ ἱστορικοῦ της, ποὺ τὴν ἐμπλουτίζει μὲ τὸν ἄδρ᾽ τοῦ ἱστορικοῦ λόγου, μὲ τὸν ἐντεχνο λόγο, καὶ μὲ τὴ γλώσσα τῶν χρωμάτων.

« Τὸ Δραματικὸν Δίπτυχον τοῦ Ἄγῶνος » εἶναι ὁ ὑπότιτλος τοῦ 9ου τόμου, ποὺ περιλαμβάνει 12 κεφάλαια καὶ ἀναφέρεται σὲ βαρυσήμαντα περιστατικά τοῦ ἀγῶνος, ὅπως στὴ μάχη στὸ Μανιάκι, μὲ τὸν ἥρωϊκὸ θάνατο τοῦ Παπαφλέσσα, ποὺ τὸν ἐτραγούδησε ἡ λαϊκὴ μούσα :

*« Τοῦ Φλέσσα ἡ μάνα κάθεται στὴν Πολιανὴ σὴν ράχη,
τὰ Κομποβούνια ἔγνάντε καὶ τὰ πουλιά ρωτάει.
Πουλᾶκια μου ἀηδοῦνᾶκια μου, ποῦ ἔρχεσθε στὸν ἄερα,
μὴν εἶδατε τὸν στρατηγὸ, τὸν Φλέσσα ἀρχιμανδρίτη ;... ».*

Ἀναφέρεται στὴν ἀνάθεση τῆς ἀρχιστρατηγίας τῆς Πελοποννήσου στὸν Κολοκοτρώνη, στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ἰμβραήμ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας, στὶς ἐνέργειες τοῦ Μαυροκορδάτου στὸ ἐξωτερικὸ, στὴν δραματικὴ ἀντίσταση καὶ τὴν ἐξοδο τοῦ Μεσολογγίου, στὴν ἐκστρατεία τοῦ Φαβιέρου, στὴν ἐξωτερικὴ θέση τοῦ ἐλληνικοῦ ζητήματος κ.λ.π.

« Ἀπὸ τῆς Κρίσεως πρὸς τὴν Λύσιν » εἶναι ὁ ὑπότιτλος τοῦ 10ου τόμου ποὺ περιλαμβάνει 12 ἐπίσης κεφάλαια καὶ ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τῆς περιόδου ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1826 ἕως τὸν χειμῶνα τοῦ 1829. Ἐδῶ ἱστοροῦνται τὰ ἐπὶ Κυβερνήσεως Ζαΐμη περιστατικά, ἡ κατὰ θάλασσαν ἐκστρατεία τοῦ 1826, ἡ ἐπάνοδος τοῦ Ἰμβραήμ στὴν Πελοπόννησο, ἡ ἐκστρατεία του στὴν Μάνη, ἡ μάχη τῆς Βέργας, ἡ μάχη τοῦ Πολυάραβου, ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κιουταχῆ στὴν Ἀνατολικὴ Ἑλλάδα, ὁ διορισμὸς τοῦ Καραϊσκάκη ὡς Τεχνικοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἡ πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως, ἡ μάχη τῆς Ἀράχωβας, ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῆς Τροιζήνας, ἡ ἐκλογὴ τοῦ Καποδίστρια ὡς Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος κ.λ.π.

Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ τόμοι ἀναφέρονται σὲ ἀγωνιώδη σημεῖα τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, ποὺ προσφέρονται στὸν ἀναγνώστη ἐπιγραμματικά, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ γοητεία τοῦ ἐντεχνου λόγου. Μικρὰ μόνη γραμμὴ φθάνει σὰν κατακλείδα τοῦ 9ου τόμου : « Ἡ Ἑλλάς εὐρίσκειται εἰς τὸν βαθὺν ὄρθρον τῆς ἡμέρας τῆς ἐλευθερίας της ». Κι' ἄλλη μιὰ γραμμὴ φθάνει σὰν κατακλείδα τοῦ 10ου τόμου : « Ἐδίδετο διὰ μίαν φορὰν ἀκόμη ὁ ὄρκος τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ θανάτου » !...

Ι. Π. ΚΟΥΤΣΟΧΕΡΑΣ

Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, « Ἀνθρώπινη δίψα », διηγήματα, 1959.

Ἡ τριανταπεντάχρονη θητεία του στὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἡ ἀγνία του νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἀνανέωση καὶ τὴν πολλαπλότητα τοῦ ἑαυτοῦ του εἶναι φυσικὸ νὰ ὠδήγησαν τὸν Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο στὴν « Ἀνθρώπινη δίψα » τῶν ἐννέα νέων διηγημάτων του. Μόλις πρὶν ἀπὸ δύο χρόνια ἦταν « *Τὸ δαχτυλίδι μὲ τὰ παραμύθια* », πέντε ἀρκετὰ πολυσέλιδα διηγήματα, ποὺ προσφέρθηκαν ἀπ' τὸ συγγραφέα σὰ θυμιάμα στὸν ἀνθρώπινο πόνο. Σήμερα εἶναι ἡ « ἀνθρώπινη δίψα », ἡ νέα του διηγηματικὴ συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ἀνθρώπινης μοίρας.

« *Τὸ χαλίκι* », ἔτσι τιτλοφορεῖται τὸ πρῶτο διήγημα τῆς συλλογῆς, συγκροτεῖ μιὰ σχεδὸν ἐπικὴ εἰκόνα ἀπὸ τὴ σκληρὴ δουλειὰ τῶν Ἑλλήνων ξωμάχων καὶ πῶ

ειδικά τῶν ξωμάχων τῆς ιδιαίτερης πατρίδας τοῦ συγγραφέα. Ἐχεις τὴν αἰσθήση πὼς ἡ πεισματάρια ἐκείνη γριά, πού γιὰ χάρη τοῦ « γέρου » τῆς νυχτόμερα ἀντιμάχεται « Τὸ χαλίκι », τὸ ἄγριο, τοῦ μακρινοῦ, παραλίμιου δρόμου τῆς Αἰτωλίας, εἶναι τὸ στοιχίό τὸ ἴδιο τῆς ἀγῶνης γῆς, πού ἀκατάλυτα δέρνεται γιὰ νὰ κερδίση « μοῖρα » στὸν ἥλιο. Δίπλα του, σὰν ἀγριολούλουδο, ἀνθοβολεῖ καὶ φουντώνει, μὲς ἀπὸ μιὰ νεροποντὴ τοῦ Κεραύνιου Δία, τὸ εἰδύλλιο τὸ πρωτόγονο, τὸ τραχύ, καθὼς τὸ χαλίκι τοῦ τόπου του, ἡ ἐρωτικὴ ἱστορία τῆς Τριανταφυλλιάς καὶ τοῦ Θεοδωρῆ. Ὁ συγγραφέας, ἔτσι, συνθέτει ἕναν εὐρύτερο πίνακα ζωῆς, πού ἀφίνει πίσω του τὰ σύνορα τῆς ἠθογραφίας, γιὰ νὰ περάσῃ στὴν πνοὴ πού θὰ πῆ: στὸν χαρακτήρα τοῦ ἔπους. Κι εἶναι ἀληθινὰ χαρακτηριστικὸ πὼς ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος πολὺ λίγο ἐπεμβαίνει, γιὰ νὰ μᾶς δείξῃ ἄμεσα τίς προθέσεις του ἢ τὴ « θέση » του. Μόνο ἡ δομὴ τοῦ ἔργου του μᾶς τίς φανερῶνει. Ἡ ζωὴ στὸν ἀγροτικὸ χῶρο τῆς ἐλληνικῆς πατρίδας, μοιάζει σὰ νὰ μᾶς λέῃ, δὲν προβάλλει σήμερα μοναχὰ ἔτσι. Ἐτσι πρόβαλλε πάντα. Καὶ πολὺ φοβοῦμαι, μήπως ἔτσι μείνει γιὰ πάντα...

Τὴν ἴδιαν αἰσθήση ἔχεις καὶ μὲ τὸν « Ἀσπροπόταμο » (Ἀσπροπόταμος εἶναι ὁ Ἀχελῷος), τὸ τέταρτο διήγημα τῆς συλλογῆς. Ἐδῶ δὲν ἀνεγείρεται τὸ « ἐπικό » εἰδύλλιο τῆς Τριανταφυλλιάς μὲ τὸ Θεοδωρῆ. Ἐδῶ μπουσουλᾶει τὸ θλιβερὸ πλεξίμο τῆς Ρήνας μὲ τὸν ἀνάξιο, μὲ τὸν ἀρχοντοχωριάτη φοιτητὴ, ἕνα μπλέξιμο πού σφραγίζεται αἱματηρὰ ἀπὸ τὸ ἀνάληγο « χρέος » κι ἀπὸ τὸ ισεκούρι τοῦ ἀδερφοῦ. Ὁ ἴδιος ποτὲ δὲν εἶχε οὐσιαστικὰ ἐνδιαφεροθῆ γιὰ τὴν ἀδερφή τούτη. Κι ὅμως, ἡ φωνὴ του στάθηκε « ἡ φωνὴ τῆς μοίρας » τῆς. Διαφέντεψε τὴ ζωὴ της — καὶ τῆς χάρισε τὸ θάνατο... Ἦταν ἡ τιμὴ της — ἡ τιμὴ τοῦ Ἑλληνα ἀδερφοῦ, αὐτὸ τὸ αἰώνιο ἄλυτο πρόβλημα τῆς ἀγροτικῆς καὶ μικροαστικῆς μας ζωῆς.

Στὸ δεῦτερο διήγημα τῆς συλλογῆς, « Τὸ λουλούδι τῆς φρίκης » τὰ σύνορα εἰδικεύονται καὶ συγκεκριμενοποιούνται. Εἶναι μιὰ μάννα ἐδῶ, μιὰ καθωρισμένη καὶ σὲ τόπο καὶ σὲ χρόνον μητέρα, πού μπορεῖ ὥστόσο νὰ ἐκπροσωπήσῃ καὶ τὴ φωνὴ τῆς χαροκαμένης μάννας πού κάθε πολέμου, μιὰ μάννα πού φτάνει ὡς τοῦ κόσμου τὰ πέφρατα γιὰ νὰ ξαναβρῆ τὸ ἀδικοχαρμένο παιδί της, μὰ δὲ βρίσκει στὴ θέσῃ του παρὰ ἕνα κατακόκκινο λουλούδι, τὸ λουλούδι τῆς φρίκης, τὸ λουλούδι τῆς συγκλονιστικῆς του ἀνάμνησης, τὸ λουλούδι τοῦ Νταχάου!

« Ἡ προσωπογραφία » καὶ τὸ « Ἠλιόγευμα » εἶναι δυὸ ἄλλα διηγήματα τῆς « Ἀνθρώπινης δίψας », πού συγγενεύουν κάπως θεματικά. Στὴν « Προσωπογραφία » εἶναι ἡ ὁμορφιά, πού μάταια καὶ δραματικὰ ἀγωνίζεται νὰ νικήσῃ τὸ χρόνο καὶ τὴ φθορὰ, ἡ ὁμορφιά πού πεθαίνει μέρα μὲ τὴ μέρα καὶ « Αὐτὸ εἶναι ὁ Θάνατος! », ὅπως θὰ πῆ καὶ ὁ ἰδιοχτήτης τοῦ πορτραίτου τοῦ συγγραφέα τοῦ διηγήματος. Στὸ « Ἠλιόγευμα », κείνο πού παλεύει γιὰ νὰ νικήσῃ τὴ φθορὰ καὶ τὸ θάνατο, δὲν εἶναι ἡ ὁμορφιά, ἔτσι δὲ τουλάχιστον προκαθωρισμένη, μὰ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος, μιὰ ὁμορφιά ζωτικὴ καὶ αὐτός...

Τὸ πρόβλημα φαίνεται πὼς βασικὰ ἐνοχλεῖ τὸν Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο. Τριγυρίζει βασανιστικὰ σὲ ὀλόκληρο σχεδὸν τὸν πυρῆνα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου του.

« — Τί λίγη πού εἶναι ἡ ζωὴ! ἔλεγε ὁ ἄντρας. Τί λίγη πού εἶναι!

— Δὲν εἶναι λίγη, ἀποκρινόταν ἡσυχα - ἡσυχα ἡ γυναῖκα. Ἡ ἀνθρώπινη δίψα τὴ λιγοστεύει... (Ἠλιόγευμα, σελ. 217).

Κι ὅλα τούτα, γιατί; « Ἐτσι, μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ πέρασε ὁ καιρὸς », χωρὶς κανένα φταίξιμο τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς καμμιά δική του εὐθύνη! « Σήμερα, πού τὸ συλλογιόμαί, μοῦ φαίνεται κάπως ἀπίθανο νὰ ἔχω ὑπάρξῃ κατὰ τὸ 1910. Ὡστόσο, φαίνεται πὼς ἔχω ὑπάρξῃ ». Αὐτὸ δὲν μᾶς ἔχει ἐξομολογηθῆ ὁ συγγραφέας καὶ στὸ διήγημα « Οἱ μουσμουλιές », τὸ πρῶτο ἴσα - ἴσα ἀπὸ « Τὸ δαχτυλίδι μὲ τὰ παραμύ-

θια > ; Είναι μιὰ ἄλλη φάση τῆς ἀγωνίας τοῦ ἐπάρχειν, μιὰ ἐπιθυμία ν' ἀντισταθῆς στὴ φθορὰ μὲ τὴν ἀόρισταγη ζωϊκὴ δίψα σου, μιὰ προσπάθεια νὰ κατακτήσης τὴν ἔκταση μὲ τὴν ἔνταση τῆς ζωῆς.

Ὡστόσο, εὐκόλα θαρρεῖς πὼς ἀντιλαλεῖ κι ἐδῶ κάτι ἀπ' τὴν ἀραχνούφανη εὐαισθησία τοῦ Μωλασσάν, κάτι ἀπ' τὸν ἀπαισιόδοξο τόνο κι ἀπὸ τὴν ὑποχθόνια θλίψη τοῦ Τσέχωφ. Καὶ τοῦτο σημαίνει πὼς ὁ Παναγιωτόπουλος δὲν θυμίζει σ' αὐτὰ τὰ δύο σύντομα διηγήματά του τίποτε ἄλλο, ἐξὸν ἀπὸ τὸ ἀπόφθεγμα κείνο τοῦ Τσέχωφ, πὼς « ἡ συντομία εἶναι ἀδερφὴ τοῦ ταλέντου ».

Σύντομο ἐξάλλου εἶναι καὶ τὸ διήγημα « Ὁ τραγουδιστῆς », αὐτὸς ὁ ξύλινος κοῦκλος τοῦ ρολοιοῦ, πού, καθὼς κι ἡ ἀνθρώπινη ἢ ψυχὴ, δὲν ἔννοεῖ κι αὐτὸς νὰ ὑποταχθῆ στὸν ἀσύντριφτο νόμο τῆς μηχανῆς, στὴν ἀπὸ πρὶν καθωρισμένη καὶ τυπικὴ ἐπανάληψη.

« Ὁ Ζακχαῖος », συμβολικὸ ὄνομα στ' ἀλήθεια, πού θυμίζει ἀπόμακρα καὶ τὴν περιπέτεια τοῦ Κωνσταντίνου Χρηστομάνου, « Τὸ μακρινὸ νησί » ὕστερα τοῦ Σταμούλη εἶναι διηγήματα κυριαρχημένα ἀπὸ δυὸ ἀπελιτισμένες ὑπάρξεις, πού μάταια λαχταροῦν νὰ ξεφύγουν τὴν θλιθερὴ πραγματικότητα τῆς ἀνίας καὶ τοῦ θανάτου.

« Τὰ κορίτσια στὸ περιγιάλι », τέλος, βρίσκομε πὼς συγκροτοῦν τὸ πιὸ ἀεράτο, τὸ πιὸ « σύγχρονο » ἀπὸ ὅλα τὰ διηγήματα τῆς συλλογῆς, κι ὡς ἀνακαλοῦν παραμορφωμένον στὴν μνήμη μας τὸν παπάρχαιο, τὸν ὀμηρικὸ κόσμο τῆς ὠραίας Ἑλένης καὶ τοῦ Μενέλαου... Εἶναι ἡ περιπέτεια μιᾶς ἀξιοθρήνητης ὀμάδας « καλλιτεχνῶν », πού ξεκίνησαν νὰ γυρίσουνε κινηματογραφικὴ ταινία σὲ κάποιο νησί τοῦ Αἰγαίου. Ὁ ἐπικεφαλῆς τους συμβολίζει τὸν ἀνοργάνωτο ἐσωτερικά, τὸν αὐτοσχέδιο νεοέλληνα : « Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶχε πολλὰ ὄνειρα μέσα του », ὥστόσο ἦτανε « αὐτοσχέδιος ἄνθρωπος », αὐτοσχέδιος ἠθοποιός, αὐτοσχέδιος σκηνοθέτης, ἀκόμα καὶ αὐτοσχέδιος ἐραστής ! Γιὰ τοῦτο κι ἔφυγε νικημένος ἀπ' τὸ νησί, συντριμμένος, ἐξουθενωμένος !

« Τόιες, εἶδε τοὺς ἄλλους, ἕνα πλήθος μαντήλια, ἀπὸ τὴν προκουμαῖα, ἀπὸ τὸ καρᾶβι ν' ἀποχαιρετιοῦνται. Ἐβγαλε κι αὐτὸς τὸ μαντήλι του. Ἦταν βρώμικο. Δὲν τὸ κούνησε. Τὸ ἄφησε νὰ σέγγεται ἀπὸ τὰ χέρια του σὰ φτεροῦγα σκοτωμένου πουλιοῦ » (σελ. 212).

Εἶναι φωλιασμένο πολὺ χιοῦμορ καὶ πολλὴ πίκρα σὲ τοῦτο δῶ τὸ διήγημα, καθὼς δὴ καὶ σὲ ὅλα τὰ διηγήματα τῆς συλλογῆς. Γενικά, ὑπάρχει ἀνεση κι ἀνθρωπιά, ἀκόμα καὶ χέφι, στὴν « Ἀνθρώπινη δίψα », παρὰ τὸν πένθιμο κάποτε τόνο τῆς. Ἡ φράση κυλάει στρωτὴ, πυκνὴ, μὲ θερμὲς λυρικὲς προεκτάσεις καὶ μὲ σίγουρη μαστοριά. Ὁ συγγραφέας φροντίζει σχεδὸν πάντοτε νὰ μὴν ἀφήνῃ « γυμνοὺς ἀπὸ μῦθο » τοὺς ἥρωές του, προσπαθεῖ νὰ τοὺς δώσῃ μιὰ προοπτικὴ πλούσιας ἐσωτερικῆς ζωῆς κι ὄχι ἐμμητισμοῦ ἢ ψυχικῆς ἀπομόνωσης καὶ ἐφημερότητας. Καθὼς παρακολουθεῖς τὴν ἀνέλιξή τους, αἰσθάνεσαι μέσα σου κάτι σὰν ἀναγάλια· κι ἄλλοτε, πάλι, κατακάθεται μὲς τὴν ψυχὴ σου πολλὴ πίκρα καὶ πολλὴ παγωνιά. Ἡ θύμηση πού τοὺς ἀνακαλεῖ στὴ ζωὴ, ἄλλοτε γίνεται « μιὰ στενὴ λαγκαδιά, γεμάτη κοτούφια » κι ἄλλοτε τιμωρία ! Οἱ γυναῖκες προπαντὸς τῶν διηγημάτων του εἶναι τυπικά οἱ γυναῖκες τῆς μοντῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας, πού ὑποτάσσονται στὴν ἀνήλεη μοῖρα τους καὶ πού γεννοῦν πολλὲς ἄνομες σκέψεις γιὰ τὴ γενικώτερη κρίση τοῦ πολιτισμοῦ μας. Μὲ δυὸ λόγια : Στυφὴ πείρα ζωῆς, συντροφεμένη ὅμως ὄχι μὲ πνευματικὴ πτώση ἢ κούραση, εἶναι κι ἡ « Ἀνθρώπινη δίψα » τοῦ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλου, αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ, τὸ ἐντελὸς καινούριο κομμάτι τοῦ πολυκύμαντου ἑαυτοῦ του.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΙΑΚΟΣ

ΘΕΟΔ. Β. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, θεολόγου, Μωυσῆς, Ἀθήναι 1959, σσ. 64.

*Κι ὡς σήμερα σὰν τὸ Μωυσῆ « Προφήτη οὐκ ἀνέστη
πρόσωπον κατὰ πρόσωπον ὃ Κύριος ἐν ἔγνω »·
μέγας σ' ἔλα τὰ θαύματα « τέρασι καὶ σημείοις »,
πὸν πρόσταζεν ὃ Κύριος σὴν Αἴγυπτο νὰ κάμῃ,
τὸν Φαραώ, στοὺς Ἀδλικούς καὶ σ' ἔλη του τὴ χώρα·
« Θαυμάσια » ὃ ἀθάνατος Προφήτης καὶ « μεγάλα »
πού 'καμε μπρὸς σὸν Ἰσραὴλ μὲ τὸ ἰσχυρό του χέρι.*

Αὐτοὶ οἱ στίχοι ἀποτελοῦν τὸν πρόλογον τῆς νέας μεταφραστικῆς προσπάθειάς τοῦ γνωστοῦ ἐκ τῆς ἐμμέτρου μεταφράσεως τῶν Ψαλμῶν, τῶν Μακαρισμῶν καὶ ἄλλων θεολογικοῦ περιεχομένου ἐργασιῶν, θεολόγου Θεοδώρου Κωνσταντίνου. Ἀναμφισβητήτως ὁ Μωυσῆς εἶναι μεγίστη θερησκευτικὴ προσωπικότης παγκοσμίῳ τοποθετήσεως, διὰ τοὺς Ἰσραηλίτας δέ, ὁ ὑψιστος προφήτης, ὁ ἐλευθερωτής, ὁ νομοθέτης. Ἀλλὰ καὶ τοῦ θεοῦ ὁ ἐκλεκτός, ὁ σύνδεσμος μεταξὺ θεοῦ καὶ περιουσίῳ λαοῦ. Ἀφοῦ, πέραν τῶν θρύλων τῆς γεννήσεως, τῆς ἐκθέσεως καὶ τῆς διασώσεώς του, ἐν σοφίᾳ τῶν Αἰγυπτίων ἐξεπαιδεύθη ἕνας γνήσιος, φανατικὸς καὶ μέχρις ὄστέων διαποτισμένος Ἰσραηλίτης, προωρισμένος μάλιστα νὰ ὀδηγήσῃ τὸ ἐξόριστον ἔθνος ἐξ Αἰγύπτου, τῆς ἀλλοτριᾶς γῆς, εἰς τὴν Χαναάν, ἐν μέσῳ περιπετειῶν μακρῶν, διὰ τῆς ὑπερφυσικῆς τοῦ θεοῦ συνδρομῆς. Εἰς τὴν γῆν Μαδιὰμ ἔλαβε σύζυγον Σαπφώραν τὴν θυγατέρα τοῦ ἱερέως Ἰσθόρ, ἀποκτήσας τέκνα ἐξ αὐτῆς. Ἐκεῖ εἶδε τὸ περίφημον ὄραμα τῆς φλεγομένης καὶ μὴ κατακαιομένης βάρου καὶ ἀπεδέχθη τὴν ὑψηλὴν καὶ ἐπίπονον ἀποστολήν, τῆ συνεργασίᾳ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀαρῶν.

Τὸ β' βιβλίον τῆς Πεντατεύχου, ἡ Ἐξοδος, εἰς κεφάλαια 40 περιγράφει τὴν περίφημον ὑπὸ τοῦ Μωυσέως ἔξοδον τοῦ Ἰσραὴλ ἐκ τῆς χώρας τῶν Φαραώ, τὰ προηγηθέντα αὐτῆς καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ θείου νόμου εἰς τὸ Σινᾶ μετὰ τῆς μεταξὺ θεοῦ καὶ Ἰσραὴλ διὰ τῆς ἡμετέρας. Ἡ διήγησις τῶν γεγονότων τούτων, ξηρὰ καὶ στεγνὴ καθὼς γίνεται εἰς τὴν Ἐξοδον, δὲν προκαλεῖ πολὺ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστου. Ὁρθῶς, ὀρθότατα ποιῶν ὁ στοχαστὴς θεολόγος μὲ τὸ χάρισμα ποῦ ἔχει νὰ μορφοποιῇ τὴν ἱστορικὴν ὕλην εἰς τὰ λογοτεχνικὰ πλαίσια χωρὶς νὰ προδίδῃ, παρουσιάζει τὴν προσωπικότητα τοῦ Μωυσέως ἐμμέτρως, παρακολουθῶν βεβαίως τὸ πρωτότυπον κατὰ πόδας καὶ ἐνιαχοῦ δανειζόμενος χωρὶα ἀπὸ τὰ λοιπὰ βιβλία τῆς Πεντατεύχου. Ἡ διήγησις εἰς τὴν Ἐξοδον παρέχει τὴν εὐχέρειαν νὰ τὴν μεταπλάσῃ κάλαμος ἱκανὸς καὶ εἰς ἔπος καὶ εἰς δράμα, διότι καὶ μυθικὰ, ἡρωϊκὰ, ὑπερφυσικὰ στοιχεῖα ὑπάρχουν, καθαρῶς ἐπικά, καὶ ἐπίσης συγκρούσεις, πάθη, ἀντιθέσεις, δράματος στοιχεῖα πρόσφορα. Ὁ Θ. Κ. οὐδέτερον τούτων ἐπιζητεῖ, οὔτε ἔπος συνθέτει, οὔτε δραματοποιεῖ. Δι' ἐμμέτρον λόγου, ἀπαλῶ ρυθμῶ — ἰαμβικοὶ ἔνδεκασύλλαβοι στίχοι — διηγεῖται καὶ αὐτός, αἰσθητοποιεῖ θὰ ἐλέγαμεν, τὴν ἱεράν διήγησιν, ὁδοποιεῖ χάριν τοῦ ἀναγνώστου τὴν τραχιάν διάβασιν τῶν 40 κεφαλαίων τῆς Ἐξόδου. Δὲν μεταφράζει βῆμα πρὸς βῆμα, αὐτὸ θὰ ἦτο ἀνέφικτον. Χύνει ἐκ νέου τὴν ὕλην εἰς τὸ ἰδικόν του μέτρον, ἀνασυνθέτων, δημιουργῶν, μὴ παραλείπων ἕκασταχοῦ νὰ λαξεύη ὀγκολίθους, νὰ φιλοτεχνῇ εἰκόνας, παρὰ τὸ ὅτι κυριαρχεῖ εἰς τὴν ἐργασίαν του λιτότης καὶ ἀφελῆς χάρις κατ' ἐπέκτασιν τοῦ πρωτοτύπου.

Ἄς παρακολουθήσωμεν τὸ στιχοῦργημα καὶ δι' αὐτοῦ τὰ γεγονότα διὰ τῆς ταχίστης ὁδοῦ. Πονεῖ ὁ Μωυσῆς διὰ τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ λαοῦ του.

Σάφρον όμως γλώσσες πύρινες στο βάτο
τὴ σπίθα ζωντανεύουν τῆς ψυχῆς του
καὶ τὰ οβησμένα μάτια πάλι λάμπουν,
καθὼς φωτιόπλαστο ἄγγελο ἀντικρύζουν
στο βάτο ποὺ καιγόταν κ' ἡ φωτιά του
δροσόλουζε τὰ φύλλα του ὅπως τρίζαν...
« Μωυσῆ, Μωυσῆ, μὴ δῶθ' ἐγγίσῃς στάσου,
ἐκ τῶν ποδῶν σου τὸ ὑπόδημα λῦσε,
γιατὶ ἅγια γῆ εἶν' ὁ τόπος ὅπου ἐστάθης,
θεὸς Ἀβραάμ, Ἰσαάκ, Ἰακώβ ἐγὼ εἶμαι ».

Ὁ Μωυσῆς ἀναυδος, θαμπωμένος, λιποψυχεῖ, διστάζει, ὁ θεὸς ἐπιμένει, τοῦ δίνει βοήθῃ τὸν Ἄαρὼν μὲ τὴν προκαταβολικὴν χάριν νὰ θαυματοποιῇ μὲ τὴν περίφημον ράβδον. Ἐπιστρέφουν εἰς Αἴγυπτον,

τὴ Γερουσία τρέξαν νὰ συνάξουν,
κι ὅσα ὁ θεὸς τοὺς πρόσταζε ἀναγγεῖλαν,
σφραγίζοντας τὰ λόγια μὲ « σημεῖα ».

Οἱ Ἰσραηλίται συμφωνοῦν, γίνεται τὸ διάβημα πρὸς τὸν Φαραῶ, αὐτὸς ἀρνεῖται, ὁ θεὸς ἐπιμένει ὑποσχόμενος ἐν περιπτώσει νέας ἀρνήσεως ἔκτακτον βοήθειαν. Νέα ἀρνήσις τοῦ Φαραῶ, πληγαὶ εἰς τὸν λαόν του, ὑποχώρησις του ἕνεκα τούτου :

— Πηγαίνετε, λατρεύτε τὸ θεὸ σας,
πρόβατα, βόδια παίρνοντας μαζί σας,
προσευχθῆτε καὶ γιὰ μὲ στὸν Κύριο...

Ξεκινοῦν, προχωροῦν. Ὁ Φαραῶ ὀπισθεν αὐτῶν

μ' ἄρματα πλήθος, ἵππους, στρατηλάτες,
στὸν Ἰσραὴλ τὸν ἐρόμο ποὺ σκορπίζουν.

Οἱ Ἰσραηλίται μικρόψυχοι τὰ βάζουν μὲ τὸν Μωυσῆν, ἐκεῖνος μακροθυμεῖ, δὲν τοὺς ἐγκαταλείπει.

Διήλθον διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἐπίστευσαν καὶ ἐνθουσιωδῶς ἤμνησαν τὸν θεὸν μὲ τὸ νέον ἄσμα ποὺ ἐτόνισεν ὁ ἀρχηγός. Καὶ συνέχισαν τὴν πορείαν. Ἄλλ' ἐδίψασαν.

« Τί πιόμεθα ; » φωνάζουν κ' οἱ κραυγὲς τους...

Συγχωρεῖ πάλιν ὁ Μωυσῆς, ἀναστενάζει, προσεύχεται —

καὶ στὴν Αἰλίμ « πηγὰς δώδεκα ὑδάτων »
μὲ φοῖνικας στὸν ἦοκιο νὰ καθίσουν...

Εὐρισκόμεθα εἰς τὸν δεῦτερον ἀπὸ τῆς ἐξόδου μῆνα. Ἐνῶ ὁ Μωυσῆς εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χώρους τοῦ Σινᾶ ἀναπολεῖ τῆς καιομένης βάτου τὸ δράμα, τὸ στρατόπεδον γογγύζει, στερεῖται, πεινᾷ, δυσανασχετεῖ. Λησμονοῦν οἱ ἀγνώμονες ὅτι μὲ τὸν πόνον τῆς αἰχμαλωσίας εἶχαν πληγῶσει τὸν Νεῖλον καὶ

μὲ τὸ Μωυσῆ καὶ τὸν Ἄαρὼν τὰ βάζουν...

Προσεύχεται ἐκεῖνος καὶ τὸ θαῦμα γίνεται εἰς τὴν ἔρημον,

κι ἀπὸ γενιὰ σ' ἄλλη γενιὰ νὰ μένη
αἰῶνιο θαῦμα τοῦ θεοῦ τὸ μάνα,

στάμνα χρυσή διατάζει νὰ γιομίση
ἀπὸ « τὸν ἄριον » ὁ Μωυσῆς τὸν θεῖον
τὸν ἀδελφὸ τοῦ Ἀαρῶν, πού θά τὴν στήση
μέσ' στὴ Σκηνὴ μπρὸς στοῦ θεοῦ κατοπιν.

Ἡ πορεία μέσα εἰς τὴν ἔρημον εἶναι δεινὴ. Νέαι διαμαρτυρίαι, τὸ στρατόπε-
δον διηφᾷ.

« Ἐπὶ τῆς πέτρας ἐν Χωρεῖβ » κτυπάει
τὴ ράβδο τοῦ ὁ Μωυσῆς καθὼς στοῦ Νεῖλο,
ὅπως τοῦ λέει ὁ Κύριος καὶ ποτάμι
χύνεται τὸ νερὸ στοὺς Ἰσραηλίτες !

Νικᾷ σὲ λίγο ἐχθροὺς βαρβάρους ὁ Μωυσῆς εἰς φονικὴν μάχην πού ἐκράτησεν
« ἕως δυσμῶν ». Τότε

κ' ἔκτισε στοῦ θεοῦ θνυοιστήριον,
« Κύριος καταφυγὴ μου » πού ὀνομάζει...

Μετ' οὐ πολὺ γίνεται συνάντησις τοῦ Μωυσέως μὲ τὴν οἰκογένειάν του, ὅποτε
ὁ σοφὸς πενθερός του τὸν συμβουλεύει νὰ ἐκλέξῃ ἄρχοντας τοῦ λαοῦ βοηθοῦς του
« δυνατοὺς ἄνδρας θεοσεβεῖς, δικαίους, μισοῦντας ὑπερηφανίαν ». Ἡ πορεία συνεχί-
ζεται καὶ « μὴνὸς ἐξόδου τρίτου ἐκ γῆς Αἰγύπτου » στοῦ Σινᾶ ἔχουν φθάσει. Θεοφά-
νεια, λόγοι παρηγόριοι, σημεῖα, καθαρισμός, « ὁ Κύριος καταβήσεται ἐπὶ τὸ ὄρος ! ».

Τὴν τρίτ' ἡμέρα τὸ πρωὶ « πρὸς ὄρθρον »
βρονταί, ἀστραπαί, φωναί « θύελλα, γρόφος »
στοῦ ὄρους Σινᾶ καὶ σάλπιγγα « ἤχει μέγα »,
πού τρόμαξε ὄλος ὁ λαὸς « καὶ ἐξέστη »
νὰ φλέγεται ὄλο τὸ Σινᾶ ὅπως βλέπει,
πού κάπνιζε καὶ ἀνέβαινε ὁ καπνὸς του
ὅπως « καπνὸς καμίνου », εἰ κατέβη
σὲ τοῦτο πάνω ὁ Κύριος μέσ' στίς φλόγες.

Ἐδῶ ἔλαβεν ὁ Μωυσῆς τὰς δέκα ἐντολάς, τὰ ἀθάνατα ἄρθρα τῆς Διαθήκης
Ἄ.Κ. μεταφράζει τὰς ἐντολάς ὄχι καθ' ἑαυτὰς, ἀλλὰ συνδυάζων καὶ συμπληροῦν
μὲ παρεμφερῆ χωρία καὶ ἐπέκεινα μὲ τὴν γόνιμον φαντασίαν αὐτοῦ. Ἔτσι προήλθαν
δέκα θαυμάσια σονέτια.

Ἐν μέσῳ περιτετειῶν, ἀνομιῶν, ἀπειθειῶν, ἁμαρτημάτων, τιμωριῶν, προσευ-
χῶν καὶ συγχωρήσεων κυλᾷ ἡ περαιτέρω πορεία πρὸς τὴν γῆν τῶν πατέρων τοῦ Ἰσ-
ραήλ. Ὁλιγοψυχεὶ παρασυρόμενος καὶ ὁ Μωυσῆς καὶ στερεῖται τὴν χαρὰν νὰ ὀδη-
γήσῃ αὐτὸς τὸν λαὸν εἰς τὴν γῆν Χαναάν. Ἡ χάρις αὐτὴ ἐδόθη εἰς τὸν Ἰησοῦν τοῦ
Ναυῆ. Ἐχει πεθάνει καὶ ὁ Ἀαρῶν καὶ ἡ βαρύνουσα ἁμαρτία διὰ τὸ « ὑδωρ τῆς
ἀντιλογίας » ζητεῖ τιμωρίαν. Βλέπει ἐν τούτοις μακρόθεν τὴν βιβλικὴν χώραν. Ὁ
Προφήτης γράφει τὴν περιφρημον ῥόδῃν του, τὴν ἐσχάτην, εὐλογεῖ τὸν λαὸν του κα

Τελειώοντις τὰ λόγια αὐτὰ γυρίζει
τὰ μάτια ὁ Μωυσῆς μακριὰ στοῦ βάθος,
πού σβήνοντας σιγὰ-σιγὰ, ἀρμονία
ἀκούει ἀγγελικὴ νὰ τὸν κοιμίζει
μ' ἀπόκοσμο νανούρισμα καὶ θετο.

Εἰς ἡλικίαν 120 ἐτῶν ἐπὶ τῆς κυρυφῆς τοῦ ὄρους Ναβάν ὁ Μωυσῆς ἀπέθανε
καὶ ἐκεῖ ἐτάφη. Ὁ Ἄ.Κ. τερματίζει τὴν ἔμμετρον διήγησίν του ἐδῶ μὲ λιτὴν κατα

κλειδα τὸ δράμα τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τὴν προφητικὴν σύστασιν μιᾶς νέας πνευματικῆς ποίμνης ἀπὸ τὸν Υἱὸν τοῦ Ἀνθρώπου. Ὁ ἀναγνώστης μὲ ἀδιάπτωτον ἐνδιαφέρον διεξέρχεται τὰς 64 καλοτυπωμένους σελίδας καὶ δοκιμάζει μίαν οὐχὶ συνήθη αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν ἀπὸ τὰ προσφερόμενα, ἡ ἀξία τῶν ὁποίων εἶναι μεγίστη ἀπὸ παιδαγωγικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀπόψεως. Ἰδίως ἡ ἀπόδοσις τῶν ᾠδῶν τοῦ Μωσέως, καταχωριζομένων μὲ διάφορα τυπογραφικὰ στοιχεῖα κατὰ χώραν φυσιολογικῶς, προσπορίζει εἰς τὸν μεταφραστὴν ἰδιαίτερον τίτλον.

Ὁ σ. δὲν κατατοπίζει τὸν ἀναγνώστην ἐπὶ τῶν προθέσεών του. Ἄλλ' εἶναι καταφανὴς ὁ ἀπώτερος σκοπὸς του. Ἐνῶ γνωρίζει εἰς ἡμᾶς λεπτομερῶς τὴν πολύμορφον προσωπικότητα τοῦ Μωσέως, μᾶς μεταφέρει ἐπιτυχῶς εἰς ἡμίγνωστα κεφάλαια τῆς ἱερᾶς ἱστορίας, ἐξ ἧς προήλθεν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη. Πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὸν θεῖον νόμον τοῦ ὄρους Σινᾶ συνδέεται κάθε χριστιανὸς καὶ κάθε ἄνθρωπος. Ἐνας τρόπος νὰ ζήσῃ κανένας κοντὰ εἰς τὰ ἐξαιρετικὰ ἐκεῖνα γεγονότα, ὁ καλύτερος, εἶναι νὰ τοῦ προσφερθοῦν ὑπὸ ἄλλην μορφήν τὰ οἰκεία χωρία τῆς Βίβλου. Τοῦτο ποιητῆς καὶ θεολόγος ὁ Θ. Κωνσταντίνου ἐπιτυχᾶναι ἀπολύτως μὲ τὸν τρόπον ποῦ ἐργάζεται. Θὰ τοῦ εὐχηθῶμεν νὰ συνεχίσῃ τὴν ὠραίαν προσπάθειαν. Μὲ μίαν παρατήρησιν, ὅτι καλὸν καὶ χρήσιμον θὰ ἦτο εἰσαγωγικῶς νὰ κατατοπισθῇ ὁ ἀμύητος ἢ ἀτελὼς μεμυημένος ἀναγνώστης περὶ τοῦ θέματος ποῦ ἀσχολεῖται τὸ βιβλίον, διὰ παροχῆς συντόμων πληροφοριῶν συναφῶν πρὸς τὴν προσωπικότητα, ἱστορικῶν, φιλολογικῶν κλπ., ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς πηγὰς καὶ τὰ προβλήματα τῆς ἐργασίας ἀναφερομένας. Ἀκόμη χρήσιμον θὰ ἦτο εἰς τὸ περιθώριον τῶν σελίδων νὰ ἐτίθεντο μικραὶ ἐπιγραφαὶ διὰ στοιχείων τῶν 6 στιγμῶν, π.χ. Ὀλιγοψυχία, Προσευχή, Τὸ μάνα κλπ. Θὰ ἐβοήθουν ἀφαντάστως τὸν ἀναγνώστην, καθὼς τὸν βοηθοῦν ἐν μέρει αἱ ὑποσημειούμεναι παραπομπαὶ εἰς τὰ κεφάλαια τῆς Βίβλου, ποῦ ὁμως δὲν εἶναι ἀρκεταί.

ΤΑΣΟΣ ΑΘ. ΓΡΙΤΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΙΚΑΣΤΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ

Μιὰ ἀπώλεια - Ἐκθέσεις

Ὁ θάνατος τῆς Φλωρᾶ - Καραβία. Πέντε πρωτοπόροι εἰς « Νέες Μορφές ». Οἱ ἐκθέσεις τοῦ « Ζυγοῦ ». « Ἡ Ἑλληνικὴ Σκηνογραφία ». 11 ζωγράφοι εἰς αἴθουσας τοῦ « Παρισσοῦ ». Οἱ « Νέοι Καλλιτέχνες », κ' οἱ Δαγκλῆς, Λεδάκη, Ἐμμανουηλίδης καὶ Καραγιάννης εἰς τὴν « Γκαλερί Τέχνης ». Τὸ « χειμερινὸν Σαλόνι » κ' οἱ ἀτομικὲς ἐκθέσεις τῆς « Γκαλερί Σαρλᾶ ». Τὸ « Ἑλληνικὸ Σπίτι » καὶ δυὸ ἀτομικὲς εἰς τὸ « Πρακτορεῖο Πνευματικῆς Συνεργασίας ». Τρεῖς ἐκθέσεις εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Ἀμερικανικῆς Ὑπηρεσίας Πληροφοριῶν.

Στις 17 Ἰανουαρίου πέθανε ἡ ζωγράφος Θά λ ε ι α Φ λ ω ρ ᾶ - Κ α ρ α β ί α. Ὁ θάνατός της ἀποτελεῖ μιὰ σημαντικὴ ἀπώλεια γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ζωγραφικὴ. Ἡ Φλωρᾶ γεννήθηκε εἰς τὴ Σιάτιστα τὸ 1877. Ἄρχισε νὰ σχεδιάζῃ ἀπὸ τὰ παιδικὰ της χρόνια, καὶ ὅταν τελείωσε τὰ ἐγκύκλια μαθήματα ἐπεδόθη μὲ ζῆλον εἰς τὴν τέχνην τοῦ χρωστήρος. Ὑστερα ἀπὸ γόνιμες σπουδὰς εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου κ' ἐπανδρεύθη μὲ τὸ δημοσιογράφου Ν. Καραβία.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῶν Βαλκανικῶν πολέμων ἡ καλλιτέχνης παρεκκολούθησε τὸν Ἑλληνικὸν Στρατὸν εἰς τὴν θριαμβευτικὴν του πορείαν κ' ἐφιλοτέχνησε πλῆθος ἐλαιογραφῶν καὶ σχεδίων, ποῦ διακρίνονται γιὰ τὴν στερεότητα τῆς δομῆς καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς περιγραφῆς.

Τὸ πολύμορφο ταλέντο τῆς ἐβοήθησε τὴ Φλωρᾶ νὰ καλλιεργήσῃ μ' ἐπιτυχία ὅλα σχεδὸν τὰ εἶδη τῆς ζωγραφικῆς. Ὡς προσωπογράφος διέπρεψε λόγω τῆς σχεδιαστικῆς καὶ τῆς ψυχολογικῆς ἰκανότητός της καὶ ὡς τοπιογράφος ἐχάραξε ἕνα δικό της δρόμο χάρις εἰς τὴν ἐξαιρετὴ ἐνορχήστρωση τῶν χρωματικῶν τόνων.

Ἡ Θάλεια Φλωρᾶ - Καραβία ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ζωγράφος μας ποὺ ἀντέδρασε κατὰ τοῦ ψυχροῦ ἀκαδημαϊσμοῦ. Ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς βήματα ἀκολούθησε τὸν ἐμπροσσιονισμό, τὸν μετεφύτευε στὴ χώρα μας καὶ τὸν ὑπῆρθέησε πιστὰ ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς της. Ἐίχε ἀπίστευτὴ θέληση καὶ ἀντοχή: Ἔως πέρυσι, ποὺ τὴ συνέτριψε ὁ θάνατος τοῦ συζύγου της, ἐζωγράφιζε, κ' ἐνῶ εἶχε περάσει τὰ 80, τόσο τὸ σχέδιο ὅσο καὶ τὸ χρῶμα τῆς διατηροῦσαν τὴ στερεότητα καὶ τὴ λάμψη τῆς ἀκμῆς.

Ἔργα τῆς καλλιτέχνιδος ποὺ ἐξέλιπε κοσμοῦν πολλές μεγάλες πινακοθήκες τῆς Ἀμερικῆς, τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης.

Στὶς « Νέες Μορφές » ἡ Ἑλένη Πίταρη - Πάγκαλου ἐξέθεσε μιὰ σειρά τολμηρῶν συνθέσεῶν τῆς ἀφηρημένης τέχνης. Ἐίναι σχεδὸν ἐκπληκτικὴ ἡ σταδιοδρομία τῆς γνωστῆς αὐτῆς ζωγράφου, ποὺ ξεκινώντας ἀπὸ μιὰν ἀντίληψη νεοεμπροσσιονιστικῆ, προχώρησε στὴν ἡμιαφηρημένη ζωγραφικὴ, γιὰ νὰ φθάσῃ ἐσχάτως στὴν ἀνεικονικὴ. Τὰ νέα της πονήματα κερδίζουν τὴ συμπάθεια τοῦ θεατοῦ μὲ τὴ δύναμη τῶν χρωματικῶν τους ἀξιών.

Ἡ Κούλα Μπεκιάρη, ποὺ διεδέχθη τὴν Παγκάλου στὴν ἴδια αἴθουσα, παρουσίασε 14 ἔλαιογραφίες καὶ 7 μονοτυπικὰ σχέδια. Ἡ ζωγραφικὴ της, ποὺ δὲν ἦταν ποτὲ κοινότοπη μῆτε καθυστερημένη, ἔχει τώρα εὐθυγραμμισθῆ μ' ἐκείνη ποὺ ἐπικρατεῖ στὴν Εὐρώπη καὶ τὴν Ἀμερικὴ, χωρὶς ὥστόσο νὰ χάσῃ τίποτε ἀπὸ τὴν ἐλληνικότητά της καὶ χωρὶς νὰ θυμίζῃ ξένες δημιουργίες, γιὰτί ὅ,τι ἐδέχθη ἡ καλλιτέχνις ἀπὸ τὰ διδάγματα τῶν ἡγετῶν τῆς ἀνακαινιστικῆς κινήσεως τὸ ἔχει ἀφομοιώσει. Οἱ καρποὶ τῶν καινούριων ἀναζητήσεῶν της προκαλοῦν τὴ γενικὴ κατάφαση γιὰτί, ἐκτός ἀπὸ τὸ δυναμισμό τῆς φόρμας καὶ τὴν ἔνταση τοῦ χρώματος, διατηροῦν συμπεκνωμένο τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀντικειμένων, γεφυρώνοντας ἔτσι τὸ κενὸ ποὺ χωρίζει τὴν παραδοσιακὴ τέχνη μὲ τὴ μοντέρνα.

Ὁ Γιάννης Μηταράκης, ποὺ ἐπέδειξε, ὅστερα ἀπὸ τὴν Μπεκιάρη στὶς αἴθουσες τῶν « Νέων Μορφῶν » 30 ἔλαιογραφίες του, εἶναι ἕνας ζωγράφος προικισμένος μὲ πλούσιο ταλέντο. Ὁρμητικὸς, ἐνατιγματικὸς, πληθωρικὸς δὲν ἐργάζεται παρὰ μόνον ὅταν μιὰ ἰσχυρὴ δόνηση τοῦ τὸ ὑπαγορεύει. Ἐμπνέεται συνήθως ἀπὸ τὸ ὑπαιθρο γι' αὐτὸ καὶ τὰ περισσότερα ἔργα του εἶναι τοπιογραφίες. Ἐίναι ὁ ἐπικὸς ποιητὴς τῶν ἐλληνικῶν βουνῶν καὶ γιαιῶν. Μὲ ἀστραφτερὰ, χυμώδη χρώματα, μ' ἐπίπεδα πλατεῖα, μὲ σφιχτοδεμένη σύνθεση ἀποδίδει καὶ μεταδίδει σὸ θεατὴ τὴ συγκίνησή του ἀπ' ὅ,τι μάγεψε τὴν ὄρασή του, χωρὶς νὰ περιγράψῃ τυπικὰ τ' ἀντικείμενα καὶ χωρὶς νὰ τ' ἀγνοῇ. Ἄμα ἰδῆς ἕνα γνώριμό σου τοπίο του, τὸ λιμάνι τῆς Σαντορίνης λ.χ., θὰ πεισθῆς πὼς εἶναι αὐτὸ, καὶ ἂς μὴ βρισκῆς παρὰ ἐλάχιστα χαρακτηριστικὰ σημεῖα, γιὰτί μέσα στὸν πίνακα πάλλεται ἡ ψυχὴ τοῦ τόπου, ξεγυμνωμένη ἀπὸ κάθε τι περιττὸ, ἐλεύθερη καὶ λαγαρή.

Ἡ Μπία Ντάβου, ποὺ ἐπραγματοποίησε τὴν πρώτη ἀτομικὴ τῆς ἐκθεση στὶς « Νέες Μορφές » (11-30 Μαρτίου), εἶναι μιὰ νέα καλλιτέχνις ἐλάχιστα γνωστὴ. Πρωτοφάνηκε στὴν Ἐ' Πανελλήνιο μὲ 3 πίνακές της — ἦταν ἀκόμη μαθήτρια τοῦ Κώστα Ἡλιάδη. Ταξίδεψε στὴν Εὐρώπη καὶ μελέτησε τὴ σύγχρονη καλλιτεχνικὴ κίνηση. Σαναγύρισε μόλις ἐσχάτως στὴν Ἑλλάδα, ἐργάστηκε μὲ πολὺ ζήλο καὶ μέσα σ' ἐλάχιστον καιρὸ ἐφιλοτέχνησε τὰ ἔργα ποὺ ἐκθέτει. Ἐίναι μοντέρνα, μὰ ὄχι ἐντελῶς ἀνεικονικὴ ἡ ζωγραφικὴ της. Ὑπάρχουν ἀναμνήσεις τῶν ἀντικειμένων στὰ ἔργα της καὶ μορφές - σύμβολα. Τὸ πλάσιμό τους ἔχει γίνει μὲ ὀστρο καὶ τὸ χρῶμα τους

είναι ζυμωμένο με φως. Πρόκειται για καινούργια ιέρεια της Τέχνης που δίνει τις μεγαλύτερες και τις θετικότερες ελπίδες.

Τὰ ἔργα πού παρουσιάζει ἡ *Εφῆ Μιχελῆ στίς «Μορφές» ἀποτελοῦν κατὰ μέγα μέρος συνέχεια τῆς γνωστῆς προσφορᾶς τῆς, πού διακρίνεται γιὰ τὴ δροσιά καὶ τὴ λιτότητά τῆς. Τὰ λίγα ἀφηρημένης τέχνης λάδια τῆς εἶναι δείγματα εὐαισθησίας καὶ διακοσμητικῆς ικανότητος. Ἡ Μιχελῆ ἔχει τὸ χάρισμα ν' ἀντικρύξῃ τὴ φύση μὲ τὰ μάτια ἑνὸς παιδιοῦ καὶ νὰ καταγράψῃ τὶς ἐντυπώσεις μὲ χαριτωμένη ἀφέλεια. Εἶναι κάτι ἀποκλειστικά δικό τῆς. Τὰ νέα τῆς ἐκθέματα πού ἔχουν φιλοτεχνηθῆ μ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη εἶναι πλουσιώτερα σὲ ζωγραφικούς χυμούς ἀπ' ὅλα τὰ παλαιότερα.

Στὸ «Ζυγὸ» ἐξέθεσε κατὰ τὰ μέσα τοῦ Δεκέμβρη μιὰ ἐκτενῆ σειρά πινάκων τοῦ ὁ Ὅραστῆς Κανέλλης. Τὸ λυρικό στοιχεῖο, πού δὲν ἔλειψε ποτὲ ἀπὸ τὴ ζωγραφικὴ του, ἀναβλύζει τώρα πλούσιο ἀπὸ τὰ νέα του πονήματα. Τὰ δέντρα, τὰ βουνά, οἱ φηγούρες, τὰ σπίτια, τ' ἀκρογιάλια, οἱ ροδίτικοι μύλοι, τὰ τοπία τῆς Ἀττικῆς, καθεὶ πού τὸν ἔχει ἐμπνεύσει εἶναι τυλιγμένο σὲ μιὰν ὑποβλητικὴ ἀχλὺ πού θέλγει τὴν ὄραση καὶ προκαλεῖ τὸ ρεμβασμό.

Ἡ Κικὴ Τοπάλδου - Ασκαράτου ἐπραγματοποίησε στὴ μικρὴ αἴθουσα τοῦ «Ζυγοῦ» τὴν πρώτη ἀτομικὴ ἐκθεσὴ τῆς. Τὰ μισὰ ἀπὸ τὰ 25 ἐκθέματά τῆς ἦταν νεκρῆς φύσεως καὶ τ' ἄλλα τοπιολογραφίαι καὶ προσωπογραφίαι. Ἡ νέα καλλιτέχνης μεταχειρίζεται ἔντονα καὶ διαυγῆ χρώματα, ἀποφεύγει τὸ τέχνασμα τοῦ σκιοφωτισμοῦ, τονίζει μὲ παχειὰ περιγράμματα τὰ κύρια σημεῖα καὶ ἀπλοκοιεῖ τὴ φόρμα τῆς. Τὸ ξεκίνημά τῆς εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἐλπιδοφόρα.

Στὸ «Ζυγὸ» ἐγίνε κατὰ τὶς πρώτες ἡμέρες τοῦ νέου χρόνου ἡ ἐκθεση τοῦ Γ. Γεωργίου, πού σὲ προχωρημένη ἡλικία αἰσθάνθηκε τὴν ἀνάγκη ν' ἀπαρτήσῃ τὸ ἐπάγγελμά του — ἦταν ἀπὸ τοὺς γνωστότερους δικηγόρους τῆς Κύπρου — καὶ νὰ ἐκφρασθῆ μὲ τὸ χρωστήρα. Ἡ ζωγραφικὴ του εἶναι ἕνα κράμα λαϊκῶν, βυζαντινῶν καὶ ρεαλιστικῶν στοιχείων πού ἔχει ἀφομοιώσει μιὰ δροσερὴ καὶ γόνιμη φαντασία.

Ἡ Ἐλένη Ζάρβα, πού τὸν διεδέχθη, ὑπηρετεῖ μὲ πάθος τυφλὸ τὴν ἀνεκονικὴ ζωγραφικὴ. Αὐτὸ τὸ πάθος τῆς ἔχει ἐμπνεύσει πίνακες ἐκρηκτικούς καὶ συνθέσεις ἀπὸ λινάτσα, σὰν ἐκείνες πού συνηθίζουν οἱ μοντέρνοι Ἴσπανοί, καθὼς καὶ λίγα γλυπτὰ ἀπὸ τοιμέντο. Τὰ τελευταῖα, μαζὶ μὲ ὠρισμένα λάδια τῆς κερδίζουν τὴν κατάφασή μας, ἀντίθετα ἀπὸ μερικά ἄλλα, ἀνώριμα, πού ὀδηγοῦν σ' ἕνα μηδενισμό τῆς ζωγραφικῆς.

Στὴν ἄλλη αἴθουσα τοῦ «Ζυγοῦ» ἐξέθεσε μιὰ σειρά ὑδατογραφῶν τῆς ἡ Ἰφ. Λαγάνα. Ἡ καλλιτέχνης αὐτὴ, πού ἀπὸ τὸ ξεκίνημά τῆς εἶχε δώσει δείγματα μιᾶς εὐαισθησίας ὀλίγελα γυναικείας, κατασταλαγμένη τώρα, ἐφιλοτέχνησε ἔργα πλούσια σὲ ποιητικὰ στοιχεῖα. Τὰ πιὸ ἀντικρῶστικὰ εἶναι τὰ μεσολογγίτικα τοπία μὲ τοὺς ἀβροῦς τόνους, τὴ γερὴ δομὴ καὶ τὴ ζεστὴν ἀτμόσφαιρα.

Ὁ Ἄνδρ. Βουρλόυμης, πού ἐπέδειξε ἀπὸ τὰ μέσα Φεβρουαρίου ὡς τὶς 10 Μαρτίου στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ «Ζυγοῦ» ὀγδόντα περίπου πίνακές του (ἐλαιογραφίαι, ὠρογραφίαι καὶ ὑδατογραφίαι,) ἀντλεῖ τὰ θέματά του ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ. Ἐνα συνοικιακὸ κουρεῖο, ἕνα καφενεῖο, δυὸ γυναῖκες στὸ χαγιατί ἢ στὸ παγκάκι τοῦ πάρκου, ἕνας μανάβης πού διαλαλεῖ τὸ ἐμπόρεμά του, ἕνα ὀποιοδήποτε ἐπεισόδιο τοῦ δρόμου τὸν σταματᾷ καὶ τὸν ἐμπνέει. Τὶς ἐντυπώσεις του σπεύδει νὰ τὶς μεταφέρῃ στὸ μουσαμᾷ μ' ἕναν τρόπο πού φανερῶνει πολλὴ τρυφερότητα καὶ πολλὴν ἐπιμέλεια. Εἶναι ἕνας χαμηλοῦ τόνου ποιητῆς τῆς καθημερινότητος πού ἡ προσφορὰ του προκαλεῖ πάντα τὸ ἐνδιαφέρον, σ' ὠρισμένες μάλιστα περιπτώσεις καὶ τὸ ρεμβασμό τοῦ θεατῆ.

Ἡ Νίκη Μαντωνανάκη εἶναι μιὰ νέα ζωγράφος, πολὺ γνωστὴ στὴ

Ρώμη, όπου έχει σπουδάσει κ' εγκατασταθῆ. Γιὰ τὴ δουλειὰ της ἔχουν γράψει ἐπαινετικά κριτικοὶ διεθνoὺς κύρους. Στὴν Ἑλλάδα ἐπραγματοποίησε τὴν πρώτη ἀτομικὴ ἐκθεσὴ της στὴ μικρὴ αἴθουσα τοῦ « Ζυγοῦ » σύγχρονα μὲ τὸ Βουρλούμη. Ἡ ζωγραφικὴ της εἶναι πλημμυρισμένη ἀπὸ τὸ μεσογειακὸ φῶς, πού τὸ λατρεύει. Στὰ τοπία καὶ τὶς συνθέσεις της μὲ λουλούδια καὶ πουλιὰ ἢ φωτόχαρη αὐτὴ ζωγράφος ἔχει ζυμώσει τὸ χρῶμα της μὲ τὶς ἀχτίδες τοῦ ἡλίου. Ἐκφραστικὰ τὰ λιγοστὰ πορτραῖτα της, ἰδίως τὸ « Κορίτσι μὲ τὴν κιθάρα » καὶ τὸ « Γούνινο παλτό » καὶ ἀδρά, ἀρχετὰ ἐλεύθερα τὰ σχέδιά της.

Ἡ ζωγραφικὴ τοῦ Γιωργίου Σικελιώτη, πού παρουσιάζει ἀπὸ τὶς 12/8 ὡς τὶς 2/4 στὶς δύο αἴθουσες τοῦ « Ζυγοῦ » ἓνα ἀπάνθισμα ἀπὸ τὴν παραγωγή του τὶς τελευταίας 7ετίας, ἔχει τὶς οἴζες της στὴν ἑλληνικὴ παράδοση, τόσο τὴν παλιὰ ὅσο καὶ τὴ νεώτερη. Οἱ πανάρχαιες τοιχογραφίες, καὶ ἀγγειογραφίες, ἢ βυζαντινὴ ἀγιογραφία καὶ ἡ τέχνη τῶν ἀπλοϊκῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ θρέψανε τὸ ἰσχυρὸ τάλαντό του μὲ τὰ πολύτιμα στοιχεῖά τους. Μιὰ καινούρια καλλιτεχνικὴ νότα ξεπήδησε ἀπὸ τὴν ἀφομοίωση τῶν στοιχείων αὐτῶν, μιὰ τέχνη πού ἔχει τὸ χάρισμα νὰ ἐκφράξῃ μὲ τὸν πεστικώτερο τρόπο τὴν ἑλληνικὴ αἰσθητικὴ ἀντίληψη. Οἱ μορφές του — κι ὁ Σικελιώτης μῆτε σ' ἓνα ἔργο του δὲν παραλείπει νὰ βάλῃ τὸν ἀνθρώπο πρωταγωνιστὴ — ἐγγίζουν τὴν περιοχὴ τῶν συμβόλων. Τὰ γαιώδη χρώματα (ἢ σιένα, ἢ ὄχρα, τὸ χοντροκόκκινο) πού προτιμᾷ καὶ τὰ ζυμώνει μὲ τὸ αὐγὸ καὶ τὴν πλαστικὴ ὕλη, δίνουν στοὺς πίνακές του μιὰ ξεχωριστὴ χρωματικὴ γεύση. Ἀλλὰ τὰ σημαντικώτερα χαρίσματα τῶν πινάκων τοῦ Σικελιώτη εἶναι ἡ ἀδρότητα τῆς γραμμῆς, ἡ κλασικὴ στερεότητα καὶ σαφήνεια τοῦ σχεδίου, ἡ πρωτότυπη διακόσμηση καὶ ἡ ζεστὴ, μεσο-γειακὴ ἀτμόσφαιρά τους.

Πολλὴ ἐνδιαφέρουσα ἦταν ἡ « Ἐκθεσις Ἑλληνικῆς Σκηνογραφίας », πού ὀργάνωσε στὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτοῦτο ὁ Σύλλογος Ἀποφοίτων τοῦ Ἰδρύματος. Ἀντιπροσωπεύτηκαν, ἐκτὸς ἀπὸ λιγοστὲς ἐξαιρέσεις, ὅλοι οἱ σύγχρονοι σκηνογράφοι μας, καθὼς καὶ οἱ σημαντικώτεροι ἀπὸ τοὺς παλιούς, πού ἔργα τους ἔχει διασώσει τὸ ἄγριπνο μάτι τοῦ Γιάννη Σιδέρη στὸ Θεατρικὸ Μοῦσειο. Γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ φάνηκε πόσο προοδευμένη εἶναι στὸ τομέα αὐτὸν τῆς Τέχνης ἡ χώρα μας πού, ἐγέννησε ἓναν Ἀραβαντινὸ, πού κέρδισε πρόσφατα τὴν ἐκτίμησιν ἑνὸς διεθνoῦς Κοινοῦ στὸ Τέξας μὲ τὰ σκηνικὰ τοῦ Τσαρούχη στὴ « Μῆδεια » τοῦ Κεροομπίν, πού τόσο ἐνθουσιώδεις ἔχει ἀποσπάσει κριτικὲς ἀπὸ σπουδαίους ξένους μὲ τὶς ἐργασίες τῶν Χατζηκυριάκου Γάικα, Βακαλό, Φωκᾶ, Μόραλη, Ἐγγονόπουλου, Βασιλείου, Λάσκαρη, Ὁρφανίδη, Μιγάδη, Ἀγγελόπουλου, Ζωγράφου, Μυλωνᾶ, Μαριλ. Ἀραβαντινοῦ γιὰ τὰ κοστουμια καὶ τὰ σκηνικὰ ἔργων πού παίχθηκαν στ' ἀρχαῖα, τὰ ὑπαίθρια λαϊκὰ καὶ τοῦ κλειστοῦ χώρου θεάτρᾶ μας καὶ στὶς διάφορες « τουρνέ » τοῦ Βασιλικοῦ καὶ τῶν ἄλλων θεάτρων.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ Δεκεμβρίου στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ « Παρνασσοῦ », πού ἔχει ἀνακαινισθῆ ἐσχάτως μ' ἐξαιρετικὴ ἐπιμέλεια, παρουσίασε τὴ νέα του συγκομιδὴ ὁ Φλωρεντινὸς ζωγράφος Ἀ ρ μ. Μ α τ ι ὁ λ λ ι. Ἡ ζωγραφικὴ του, ξένη πρὸς τὶς ἀνησχίες τοῦ καιροῦ μας, ἀρκεῖται ν' ἀποδίδῃ πιστὰ τ' ἀντικείμενα, τονίζοντας τὰ γραφικὰ τους στοιχεῖα μὲ χυμῶδη κι ἀρμονικὰ χρώματα. Ὀρισμένα σκυριανὰ, ὄδραϊκα καὶ ἡπειρώτικα τοπία του, πού εἶχαν φιλοτεχνηθῆ ἐπὶ τόπου, ἔκαναν ἰδιαίτερη ἐντύπωση.

Ἐκατὸν δώδεκα ἐλαιογραφίες της ἐξέθεσε στὴ μεσαία αἴθουσα, τὸν ἴδιον καιρὸ, ἡ Ἄ ν ν α Τ σ ο ὐ μ α - Π ἰ π α. Ξεχώριζαν μερικὲς τοπιογραφίες μὲ ἀτμοσφαιρικὰ χρώματα καὶ γερὴ δομὴ καθὼς καὶ μερικὰ λουλούδια γεμάτα ἀπὸ φρεσκάδα.

Στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ « Παρνασσοῦ » ἐξέθεσε 100 πίνακές του ἓνας ἀπὸ τοὺς

τελευταίους πιστούς τοῦ ἀκαδημαϊσμοῦ, ὁ ἐρασιτέχνης Γιά ν ν η ς Ψ υ χ ά κ η ς. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν προσεκτικὰ καλλιγραφημένοι με κρ α υ γ ά ζ ο ν τ α χ ρ ώ μ α τ α.

Ταυτόχρονα παρουσίασε στή μεσαία αἴθουσα μιὰ σειρά ἔργων τοῦ ὁ Γ. Β ε λ ι σ σ α ρ ί ο υ. Ὡρισμένες νεκρὲς φύσεις, δουλεμένες με εἰλικρινῆ διάθεση, ξεχώριζαν ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν κοινοτοπῶν καὶ κάπως γλυκερῶν ἐκθεμάτων.

Ὁ Θ. Δ ρ ο γ γ ί τ η ς, πού γιὰ πρώτη φορὰ ἔκαμε ἀτομικὴ ἐκθεση στὴν ἰσόγειο αἴθουσα, εἶναι ἕνας ἐξελιξιμος ἐρασιτέχνης. Τὰ ἔργα τοῦ ἔχουν ἐνότητα, ὁμοιογένεια καὶ ἀτμόσφαιρα.

Ὁ Ἐ κ τ ω ρ Δ ο ὔ κ α ς, τοῦ ὁποίου ἔργα ἐφιλοξένησε κατὰ τὸ Φεβρουάριο ἡ μεγάλη αἴθουσα τοῦ « Παρνασσοῦ », εἶναι ἕνας βετεράνος τοῦ νατουραλισμοῦ. Ἡ ἐφετείνῃ ἐκθεσὴ τοῦ περιελάμβανε μερικὲς ἐλαιογραφίες πού ἀνήκουν στή συλλογὴ Κουτλίδη κ.ά., ἀλλὰ καὶ πολλές νεώτερες. Οἱ φιλοτέχνες διεπίστωσαν με χαρὰ πῶς, παρὰ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ὁ καλλιτέχνης διατηρεῖ ἀκόμη τὴν ὄραση καὶ τὸ σφριγος τῶν πρώτων του πηύσεων.

Ὁ Π. Πα χ α τ ο υ ρ ί δ η ς ἐπέδειξε στή μεσαία αἴθουσα τὴ νέα του συγκομιδῃ, πού ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς γνωστῆς προσφορᾶς του. Ξεχώριζαν ἡ μεγάλη θαλασσογραφία, τὰ νησιώτικα τοπία καὶ τὰ ἐξωτικὰ λουλούδια του.

65 πίνακες ἐξέθεσε τὸ Φεβρουάριο στή μεγάλη αἴθουσα ὁ Δ. Σ τ α θ ὀ π ο υ λ ο ς. Ἐνας γεωμετρικὸς ἐμπρεσιονισμὸς τοῦ τύπου πού διέπλεσε ὁ Παρθένης κατευθύνει τὸ χρωστῆρα τοῦ καλλιτέχνη, μιὰ διάθεση ἐπιστημονικῆς ἀναλύσεως τοῦ φωτὸς καὶ τῶν ἀντικειμένων. Συχνὰ βρίσκει τὸ στόχο, κάποτε ὁμως φθάνει σ' ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα καὶ τὰ ἔργα του διατηροῦν μόνο κάποιες διακοσμητικὲς ἀξίες.

Ὁ Λ ε ω ν. Πα π α δ ὀ π ο υ λ ο ς ἐπέδειξε στή μεσαία αἴθουσα 66 ἐλαιογραφίες τοῦ πού ἐφιλοτεχνήθησαν κατὰ τὴν τελευταία τριετία. Ὅπως πάντα οἱ περισσότερες ἦταν νεκρὲς φύσεις, ἰδίως λουλούδια κ' ἔχουν πολλή φρεσκάδα καὶ καλὴ δομῃ. Πιὸ ἀπαιτητικὰ τὰ πορτραῖτα του. κατακοῦσαν ἀμέσως τὴ συμπάθεια τῶν ἐπισκεπτῶν με τὴν ἐκφραστικότητα τους.

Τὸ Μάρτη ἡ μεγάλη αἴθουσα τοῦ « Παρνασσοῦ » ἐφιλοξένησε 120 πίνακες τῆς Ε. Κα π α ῖ τ ζ ῆ. Πιὸ μεστὴ κάπως εἶναι τώρα ἡ δουλειά της. Τὰ λουλούδια της, καλύτερα ὀργανωμένα, τὰ τοπία πιὸ ἐλεύθερα. Ἐκεῖνα ὁμως πού κάνουν ἰδιαίτερη ἐντύπωση εἶναι τὰ λάδια της. Ἡ πρόοδος τῆς ζωγράφου στὸ εἶδος αὐτό, πού τὴν εἶχε προδώσει κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ξεκινήματός της, εἶναι ἀξίωσημειωτη.

Ταυτόχρονα ἐπέδειξε στὴν κάτω αἴθουσα τὴ νέα του συγκομιδῃ ὁ γνωστὸς ζωγράφος Μ π. Γ σ ι μ ι κ ᾶ τ ο ς. Ὅπως πάντα οἱ πίνακές του εἶναι δουλεμένοι με εἰλικρινῆ διάθεση κ' ἔχουν στή διατύπωση τῶν ὀραμάτων του καὶ στή χρωματικὴ κλίμακα ἕναν προσωπικὸ τόνο.

Στὴ « Γκαλερί Τέχνης » ὁ χαρακτῆρ Χ ρ. Δ α γ κ λ ῆ ς ἐξέθεσε στὴν ἀρχὴ τῆς περιόδου πολλές ἀκουαρέλλες, ξυλογραφίες, 3 μονοτυπίες καὶ μιὰν ἐκτενῆ σειρά σχεδίων του. Ἀναμικτὲς κάπως οἱ ὕδατογραφίες, δὲν ὕστεροῦσαν στὸ σχέδιο. Τὰ ἐγγράκτα του καθὼς καὶ ὀρισμένα σχέδια ἦταν δείγματα προχωρημένης τεχνικῆς.

Οἱ 6 νέοι, πού τὸν διεδέχθησαν, εἶναι ἀκόμη ἀνώριμοι, μὰ δὲν τοὺς λείπουν οἱ εἰλικρινεῖς προθέσεις. Μιὰ τοπιολογία κ' ἕνα γύψινο κεφάλι τοῦ Π. Β ρ έ λ λ η, μερικὰ διακοσμητικὰ σχέδια τῆς Ν τ. Ζ α γ κ λ α ρ ί δ ο υ, κάτι νεκρὲς φύσεις τοῦ Γ. Ἰ ω ά ν ν ο υ, ἕνα ἐσωτερικὸ τοῦ Μ ώ λ ο υ, ἕνα τοπίο τοῦ Π. Πα σ ί ρ ο γ λ ο υ ἀδύνατο στὸ χρῶμα, ἀλλὰ καλοχτισμένο καὶ δυὸ ἐλαιογραφίες τῆς Χ ρ. Ρ ο ξ ά ν η ξεχώριζαν ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐκθεμάτων.

Ἡ Μ α ρ ί α Λ ε δ ά κ η, πού παρουσίασε ἔργα της στὴν ἴδια αἴθουσα τὸ Φεβρουάριο, εἶναι μιὰ νέα γλύπτρια πού σπούδασε στὸ ἐργαστήριο τοῦ Τόμπρου.

Υπάρχει κάποια άνομοιογένεια στη δουλειά της, γενικά όμως επικρατεί τὸ πλαστικό στοιχείο.

Ὁ σύντροφός της Μ. Ἐμμανουηλίδης εἶχε δάσκαλο τὸν Κεφαλληνό, πού τὸ ἔμαθε τὴν τέχνη τοῦ κοπιδιοῦ καὶ τοῦ σκαλιδοῦ. Ἀπὸ τὶς πάμπολλες ἐλαιογραφίες καὶ ὕδατογραφίες πού παρουσίασε 2-3 ἀξίζανε τὴν προσοχὴ τοῦ ἐπισκέπτη. Ἡ ποιοτικὴ διαθορὰ τῶν ἐγγραράτων ἦταν καταφανής. Ἐκεῖνα εἶχαν καὶ δομὴ γερὰ καὶ τεχνικὴν ἐπεξεργασία ἀξιόλογη.

Συμπληθητικὴ ἦταν ἡ ἐκθεση τοῦ Ν. Καραγιάννη, πού ἔγινε κατόπιν στὴν ἴδια σάλα. Ἄν καὶ θύμιζαν ὀρισμένα κομμάτια τοὺς μεγάλους πρωτοπόρους Βάν Γκόγκ καὶ Γκωγκέν, ἡ προσφορὰ του ἦταν εὐπρόσδεκτη γιατί περιελάμβανε μερικές τοπιογραφίες καὶ συνθέσεις πού συγκρατοῦσαν τὸ ἐνδιαφέρον μὲ τοὺς ζωηροὺς, ἀλλὰ ἁρμονικοὺς χρωματικοὺς τόνους καὶ τὴν ὑποβλητικὴν ἀτμόσφαιρά τους.

Ἡ Γκαλερί Σαρλά στέγασε μιὰν ἐκθεση λαϊκῶν βυζαντινῶν εἰκόνων πού ἔχουν φιλοτεχνηθῆ ἀπὸ ζωγράφους ἀπλοϊκοὺς καί, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ μακαριότη τοῦ Βέλμου, «ἀσπούδατους».

Ἦστερα ἀπ' αὐτὴν ὁ Π. Βαλαμάκης ἐπέδειξε τὴ νέα του παραγωγή. Οἱ ἀλληγορικὲς συνθέσεις, ἰδίως οἱ «ἄνθρωποι», ἡ «Συγκομιδὴ», ἡ «Σονάτα» καὶ τὰ σχέδιά του ἦταν δείγματα μιᾶς θαρραλέας ἰδιοσυγκρασίας καὶ ἑνὸς σωστοῦ προσανατολισμοῦ.

Στὸ «Χειμερινὸ Σαλόνι», πού ἀνοίξε ἀργότερα στὴν ἴδια αἴθουσα, ἔλαβαν μέρος 29 νέοι καλλιτέχνες μ' ἔργα καλὰ καὶ κακά. Σημειώνουμε τὴ μινιατούρα τοῦ Κ. Βενιάδη, τὴ σύνθεση τοῦ Α. Βασιλειάδη, τὸ λυρικό κομμάτι τοῦ Ν. Γαζέπη, τὰ ἔργα τῶν Κιούση, Θ. Κλεώπα, Μυστάκα, Μπουλγούρα, Μυλωνάκη, Πίταρη-Μαγιολέττι, τὶς ὕδατογραφίες τοῦ Κ. Παναγιωτοπούλου μὲ τὴν ποιητικὴ ἀτμόσφαιρα καὶ τὶς χαλοχτισμένους συνθέσεις τῆς Μ. Ρουσσέα καὶ τῶν Α. Χρηστάκη, Γιάννη Μονάδη καὶ Τζ. Παπαδάκη.

Ὁ Φαίδων Πατρικαλάκης, πού παρουσίασε μιὰ σειρά πινάκων του στὴ «Γκαλερί Σαρλά», εἶναι ἕνας νεαρὸς καλλιτέχνης πού δὲν τοῦ λείπει τὸ γούστο καὶ ἡ φαντασία. Ἀσχολεῖται ἀποκλειστικά μὲ τὴ διακοσμητικὴ, ὅλα του σχεδὸν τὰ ἐκθέματα ἔχουν γίνει μὲ «κολλάζ». Εἶναι χαριτωμένος ὁ τρόπος πού μεταχειρίζεται γιὰ νὰ δώσῃ τὴν εἰκόνα ἑνὸς λιμανιοῦ, μιᾶς γιορτῆς, ἑνὸς караβιοῦ — καὶ πρωτότυπος συνάμα: Σ' ἕνα ζωηρόχρωμο φόντο κολλάει ψαλιδισμένα τὰ σχήματα πού ἔχει προετοιμάσει μὲ μιὰν ἀφέλεια παιδικὴ σχεδόν, ἀλλὰ καὶ μὲ μιὰν ἀξιόπρόσεκτη τεχνικὴ. Ἡ γραμμὴ του εἶναι ἐλεύθερη κ' οἱ τόνοι τῶν χρωμάτων του δροσεροὶ καὶ ἁρμονικοί.

Στὶς αἴθουσες τοῦ Πρακτορείου Πνευματικῆς Συνεργασίας ἔγινε τὸ Δεκέμβρη ἡ ἐτήσια ἐκθεση τοῦ Ἑλληνικοῦ Σπιτιοῦ. Ἐπεδείχθησαν εἶδη οἰκιακῆς χρήσεως, ταγάκια, φορεσιές, κυλίμια, διακοσμητικὰ ἀντικείμενα κάθε λογῆς, ἀκόμα καὶ πίττες πλουμισμένες, ἔργα τῶν κοριτσιῶν πού μορφώνονται στὸ πολῦτιμο αὐτὸ ἴδρυμα. Ὅλα εἶχαν ἀνόθευτο τὸ πνεῦμα τῆς παραδόσεως. Ἡ Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη πού ἀδιάκοπα ἐποπτεύει τὴν ἀληθινὰ ἐθνικὴ ἐργασία πού γίνεται ἐκεῖ κι ὁ διδάσκαλος τῆς σχολῆς ζωγράφος Α. Διαμαντόπουλος ἀξίζουν κάθε ἔπαινο.

Τὰ ἔργα πού παρουσίασε στὴν αἴθουσα τοῦ Βαϊάνου ἡ Αὐγὴ Σακαλή ἀποτελοῦσαν ἄπλῶς μιὰ συνέχεια τῆς προηγούμενης προσφορᾶς της.

Ὁ γλύπτης Ἰάσων Παπαδημητρίου πού τὴν διεδέχθη, εἶναι ἕνας καλλιτέχνης πληθωρικός κ' ἐρευνητικός. Πασχίζει νὰ ἐκφρασθῆ μὲ καινούριες ὕλες, νὰ δώσῃ στὶς ἐπιφάνειες τῶν γλυπτῶν του τὴ λάμψη τοῦ σμάλτου. Κι ὅταν πλάσῃ

ένα άγγειο ή μιá μάσκα τó πετυχάινει, όταν όμως βάζει μιá λιπαρή μογιότι σ' ένα άγαλμα φθάνει σέ άρνητικά άποτελέσματα. Γενικά υπάρχει κάτι τó άνισο στην προσφορά του, τ' αντιπροσωπευτικά όμως έργα του — κ' είναι πολλά — μάς πείθουν πώς ó καλλιτέχνης έχει αξιόλογα πλαστικά και διακοσμητικά προσόντα.

Τá 35 σχέδια με σινική μελάνη πού εξέθεσε άργότερα στην αίθουσα τής 'Υπηρεσίας 'Αμερικανικών Πληροφοριών ó Σοφ. Χρήστου είναι δείγματα θετικής προόδου. 'Ο νέος αυτός, πού μόρφωσε νά κατανικήση την άναπηρία του και νά γίνη, δίχως άρτια χέρια, καλλιτέχνης, έχει βρει πιά τó δρόμο του. Τά σχέδια πού τού ένεπνευσαν ή Παλιά 'Αθήνα, ή Μόκονος και ή 'Ελβετία έχουν γερή δομή κι άσπεγάδιαστο σκιοφωτισμό.

Μετά τις γιορτές ώργανώθηκε στην 'Αμερικανική αίθουσα ή έκθεση τών 'Ημερολογίων. Περιελάμβανε τά ήμερολόγια πού εξέδωσαν διάφορες εταιρίες γιά νά τά προσφέρουν στην πελατεία τους, κατά την ώραία και τόσο χρήσιμη γιά την αισθητική καλλιέργεια τού Κοινού συνήθεια πού έχει έπικρατήσει τά τελευταία χρόνια. 'Ιδιαίτερη έντύπωση έκαναν τά ήμερολόγια τής Καπνοβιομηχανίας Κεράνη (καταπληκτική ή άπόδοση τής άγιογραφίας τού Τσαγκαρόλου), πού έπεμελήθη ó 'Αγγελος Σπαχής, τής 'Ιονικής - Λαϊκής Τραπέζης με τις εικόνες τού Θεόφιλου, πού έγιναν με την έποπτεία τού Τσαρούχη και τής 'Εμπορικής Τραπέζης και τής 'Εταιρίας 'Ελκα, πού έχουν έκτελεσθή, νομίζω, με τή φροντίδα τού χαρακτή Γάσου.

'Αργότερα ή ίδια αίθουσα έστέγασε τις χάρτινες φιγούρες τού Σπαθάρη. 'Ο λαϊκός αυτός καλλιτέχνης πού είναι καραγκιοζοπαίκτης και ζωγράφος μαζί, συνεχίζει μ' έπιτυχία την παράδοση τού θεάτρου τών σκιών. Στο παίξιμό του βάζει κάθε φορά δικούς του κωμικούς τόνους και στη ζωγραφική και τή... χαρακτηριστική του (γιατί μόνος του σχεδιάζει και ψαλιδίζει τούς ήρωες και τις σκηνογραφίες τού θεάτρου του) νέα διακοσμητικά στοιχεία.

ΣΠ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΟΥΣΙΚΗ

'Η μουσική κίνησης

Κατά τó τελευταίο τρίμηνο, ή 'Εθνική Λυρική Σχηνή, ύστερ' άπό την «Κασσιανή» και την «Τζοκόντα», μάς παρουσίασε σέ πρώτη έκτέλεση, στις 18 Νοεμβρίου 1959 την «Νυχτερίδα» τού Γιόχαν Στράους. Σέ πρώτη έκτέλεση είναι τρόπος τού λέγειν, γιατί δέν πρέπει νά ξεχνάμε ότι μ' αυτό τó έργο, επί κυβερνήσεως 'Ιωάννου Μεταξά και λίγο καιρό πριν ή ή 'Ελλάς ύποστη την επίθεση τού 'Αξονος, ή 'Εθνική Λυρική Σχηνή έγκαινίασε την δράσιν της. 'Από τούς τότε όμως πρωταγωνιστάς ελάχιστοι παραμένουν άκόμη στή θέση τους. 'Αν έξαιρέση κανείς τόν Βάλτερ Πρέφφερ πού και τότε και σήμερα είναι εκείνος, πού έχει την μουσικήν διεύθυνσιν τού έργου και την Ζωή Βλαχοπούλου, όλα σχεδόν τά πρόσωπα άλλαξαν. Δέν είμαι κατ' άρχην φίλος τής όπερέτας, ή όποία ως θεατρικόν είδος βρίσκεται διεθνώς σέ παρακμήν και βαινει πρós την δύσιν της. Προσπαθούν βέβαια πολλοί με διάφορους ένέσεις, νά τής δώσουν νέαν ζωήν, νά την προσαρμόσουν στίς νέες συνήθειές μας, νά άντικαταστήσουν τις παλιές καντρίλλιες και τά βάλς με μουσική της τζάζ και τά διάφορα ροκ έντ ρόλλ, ένα όμως είναι βέβαιο, ότι ή έξυπνη γαλλική όπερέττα τής Δευτέρας Αυτοκρατορίας, με τούς 'Οφφενμπαχ, 'Ερβέ, Λεκόκ κ.λ.π. και ή κομψή και πνευματώδης βιεννέζικη όπερέττα, τών Γιόχαν Στράους, Σουμπέ, Λέχαρ κ.λ.π. με τίποτε δέν μπορεί νά άντικατασταθῆ. Εύτυχώς πού ή «Νυχτερίδα» άνήκει στην περίοδο τής άκμής τής βιεννέζικης όπερέτας και είναι έργο πού βρίσκεται μακριά

ἀπὸ κάθε χυδαιότητα, πρᾶγμα πού ἐπέτρεψε, μαζί με ἐλάχιστες ἀκόμη ὀπερέτες, νὰ ἀνήκη μονίμως στὸ ρεπερτόριο τῆς Ὀπερας τῆς Βιέννης. Κατὰ τὴν τελευταία ἀναβίβαση τῆς « Νυχτερίδας » ἀπὸ τὴν Λυρική Σκηνὴ Ἀθηνῶν, διεκρίθησαν κατ' ἀρχὴν αἱ κυρίαι Ἀνθὴ Ζαχαράτου καὶ Βλαχοπούλου, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ τελευταία ἀνεένεωσε ἀπλῶς μιὰ παλιά τῆς ἐπιτυχία, ἐνῶ ἡ κ. Ζαχαράτου ἔπρεπε νὰ ἐμφανισθῆ σὲ ἓνα ρόλο, μὲ τὸν ὁποῖον ἀνεδείχθη, ἀλλὰ καὶ ἀνέδειξε, μιὰ παλαιότερα πρωταγωνίστρια τῆς Ε.Λ.Σ., μιὰ διακεκριμένη καλλιτέχνης, ἡ κ. Ναυσικά Βουτυρά-Γαλανοῦ, ἡ καὶ πρώτη διδάξασα τὴν ἀριστουργηματικὴ ὀπερέττα τοῦ Στράους. Πολὺ καλοὶ ἦσαν ἐπίσης στοὺς ρόλους των, οἱ κυρίως πρωταγωνισταὶ ἀπὸ τὸ ἀνδρικὸν φύλον Διον. Θάνος καὶ Μιχ. Χελιώτης. Μεγάλῃ πρόοδο ἐσημειώσαμεν ἐπίσης στὸν κ. Μιχ. Καζαντζῆν, στὸν ἀρκετὰ σημαντικὸ ρόλο του, καθὼς καὶ στοὺς κ.κ. Γ. Τερζάκη, Γ. Ζάκκαν, Π. Οἰκονόμου καὶ τὸν Νικ. Ντουφεξιάδη, πού ἀντιπροσωπεύει πάντοτε τὸ στοιχεῖο τῆς ἰλαρότητος στὴν ὀπερέττα. Ἡ ὑπὸ τὸν κ. Βούρτσην χοροφῶδια πολὺ καλὴ, ὡς συνήθως, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ χορογραφία τῆς κ. Τατ. Βαρουτῆ. Ἄξιοι ἐπαίνοιον εἶναι ἐπίσης ὁ σκηνοθέτης κ. Ἄλ. Σολομός, ὡς καὶ ὁ κ. Εὐ. Ὀλύμπιος διὰ τὶς σκηνογραφίας καὶ τὶς ἐνδυμασίες.

Στὰς 21 Ἰανουαρίου 1960 ἀνέβασε ἐξ ἄλλου ἀπὸ σκηνῆς ἡ Λυρική Σκηνὴ τὴν « Φαβορίτα » Γκαετάνο Ντονιζέττι. Εἶχα ν' ἀκούσω τὸ ἔργο αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού — πρὸ εἴκοσι πέντε καὶ πλέον ἐτῶν — τὸ ἔπαιζε τακτικὰ τὸ Παλαιὸ Μελόδραμα, τοῦ ἀειμνήστου Λαυράγκα, μὲ τὴν Ἑλένη Βλαχοπούλου, τὸν Νικ. Μωραΐτη, τὸν Γιάννη Ἀγγελόπουλο, τὸν Μιχάλη Βλαχόπουλο κ.ἄ. Ἀκόμη ἔχω σ' αὐτιά μου τὴν περίφημη ἄρια τοῦ τενοῦρου « Σπίρτο τζεντίλε », ὅπως τὴν ἔλεγεν ὁ Μωραΐτης, ἡ τὸ « Σὰν ἀγιοκέρια λάμπουν τ' ἄστρα » τοῦ Βλαχοπούλου. Βέβαια ἡ « Φαβορίτα », στὴν ἐποχὴ τῆς εἶχε χαλάσει κόσμον διεθνῶς. Σήμερα ὁμως φέρει ἐκδῆλος τὶς ρυτίδες τοῦ χρόνου, πρᾶγμα πού δὲν συμβαίνει μὲ ἄλλα ἔργα τοῦ Ντονιζέττι, ὅπως π.χ. μὲ τὴν « Λουκία τοῦ Λαμερμούρ », μὲ τὸ « Ἐλιξίριο τοῦ ἔρωτος » ἢ μὲ τὸν « Ντὸν Πασκουάλε ». Ὅπως ὁμως κι ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα καὶ μόνο γιὰ τὴν τελευταία πρᾶξι ἀξίζει τὸν κόπο νὰ ἀκούσῃ κανεὶς τὴν « Φαβορίτα ». Δὲν ἤμουν στὴν « πρώτη » τοῦ ἔργου, γι' αὐτὸ δὲν εἶδα πῶς ἔπαιζαν ἡ Δίς Λιάτση καὶ ὁ κ. Κορρουσόπουλος. Παρηκολούθησα ὁμως τὸ ἔργο μὲ τὴν Δίδα Μορφονιοῦ ὡς Ἑλεονώρα καὶ τὸν κ. Παπακωνσταντίνου ὡς Φερνάντο. Ἡ Δίς Μορφονιοῦ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς ὠραιότερες φωνῆς τοῦ Ἑθνικοῦ μᾶς Μελοδράματος, γεμάτη θέρημ καὶ παλμό. Ὁ κ. Παπακωνσταντίνου ὁμως πού ἦταν πολὺ καλὸς στὸν « Ριγολέττο », δὲν νομίζω ὅτι εἶναι ἐνδεδειγμένος γιὰ τὸν ρόλο τοῦ Φερνάντο, ὁ ὁποῖος, περὶ τὸ τέλος ἰδίως τοῦ ἔργου, ἔχει στιγμὲς δραματικῆς, πού δὲν συμβιβάζονται μὲ τὴν καθαρῶς λυρική φωνή του. Νὰ μιλήσω γιὰ τὸν Μ. Ἀουσένσι, πού ἔπαιζε τὸν ρόλο τοῦ Βασιλέως Ἀλφόνσου, θὰ ἦτο περιττόν. Ὁ Ἰσπανὸς αὐτὸς καλλιτέχνης ἀναδεικνύει κάθε τι πού παίζει καὶ ἔχει γίνει τὸ ἀγαπητὸ ἰνδαλμα τοῦ φιλομούσου κοινοῦ τῶν Ἀθηνῶν. Πάντως, ἀνεξαρτήτως τῆς ὑπέροχης φωνῆς του, ἡ μεγαλοπρέπεια μὲ τὴν ὁποῖαν ἀποδίδει τὸν ρόλο τοῦ Ἀλφόνσου θὰ ἀρκοῦσε νὰ τὸν τοποθετήσῃ στὸ βᾶθρο πού βρίσκεται. Ὑπάρχει ὁμως μέσα στὴν « Φαβορίτα » ἓνας ἀκόμη μεγάλος ρόλος, τοῦ Ἡγουμενοῦ τῆς Μονῆς Βαλτάσαρ, πού, πρὸς τιμὴν τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν, ἀπεδόθη θαυμάσια ἀπὸ τὸν βαθύφωνον Π. Χοϊδᾶν. Στὸν ρόλον αὐτὸν ὁ κ. Χοϊδᾶς εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναδείξῃ τὰ πλούσια φωνητικὰ προσόντα μὲ τὰ ὁποῖα τὸν ἐπροίκισε ἡ φύσις, τὸ ὠραῖο χεῶμα τῆς φωνῆς του, ἐνῶ παραλλήλως στάθηκε θαυμάσια ὡς ἠθοποιός. Πολὺ καλοὶ στοὺς δευτερεύοντας ρόλους των ἡ Δίς Χατζηαστερίου καὶ ὁ κ. Παναζηναῖος. Εἰς τὸν κ. Καραλίβανον, πού διηύθυνε τὸ ἔργο, ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ ζωντανέψῃ μιὰ παράδοση πού τοῦ ἦταν γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Παλαιοῦ Μελοδράματος, αὐτὴν τὴ

φορά όμως με τὰ πλούσια μέσα πού διαθέτει ἡ Ἐθνικὴ Λυρική Σκηνή. Ἀφογῆ καὶ ἄνετη ἦταν ἡ σκηνοθεσία τοῦ Φρίξου Θεολογίδη, ἡ ὑπὸ τὸν κ. Βούρτζην χορωδία στὴν θέση της, ἰδίως στὴ συγκινητικὴ σκηνὴ τῆς τελευταίας πράξεως καὶ ωραιότατα τὰ σκηνικά τῆς κ. Α. Ζαΐμη. Ἡ σύμφωνα με τὴ γαλλικὴ παράδοση, πλούσια χορογραφία, ἀπεδόθη ἄριστα ἀπὸ τὸν Ἄγγελο Γκιμάνη, τὸ δεύτερο όμως μακρότατο μπαλέτο προϋποθέτει πολυπληθέστατο σῶμα χορευτῶν καὶ ἀπέραντη σὲ βάθος ἰδίως σκηνή, πού δὲν διαθέτει δυστυχῶς τὸ Ἐθνικὸ μας Μελόδραμα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν « Νυχτερίδα » καὶ τὴν « Φαβορίτα », ἡ Ἐθνικὴ Λυρική Σκηνὴ παρουσίασεν ἐπίσης κατὰ τὸ τελευταῖο τρίμηνο, με νέα διδασκαλία καὶ πολλοὺς νέους ἐκτελεστάς, μερικὲς ἀπὸ τὶς παλιές της ἐπιτυχίες, ὅπως π.χ. τὸν « Ριγκολέττο », με τὸν Ἄουσένσι στὸν κύριο ρόλο, τὴν « Μπαττερφλάυ », με τὴν Δδα Μωραίτου κ.λ.π.

Ἄφ' ἑτέρου τὸ ἕτερον σκέλος τοῦ μουσικοῦ μας πολιτισμοῦ, ἡ Κρατικὴ Ὀρχήστρα Ἀθηνῶν, κατὰ τὸ τελευταῖον δίμηνον (Δεκέμβριος 1959 - Ἰανουάριος 1960), παρουσίασεν ὅπως πάντοτε πλούσιο πρόγραμμα, με πολλὰ ἀξιόλογα νέα ἔργα καὶ νέους σολίστ. Ὁ ἀξιόλογος βιολιστὴς Denvy Erlih μᾶς εἶναι ἀρκετὰ γνωστός ἀπὸ παλαιότερας του ἐμφανίσεις, τὸ κοινότοπον όμως κοντσέρτο τοῦ Κατσατουριάν δὲν εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα πού μοροῦν νὰ μᾶς ἐνθουσιάσουν. Ὁ Ἕλληνο-Ἀμερικανὸς πιανίστας William Masselos, πού ἔπαιξε τὸ Κοντσέρτο σὲ Σὸλ ἑλ. τοῦ Σαῖν-Σάνς θὰ ἐξελιχθῆ ἀσφαλῶς σὲ ἄριστον δεξιότητην, ἐνῶ ὁ Ἰσπανὸς δεξιότητης τῆς ἄρκας πού ἐνεφανίσθη στὴ συναυλία τῆς 11ης Ἰανουαρίου, μᾶς ἔδωσε μιὰ ἀπόλαυση ἄνευ προηγουμένου καὶ μᾶς ἐπέτρεψε νὰ ἀντιληφθοῦμε τὸ τί μορεῖ κανεὶς νὰ ἐπιτύχη ἀπὸ τὸ ὄργανον αὐτό, πού ἀκοῦμε συνήθως μόνον μέσα στὴν ὀρχήστρα. Στὴν συναυλία τῆς 18ης Ἰανουαρίου εἶχαμε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀκούσουμε γιὰ πρώτη φορά στὴν Ἑλλάδα, μιὰ Ἰαπωνίδα καλλιτέχνη, τὴν Yoko Kono, σολίστ τοῦ πιάνου πού ἔπαιξε, σὲ μιὰ πρώτη ἐκτέλεσι, τὸ Κοντσέρτο ἀρ. 17 τοῦ Μότσαρτ, κατὰ τρόπο πού ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Ἄνω Ἀνατολὴ οὐδόπως ὑστερεῖ τῆς παλαιᾶς ἡπείρου. Σολίστ τῆς συναυλίας τῆς 25ης Ἰανουαρίου ἦταν ἡ Ἕλληνις καλλιτέχνης Κα Μαρίκα Παπαϊωάννου, πού ἔπαιξε τὸ ωραιότατο κοντσέρτο γιὰ πιάνο ἀρ. 26 τοῦ Μότσαρτ (« τῆς Στέφης »). Εἶναι γνωστὴ ἡ βαθειὰ μουσικότης, ἡ λεπτότης τοῦ αἰσθήματος καὶ ἡ εὐγένεια με τὴν ὁποίαν ἀποδίδει τὴν μουσικὴν γραμμὴν ἡ Κα Παπαϊωάννου, ὥστε εἶναι περιττὸν νὰ ἐπιμείνωμεν. Ἡ Ἕλληνις καλλιτέχνης ἔπαιξεν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἰταλοῦ μαέστρου Napoleonne Apponazzi, πού ἐνεφανίσθη εἰς τὸ βάθρον κατὰ τὸ δίμηνον Δεκεμβρίου-Ἰανουαρίου, ἐνῶ αἱ λοιπαὶ συναυλίαι εἶχαν τοὺς ἐπίσημους διευθυντὰς ὀρχήστρας, τὸν κ. Θ. Βαβαγιάννην καὶ τὸν κ. Ἄ. Παρίδην. Πάντως εἰς τὸν κ. Apponazzi ὀφείλομεν μίαν ὀφειοτάτην πρώτην ἐκτέλεσιν, τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Τουμαρόζα : « La Bella Greca », πού ἀποδεικνύει τὴν πνευματικὴν συγγένειαν τοῦ Μότσαρτ με τὸν Ἰταλὸν συνθέτην, ὁ ὁποῖος — καθὸ πρεσβύτερος — ἐηρέασε ἀσφαλῶς τὸν ἰδιοφυᾶ μουσουργὸν τοῦ Σάλτσβουργκ. Σὲ πρώτην ἐκτέλεσιν εἶχαμε ἐπίσης τὴν Συμφωνίαν ἀρ. 3 τοῦ Robert Ward, πού μᾶς παρουσίασεν ὁ κ. Βαβαγιάννης καὶ ἓνα ἑλληνικὸ ἔργο, τὴν Σουίτα μπαλέττου « Βάκχες » τοῦ Γ. Σισιλιάνου, πού διηύθυνεν ὁ Ἄνδρ. Παρίδης. Τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ ἔργα τοῦ διμήνου — ἐπαναλήψεις — εἶναι : « Δειλινὸ στὴν ἀρχαία Τανάγρα » (Ρεμβασμός) τοῦ Γ. Καζάσογλου καὶ ἡ « Σουίτα σὲ παλιὸ στυλ » τοῦ Μ. Παλλαντίου.

Γεγονὸς όμως ἀξίον ἰδιαίτερης ἐξάρσεως εἶναι τὸ ὅτι, ὕστερ' ἀπὸ ἀρκετῶν ἐτῶν σιωπῆς, παρουσιάσθη ἐκ νέου πρὸ τοῦ κοινοῦ ἡ « Χορωδία Ἀθηνῶν », τὴν ὁποίαν, ἰδίως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φίλ. Οἰκονομίδη, ἐθεωρούσαμεν ὀριστικῶς διαλυθεῖσαν. Τὴν διεύθυνσιν τοῦ παλαιοῦ αὐτοῦ σωματείου, τὸ ὅποτον σὸ παρελθὸν μᾶς εἶχεν παρουσιάσει τόσα ἀξιόλογα χορωδιακὰ ἔργα, ἀνέλαβε νῦν ὁ κ. Μενέλαος

Παλλάντιος, ὁ ὁποῖος στὶς συναυλίες τῆς 21 καὶ 28 τοῦ παρελθόντος Δεκεμβρίου, διηύθυνε πρὸ τοῦ ἀθηναϊκοῦ κοινοῦ, σὲ πρώτη ἐκτέλεση, τὸ < Ὁρατόριον τῶν Χριστιογέννων > τοῦ Ἰω. Σεβ. Μπάχ, μὲ σύμπραξιν τῆς Κρατικῆς Ὁρχήστρας καὶ μὲ σολιστὶ τὴν Καν Μιρέϊγ Φλερύ, τὴν Δθα Λίτσα Λιώτση καὶ τοὺς κ.κ. Ἄ. Δελένδαν καὶ Γ. Τασούλην. Ἄν ἀναλογισθοῦμε ὅτι καθρέπτης τοῦ μουσικοῦ πολιτισμοῦ μιᾶς χώρας εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν Χορωδιῶν ποὺ παρουσιάζει, ἡ ἐπανεμφάνις τῆς < Χορωδίας Ἀθηνῶν > μᾶς πείθει τὸ πόσον τὸ γεγονός αὐτὸ ἀποτελεῖ σταθμὸν στὴν ἱστορία τοῦ μουσικοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας μας.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΚΛΑΒΟΣ

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑΙ

Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος

(Τὴν 28 Φεβρουαρίου 1960 ἀπεβίωσεν ὁ ἀκαδημαϊκὸς Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος ἐκ τῶν παλαιῶν μελῶν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός ἐπὶ μακρὰ ἔτη χρηματίας καὶ ἀντιπρόεδρος τῆς Ἐφορείας αὐτοῦ. Εἰς τὴν κηδεῖαν τοῦ ἐκλιπόντος συμμετέσχεν ὁ Σύλλογος Παρνασσός, ἡ δὲ Ἐφορεία ἐξέδωκεν εἰδικὸν ψήφισμα, ἐξαιρουσα τὴν προσωπικότητα τοῦ ἐκλιπόντος).

Σκληρὰ καὶ καταθλιπτικῆ, καίτοι ἀπὸ μακροῦ ἀνεμένετο, ὑπῆρξεν ἡ εἰδησις τοῦ θανάτου τοῦ Νικολάου Ἐξαρχοπούλου, ὁμοτίμου καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Μακρὰ καὶ ἐπώδυνος ἀσθένεια κατέθλιψε τὸν ἐκλεκτὸν ἐπιστήμονα, ὅστις καθ' ὅλην τὴν μακρὰν αὐτοῦ σταδιοδρομίαν προσέφερεν ὑψίστας ὑπηρεσίας εἰς τὸ ἔθνος διὰ τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτοῦ ἀνύψωσιν, οὐχὶ μόνον διὰ τῆς ἀπὸ τῆς ἔδρας διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐκ παραλλήλου πολυσχιδοῦς καὶ πλουσίας δράσεως αὐτοῦ.

Γόνος ἱστορικῆς οἰκογενείας ἐξ Ἀμοργοῦ, ὁ Νικόλαος Ἐξαρχόπουλος ἐγεννήθη ἐν Νάξῳ τὸ ἔτος 1874. Πλουτισμένος ἐκ φύσεως μὲ παντοίας πνευματικὰς καὶ ψυχικὰς ἀρετάς, διακρινόμενος δὲ διὰ τὴν ἄσκον αὐτοῦ ἐπιμέλειαν καὶ τὴν σιδηρὰν δύναμιν θελήσεως, διέπρεψεν ἤδη ἀπὸ τῶν γυμνασιακῶν τάξεων, ἀποσπᾶσας τὴν ἐκτίμησιν τῶν διδασκάλων καὶ συμμαθητῶν του. Ἀπαρνηθεὶς ἄλλους κλάδους, οἵτινες ὑπέσχοτο εἰς αὐτὸν μεγαλυτέρας τιμὰς καὶ οἰκονομικὰ ὄφελῃ, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιδοθῆ εἰς τὴν φιλολογίαν, τὸ δὲ 1890 ἐνεγράφη εἰς τὴν φιλοσοφικὴν σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, εὐτυχήσας νὰ ἔχῃ διδασκάλους μεγάλους ἐπιστήμονας, οἱ ὁποῖοι ἐλάμπρυναν τὴν ἑλληνικὴν φιλολογικὴν ἐπιστήμην καὶ ἐνέπνευσαν εἰς τὸν νεαρὸν φοιτητὴν τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ κλασσικὰ γράμματα καὶ τὴν φιλοσοφίαν.

Τὸ 1897, διὰ τῆς ὑπὸ τὸν τίτλον < De Horatio poeta > λατινιστὶ συντεταγμένης διατριβῆς, ἀνηγορεύθη διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας καὶ, μετὰ βραχεῖαν θητεῖαν ἐν τῇ Μέσῃ ἐκπαιδεύσει, τυχὼν ὑποτροφίας, ἀνεχώρησεν εἰς Γερμανίαν πρὸς εἰδίκευσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν παιδαγωγικὴν. Τὰς παιδαγωγικὰς αὐτοῦ σπουδὰς συνέχισε βραδύτερον καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ. Ἐπιστρέψας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπεδόθη ἀμέσως εἰς τὴν διδασκαλίαν, διορισθεὶς διαδοχικῶς καθηγητὴς εἰς τὴν τότε τὸ πρῶτον ἰδρυθεῖσαν ἔδραν τῆς Παιδαγωγικῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐδίδαξε συνεχῶς μέχρι τοῦ 1946, ὅποτε καταληφθεὶς ὑπὸ τοῦ ὄριου ἡλικίας, ἔτυχε δι' εἰδικοῦ νόμου, τριετοῦς παρατάσεως < τιμῆς ἔνεκεν διὰ τὰς πολλαπλὰς πρὸς τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἐπιστήμην ὑπηρεσίας >. Διετέλεσε κοσμήτωρ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς καὶ πρῶτανις τοῦ πανεπιστημίου κατὰ τὸ ἔτος 1934. Τὸ 1929 ἐξελέγη μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τῆς ὁποίας ἐγένετο καὶ πρόεδρος. Διετέλεσεν ἐπίσης γενικὸς γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, πρόεδρος τοῦ ἀνωτάτου ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου καὶ μέλος πολλῶν ἑλληνικῶν καὶ ξένων ἐπιστημονικῶν καὶ κοινωφελῶν ἰδρυμάτων.

Ὁ Νικ. Ἐξαρχόπουλος ὑπῆρξε διδάσκαλος καὶ ἐπιστήμων ὑποδειγματικός. Εἰσηγητὴς τῆς παιδαγωγικῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀνήγαγε τὸν κλάδον τοῦτον τῆς ἐπιστήμης εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν μὲ τὸ κύρος τοῦ λόγου καὶ τῆς προσωπικότητός του, φροντίζων πάντοτε ὅπως, παραλλήλως πρὸς τὴν σοφὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν, ἐπιτύχῃ τὴν ἀνύψωσιν τοῦ σχολείου καὶ τοῦ διδασκάλου ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατέβαλε ἀόκνους προσπαθείας διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐπιθεωρήσεως τῶν σχολείων, τοῦ διδασκαλείου μέσης ἐκπαιδεύσεως, τοῦ ἐργαστηρίου τῆς πειραματικῆς παιδαγωγικῆς, τοῦ θεσμοῦ τῆς μετεκπαιδεύσεως τῶν δημοδιδασκάλων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, τοῦ ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ, τοῦ πειραματικοῦ σχολείου τοῦ Πανεπιστημίου κλπ.

Ἡ δρᾶσις τοῦ ἀνδρὸς εἶναι ἀνταξία τῆς διδασκαλίας του. Δὲν φεΐδεται κόπων, ὡσάκις πρόκειται νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις, τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ κυρίως τὰ ἔθνικὰ ἔκείνα ἰδεώδη, εἰς τὰ ὅποια πιστεύει μὲ ὄλην τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς του. Ὁρθῶς ἐλέχθη, ὅτι ὁ Ἐξαρχόπουλος «δράττεται πάσης προσπάτουσης εὐκαιρίας, ἵνα ἀποδοκιμάζων τὰ σαθρὰ κηρύγματα ἀνάγῃ τὰς ψυχὰς εἰς τὴν λατρείαν τῶν ὑψηλῶν ἰδανικῶν καὶ τῶν μεγάλων ἀξιών τοῦ Ἔθνους. Μαρτυροῦσι καὶ οἱ ἀπειροὶ μαθηταὶ του, λειτουργοὶ τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης παιδείας, οὓς ὁ Ἐξαρχόπουλος ἐμόρφωσε καὶ ἐξαπέστειλεν εἰς τὰ πέρατα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Ν. Ἐξαρχόπουλος ἤρχισεν ὡς παιδαγωγὸς τῶν λειτουργῶν τῆς λαϊκῆς παιδείας, διεκρίθη ὡς παιδαγωγὸς τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης παιδείας, εἶναι ὁ παιδαγωγὸς τοῦ Ἔθνους. Οἱ λειτουργοὶ τῆς Παιδείας εἰς τὸν Ν. Ἐξαρχόπουλον πολλὰ ὀφείλουσιν. Ἀτενίζουσι δὲ εἰς αὐτὸν ὡς τὸν ἐμπνευσμένον διδάσκαλον, τὸν ἰδεολόγον. Ἔχουσι δὲ αὐτὸν ὑπόδειγμα τάξεως, ἀκριβείας, ἐπιμελείας, χρηστότητος. Διὰ τῆς ἐργατικότητος δέ, τῆς βαθείας καὶ τελείας γνώσεως, τῆς σαφεινότητος διατυπώσεως, τῆς λεπτομεροῦς ἐκθέσεως καὶ τῆς διδακτικῆς του τέχνης ἴσταται λαμπρὸν πρότυπον διδασκάλου ».

Ἡ συγγραφικὴ αὐτοῦ ἐργασία εἶναι πλουσιωτάτη. Τὰ παιδαγωγικὰ συγγράμματα τοῦ Ἐξαρχοπούλου ἀποτελοῦν τὴν βάσιν διὰ πάντα ἐπιθυμοῦντα ἐν Ἑλλάδι νὰ ἐπιδοῦν εἰς τὸν κλάδον τοῦτον τῆς φιλοσοφικῆς ἐπιστήμης. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ μνημονευθοῦν ἐνταῦθα ἡ Εἰσαγωγή εἰς τὴν παιδαγωγικὴν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐρευνᾷ τὰ βασικὰ προβλήματα καὶ τὰς μεθόδους τῆς ἐπιστήμης ταύτης, ἡ Σωματολογία τοῦ παιδός, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξετάζει τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν σωματικὴν ἀνάπτυξιν τῆς παιδικῆς ἡλικίας, Αἱ ψυχικαὶ ἀνωμαλῖαι καὶ ὁ τρόπος βελτιώσεως αὐτῶν, ὅπου ὁ συγγραφεὺς πραγματεύεται περὶ τῶν ἀνωμάλων καταστάσεων τῶν παιδῶν, ἡ Διδακτικὴ, ἣτις κατέλαβεν ὅλως ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὴν διεθνή βιβλιογραφίαν ἐπὶ τοῦ θέματος, ἡ Ψυχολογία τοῦ παιδός κλπ. Εἰς τὰ ἔργα ταῦτα πρέπει νὰ προστεθοῦν ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν μελέται καὶ ἀνακρινώσεις εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηῶν, δι' ὧν ὁ Ἐξαρχόπουλος κατέλαβεν ἐπίζηλον θέσιν ἐν τῇ διεθνεί ἐπιστήμῃ.

Κατὰ τὴν μακρὰν καὶ πλουσίαν εἰς ἀγλαοὺς καρποὺς σταδιοδρομίαν του ὁ τιμώμενος ἠγωνίσθη ὑπὲρ πάντα ἄλλον, καὶ ἀπὸ τῆς πανεπιστημιακῆς ἕδρας καὶ ἔκτος τοῦ Πανεπιστημίου, ἐπὶ τῶν ἔθνικῶν ἐπάλξεων, ὑπὲρ τῶν ἰδεωδῶν τοῦ Ἔθνους, ὑπὲρ τῆς καθόλου παιδείας, ὑπὲρ παντός καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, πάντοτε δὲ μετ' εἰλικρινείας ἐμμονῆς καὶ ἀγνότητος αἰσθημάτων, γεγονὸς ὅπερ ἀνέδειξεν αὐτὸν ὡς μίαν τῶν διαπρεπεστέρων προσωπικοτήτων τῆς χώρας μας κατὰ τὴν τελευταίαν πενηκονταετίαν.

Διαυγῆς καὶ καθαρὰ ἀντίληψις, εὐρεΐα διάνοια, βαθεΐα ἐπὶ τὰ ἔθνικα ἰδανικὰ πίστις, ἀπτόητος ἀγωνιστικὴ δύναμις, ἐνὶ λόγῳ πᾶσαι αἱ τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας ἀρεταὶ συνετέλεσαν, ὥστε νὰ δυνηθῇ οὗτος ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ κινήσει νὰ ἐπιτελέσῃ ἔργα μεγάλα καὶ θαυμαστά.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΖΩΡΑΣ

Η ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΡΝΑΣΪΣΙΟΥ

Εἰς τὴν σειράν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἔτους Παλαμᾶ διοργανώθησαν αἱ ἐπόμεναι ἐκδηλώσεις: Τὴν 17ην Ἰανουαρίου, μετ' εἰσηγήσεις τοῦ Προέδρου τοῦ Παρνασσοῦ κ. Θρ. Βλησίδου καὶ τοῦ Προέδρου τῆς Ἑνώσεως Ἑλλήνων Μουσουργῶν κ. Ἄντ. Εὐαγγελάτου ἐγένοντο ἐκτελέσεις συνθέσεων, ἐπὶ στίχων τοῦ Παλαμᾶ, τῶν μουσουργῶν Μ. Καλομοίρη, Ἄντ. Εὐαγγελάτου, Θ. Καρυωτάκη, Γ. Παπαϊωάννου, Γ. Γεωργιάδη καὶ Ἄ. Σένου. Ἐλαβον μέρος αἱ κ.κ. Ν. Φραγκιά - Σπηλιοπούλου καὶ Τ. Τσαχουρίδη (τραγουδι), Θέα Ἀράκη (ἄρπα) καὶ Δ. Κέλημ (πιάνο). Τὴν 25ην Ἰανουαρίου ἐγένετο ἡ τελευταία ἐπίσημος ἐκδήλωσις τοῦ ἔτους Παλαμᾶ, καθ' ἣν ὠμίλησεν ὁ Πρόεδρος τῆς Ὄργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς κ. Θρ. Βλησίδης, με θέμα « Τὸ χρονικὸν τοῦ ἔτους Παλαμᾶ ». Ἐκολούθησε δὲ ἀπαγγελία ποιημάτων τοῦ Παλαμᾶ ὑπὸ τῶν καλλιτεχνῶν: Ἄνας Συνοδινοῦ, Θάνου Κωτσοπούλου, καὶ Βεατρίκης Μαγουλᾶ, με εἰσηγήσεις τοῦ κ. Ἀνδρέα Καραντώνη.

ὑπὸ τοῦ Φιλολογικοῦ καὶ Ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Παρνασσοῦ διοργανώθησαν εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ Συλλόγου αἱ ἐπόμεναι ὀμιλίαι: Τοῦ καθηγητοῦ κ. Θρ. Βλησίδου, με θέμα « Τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα καὶ ἡ ἀναγκαιότης τοῦ κοινωνικοῦ νόμου » (18 Ἰαν. 1960). — Τοῦ κ. Σπ. Παναγιωτοπούλου, με θέμα « Τὰ Ἐκατόχρονα τοῦ Δροσίη ». Ἡ ὀμιλία συνωδεύετο ἀπὸ ἀπαγγελίας ποιημάτων τοῦ Δροσίη ὑπὸ τῶν καλλιτεχνῶν: Θάνου Κωτσοπούλου, Ἐλένης Νεβεδάκη καὶ Β. Μαγουλᾶ (8 Φεβρ. 1960). — Τοῦ κ. Ἰω. Φραγκιά, με θέμα « Ἡ ὀρφνη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων » (14 Μαρτίου 1960). — Τοῦ καθηγητοῦ κ. Κωνστ. Βουρβέρη, με θέμα « Τὸ σύγχρονον πρόβλημα τῆς ἀγωγῆς τοῦ πολίτου ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἀρχαίων » (28 Μαρτίου 1960).

Κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου μέχρι Μαρτίου περίοδον διοργανώθησαν ἐπίσης εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ Παρνασσοῦ αἱ ἐπόμεναι ὀμιλίαι καὶ συγκεντρώσεις: Τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀλεξ. Κόκκαλη, με θέμα « Διατὶ κινδυνεύει ὁ Ἀυτικὸς κόσμος » (21 Ἰαν. 1960). — Τοῦ κ. Κωνστ. Δοξιάδη, με θέμα « Ἡ πρωτεύουσα μας καὶ τὸ μέλλον τῆς » (1 Φεβρ. 1960). — Τοῦ κ. Ἰω. Χ. Μπουσμπουρέλη, με θέμα « Τὰ σύγχρονα μέσα τοῦ πολέμου καὶ ὁ ἀμαχος πληθυσμὸς » (26 Φεβρ. 1960). — Ἐορταστικὴ ἑσπερίς ἐπὶ τῇ 150ετηρίδι ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Φρ. Χορίη, καθ' ἣν ὠμίλησεν ὁ Πρόεδρος τοῦ Παρνασσοῦ κ. Θρ. Βλησίδης καὶ ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Μαν. Καλομοίρης καὶ ἐξετελέσθησαν ὑπὸ διπλωματούχων καὶ τελειοφοίτων τοῦ Ἐθνικοῦ Ὄδειου συνθέσεις τοῦ Χορίη (27 Μαρτ. 1960).

Κατὰ τὸν εορτασμὸν τῆς ἐθνικῆς ἐπετείου τῆς 25ης Μαρτίου, μετ' εἰσηγήσιν τοῦ Προέδρου τοῦ Παρνασσοῦ κ. Θρ. Βλησίδου, ἐξεφώνησε τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας ὁ Γεν. Διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης κ. Εὐάγγ. Φωτιάδης, με θέμα « Ἡ πορεία πρὸς τὸ 1821 » (24 Μαρτίου 1960).

Μεγάλη κίνησις παρατηρήθη καὶ εἰς τὰς στεγαζομένας ἐν τῷ Παρνασσῷ ἐκθέσεις: Εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν ἐξέθεσαν οἱ κ.κ. Ἐκτωρ Δούκας, Δημ. Σταθόπουλος, Ἑλλη Καλαϊτῆ καὶ Νικ. Γρίσπος. Εἰς τὴν μεσαίαν αἴθουσαν ἐξέθεσαν οἱ κ.κ. Ἄνα Τσοῦμα - Πίππα, Γεώργ. Δ. Βελισσαρίου, Π. Παχατουρίδης, Λεων. Παπαδόπουλος, Ἰω. Χατζηκωνσταντῆ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Περιηγητικὴ Λέσχη (φωτογραφίαι). Εἰς τὴν αἴθουσαν τέλος τοῦ Ἰσογείου ἐξέθεσαν ἡ κ. Ἀθ. Σαμαρτζῆ καὶ οἱ κ.κ. Θεόδ. Α. Δρογγίτης, Χαρ. Τσιμιγκάτος καὶ τὸ Τμήμα Ἐργασιοθεραπείας τοῦ Γενικοῦ Νευροψυχιατρικοῦ Νοσοκομείου.

Τὴν 27ην Ἰανουαρίου καὶ 14ην Μαρτίου 1960 ἐγένοντο Γενικαὶ Συνελεύσεις τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου, καθ' ἃς ἐνεκρίθησαν ὁ Ἰσολογισμὸς καὶ Ἀπολογισμὸς τοῦ ἔτους 1958 - 1959 καὶ ὁ Προῦπολογισμὸς χρήσεως 1959 - 1960 καὶ ἐψηφίσθησαν συμφώνως τῷ Καταστατικῷ, συνολικῶς 151 τακτικὰ καὶ 1 ἀντεπιστέλλον μέλος.

**ΗΡΧΙΣΕΝ Η ΠΩΛΗΣΙΣ
ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΙΩΝ**

ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΛΑΧΕΙΟΥ

Η 51^Η ΕΚΔΟΣΙΣ

είναι πηγή μεγίστων ελπίδων
διά τούς αγοραστάς

Ο ΕΝΑΣ ΣΤΟΥΣ ΔΥΟ ΚΕΡΑΙΖΕΙ

Τά 65% τών άκαθαρίστων εισπράξεων
άνήκουν πάντοτε εις τούς τυχερούς.

ΔΩΡΟΝ

ΔΡΑΧΜΑΙ 5.000.000

ΣΥΝΟΛΟΝ ΚΕΡΔΩΝ:

ΔΡΑΧΜΑΙ 93.112.500